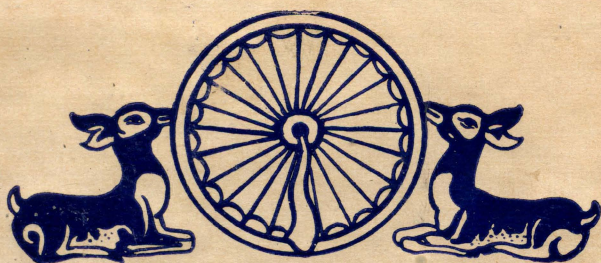

श्री जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्ससो इतिहास

: लेखक :

नागकुमार मकाती

बी.ए., एलएल.बी.

श्री जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्ससो इतिहास

[वि. सं. १९५८ थी वि. सं. २०१५ सुधीनी सत्तावन
वर्षानी यशस्वी कारकिर्दीनी तवारीख]

: लेखक :

नागकुमार मकाती

बी.ए., एलएल.बी.

वीर संवत २४८६

विक्रम संवत २०१६

: प्राप्तिस्थान :

श्री जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्स
गोडीजी वीलिङग, २०, पायधुनी,
कालवादेवी, मुंबई-२

: प्रकाशको :

सोहनलाल मदनसिंह कोठारी
जयन्तिलाल रतनचंद शाह

मुख्य मंत्रीओ,

श्री जैन श्वेतांबर कॉन्फरन्स
गोडीजी वीलिंग, २० पायधुनी
कालवादेवी, मुंबई-२

आवृत्ति पहिली

प्रत १०००

किंमत त्रे रुपिया

मुद्रक :

रमणलाल जीवणलाल पटेल, मेनेजर,
महाराजा सयाजीराव युनिवर्सिटी ऑफ
बरोडा प्रेस (साधना प्रेस), पेलेस गेट,
पेलेस रोड, वडोदरा.

પ્રકાશકોનું નિવેદન

શ્રી જૈન શ્વેતાંવર કોન્ફરન્સના મુંબઈમાં શ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી, બી.એ.ના પ્રમુખસ્થાને સને ૧૯૫૨માં મહેલા ૧૯મા સુવર્ણ જયંતિ અધિવેશન પ્રસંગે આ મહાસંસ્થાના કાર્યો આલેખનાર ઇતિહાસની આવશ્યકતા પ્રતીત થઈ અને સ્વાગત સમિતિએ પળ ચોક્કસ રકમ જુદી પાઠી તે માટે પ્રેરણા આપી.

આ કાર્ય ન્હાનું સૂનું અને સ્હેલું ન હતું. વર્ષો પૂર્વેના સાધનો અપ્રાપ્ય સ્થિતિમાં રહેલાં હતાં. જે સાધન-સામગ્રી ઉપલબ્ધ થાય તે ઉપરથી ઇતિહાસ તૈયાર કરવાનું કાર્ય શ્રીયુત નાગકુમાર નાથાભાઈ મકાતી, બી.એ., એલ.એલ.બી.-ને સોંપવામાં આવ્યું. વિચારાયેલી સામગ્રી તેઓશ્રીએ મહાન પરિશ્રમપૂર્વક એકત્ર કરી આ ઇતિહાસમાં સુંદર રીતે રજૂ કરી છે તે બદલ સંસ્થા તેઓનો અત્યંત ઉપકાર માને છે.

અટ્ટાવન વર્ષના દીર્ઘ સમય દરમિયાન કોન્ફરન્સ અનેક તડકા-છાંયા-માંથી પસાર થઈ છે. સંસ્થાએ રચનાત્મક શૈલીએ સમાજને વિવિધ સેવાઓ અર્પેલી છે. તેની કાર્યવાહી જનસમસ્ત વિષયક બંધારણને અનુસરી ચાલુ રહી છે. શ્રી સકલસંઘે તેને સર્વ પ્રકારે પોષણ આપેલ છે. શ્રીસંઘના અમોઘ બલ સમાન આ સંસ્થા સમગ્ર જૈન સમાજના પ્રતિનિધિત્વને આવરી લે છે. તેને નવપલ્લવિત કરવા માટે પંજાબની વીરભૂમી લુધીયાનામાં મઠનાર એકવીસમા અધિવેશન પ્રસંગે જૈન સમાજના કરકમલોમાં આ ઇતિહાસ સમર્પિત કરતાં અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે. સમાજને તે ઉપયોગી નીવડશે એવી આશા છે.

શ્રી જૈન શ્વેતાંવર કોન્ફરન્સ
ગોહીર્જી બીલિંગ,
કાલબાદેવી, મુંબઈ-૨
વીર સંવત ૨૪૮૬.

લિ. સેવકો,
સોહનલાલ મદનસિંહ કોઠારી
જયંતિલાલ રતનચંદ શાહ
મુખ્ય મંત્રીઓ
શ્રી જૈન શ્વેતાંવર કોન્ફરન્સ

ક્ષમા-યાચના

કૉન્ફરન્સનો ઇતિહાસ લખી આપવાનું મને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે મેં ઉત્સાહભેર હા પાડી દીધી. પરંતુ જ્યારે લખવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે જ કાર્યની ગંભીરતાનો અને મારી મર્યાદાઓનો મને ખ્યાલ આવ્યો. ઇતિહાસકાર નહિં હતાં, ઇતિહાસ લખી આપવાની હા પાડવામાં મેં ધૃષ્ટતા કરી હતી એમ મને તે વખતે સમજાયું. મારે મૂંઝવણ સાથે મેં લખવાનું શરૂ કર્યું અને લેખદારને જેમ દેણદાર ઓટા વાચદાઓ કરે છે તેવા અનેક ઓટા વાચદાઓ પછી પૂરું કર્યું. છેલ્લે વાચદે પણ ઋણમુક્ત થયાનો આનંદ મને જરૂર થયો છે.

ઇતિહાસલેખન માટે જે સાધનસામગ્રી ઉપલબ્ધ થઈ તે પૂરતી તો નહોતી જ. ઘણાં અધિવેશનો અંગેની માહિતી સનૂલગી મળી શકી નથી. આવા સંયોગોમાં જે સામગ્રી કૉન્ફરન્સ કાર્યાલય તરફથી પૂરી પાડવામાં આવી તેના ઉપર જ મારે આધાર રાખવાનો હતો. તેમાં વહી મારી વ્યક્તિગત મર્યાદાઓ મળી. તેથી જેવું આલેખાયું તેવું સમાજને ચરણે ધરી દઉં છું. સફળતા-નિષ્ફળતાનો તોલ પણ મળે તે જ બાંધે.

સંસ્થાની સત્તાવન વર્ષની કારકિર્દીના નિરૂપણમાંથી જો કોઈનેયે પ્રેરણા મળશે અને કૉન્ફરન્સની નૈયાને આગલ ધપાવવા કૃતનિશ્ચયી થશે તો મારો શ્રમ સફળ થયો માનીશ. નહિ તો વાચકનો સમય વ્યર્થ રીતે લેવા માટે અત્યારથી જ ક્ષમા-યાચના કરી લઉં છું.

હાથીપોલ, વડોદરા. }
તા. ૪-૪-'૬૦. }

સંપ્રસેવક.
નાગકુમાર મકાતી

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ
ક્ષમા-યાચના	૪
અનુક્રમણિકા	૫
પ્રકરણ ૧ હું—પૂર્વભૂમિકા	૧
પ્રકરણ ૨ જું--કૉન્ફરન્સના જન્મ અને વિકાસના વીણ	
સીમાસ્તંભો—ફલોધી થી મુંબઈ	૭
પહેલું અધિવેશન—ફલોધી	૭
ત્રીજું અધિવેશન—મુંબઈ	૧૧
ત્રીજું અધિવેશન—વડોદરા	૧૪
ચોથું અધિવેશન—પાટણ	૨૦
પાંચમું અધિવેશન—અમરાવાદ	૨૨
છઠ્ઠું અધિવેશન—ભાવનગર	૨૬
સાતમું અધિવેશન—પૂના	૨૬
આઠમું અધિવેશન—મુલતાન	૨૭
નવમું અધિવેશન—સુજાનગઢ	૨૮
દશમું અધિવેશન—મુંબઈ	૨૯
અયગિરમું અધિવેશન—કલકત્તા	૩૦
બારમું અધિવેશન—સાદહી	૩૦
કન્વેન્શન-સંમેલન—મુંબઈ	૩૧
ખાસ અધિવેશન—મુંબઈ (શત્રુંજય પ્રશ્ન)	૩૩
તેરમું અધિવેશન—જુજેર	૩૭
ચૌદમું અધિવેશન—મુંબઈ	૪૧
પંદરમું અધિવેશન—નીંગાલા	૪૪

સોઝમું અધિવેશન—મુંબઈ	૬૭
સત્તરમું અધિવેશન—ફાલના	૭૯
અઢારમું અધિવેશન—જુનાગઢ	૭૩
ઓગણીસમું અધિવેશન—મુંબઈ	૮૬
વીસમું અધિવેશન—મુંબઈ	૫૮
પ્રકરણ ૩ જે—કોન્ફરન્સનું દષ્ટિબિંદુ, ધ્યેય અને કાર્યક્ષેત્ર	૬૨
પ્રકરણ ૪થું—કોન્ફરન્સનો રચનાત્મક કાર્યક્રમ અને તેની સિદ્ધિઓ	૭૦
૧. વ્યાવહારિક શિક્ષણ, ધાર્મિક શિક્ષણ અને જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ	૭૨
૨. જીર્ણોદ્ધાર	૮૫
૩. જીવદયા, પાંજરાપોલોની તપાસ	૮૮
૪. સમાજ ઉત્કર્ષ-નિરાશ્રિતસહાય અને વેકારીનિવારણ	૯૩
૫. ધાર્મિક હિસાબતપાસણી	૯૮
૬. તીર્થરક્ષા	૧૦૧
૭. પુસ્તકોદ્ધાર, સાહિત્યસંશોધન અને પ્રકાશન	૧૦૮
(૧) જૈન ગ્રંથાવલી	૧૦૯
(૨) જૈન ઢીરેક્ટરી	૧૧૨
(૩) જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવલી ભાગ ૧ લો	૧૧૩
(૪) રાસમાલા	૧૧૩
(૫) ન્યાયાવતાર	૧૧૪
(૬) જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા.-૧	૧૧૪
(૭) જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા.-૨	૧૧૪
(૮) જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા.-૩	૧૧૪
(૯) જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ	૧૧૪
(૧૦) સન્મતિતર્ક	૧૧૫
(૧૧) પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા	૧૧૫

(૧૨) છાત્રાલય અને છાત્રવૃત્તિઓ	૧૧૫
૮. જેસલમેર જ્ઞાન મંડાર સંરક્ષણ	૧૧૬
૯. ચનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેર	૧૧૮
૧૦. વિશ્વવિદ્યાલયોમાં જૈનસાહિત્ય, અર્ધમાગધ્રી અને પ્રાકૃતનો અભ્યાસ	૧૨૦
૧૧. સંસ્કૃતિ રક્ષા	૧૨૪
૧૨. જૈન હેરોલ્ડ, જૈનયુગ અને કોન્ફરન્સપત્રિકા	૧૨૭
૧૩. કોન્ફરન્સનું રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ	૧૩૧
૧૪. સગાજસુધારણા	૧૩૪
૧૫. સુકૃતમંડાર ફંડ	૧૩૬
૧૬. આક્ષેપપ્રતિકાર	૧૩૭
૧૭. આશાતનાનિવારણ	૧૩૮
૧૮. ત્રણે ફિરકાનું એક્ય-સંગઠન	૧૪૦
૧૯. સર્વદેશીય સાહિત્યપ્રચાર	૧૪૧
૨૦. સચાવતો	૧૪૨
પ્રકરણ ૫ મું—કોન્ફરન્સનું બંધારણ અને તેનો વિકાસ	૧૪૪
પ્રકરણ ૬ ઠું—કોન્ફરન્સના અગત્યના ઠરાવોનું વિહંગાવલોકન	૧૫૯
પ્રકરણ ૭ મું—કોન્ફરન્સના વિકાસમાં વેગ અને મંદતાના કારણોની સંક્ષિપ્ત સમીક્ષા	૧૮૩
પ્રકરણ ૮ મું—કોન્ફરન્સના ઘડવેચાઓ	૧૯૪
પ્રકરણ ૯ મું—અંતીમ ભાવના	૨૦૧
પરિશિષ્ટ ૧ હું—કોન્ફરન્સના અધિવેશનોની સંક્ષિપ્ત યાદી	૨૦૫

વિજયનો પંથ

Do not hope you are to gain the victory in a day. It may take months, it may take years. Inch by inch and step by step the battle must be fought. Over and over again you will be worsted and give ground, but do not, therefore, yield. Resolve never to be driven back quite so far as you have advanced.

—WHYTE MELVILLE.

એક દિવસમાં તમને વિજય મળે એવી આશા રાખશો નહિ. તેને મહિનાઓ થાય અને વર્ષો પણ થાય. તસુ તસુ અને કદમ કદમ માટે સંગ્રામ खेलવો પડશે. વારંવાર તમારે પાછા હઠવું પડશે અને જગ્યા છોડવી પડશે, પણ તેથી શરણે જશો નહિં. જ્યાં સુધી તમે આગલ વધ્યા છો ત્યાંથી પાછા નહિ હઠવાનો મક્કમ નિરધાર કરો.

—વ્હાઈટ મેલવીલે.

પ્રકરણ ૧૬

પૂર્વભૂમિકા

જાગૃત જો તુજ તનુજ થયાં ત્યાં આ નવચેતન ભરતી,
પ્રાચી દિશામાં વિવિધ રંગભરી ઉદય ઉષા ફાટીહાલી.

—બચુભાઈ રાવત.

ઓગણીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં સારાયે ભારત વર્ષમાં પ્રજાકીય જાગૃતિનાં પૂર ઉઠાવી રહ્યાં હતાં. પ્રજામાં નવચેતન અને નવી ભાવનાઓનો ઉદય થઈ ચૂક્યો હતો. ધર્મ સુધારણા, સમાજ સુધારણા, કેલવણીપ્રચાર, સમાજસેવા, સ્વદેશીપ્રચાર વગેરે સંબંધી અનેકવિધ વિચારોનાં આંદોલનો પૂર્વજોશથી વહેતાં થયાં હતાં. આ માટે ઉત્સાહી સમાજસેવકોએ બ્રહ્મોસમાજ, પ્રાર્થનાસમાજ, અને આર્યસમાજ જેવી અનેક સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. દેશમાં જે વિવિધ આર્થિક, સામાજિક, ધાર્મિક, સાંસ્કારિક અને રાજકીય બધો કામ કરી રહ્યાં હતાં તેમાંથી રાષ્ટ્રીય એકતાની ભાવના પણ જન્મ પામી હતી; જેના પરિણામે સને ૧૮૮૫માં હિન્દી મહાસભા (ઈન્ડીયન નેશનલ કોંગ્રેસ)ની સ્થાપના થઈ હતી.

દેશભરમાં જે નવજાગૃતિનાં પૂર વહી રહ્યાં હતાં તેનાથી જૈન સમાજ પણ અલિપ્ત કેમ રહી શકે? વીરપ્રસૂ રાજસ્થાનના એક શીલવંત સુશિક્ષિત, સન્નિષ્ઠ, ભાવનાશાળી અને ધર્મીયતા નવ યુવકના દિલના તાર પણ ઝળઝળાવી ઉઠ્યા. તેના હૃદય સાગરમાં જૈન સમાજની ઉન્નતિના તરંગો ઉઠાવવા લાગ્યા.

जब जुदी कौम और मजहबके आदमी भातृभावके साथ एक जगह इकठे होकर हर बातकी दलील तकरीर करके उन्नति करने पर कमर बांधते हैं, तो क्या अपनी जाति और धर्मके मनुष्य इकठे होकर स्वधर्मकी तरक्की और जातिका प्रबन्ध नहीं कर सकते हैं ?

दरेक कोम अने धर्मना माणसो पोताना उत्थान माटे कदम उठावे अने मारो समाज पाछळ रहे ? जैन समाजनी प्रगति माटे—तेना संगठन माटे कोई भगीरथ प्रयत्न थवो जोईए. जैन समाजमां उच्च शिक्षणनो फेलावो करवा, जैन तीर्थोनुं रक्षण करवा, प्राचीन अमुल्य जैन साहित्यनो उद्धार करवा, समाजमांथी कुरिवाजो दूर करवा, जैन कोमना अवाजने जोरदार रीते रजू करवा अने जैन समाजना परंपरागत जाज्वल्यमान गौरवने टकावी राखवा नवयुगने अनुरूप भारतना समस्त जैन श्वेतांबर मूर्तिपूजक समाजनी एक महान संस्था स्थापवी जोईए. दिवसे दिवसे युवक पोताना विचारोमां मक्कम थतो गयो. पोतानी भावनाओने मूर्तिमंत करवानां स्वप्नो सेवतो ते पोताना मनमां अनेक योजनाओ घडतो हतो. परंतु समस्त भारत वर्षना जैन समाजने एकत्र करवानुं कार्य नानुंसूनुं न हतुं.

कठिनाइओथी अने मुश्किलीओथी डरे तेवो आ युवान नहोतो. तेनी नसोमां राजस्थानना शूरवीर राजपूतोनुं लोही बहेतुं हतु. संग्रामथी भागी छूटे ते शूर नहि. तेना दिलमां प्रकटेलो आतश बधुने बधु झगारा मारवा लाग्यो. तेनुं हृदय पुकारी रबुं हतुं “आगे बढो”. तेना दिलमां समाजसेवानी—जैन समाजना उत्थाननी तालावेली लागी हती.

સેવાના આ અવલ મેલધારી તે જયપુરનિવાસી શ્રી. ગુલાબ-
ચંદજી ઢઢા એમ. એ. જેઓ પાછલથી કોન્ફરન્સના આઘપિતા
તરીકેનું માનવંતુ વિરુદ્ધ પામ્યા હતા અને જેમનું નામસ્મરણ આજે પણ
જૈન સમાજમાં એટલુંજ આદરણીય ગણાય છે.

શ્રી ઢઢાજીના મગજમાં જે વિચારો ઘોલાયા કરતા હતા તેનો
જ જાણે પડઘો ન હોયે તેમ આજ અરસામાં માવનગરના “શ્રી.
જૈન ધર્મપ્રકાશ” પત્રના વિખ્યાત સંપાદક ધર્મનિષ્ઠ શેઠ
કુંવરજી આણંદજીના દિલને પણ સમાજોત્થાનના વિચારોએ
હલચલાવી મૂક્યું હતું. તેમણે પોતાના પત્રમાં “જૈન કૉંગ્રેસ
મરવાની જરૂર” નામનો લેખ લખ્યો અને “જૈન સમુદાયની એક
મોટી સમા દરસાલ એકઠી થઈ જાત્યુન્નતિ અને ધર્મોન્નતિ કરે”
એ વાતની જરૂરિયાતનું સારી રીતે સમર્થન કર્યું.

સંવત ૧૯૧૦ (સને ૧૮૯૩)ના કારતક સુદ ૧૧ના રોજ
માવનગરની શ્રી જૈન ધર્મપ્રચારક સમા તરફથી પાલીતાણામાં
યાત્રોઆમાં પાંચ હજાર હેન્ડવિલ વહેંચવામાં આવ્યાં. જેમાં જુદી
જુદી વાતનો ઉપરાંત જૈન સમુદાયની મહા સમા મરવાની પણ
સૂચના હતી. ત્રીજે દિવસે યાત્રાલુઓની સમા થઈ. તેમાં એમ ઠયું
કે શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની મુખ્ય પેઢી અમદાવાદ છે અને ધર્મ-
કાર્યમાં અમદાવાદના શેઠિયાઓ અગ્રપદે છે માટે કારતક વદ ૧૩ના
રોજ, કૉંગ્રેસની વેઠક મેલવતા પહેલાં, એક પ્રાથમિક સમા
ચોલાવત્રી. દેશના જુદા જુદા માગોમાંના ઘણા સદ્ગૃહસ્થોએ તેમાં
હાજરી આપવાનો કોલ આપ્યો. અમદાવાદમાં નગરશેઠને વંગલે ત્રણ
દિવસ સમા થઈ. ઘણી ચર્ચા-વિચારણા પછી શેઠ આણંદજી

કલ્યાણજીના ટ્રસ્ટીઓને તથા અન્ય આગેવાનોને બોલાવીને, જૈન-સમુદાયની એક મોટી સભા બોલાવવાનો નિર્ણય લેવાયો.

સંવત ૧૯૫૦ના ફાગણ સુદિ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫, સને ૧૮૯૩ના માર્ચ મહિનાની ૧૮-૧૯-૨૦-૨૧ તારીખોએ ચાર દિવસ સુધી અમદાવાદના નગર શેઠને બંગલે સભાઓ મળી. આ સભા માટે જૈન જનતાનો ઉત્સાહ ઘણો સારો હતો. બહારથી આવેલા ઉપરાંત અમદાવાદના મળી દરરોજ બઘે હજાર માણસો સભામાં મેળા થતા હતા. આ પ્રસંગે અમદાવાદના શ્રાવકોએ બહારના મહેમાનોની સ્વૂચ આગતાસ્વાગતા કરી, ઇટલું જ નહિં પણ મહેમાનોને માંઠનો એક પૈસો પણ ખરચવો ન પડે તેની તેમણે કાઠજીભરી વ્યવસ્થા કરી હતી. શ્રી ઢઢ્ઠાજીના શબ્દોમાં કહીએ તો,

લગ્ન વચ્ચે કન્યાના બાપ વરના પિતાની કોથલીનું મ્હોં બંધ કરાવી માંડવે એક પૈસો પણ ખરચવા દેતા નથી તેમ અમદાવાદના શેઠિયાઓએ બહારના પરોળાઓને એક પૈસો પણ ખરચ ન થાય તેવી સુંદર વ્યવસ્થા કરી હતી.

આ સભામાં નીચેના ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) છાપરીઆલી પાંજરાપોઢમાં એક વેટરનરી સર્જન રાખવો.

(૨) રલ્લોપા ટીપ ઉત્સાહપૂર્વક ભરાવવી.

(૩) પાલીતાણાની ધર્મશાલાવાઢાઓએ યાત્રીઓ પાસેથી અમુક રકમ લઈને તેમને ઉત્તરવા દેવાનો જે ધારો ચલાવ્યો છે તે બંધ કરાવવો.

(૪) જાળ મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરાવવો.

- (૧) તીર્થોનો વહીવટ સારી રીતે ચલાવવા પ્રબંધ કરવો.
 (૬) પાલીતાણાના બારોટ લોકોએ જે આશાતના અને અડચણ પ્રચલિત કરી છે તેનો પ્રબંધ કરવો.
 (૭) જ્ઞાનમંડાર કરાવવા અને પુસ્તકોદ્ધાર કરાવવો.
 (૮) બીજી જૈન કોંગ્રેસ મુંબઈમાં ભરવી.

આ સમાની કાર્યવાહીથી બ્રધાને ઘણોજ સંતોષ થયો અને સૌને લાગ્યું કે જૈન સમાજનું ઉત્થાન હવે હાથવેંતમાં છે.

ઘણા લોકો “ જૈન કોંગ્રેસ ”ની બીજી બેઠક મુંબઈમાં ભરાય તેની રાહ જોઈ બેઠા હતા. પરંતુ થોડા દિવસ પછી અમદાવાદના વીશા શ્રીમાલીઓએ એવો ઠરાવ કર્યો કે મુંબઈની કોંગ્રેસમાં ભાગ લેવો નહિ. મુંબઈમાં સ્વાગત સમિતિ, વિષયવિચારીની સમિતિ વગેરેની રચના થઈ પણ બધું ત્યાંથીજ અટકી ગયું અને વીજી બેઠક ન મળી તે ન જ મળી.

શ્રી દહ્વાજીના દિલને આથી ઘણો આઘાત લાગ્યો. ઘડીભર હતોત્સાહ થયા, છતાં મનને મજબૂત કરી આશા અમર છે એમ ગળી પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો એવો નિશ્ચય કર્યો. ચ્વરુ જ કહ્યું છે કે
“ પ્રારબ્ધમુક્તમજના ન પરિત્યજન્તિ ” ॥

તેમણે પોતાના હેતુની સિદ્ધિ અર્થે ગુજરાત-કાઠિયાવાડનો પ્રવાસ લેડવાનું નક્કી કર્યું. વડનગર-પાટણ-ભાવનગર વગેરે સ્થળોએ તેમણે સમાઓમાં કોન્ફરન્સના ફાયદા, કોન્ફરન્સ ભરવાથી પરસ્પર હિત, પ્રીતિ, એકતા અને સંપ્રવધે છે વગેરે વાવતો પર જોરદાર ભાષણો કર્યાં. દરેક સ્થળે તેમને સહકારનાં વચનો મળ્યાં. વડનગરમાં મુનિશ્રી

વીરવિજયજી, પાટણમાં મુનિશ્રી કાન્તિવિજયજી, ભાવનગરમાં શેઠ કુંવરજી આણંદજી, વહોરા અમરચંદ્રજી જશરાજજી, વકીલ મૂલ-
ચંદ્રજી નાથુભાઈ તથા શ્રી મોતીચંદ્ર ગીરધર કાપડિયા વગેરે
કોન્ફરન્સના વિચારને અનુમોદન આપ્યું. આથી શ્રી દહ્યાજીમાં હિંમત
આવી અને તેમને લાગ્યું કે પોતાના જીવનની ભાવના સાકાર બનશે
ખરી.

પાલીતાણામાં એક, શેઠ જમનાદાસ મગુભાઈના પ્રમુખપદે અને
બીજી મુનિશ્રી દાનવિજયજીના અધ્યક્ષપણા નીચે તેમણે બે સભાઓ
કરી. બીજી સભામાં લગભગ દોઢસો જેટલા સાધુસાધ્વીઓ હાજર
હતા. શ્રી દહ્યાજી ઉપરાંત શ્રીલાલન, મુનિશ્રી કપૂરવિજયજી, મુનિશ્રી
કેસરવિજયજી, મુનિશ્રી મણિવિજયજી, વગેરે કોન્ફરન્સની જરૂરિયાત
ઉપર માર મૂક્યો. ત્યાંથી તેઓ અમદાવાદ આવ્યા. અહીં મુનિશ્રી
નેમિવિજયજીના પ્રયત્નથી નગરશેઠને બંગલે મોટી સભા થઈ, જેમાં
શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ મનસુખભાઈ મગુભાઈ વગેરે અમદા-
વાદના અગ્રગણ્ય શેઠિયાઓ હાજર હતા. શ્રી દહ્યાજીએ મારપૂર્વક
જણાવ્યું કે અમદાવાદના શેઠિયાઓ ધર્મમાં અગ્રેસર છે તેથી કોન્ફરન્સ
બોલાવવાનું માન અમદાવાદને મળે એ સર્વ રીતે યોગ્ય છે. પરંતુ આ
સભામાં કંઈ નિર્ણય લેવાયો નહિ. છેવટ અધિવેશન બીજે મળે તો
અમદાવાદના શેઠિયાઓના સહકારની ખાતરી મેલવી જયપુર આવ્યા
બાદ આ જવામર્દે જરાપણ નાહિંમત ના થતાં શ્રીફલોર્ધાતીર્થમાં
કોન્ફરન્સ બોલાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

પ્રકરણ રજું

કૉન્ફરન્સના જન્મ અને વિકાસના વીશ સીમાસ્તંભો-ફલોધીથી મુંબઈ

પહેલું અધિવેશન—ફલોધી

મારવાડમાં ફલોધી એક પ્રાચીન યાત્રાતનામ તીર્થ છે. એમ કહેવાય છે કે ત્યાંના શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુજીની વેલુની પ્રતિમા જમીનમાંથી ઘણા ચમત્કારિક સંયોગોમાં નીકળેલી. એક ગૃહસ્થની ગાય એક વૃક્ષ નીચે દૂધ ઝરી જતી હતી. બેચાર દિવસ દૂધ નહિ દેવાથી ગૃહસ્થે ગોવાળને પૂછ્યું કે ગાય દૂધ કેમ આપતી નથી. વૃક્ષ નીચે ગાય દૂધ ઝરતી હતી તે દૃશ્ય ગોવાળે ગૃહસ્થને બતાવ્યું. રાત્રે અધિષ્ઠાતા દેવે તેને સ્વપ્ન આપ્યું કે ગાય જ્યાં દૂધ ઝરે છે તે સ્થળે પ્રતિમાજી છે. તેને બહાર કાઢી મંદીર બનાવી તેમાં તેને સ્થાપન કરો. તે ગૃહસ્થે તે સ્થળે સુંદર મંદિર બંધાવી પ્રતિમાજી સ્થાપન કર્યાં. આ તીર્થનો આ બાજુ ઘણો મહિમા છે. દર વર્ષે વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે રાજપૂતાના અને મારવાડના દશ પંદર હજાર માણસોનો ત્યાં મેલો ભરાય છે.

શ્રી દદ્દાજીએ કૉન્ફરન્સનો પાયો આ પુનિત તીર્થમાં નાખ્યો. શ્રી ફલોધી તીર્થોન્નતિ સમાના જનરલ સેક્રેટરી શ્રી. ગુલાબચંદ્રજી દદ્દાજીની સહીથી બે હજાર કુમકુમ પત્રિકાઓ કાઢવામાં આવી અને ભારતભરના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધીના જુદા જુદા શહેરો અને ગામોમાં રવાના કરવામાં આવી.

કોન્ફરન્સના અધિવેશન માટે વિક્રમ સંવત ૧૯૫૮ના ભાદરવા વદ ૮-૯, તારીખ ૨૫-૨૬ સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૨ના શુભ દિવસો પસંદ કરવામાં આવ્યા. શ્રી ફલોધી તીર્થનો વાર્ષિકોત્સવ આવતો હોવાથી આ દિવસો અધિવેશન માટે ઘણા જ અનુકૂળ હતા. રાજપૂતાના, માલવા, પંજાબ, બંગાળ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ વગેરે સ્થલોંથી સેંકડોની સંખ્યામાં સંદેશાઓ આવ્યા હતા. દેશવિદેશમાંથી પ્રતિનિધિઓ પણ સારી સંખ્યામાં ઊતરી પડ્યા હતા. સૌના મુખ ઉપર અનેરો ઉત્સાહ જોવામાં આવતો હતો.

સ્વાગતપ્રમુખ શેઠ હીરાચંદ્ર સચેતી અજમેરવાલા વતી ઉમલકામેર આવકાર આપતાં જનરલ સેક્રેટરી શ્રી. ગુલાબચંદ્રજી ઢઢાણ જણાવ્યું કે,

ચન્દ્રની કલાની પેટે આપ સૌ ધ્રાતૃભાવ વધારી એકતાના ઢંઢા નીચે ંવાં શુભ કામ કરજો કે જેથી આ લોક અને પરલોકમાં સારાં ફલ આપનાર નીવડે.

તેમણે જિન પ્રતિમા, જિન વાળીનો ઉદ્ધાર, ઉચ્ચ કેલવર્ણનો પ્રચાર, જૈન કોમનાં હાઈસ્કૂલ, કોલેજ, બોર્ડિંગ હાઉસ વગેરેની જરૂરિયાત, વિદ્યાર્થીઓને મદદ, સાધુ મુનિરાજોના શિક્ષણ માટે જોગવાઈ, મારવાડમાં સાધુઓનો વિહાર, નિરાશ્રિત જૈન બંધુઓની દશા સુધારવાના ઉપાયો વગેરે પ્રશ્નો તરફ પ્રતિનિધિઓનું ધ્યાન ઁંચી યોગ્ય પ્રબંધ કરવા સૌને અનુરોધ કર્યો હતો.

આ પ્રથમ અધિવેશનના પ્રમુખ થવાનું માન જોધપુરનિવાસી સુપ્રસિદ્ધ શેઠ શ્રી વસ્તાવરમલજી મહેતાને મળ્યું હતું. અધ્યક્ષ-સ્થાનેથી તેમણે સમાજમાં વિદ્યોન્નતિ, મંદિરો તથા તીર્થોની આશાતના, ટ્રસ્ટોની સુવ્યવસ્થા વગેરે પ્રશ્નો ઉપર માર મૂકી જણાવ્યું કે,

જે શુભ કાર્યનાં બીજ આ તીર્થ ભૂમિ પર વાવવામાં આવ્યાં છે તે હંમેશાં કાયમ રહી તરેહતરેહના ઉત્તમ અને રંગતદાર વૃક્ષોમાં પરિણમશે.

આ અધિવેશનમાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા :—

- (૧) આ સમાનું નામ **જૈન કોન્ફરન્સ** રાખવું.
- (૨) આ કોન્ફરન્સનું અધિવેશન અનુકૂળ સ્થળે વર્ષમાં એક વાર જરૂર ભરવું.
- (૩) આપણી જૈન કોમ કેળવણીના સંબંધમાં બહુ પછાત છે તેથી તે બાબત આગલ વધારવા જૈન વર્ગના આગેવાન ગૃહસ્થોએ યોગ્ય પ્રયાસ કરવો જોઈએ.
- (૪) સાંસારિક કેળવણીની સાથે બાલ્યાવસ્થામાંથી જ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવું.
- (૫) અનાથ જૈન બંધુઓ અને નિરાશ્રિત શ્રાવકોને આશ્રય આપવા વાસ્તે યોગ્ય ગોઠવણ થવાની આવશ્યકતા છે.
- (૬) જે જે તીર્થ અથવા પરચૂરણ જૈન મંદિર જીર્ણ સ્થિતિમાં આવી ગયાં હોય તેનું એક લિસ્ટ તૈયાર કરાવી યોગ્ય રીતિ અનુસાર જીર્ણોદ્ધાર માટે યોગ્ય પ્રબંધ કરવો.
- (૭) ફલોધી તીર્થના મંદિરની ગેરવ્યવસ્થા તથા આશાતના દૂર કરવી.
- (૮) જ્યાં જ્યાં આપણા પુસ્તકમંડારો આવેલા છે ત્યાં ત્યાંના પુસ્તકોની યાદી પુસ્તકોની સ્થિતિસહ આ કોન્ફરન્સ તરફથી કરાવીને છપાવવી જોઈએ.

- (૯) પવિત્ર તીર્થો પરની આશાતના અટકાવવા પ્રયત્ન કરવો.
 (૧૦) જૈન કોમમાં પ્રચલિત હાનિકારક સાંસારિક રીતિ-રિવાજોને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો.
 (૧૧) હવે પછીની કોન્ફરન્સ પાલીતાણામાં અનુકૂલ સમયે ભરવી.
 (૧૨) આ કોન્ફરન્સનું તમામ કામકાજ કરવા માટે જનરલ સેક્રેટરી તથા પ્રાન્તિક સેક્રેટરીઓની નિમણૂક કરવી.

છેલ્લા ઠરાવ અનુસાર અપર ઇન્ડીઆ અને લોઅર ઇન્ડીઆ એમ બે ભાગ પાડી અપર ઇન્ડીઆના જનરલ સેક્રેટરી શ્રી. ગુલાબચંદ્રજી દટ્ટા અને લોઅર ઇન્ડીઆના જનરલ સેક્રેટરી અમદાવાદનિવાસી શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈની નિમણૂક કરવામાં આવી અને ચૌદ પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા.

આ પ્રમાણે જૈન સમાજની આ મહાન સંસ્થાની જડ મજબૂતપણે ફલોધીમાં નંચાઈ. પ્રતિનિધિઓએ ખૂબ જ ઉત્સાહપૂર્વક અધિવેશનમાં ભાગ લીધો. જૈન સમાજમાં પહેલી જ વાર અખિલ હિંદના ધોરણે સમુચિત વિચારણા અને સંગઠનનાં બીજ નંચાયાં. પહેલા અધિવેશનના ઠરાવોની વિસ્તારપૂર્વક નોંધ એટલા માટે લીધી છે કે તેમાં જૈન સમાજના તે વખતના માનસ અને વિચારોનું સુંદર પ્રતિબિંબ પડે છે; જૈન સમાજની નવ જાગૃતિનાં અને વિકાસશીલતાનાં તેમાં દર્શન થાય છે; અને આજે પણ જે પ્રશ્નો જૈન સમાજના પ્રાણપ્રશ્નો છે તે તરફ તે યુગના આગેવાનો પૂરેપૂરા સજાગ હતા એની પ્રતિતી થાય છે.

શ્રી દટ્ટાજી જેવા ફક્ત એક જ નિષ્ઠાવાન લોકસેવક પોતાની

અપૂર્વ શ્રદ્ધા, અદમ્ય ઉત્સાહ, અજોડ ધગશ અને નિઃસીમ મનોબલથી શું કરી શકે છે તેનું પ્રશંસાપાત્ર દૃષ્ટાન્ત આ અધિવેશને પૂરું પાડ્યું.

ઈતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે અંકિત થયેલા આ પ્રથમ અને મંગલ અધિવેશનમાં સમાજની આગેકૂચની નોબતો ગડગડતી નથી સંભળાતી શું ?

બીજું અધિવેશન-મુંબઈ

“ ફલ્દાઈ ફલોદી પાર્શ્વ કરી, આદિ ને દ્વિતીય મુંબાનગરી ”

પાલીતાણામાં ભરવા નક્કી થયેલું અધિવેશન, શ્રી પાલીતાણા દરબાર સાથે કેટલીક બાબતો સંબંધી ફાઇલો ચાલતો હોવાથી, ત્યાં ભરવાનો વિચાર માંડી વાઢવામાં આવ્યો અને અમદાવાદ ખાતે આગેવાન જૈનોની મઠેલી સભામાં મુંબઈમાં. બીજી કોન્ફરન્સ સંવત ૧૯૫૯ના માદરવા વદ ૧૩-૧૪ અમાસ તા. ૧૯-૨૦-૨૧ સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૦૩ના દિવસોમાં ભરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો. તે વખતના જૈન સમાજના જાણીતા આગેવાન અને જૈન બંધુઓની ઉન્નતિ માટે તન, મન અને ધનથી મહેનત કરનાર શેઠ શ્રી વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. અને સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે, શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ રાયચંદને ચીફ સેક્રેટરી તરીકે અને કલકત્તાનિવાસી રાય બ્રદીદાસજી કાલીદાસ બહાદુર નામદાર વૉઈસરૉય સાહેબના મુક્કીમ અને ફાવેરીને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમણે પોતાના માનનીય પ્રવચનમાં જણાવ્યું કે,

એક આદમી અપની શક્તિસે સાતો ક્ષેત્રોંકા સંરક્ષણ નહીં કર સકતા, યહ કાર્ય સમુદાયસેં હી હો સકતા હૈ । ઇસ વાસ્તે ઇન

કૉન્ફરન્સમાં અનેક લાભ હોના સંભવ છે.....તદુપરાંત જુદે ૨ નગર
ઔર ગ્રામોં કે વિદ્વાન્, બુદ્ધિમાન્ તથા ધનવાન્ ઔર સદ્ગુણી મનુષ્યોં
કા પરસ્પર મેલ હોને સે આપસ મેં ભ્રાતૃભાવ ઔર સંપક્ષી વૃદ્ધિ હોના
સંભવ છે ।

આ સિવાય જૈન સમાજને લગતા અનેક પ્રશ્નોની તેમણે
તલસ્પર્શી છળાવટ કરી હતી.

આ અધિવેશનમાં થયેલા અગલ્યના ઠરાવોમાં દિનપ્રતિદિન
જીર્ણાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરતા શાસ્ત્ર ગ્રંથોના રક્ષણાર્થે મંડારોના ગ્રંથોની
ટીપ તથા તેના જીર્ણોદ્ધારની આવશ્યકતા, સ્ત્રી અને પુરુષવર્ગમાં
વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક કેલવળીના પ્રચાર માટે પ્રાથમિક સ્કૂલો,
હાઈસ્કૂલો તથા બોર્ડિંગો વગેરે ખોલવા, સ્કૉલરશિપો આપવા, સંસ્કૃત
તથા માગધી પાઠશાળાઓ ખોલવા, કન્યાશાળાઓ તથા શ્રાવિકા
શાળાઓ તથા જૈન લાયબ્રેરીઓ ખોલવા, તેમ જ ધાર્મિક વિષયો પર
સસ્તુ સાહિત્ય તથા વિદ્વત્તામરેલા તેમ જ બોધદાયક લખાણોવાળાં
જૈન પત્રો તથા માસિકો પ્રકટ કરવા; જૈનોને સારા ઉદ્યોગે લગાડવા
અને તેમને યથાશક્તિ મદદ કરવા, હિંસા અને પશુઓ ઉપર ગુજરતું
ઘાતકીપણું અટકાવવા, જીવદયાને ઉત્તેજન આપવા, કૉન્ફરન્સની
યોજના પાર પાડવા મોટા શહેરોમાં વર્કિંગ ઑફિસો ઉઘાડવા,
પગારદાર સેક્રેટરી નીમવા, જૈન ધર્મની અને જૈનોની ઉન્નતિ માટે
પ્રથમ સાધુઓની એકતા થવી જોઈએ અને તેઓને માટે કૉન્ફરન્સ
મરવા, દરેક ગચ્છમાં એક યા બે પન્યાસજી નીમવા અને તેમને
સર્ટિફિકેટ આપવા, સાધુઓના પુસ્તકો સંઘની પાસે રાખવા, શ્રાવકો
માટે જૈન કલામુવનો ખોલવા, ઢૂલા, લંગડા અને આંધળા માટે

નિરાશ્રિત ફંડ કરવા, જીર્ણોદ્ધાર માટે બીજા પૈસાવાળા દેરાસરોમાંથી પૈસા વાપરવા, કન્યાવિક્રય, મરણ પાછલ્લ ધર્મ, રહવાકૂટવાના ચાલ બંધ કરવા, જીવદયા માટે ઉપદેશકો નીમવા, જૈન સમુદાયની વસ્તી, જીન મંદિરો, જીન પ્રતિમા, જ્ઞાનમંડારો, પાઠશાળાઓ, પૂર્વાચાર્યોપ્રણીત ગ્રંથો, જૈન સભા અને મંડલો બાબત માહિતી મેળવવા જૈન ડિરેક્ટરી તૈયાર કરવા, બાલ્લભ, વૃદ્ધવિવાહ અને બીજા હાનિકારક રિવાજો બંધ પાડવા, સ્વધર્મી બંધુઓમાં થતો કુસંપ અટકાવી એક્ય અને માતૃભાવ માટે સંગીન ઉપાયો યોજવા, કૉન્ફરન્સના જુદા જુદા ખાતામાં ભરાયેલી રકમોનો વિનિયોગ કરવા, જીર્ણ મંદિરોના ઉદ્ધાર અને જીર્ણ મંદિરો, તીર્થો અને પુરાતન લેખોનું લિસ્ટ કરવા, ધાર્મિક ખાતાં તથા શુભ ખાતાંના હિસાબ ચોખવટ-વાળા રાખી પ્રકટ કરવા, શત્રુજય ઉપર પાલીતાણા રાજ્ય તરફથી તે વર્ષમાં થયેલી આશાતના બદલાવે પ્રદર્શિત કરવા, સંવત્સરીના તહેવારની રજા આપવા વગેરે બાબતના મુખ્ય હતા.

ઠરાવોના ઉપર આપેલા કેવળ સાર ઉપરથી જણાશે કે કૉન્ફરન્સની સ્થાપનાની શરૂઆત વચ્ચે પળ આપણા સમાજના મોટેરાઓ સમાજનો કોઈ પળ પ્રશ્ન વળસ્પર્શ્યો રહેવા દીધો નથી. તેમની દીર્ઘદષ્ટિ વિષે આપણા હૃદયમાં મારોભાર માન ઉત્પન્ન થાય છે. તેમના લગભગ પ્રત્યેક ઠરાવમાં સમાજની સાચી નાહીપરીક્ષાનું, સમાજની જરૂરિયાતનું અને સમાજ શું ઇચ્છે છે તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ જ તે વચ્ચેના સમાજજીવનના ધવ્વકારા સંમળાય છે.

આ અધિવેશને ફક્ત ઠરાવો કરીને બેસી નહીં રહેતાં તેને અમલી અને સક્રિય સ્વરૂપ આપવા શ્રી કૉન્ફરન્સ નિમાવફંડ, શ્રી

પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ, શ્રી મંદિરોદ્ધાર ફંડ, શ્રી નિરાશ્રિત ફંડ, શ્રી જીવદયા ફંડ અને શ્રી કેલવળી ફંડ એમ છ અગત્યનાં ખાતાં માટે ટીપ કરી લગભગ એક લાખ રૂપિયા ઉપરાંતની રકમ મેગી કરી. કેલવળીના ઉત્તેજનાર્યે કેટલીક સ્કૉલરશિપો પણ જાહેર થઈ હતી.

આ અધિવેશન કોન્ફરન્સના ઇતિહાસમાં એક મહત્ત્વનું અધિવેશન બન્યું હતું અને કોન્ફરન્સની લગભગ બધી પ્રવૃત્તિઓનાં પગરણ આ અધિવેશનથી મંડાયાં હતાં. મુંબઈ શહેરના જૈન સમાજમાં ચાર દિવસ ઉત્સવ- મંગલ વર્તી રહ્યો હતો..તે વચ્ચે ટોકરશી કવિએ સાચે જ ગાયું હતું કે,

ધન્ય દિન આજ સમાજ જીનસંઘનું,
 ઉન્નતિકરણ એકત્ર મળિયું
 ધર્મવ્યવહાર આચારવિચારમાં,
 સાર શોધી સુધારાએ મળિયું.

શ્રી ઢઢાજીને કવિ-અંજલિ આપતાં ગાય છે કે,

અંગ ઉમંગ જીનસંઘ ઢઢા યરે
 જંગ શુભ રંગ અતિ તેં જમાવ્યું.
 કુશલ કલ કેલવી પ્રબલ દલ મેલવી,
 બુદ્ધિબલ સુયશ ગુલાબ વાવ્યું.

ત્રીજું અધિવેશન-વડોદરા.

કોન્ફરન્સનું ત્રીજું અધિવેશન ગુજરાતના વીરક્ષેત્ર વડોદરા ખાતે તા. ૨૭-૨૮-૨૯ નવેમ્બર સને ૧૯૦૪ : સં. ૧૯૬૧ : ના કારતક વદ ૫-૬-૭ ના દિવસોમાં શ્રી અજીમગંજ : મુશીંદાબાદ :

નિવાસી રાયબહાદુર બુધસિંઘજી દૂધોડિયાના પ્રમુખ પદે મળ્યું હતું. વડોદરાના શ્રી સંઘે સરકારી ડંકો, નિશાન, હાથી, ઘોડા, બગીઓ, વાજિંત્રો વગેરેથી પ્રમુખશ્રીનો સત્કાર સ્ટેશને કર્યો હતો. પ્રમુખ સાહેબ તેમના મંત્રિજા બાબુ વિજયસિંઘજી સાથે દબદબામરેલા પોષાકમાં હાથી ઉપર ચાંદીની અંબાડીમાં વિરાજ્યા હતા. તેમનો ઉતારો સરકારી બંગલે હતો અને તેમની તહેનાતમાં સરકારી બગીઓ અને સ્વારો રાખવામાં આવ્યા હતા. **સ્વાગત પ્રમુખ જ્ઞવેરી શ્રી ફતે-માઈ અમીચંદના** આવકારના ભાષણ બાદ અધિવેશનનું ઉદ્ઘાટન વડોદરાના પ્રજાપ્રિય પ્રગતિશીલ ઉદારચરિત નૃપતિ **શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડના** શુભ હસ્તે થયું હતું. તેઓ શ્રીમંત, મહારાણી સાહેબ તથા રાજકુંટુંબસહ પધાર્યા હતા અને અધિવેશનની જુદી જુદી બેઠકોમાં હાજરી આપી સૌને પ્રોત્સાહિત કર્યા હતા. **શ્રી-સયાજીરાવે** પોતાના ઉદ્ઘાટન-ભાષણમાં જણાવ્યું કે,

જૈનધર્મ ઘણો જૂનો છે, બૌદ્ધ ધર્મ કરતાં પળ જૂનો છે. આ એવો સાદો ધર્મ છે કે જેને હયાતી ભોગવતાં હજારો વર્ષ થઈ ગયાં અને હજારો-મત પંથ થઈ ગયા તો પણ તે હયાતી ભોગવે છે ત્યારે તેમાં અવશ્ય કંઈ ઉચ્ચતા હોવી જોઈએ. જો તેમ ન હોય તો તે અદૃશ્ય થાત. માંસ ન ખાવું તથા અહિંસા પરમો ધર્મ એ જેનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે, તેવા ધર્મનો તમે તમારા વચ્ચે મજબુતાઈથી પ્રચાર કરો એટલું જ નહીં પણ પરદેશમાં તેનો પ્રચાર કરવા પ્રયત્ન કરો. તમારા જૈનવર્ગ પૈકીનો ઘણો ભાગ વેપારી છે, અને પરમેશ્વરે તમને જે કંઈ સંપત્તિ આપી હોય તેનો સદુપયોગ કરી સંસારમાં પોતાની અને સર્વની સારી રીતે ઉન્નતિ થાય તેમ કરવું જોઈએ.

પ્રમુખ સાહેબનું ભાષણ પળ અત્યંત મનનીય અને વિચારણીય હતું. તેમાં તેમણે ધાર્મિક અને વ્યવહારિક શિક્ષણ, સ્ત્રીશિક્ષણ, રાજભાષા, વ્યાપારકર્મ અને હુન્નરકલાની અગત્ય, જૈન સાહિત્યનો પ્રચાર, જૈન શિક્ષણ સમા, પ્રાચીન પુસ્તકોદ્ધાર, જૈન ડિરેક્ટરીની જરૂરિયાત વગેરે વિષયો અંગે—તલસ્પર્શી વિવેચન કર્યું હતું.

દરેક સારા કામમાં મુશ્કેલીઓ આવે છે તેથી નહિ ડરતાં આગળ વધવું જોઈએ એ વિષે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું કે,

हर रस्ता साफ नहीं है। हर फूल बिना कांटा नहीं है... जहां संप है वहाँ ही ताकत है, जहां संप नहीं वहां हानि है। कॉन्फरन्समें छोटे बड़ेका या धनाढ्य-गरीबका या उत्तर-दक्षिणका कुछ भेद नहीं आना चाहिये। बल्कि श्रीमंत अपनी दोलतके बलसे, बुद्धिमान् अपनी बुद्धिके बलसे और शक्तिवान् अपने तनके बलसे इस सर्व साधारण श्रेयकाममें तनमनधनसे मदद दे कर संपकी वृद्धि करके जैनधर्मकी ख्वाजा फरकाते रहें।

આ અધિવેશને સર્વસાધારણ ઠરાવો કરવા ઉપરાંત કૉન્ફરન્સના બંધારણ અંગેના ઠરાવમાં ચારે જનરલ સેક્રેટરીઓને પાંતપોતાના વિભાગમાં દરેક ખાતાને માટે ખર્ચ કરવા, જુદી જુદી ઑફિસો સ્થાપવા તથા પ્રાંતિક અને સ્થાનિક કમિટીઓ સ્થાપી પ્રાંતિક અને સ્થાનિક સેક્રેટરીઓ નીમી ઠરાવોનો અમલ કરવાની બાબત ઉપર ખાસ માર મૂક્યો હતો. વળી આ અધિવેશને **લોકસંપર્ક** બાબતમાં એક કદમ આગળ ઉઠાવી એક માસિક ચોપાનિયું કાઢી કૉન્ફરન્સના કાર્યથી સમાજને માહિતગાર રાખવા અને કૉન્ફરન્સના ઠરાવોને પુષ્ટિ આપવાનો મહત્વનો નિર્ણય લીધો હતો.

આ અધિવેશન અંગે જૈન સાહિત્યને લગતુ એક સુંદર પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું અને તેનુ ઉદ્ઘાટન **શ્રીમંત યુવરાજ પતેસિંહ-રાવ ગાયકવાડ**ના શુભહસ્તે થયું હતું. તેમણે પોતાના ટૂંકા પ્રવચનમાં ઘણા સરસ મુદ્દા ચર્ચ્યા હતાં. તેમણે કહ્યું :

“ Let us hope that such conferences and exhibitions as these would induce young Jain scholars to dig deeper into the mines of learning and bring out valuable ore now burried and hidden. ”

આપણે એવી આશા રાખીએ કે આથી કોન્ફરન્સો તથા પ્રદર્શનો યવાથી યુવાન **જૈન વિદ્વાનો** વિદ્યાની ખાણોમાં વધુને વધુ ડુંડા ઊતરશે તથા હાલના સમયમાં ગુપ્તપણે મંડારાયેલ મૂલ્યવાન દ્રવ્ય પ્રસિદ્ધિમાં લાવશે.

“ Other people may plead poverty in defence to their ignorance but the enterprising Jains at least who have acquired a good deal of wealth of the trade cannot be excused on their plea, and specially on the present moment. ”

બીજાઓ પોતાની અજ્ઞાનતાના કારણમાં ગરીબાઈનું બહાનું બતાવી શકે પરંતુ સાહસિક જૈનો જેમણે વ્યાપાર વડે પુષ્કળ ધન પેદા કર્યું છે તેમના તરફથી આવું કારણ; ને યસૂસ કરીને આ વેળાએ માન્ય કરી શકાય નહિ.

જૈન વિદ્વાનો અને જૈન શ્રીમંતોને ઉદ્દેશીને આજથી પંચાવન વર્ષ ઉપર ઉચ્ચારાયેલા આ શબ્દો આજે પણ કેટલાં સાચા અને અર્થપૂર્ણ લાગે છે ?

આ અધિવેશનના મંડપમાં પધારી પરમ પૂજ્ય આચાર્યશ્રી કમલ વિજયસૂરિશ્વરજીએ પ્રસંગને અનુસરતો ઉપદેશ ઘળી જ અસરકારક રીતે આપ્યો હતો અને મુનિશ્રી વિનયવિજયજીએ સંસારની મોહમાયા ઉપર ભાષણ કર્યું હતું.

શ્રીમંત મહારાજા સયાજીરાવ અને આચાર્ય **શ્રીમદ્ વિજયસૂરિશ્વરજીની** હાજરીએ જેમ અધિવેશનને ગૌરવતું બનાવ્યું હતું તે જ પ્રમાણે પ્રખર દેશભક્ત “**સ્વરાજ્ય મારો જન્મસિદ્ધ હવક છે**” એ સૂત્રના પ્રણેતા **શ્રી લોકમાન્ય બાळगंगाधर टिळक**ની હાજરી અને તેમના વિદ્વતાપૂર્ણ પ્રવચને અધિવેશનને વધું ગૌરવશાળી બનાવ્યું હતું.

લોકમાન્ય ટિळકે કહ્યું :

“ જૈનોનો શક મહાવીરથી ચાલતો આવ્યો છે. ઇતિહાસ ઉપરથી ધર્માચાર્યના નામથી શક ચલાવવાની પહેલ જૈનોએ કરી છે. ”

જૈન ધર્મની અહિંસાની હિંદુ ધર્મ ઉપરની અસર વિષે બોલતાં તેમણે જણાવ્યું કે,

“ બે હજાર વર્ષ પહેલાં બ્રાહ્મણો અને જૈનો છુટથી એક ધર્મમાંથી બીજા ધર્મમાં જતા હતા, જો કે તે વચ્ચે બ્રાહ્મણ અને જૈન ધર્મનો મોટો સ્પર્ધા હતો. તે વચ્ચે મીમાંસક એટલ યજ્ઞયાગ કરવાથી મુક્તિ મળે, એવો બ્રાહ્મણમત ચાલ્યો હતો. મેઘદૂતમાં પશુવધનું વર્ણન કરતાં કવિ કાલિદાસે વધુ છે કે, નદીનું પાણી પણ વધ થઈને પ્રાણીઓના

લોહીથી લાલ થઈ જતું એટલો બધો પશુવધ થતો હતો, તે વખતે જૈનોએ અહિંસા પરમોધર્મનું તત્ત્વ બતાવ્યું હતું. બ્રાહ્મણ જૈનો વચ્ચેના ટંટાનું કારણ આ રીતે હિંસા જ હતું. પશુવધ કરવાથી મોક્ષ નથી એમ ઠરાવી જો કોઈએ પળ દયાની ભાવના ડાઘી હોય, તો તેનું માન જૈન ધર્મને છે. છેવટે બ્રાહ્મણોએ જૈનોનો અહિંસા ધર્મ સ્વીકાર્યો અને જૈન તથા બોદ્ધ ધર્મ પછી કુમારીલ ભટ્ટ શંકરાજાર્યે વેદાંત ધર્મ સ્થાપ્યો. તેમણે પળ જૈનોનું તત્ત્વ પોતાના સિદ્ધાંતોમાં દાખલ કર્યું. જૈન પછી બોદ્ધ ધર્મ નીકળ્યો તેમાં પળ અહિંસા તત્ત્વ જૈન ધર્મમાંથી લીધું છે. એ રીતે બીજા ધર્મો ઉપર અહિંસાની છાપ બેસાડવામાં જય મેલવી જૈનોએ “ જૈન ” નામ અન્વર્થક કર્યું છે. જૈનો હિંદુસ્તાનના Protestants ધર્મસુધારકો છે. તે સુધારો હિંદમાં સા માટે ઘાલી મૂકવો જોઈએ ? લંડનમાં મુસલમાનોની મસ્જિદ છે તે પ્રમાણે એક જૈન મંદિર પળ ત્યાં કેમ ન હોવું જોઈએ ? ”

આ ઐતિહાસિક અધિવેશન પ્રસંગે એકત્ર થયેલા જૈન પ્રેજ્યુએટોનું મંડલ શ્રી. ગુલાબચંદજી દહ્યાના પ્રમુખપણા નીચે એકત્ર મળ્યું હતું. તેમાં જૈન-શ્વેતાંત્ર પ્રેજ્યુએટસ એસોસીએશનની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેના પ્રમુખ તરીકે શ્રી. ગુલાબચંદજી દહ્યા, એમ.એ., ઉપપ્રમુખ વડોદરાના ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલ નાનાવટી એલ.એમ. એન્ડ એસ. (જેઓ પાછળથી કૉન્ફરન્સના દશમા અધિવેશનના પ્રમુખ થયા હતા) અને સેક્રેટરી તરીકે શ્રી. મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડિયા બી.એ., એલ.એલ.બીની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. આ એસોસીએશને કૉન્ફરન્સના હેતુઓ પાર પાડવા માટે દરેક પ્રયત્ન કરવા અને કૉન્ફરન્સ તરફથી શ્રી. દહ્યાજીના તંત્રીપણા નીચે નીકળનાર મેગેઝિનમાં ધાર્મિક તેમ જ સામાજિક વિષયો સંબંધી લેખો લખવા ઠરાવ્યું હતું.

આમ વડોદરા અધિવેશન ધણું જ આશાવંત, ફતેહમંદ અને હરેક બાબતમાં આગેકૂચ કરનારું નિવડયું હતું. શ્રીમંતે મહારાજા સયાજીરાવે કૉન્ફરન્સમાં બીજી મદદ ઉપરાંત રૂા. ૧,૦૦૦ની દેળગી આપી હતી. સેન્ટ્રલ કમિટિના સેક્રેટરીઓ વૈધ મગનલાલ ચુનીલાલ, શેઠ ગોકલભાઈ ચુનીલાલ તથા પાદરાના વકીલ શ્રી. મોહનલાલ હેમચંદ તેમ જ વકીલ શ્રી. નંદલાલ લલ્લુભાઈએ અધિવેશનને સફલ બનાવવા માટે અથાક મહેનત કરી હતી.

રાજકીય દબ્બવા સાથે ભરાયેલ આ અધિવેશન, વડોદરા સંઘનો ઉત્સાહ અને અધિવેશનમાં થયેલી નક્કર કામગીરી જોતાં “વટપત્તને વટથી બન્યો છે વિજય જૈન સમાજનો” એ કવિવચન તદ્દન સાર્થક લાગે છે.

ચોથું અધિવેશન-પાટણ

કૉન્ફરન્સનું ચોથું અધિવેશન મહારાજા કુમારપાલની રાજધાની અને કાલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યની યશોભૂમિ ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર પાટણ શહેરમાં મુંબઈના સુપ્રસિધ્ધ શ્રેષ્ઠિ અને સમાજસેવા માટે તનમનધનથી સદા તત્પર એવા શેઠ વીરચંદ દીપચંદ સી. આઈ. ઈ.ના પ્રમુખપદે વિ. સં. ૧૯૬૨ના ફાગણ સુદ ૨-૩-૪ના દિવસોમાં મળ્યું હતું. આ ઐતિહાસિક નગરીમાં અધિવેશન ભારે ઉત્સાહ અને પ્રેરણાત્મક વાતાવરણમાં મળ્યું હતું. પટ્ટણીઓએ મહેમાનોનું ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું હતું. આજ પાટણમાં એક વચ્ચે જૈનોનો જાહોજલાલીનો સૂર્ય મધ્યાહ્ને તપતો હતો. જૈન યાજ્ઞિકો અને શૂરવીર મંત્રીશ્વરોની આ કર્મભૂમિ હતી જેને “કાલિકાલ સર્વજ્ઞ” પોતાના અપાર પાંડિત્યથી ભારતભરમાં વિદ્વાનોની દુનિયામાં મશહૂર બનાવી હતી.

પાટળ અધિવેશને સમાજસેવાના ક્ષેત્રમાં એક કદમ આગલ ઉઠાવી પ્રથમ મહિલા પરિષદ મરી અને સ્ત્રીસમાજની ઉન્નતિ માટે વ્યવસ્થિત રૂપે વિચાર કરવાની તક સ્ત્રીઓને આપી.

કૉન્ફરન્સરૂપી વૃક્ષનું જે વીજ ફલોર્ધીમાં રોપાયું, જેને મુંબઈએ જલસિંચન કરી અંકુર આપ્યા, વડોદરામાં જે અંકુર વૃદ્ધિ પામી કુમળા છોડરૂપ થયા તેને પાટળમાં નક્કર ઢાળીપત્ર આવ્યાં.

આ વર્ષમાં, વડોદરા ખાતે નક્કી થયા મુજબ, શ્રી ગુલાબચંદજી દટ્ટાના અધિપતિપણા હેઠળ શ્રી જૈન કૉન્ફરન્સ હેરોલ્ડ નામનું માસિક શરૂ કરવામાં આવ્યું.

પાટળ અધિવેશનમાં ધાર્મિક યાતાઓના હિસાબો ચોરૂલા રાખવાની આવશ્યકતા ઉપર યાસ માર મૂકવામાં આવ્યો હતો અને શેઠ ગોકલભાઈ દોલતરામ અને શેઠ ચુનિલાલ નહાનચંદની ઉદારતાપૂર્વકની આર્થિક સહાયથી હિસાબો તપાસવા એક અલગ યાતાની શરૂઆત થઈ હતી.

ફલોધિ-મુંબઈ-વડોદરા અને પાટળમાં જે ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા તેનો સક્રિય અમલ કરવા મુખ્ય મંત્રીઓ અને પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓ સ્વૂં જ ઉત્સાહથી કામ કરતા હતા. કૉન્ફરન્સના સતત પ્રચાર અને પ્રયત્નથી ચાર વર્ષના ટૂંકા ગાળામાં જ જૈન સમાજમાં અસાધારણ જાગૃતિ આવી હતી અને ઘણી લોકોપકારક પ્રવૃત્તિઓ અને ધર્મકાર્યો થયાં હતાં. મારવાડ અને મેવાડની તિર્થ-ભૂમિમાં આવેલાં કેટલાંક જીર્ણ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો. કેલવળીની બાવતમાં કેટલાક નિરાશ્રિત પળ લાયકાત ધરાવનાર

વિદ્યાર્થીઓને તેમનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા યોગ્ય મદદ કૉન્ફરન્સ ફંડ તરફથી આપવામાં આવી. પાટણ અને જેસલમેરના પ્રાચીન જૈન મંદારોની ટીપ થઈ. દેશના જુદાજુદા ભાગોમાં પાઠશાળાઓ તથા કન્યાશાળાઓ સ્થાપવામાં આવી. પેથાપુરમાં મઢેલી પ્રાંતિક કૉન્ફરન્સ વચ્ચે એકઠાં થઈને નાણાંમાંથી ત્યાં જૈન બોર્ડિંગની સ્થાપના થઈ. કૉન્ફરન્સે સમાજમાં કેળવણીના પ્રશ્ન ઉપર જે શ્લોક આપ્યો અને જે વાતાવરણ જમાવ્યું તેના પરિણામે મુંબઈમાં પનાલાલ જૈન હાઈસ્કૂલ खुली मुकाई. અમદાવાદમાં નાગોરીસરાહમાં લલ્લુભાઈ રાયચંદના પ્રયાસથી એક બોર્ડિંગ खुली. મુંબઈમાં લાલબાગ ખાતે એક બોર્ડિંગ સ્થપાઈ. દશેરા ઉપર અને બીજા તહેવારોના દિવસોએ પશુવધ વંધ કરવા અનેક દેશી રાજાઓ અને ઠાકોરોએ ફરમાનો કર્યા. નિરાશ્રિતોને વેપાર માટે પણ કૉન્ફરન્સે સારી મદદ કરી. મુંબઈમાં શ્રાવિકાશાળા અને ઉદ્યોગશાળા સ્થપાઈ. યુનિવર્સિટીઓના બી. એ. અને. એમ. એના અભ્યાસક્રમોમાં જૈન સાહિત્યનાં પુસ્તકો દાખલ થયાં. આમ કૉન્ફરન્સે કરેલા ઠરાવો કાગળ ઉપર નહિ રહેતાં તેના અમલ માટે પૂરતો પરિશ્રમ લેવામાં આવ્યો હતો. ગામેગામના સંઘો પણ તેમાં પોતાનો ફાળો આપતા હતા. ટૂંક સમયમાં જ કૉન્ફરન્સે જૈનસમાજના માનસપટ ઉપર અદશ્ય રીતે એવી સારી અસર કરી હતી કે તેના પરિણામે જૈનસમાજમાં જાહેર જુસ્સો (Public spirit) નવાં સ્વરૂપે સ્વતંત્રતાની સુગંધથી વાસિત થયેલો પ્રકટ રીતે જોવા મળતો હતો.

પાંચમું અધિવેશન—અમદાવાદ

આવા ઉત્તેજિત વાતાવરણમાં અમદાવાદમાં પાંચમું અધિવેશન

વિ. સં. ૧૯૬૩ના ફાગણ સુદી ૪-૫-૬, સને ૧૯૦૭ના ફેબ્રુઆરી માસની તા. ૧૬-૧૭-૧૮ના દિવસોમાં મળ્યું. આ અધિવેશનના સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે નગરશેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈની અને પ્રમુખ તરીકે અજિમગંજનીવાસી રાય સીતાબચંદજી નાહાર બહાદૂરની વરણી થઈ હતી. સ્વાગત સમિતિના ચીફ સેક્રેટરી તરીકે શેઠ જેસંગભાઈ હઠીસીંગ અને અંડર-સેક્રેટરી તરીકે શેઠ મળીભાઈ જેસંગભાઈ તથા જ્ઞવેરી ભોગીલાલ તારાચંદની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ ચીમનભાઈ નગીનદાસ, શેઠ સાંકઠચંદ મોહોલાલભાઈ, શેઠ અમરતલાલ વાડીલાલ, શેઠ મયાભાઈ નથુભાઈ અને શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈ સ્વાગત સમિતિના ઉપપ્રમુખો તરીકે ચુંટાયા હતા.

પ્રમુખશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું. ઘોડેસ્વાર, સાયકલિસ્ટ અને પાયદળ સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓના સરઘસમાં પ્રમુખ ચાર ઘોડાની બગીમાં બિરાજ્યા હતા. રાજનગરના ધોરી માર્ગોં સ્ત્રૂવ સરસરીતે શણગારવામાં આવ્યા હતા. આ જૈનપુરીના શેઠિયાઓ પ્રણાલિકાગત રીતે સૌ મહેમાનોનું વાદશાહી રીતે સ્વાગત કર્યું હતું.

આ અધિવેશને જે મહત્ત્વના ઠરાવો કર્યા તેમાં જૈનકોમમાં વ્યાવહારિક કેલ્વર્ણની સાથે નૈતિક, ધાર્મિક અને શારીરિક કેલ્વર્ણની વૃદ્ધિ માટેના, જૈન, સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત સાહિત્યના અને દર્શનના પ્રંથો યુનિવર્સિટીઓમાં દાખલ કરવા પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા માટેના અને પ્રાચીન શીલાલેખોની શોધ, સંગ્રહ અને રક્ષણ કરવાની આવશ્યકતાના ઠરાવો ખાસ ધ્યાન રાખે છે. જે જે

ધાર્મિક પુસ્તકો મૂલ, ભાષાંતર અથવા નવી કૃતિના છપાવવામાં આવે તે સર્વે કોઈ પણ વિદ્વાન મુનિરાજને બતાવીને તેમનાં પ્રમાણપત્ર સહિત છપાવવાની આવશ્યકતા ઉપર કૉન્ફરન્સે માર મૂક્યો. આ અધિવેશને સામાજિક બાબતોમાં સમાજને સ્પષ્ટ દોરવળી આપવાની ફરજ સમર્જી બાઢલમ્મ, વૃદ્ધવિવાહ, કન્યાવિક્રય, બહુ પત્નિત્વ, મૃત્યુ પાઢલના જમણવાર, અયોગ્ય ફરજિયાત ઁર્ચો વગેરે હાનિકારક રીત રિવાજોને દૂર કરવા અનુરોધ કર્યો. શ્રાવકો સીજ્ઞાય નહિ અને દીનહીન હાલતમાં ધર્માંતર થતાં અટકે તે માટે નિરાશ્રીત જૈનોને ધંધે લગાડવાની, અનાથ બાઢકોને તથા અનાથ વિધવાઓને આશ્રય આપવાની, બાઢાશ્રમ સ્થાપવાની અને જન્મપર્યંતના અસાધ્ય રોગોથી પીઢાતા નિરાશ્રીત સ્વધર્મી બંધુઓને માટે આશ્રયસ્થાન સ્થાપવાની આવશ્યકતા સ્વીકારી. હિંદુસ્તાનના જુઢાજુઢા ભાગોની અંદરથી મઢી આવતી જૈન પ્રતિમાઓ મેઢવવામાં ઘળી મુસીબત પડતી હોવાથી ટ્રેઢ્ઢર ટ્રોવ ઁક્ટમાં જરૂરી સુધારા કરવા હિંદી સરકારને મેમોરીઅલ કરવાની શેઢ આળંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને સૂચના કરતો ઢરાવ પણ કરવામાં આવ્યો.

વિધવિધ ક્ષેત્રોને સ્પર્શતા અને સમાજના પ્રાણપ્રશ્નોને લગતા સર્વગ્રાહી ઢરાવો કરી રાજનગર અધિવેશન કૉન્ફરન્સના ઇતિહાસમાં સીમાચિહ્નરૂપ બની ગયું છે. આ અધિવેશનમાં સાધુ-સાધ્વીઓે પણ સારા પ્રમાણમાં હાજરી આપી હતી. મુનિ(પાઢલઢી આચાર્ય)શ્રી. બુઢ્ધિસાગરજીે “ મહાવીર શાસન વિજયરંગમાં કરો ન કિંચિત્ત્ ખામી ” અને “ જૈન-શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સથી, શીઘ્ર ઉન્નતિ હિ માની ” જેવાં કાવ્યો રચી આપી કાર્યકરોમાં ઉત્સાહનાં પૂર વહાવ્યાં હતાં.

નગરશેઠ ચિમનલાલ લાલભાઈ પોતાના સ્વાગત પ્રવચનમાં રજૂ કરેલી નીચેની હકીકત આજે પણ કેટલી અદ્યતન અને આદરણીય લાગે છે !—

“ બંધુઓ, રાજનગરમાં જુદાજુદા ગચ્છો હોવાનો સંભવ છે; તો પણ ૧૫૫૮માં ઇંગ્લાંડ ઉપર અજિતસેના (Invincible Armada) સહિત ચઢાઈ કરનાર સ્પેઇનના લોકોને હરાવવાને રોમન કેથોલિક અને પ્રોટેસ્ટન્ટ નામના બે વિરોધી ધાર્મિક પંથો એકત્ર થયા હતા, તે માફક ભિન્ન ભિન્ન વિચારવાળા કોમના આગેવાનો કુરિવાજોરૂપી શત્રૂની સેનાનો સંહાર કરવાને, ધર્મનો ઉદ્યોત કરવાને, અને આ કૉન્ફરન્સનો વિજયવાવટો ફરકાવવાને એકમેક થયા છે, તે બનાવની નોંધ લેતાં મને અતિ આનંદ થાય છે. આ પ્રસંગ અમદાવાદના જૈનોના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કોતરાશે.

આપણે ઇચ્છીએ કે અમદાવાદના જૈનો ભૂતકાળનો ભવ્ય સુવર્ણાક્ષરી ઇતિહાસ પુનઃ સર્જે, અને કૉન્ફરન્સનો વિજયવાવટો ફરકતો રાખવાને ભિન્ન ભિન્ન વિચારસરણીવાળાઓને પુનઃ એકત્ર બેસાડી સમાજને આદર્શ પૂરો પાડે.

પ્રમુખ સાહેબે પણ “સંપમાં જય છે” એ મહાન સૂત્રની મેટ પોતાના વિદ્વતાભર્યા વક્તવ્યમાં આપી હતી.

આ અધિવેશન પ્રસંગે કૉન્ફરન્સના મંડપમાં મહિલા પરિષદ યોજવામાં આવી હતી જેના સેક્રેટરી શ્રી અનસૂયા સારાભાઈ હતાં અને પ્રમુખસ્થાને શેઠાણી શૃંગાર શેઠ જેસંગભાઈ હઠી-સીંગનાં પત્ની વિરાજ્યાં હતાં. આ પરિષદમાં સ્ત્રીઓને લગતા ખાસ પ્રશ્નોની ચર્ચાવિચારણા થઈ મહત્વના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા.

છટ્ટું અધિવેશન--ભાવનગર

ભાવનગરના આગેવાનો શેઠ કુંવરજી આણંદજી, શ્રી મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડિયા અને અન્ય ગૃહસ્થો કોન્ફરન્સના જન્મકાલથી તેની સાથે જોડાણ હતા. સૌરાષ્ટ્રમાં જૈનપુરી ભાવનગરનું સ્થાન અનોખું છે. જૈનસાહિત્ય પ્રકાશનની પ્રથમ સરવાળાઓ આ ભૂમિમાં જ ફૂટેલી છે. જૈનપત્રકારિત્વનું પળ આ ઉગમ સ્થાન છે.

આવા ધર્મ અને સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં કોન્ફરન્સનું છટ્ટું અધિવેશન સં. ૧૯૬૪ના ચૈત્ર માસમાં અમદાવાદનિવાસી ધર્મનિષ્ઠ શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈના પ્રમુખપદે મરાયું હતું અને તેમાં અનેક મહત્ત્વના ઠરાવો થયા હતા.

કોન્ફરન્સનાં તમામ ખાતાંની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓની નોંધ લઈ કોન્ફરન્સનો સંદેશો ગામેગામે પહોંચતો કરવા માટે આ અધિવેશનમાં અનુરોધ કરવામાં આવ્યો હતો.

કોન્ફરન્સે અમદાવાદ અધિવેશન પહેલાં શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવલી ભાગ ૧લો બહાર પાડ્યો હતો. ત્યાર પછી શ્રી જૈન શ્વેતાંબર ડિસ્કટરીના ભાગ ૧-૨ બહાર પાડી આ દિશામાં પણ સક્રિય કામગીરી ચાલુ રાખી હતી.

સાતમું અધિવેશન--પૂના

કોન્ફરન્સનું સાતમું અધિવેશન દક્ષિણના પાટનગર પૂનામાં સં. ૧૯૬૬માં શેઠ નથમલ ગોલેચ્છાના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું.

કોન્ફરન્સની અગાઉની બેઠકોમાં નીચેનાં જુદાંજુદાં છ ખાતાંમાં રકમો ભરવામાં આવતી હતી અને જે તે ખાતામાં खરચવામાં આવતી

હતી. (૧) શ્રી કોન્ફરન્સ નિભાવ. ખાતું, (૨) શ્રી જીર્ણ પુસ્તકોધાર ખાતું, (૩) શ્રી જીર્ણ મંદિરોદ્ધાર ખાતું, (૪) શ્રી નિરાશ્રિત ખાતું, (૫) શ્રી જીવદયા ખાતું, અને (૬) શ્રી કેલવળી ખાતું.

કોન્ફરન્સે હાથ ધરેલ તમામ ખાતાં માટે નાણાંની જરૂર છતાં દર વરસે કોન્ફરન્સની આવક ઓછી થતી જતી હોવાથી વધાં ખાતાં સારી રીતે ચલાવવાં અશક્ય લાગ્યું. તેથી ચાલુ જમાનામાં કેલવળી મુખ્ય સાધન છે એમ વિચાર કરી આ અધિવેશનમાં કેલવળી અને નિભાવ એ બે ફંડ ટકાવી રાખવાનાં ફરાદાથી “સુકૃતમંડાર ફંડ”ની યોજના ઘડવામાં આવી અને એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે કેલવળી ખાતાનો ખર્ચ તથા બીજાં ખર્ચો ચલાવવા દરેક સ્ત્રી-પુરુષે દર વર્ષે ઓછામાં ઓછા ચાર આના કોન્ફરન્સને આપવા.

પૂના અધિવેશનમાં એક બીજું પણ મહત્ત્વનું પગલું લેવાયું. ધાર્મિક પરીક્ષાઓ લેવા માટે ‘જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ’ની સ્થાપના કરવામાં આવી અને વ્યાવહારિક કેલવળીનો ભાર પણ આ બોર્ડને સોંપવામાં આવ્યો. સ્વતંત્ર કેલવળી ખાતું બંધ કરવામાં આવ્યું. આ બોર્ડની પ્રશંસનીય કામગીરી અદ્યાપિપર્યંત અવિરતપણે ચાલુ છે. ધાર્મિક પરીક્ષાઓ વાંચતમાં આ બોર્ડ એક ધાર્મિક શિક્ષણની વિદ્યાપીઠ બની ગઈ છે અને ધાર્મિક કેલવળીને વેગ આપવામાં તેણે પાયાનું નક્કર કામ કર્યું છે.

આઠમું અધિવેશન—મુલતાન

અત્યાર સુધી કોન્ફરન્સનાં અધિવેશનો દર વર્ષે મળતાં હતાં.

પરંતુ સાતમા અધિવેશન પછી લગભગ ચાર વર્ષને ગાળે સં. ૧૯૬૯માં પંજાબમાં **મુલતાન** ખાતે આઠમું અધિવેશન **શેઠ પન્નાલાલ જોહરી**ના પ્રમુખસ્થાને મળ્યું હતું. પંજાબી માઈઓનો ઉત્સાહ અવર્ણનીય હતો. આખા પંજાબમાંથી અને દૂરદૂરથી પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકો અધિવેશનમાં હાજરી આપવા ઉતરી પડ્યા હતા. આ અધિવેશનમાં ઘણા મહત્ત્વના ઠરાવો થયા હતા. અત્યાર સુધીનાં પ્રથમ શિવાયનાં તમામ અધિવેશનો ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર અને મહારાષ્ટ્રમાં થયેલાં હોઈ આ અધિવેશન પોતાને આંગળે ભરાવાથી પંજાબ ગૌરવ અનુભવતું હતું.

કોન્ફરન્સની કામગિરી વધુ જોરદાર બનાવવા આ અધિવેશનમાં મક્કમ નિર્ણયો લેવાયા હતા.

નવમું અધિવેશન--સુજાનગઢ

નવમા અધિવેશનને પોતાને ત્યાં નોંતરવાનું માન **સુજાનગઢ** ખાટી ગયું. રાજપુતાનામાં સુજાનગઢ મહત્ત્વનું સ્થાન ભોગવે છે. મુલતાન અધિવેશન પછી બે વર્ષે **શેઠ મોતીલાલ મુલજી જે. પી. ના** પ્રમુખપદે સં. ૧૯૭૧ના માઘ સુદી ૧૧-૧૨-૧૩, તા. ૨૭, ૨૮, ૨૯ જાન્યુઆરીના રોજ શ્રીયુત શેઠ પનેચંદજી સંઘવીના આમંત્રણથી સુજાનગઢ મુકામે અધિવેશન ભરાયું.

આ અધિવેશનમાં સમાજહિતને લગતા અનેક સવાલોની વિચારણા થઈ ઘણા મહત્ત્વના ઠરાવો થયા હતા. પરંતુ સૌથી મહત્ત્વનો ઠરાવ જૈનોની સંખ્યામાં વૃદ્ધિ થવા કેમ પામે તે દર્શાવવા સારુ સદરહુ ઠરાવની પાંચમી કલમમાં જૈનોમાં મૃત્યુપ્રમાણ

વિશેષ હોવાના કારણો અને તેને અટકાવવાના ઉપાયો સૂચવવા
 એક સમિતિ ડૉ. નાનચંદ કસ્તુરચંદ મોદી, ડૉ. મુનશી
 હિરજી મૈશેરી, જ્ઞાવેરી મોહનલાલ મગનભાઈ અને શ્રી
 નરોત્તમ બી. શાહની નીમવામાં આવી હતી. આ સમિતિએ પૂરતાં
 નાણાંના અભાવે પોતાનું ક્ષેત્ર મુંબઈ શહેર પૂરતું મર્યાદિત રાખ્યું હતું.
 પરંતુ તેણે પોતાના રિપોર્ટમાં કરેલી ઘણી ભલામણો મુંબઈ બહારનાને
 પણ તેટલી જ ઉપયોગી થઈ પડે તેવી હતી.

દશમું અધિવેશન—મુંબઈ

દશમું અધિવેશન મુંબઈમાં સં. ૧૯૭૨ ના ચૈત્ર વદ ૪-૬-૬
 તા. ૨૧-૨૨-૨૩ એપ્રિલ ૧૯૧૬ના દિવસોમાં ડૉ. બાલાભાઈ
 મગનલાલ નાળાવટીના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું.

આ અધિવેશનમાં કોન્ફરન્સનું રીતસર બંધારણ પસાર થયું હતું.
 એ કારણે આ અધિવેશન મહત્ત્વનું કહી શકાય. બંધારણ એ પ્રત્યેક
 સંસ્થાનો પ્રાણ છે. એ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા આ અધિવેશને કરી.

તે ઉપરાંત આ અધિવેશને એજ્યુકેશન બોર્ડની નિમણૂક કરી
 તેને જૈનોમાં હસ્તી ધરાવતી ધાર્મિક તેમ જ વ્યાવહારિક કેળવણીની
 સંસ્થાઓ સંબંધી હકીકત મેળવી તેમને સારા પાયા ઉપર મૂકવા,
 પાઠશાળાઓમાં એક સરખો અભ્યાસક્રમ ચલાવવાની ગોઠવણ કરવા,
 જૈન વાચનમાળા તૈયાર કરવા, વાર્ષિક પરીક્ષાઓ લેવા, પ્રમાણપત્રો
 આપવા વગેરે બાબતની સત્તા આપી અને તે બોર્ડના માનદ મંત્રીઓ
 તરીકે શ્રી. મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા સોલિસિટર તથા
 શ્રી. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ ને નીમવામાં આવ્યા. અત્રે

યાદ આપવું ઠીક થઈ પડશે કે શ્રી. મોહનલાલ દેશાઈ જેઓ આપણા સમાજના એક સુપ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર તરીકે જાણીતા થઈ ચૂક્યા હતા તેઓ કૉન્ફરન્સના મુખપત્ર શ્રી જૈન કૉન્ફરન્સ હેરોલ્ડ પત્રિકાના તંત્રી તરીકે પણ થોડા વર્ષોથી સેવા આપતા હતા. આ ઉપરાંત જૈન યુવાનોને ઉચ્ચ વેપારી કેલ્વર્ણી આપવા બાબત, સ્ત્રી-કેલ્વર્ણી બાબત અને યુનિવર્સિટીઓમાં જૈન સાહિત્યને વધુ ને વધુ સ્થાન આપવા બાબતના મહત્વના ઠરાવો થયા હતા.

અગિયારમું અધિવેશન—કલકત્તા

કૉન્ફરન્સનું અગિયારમું અધિવેશન બંગાળના પાટનગર કલકત્તામાં શેઠ ચેતસી સ્ત્રીઅસી જે. પી.ના પ્રમુખપદે સં. ૧૯૭૪માં ભરાયું હતું. આ અધિવેશનમાં ઘણા અગત્યના ઠરાવો થયા હતા. તે ઉપરાંત સુકૃત મંડાર પંડની વસૂલાત બરાબર થતી ન હોવાથી ત્યાંના આગેવાનોની સૂચનાથી એકીસાથે ચાર વર્ષનું પંડ વસૂલ કરવામાં આવ્યું હતું. કલકત્તાવાસીઓનો ઉત્સાહ અવર્ણનીય હતો, અને સ્વાગત અપૂર્વ હતું.

બારમું અધિવેશન—સાદડી

લાલા દોલતરામ નહારના પ્રમુખપદે સં. ૧૯૭૬માં ગોડવાડમાં બારમું અધિવેશન અતિ ઉત્સાહજનક વાતાવરણમાં મળ્યું હતું. સારાયે મારવાડ અને ગોડવાડમાંથી મરુ દેશની ધીંગી ધરતીના સંતાનો અધિવેશનમાં હાજરી આપવા ઊતરી પડ્યાં હતાં. સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે શઠ નથમલજી છજમલજીએ મહેમાનોનો માવખીનો સત્કાર કર્યો હતો.

આ અધિવેશને અનેક મહત્વના ઠરાવો દ્વારા સમાજને માર્ગદર્શન કરાવ્યું હતું. અનેક વિદ્વાન વક્તાઓના પ્રવચનો થયાં હતાં. પ્રમુખશ્રીએ પોતાના અતિ વિદ્વત્તાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનમાં સમાજના અનેક-વિધ પ્રશ્નોની ઘળી જ ફીણવટ અને વિસ્તારથી સમાલોચના કરી હતી.

કન્વેન્શન સમ્મેલન—મુંબઈ

સમુદ્રમાં ભરતી અને ઓટ આવે છે. માનવજીવનમાં પણ ચઢતીપડતીરૂપ ભરતી અને ઓટ આવે છે. તેવી જ રીતે સંસ્થાના જીવનમાં પણ ભરતી અને ઓટ આવે એ સામાન્ય બીના છે.

ભરતી અને ઓટ સનાતન છે; અને સનાતન છે એટલે જરૂરી છે. જો ભરતી પછી ઓટ ન આવે તો સમુદ્ર છલકાઈ જાય—દુનિયાનો નાશ કરે. માનવજીવનમાં ભરતી પછી ઓટ ન આવે તો તે અભિમાની બની જાય. સંસ્થામાં પણ ભરતી પછી ઓટ ન આવે તો સંસ્થાનું ચેતન હરાઈ જાય, તેને વિકાસ અટકી પડે. કાર્યકર્તાઓમાં અભિમાન, સંકુચિતતા અને સત્તાની સાઠમારી દાખલ થાય.

ઓટ આવકારદાયક છે. ઓટમાં માનવીની અને સંસ્થાની કસોટી થાય છે. ધીરપુરુષો તેનાથી કદી ગભરાતા નથી. નિરાશ નહીં થતાં સાચા નાવિકની પેઠે તેઓ ભરતીની રાહ જુએ છે અને ભરતી આવતાં પોતાનું વહાણ સહીસલામત હંકારી જાય છે.

કુદરતના આ ક્રમમાંથી આપણી કૉન્ફરન્સ પણ મુક્ત કેમ રહી શકે? ફલોધીથી પુના સુધીના અધિવેશનોમાં જૈન સમાજમાં જે ઉત્સાહનાં પૂર આવ્યાં હતાં તે ધીમે ધીમે ઓસરતાં જતાં હતાં.

સમાજમાં જે ધગશ, જુસ્સો અને જોમ જળાતો હતાં તે નરમ પડી ગયાં હતાં. જાણે એક જાતનો ઉદાસીન ભાવ આવી ગયો હતો. સંસ્થામાં પ્રાણવાયુ ખૂટી પડ્યો હતો. કાર્યકર્તાઓ મૂંઝાતા હતાં. સંસ્થાને ટટાર કેમ કરવી એ તેમની ચિંતાનો વિષય હતો. વિરોધીઓ સંસ્થાને તોડી પાડવા મથતા હતા અને જનસમૂહની ઉદાસીનતાનો તેમને લાભ મળી જાય એવા સંયોગો ઊભા થયા હતા. જે સંસ્થાએ પૂરી પચીસી સુધી સમાજના વિચારવાતાવરણ ઉપર જબ્બર અસર કરી, સેવાનાં અનેક કાર્યો કર્યો, પદ્ધતિસર કામ કરવાની દિશા દેખાડી, સમાજમાં જાગૃતિ આણી, મધ્યમ વર્ગના બંધુઓને સમાજપ્રગતિમાં અને સામાજિક જ્ઞાતાઓમાં હિત છે એમ બતાવી આપ્યું, સમાજ-જીવનમાં એક જાતની ઉષ્મા પ્રકટાવી અને કેંઈ સેવકો જેના પાયાના પથ્થર બન્યા તેને મરવા કેમ દેવાય ?

આ ચિંતાજનક મામલામાંથી તોડ કાઢવા કાર્યકર્તાઓએ વિચારકોનું એમ સમ્મેલન બોલાવવા નિર્ધાર કર્યો. આ કટોકટીના પ્રસંગમાંથી પાર ઉતારે તેવા નાવિકો પણ જોઈએ. **શેઠ દેવકરણ મૂલજી**ને સ્વાગતપ્રમુખ બનાવ્યા. પ્રમુખપદ માટે સૌની નજર જૈન સમાજના સર્વમાન્ય નેતા અને બાહોશ સુકાની શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ તરફ ગઈ. તેમના પિતા અમદાવાદનિવાસી શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈએ ચીફ સેક્રેટરી તરીકે વર્ષો સુધી જે સંસ્થાની સેવા કરી તેમના સુપુત્ર સંસ્થાની કટોકટીને ટાળે મદદે ન આવે એ વાતે જ કેમ ? તેમના નેતૃત્વ નીચે સં. ૧૯૮૧ના ચૈત્ર વદ ૨-૩ તા. ૧૧-૧૨ એપ્રિલ, ૧૯૨૯ ના દિવસોમાં મુંબઈ ખાતે કન્વેન્શન-વિચાર સંમેલન યોજવામાં આવ્યું.

સ્વાગતપ્રમુખે પોતાના ભાષણમાં દિલની દાઝ રજૂ કરી.

“છેલ્લા દશ વર્ષથી કૉન્ફરન્સનું નાવ ભરદરિયે અથડાયા કરે છે. અમુક થોડા અપવાદ બાદ કરતાં સમાજહિતના પ્રશ્નને જાણે આંખી કોમ સાથે કાંઈ લાગતુંવઠ્ઠાતું ન હોય તેવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે.”

અને તેમાંથી માર્ગ કાઢવા વિજ્ઞપ્તિ કરી. અમદાવાદના નગરશેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ મળીભાઈ પળ આ ટાળે હાજર હતાં. સૌએ પરામર્શ કરી નક્કી કર્યું “કૉન્ફરન્સ જીવવી જ જોઈએ”.

શેઠ કસ્તુરભાઈએ પ્રમુખસ્થાનેથી બોલતાં ભારપૂર્વક કહ્યું, કે

“કોમના અભ્યુદયના ઉત્તમ વિચાર આપણી સમક્ષ રજૂ કરી, તેને વ્યવહારુ રૂપમાં મૂકવા કૉન્ફરન્સની યાસ જરૂર છે.”

જાણે કૉન્ફરન્સને આશીર્વાદ આપવા જ ન આવ્યા હોય તેમ આ કન્વેન્શનમાં રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીનાં પગલાં પળ થયાં હતાં. સૌમાં અવર્ણનીય ઉત્સાહ આવ્યો. “હિન્દની સેવામાં જૈન કઈ રીતે ભાગ લઈ શકે” એ વિષે તેમણે મનનીય વ્યાખ્યાન આપી સાચી અહિંસા શું હોઈ શકે તે સમજાવી એક્ય ઉપર માર મૂક્યો. જૈન ધર્મમાં અસ્પૃશ્યતાને સ્થાન હોઈ શકે નહિ એમ જણાવી તેના નિવારણ માટે તેમણે જૈનોને અનુરોધ કર્યો.

હતોત્સાહ થયેલા કાર્યકર્તાઓમાં આ કન્વેન્શને આશાનો પુનઃ સંચાર કર્યો, અને સમાજના ઉદ્ધાર માટે દ્વિગુણિત ઉત્સાહથી તેમણે કમર કસી.

યાસ અધિવેશન—મુંબઈ

જૈન કોમનો એક મહત્ત્વનો પ્રાણપ્રશ્ન “તીર્થરક્ષાનો” છે. સારાયે ભારતવર્ષમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોની કલ્યાણભૂમિઓ અને

બીજી રીતે મહિમાવાળાં અનેક તીર્થો અંવેલાં છે. સ્વાસ કરીને શ્રી શત્રુંજય, ગિરનારજી, તારંગાજી, આબુજી, મક્ષીજી, અંતરીક્ષજી, કેસરીયાજી, રાણકપુરજી અને સમેતશિખરજી જેવાં વિશ્વવિહ્યાત તીર્થોનો વારસો આપણને મળેલો છે. તેની કલાકારીગીરી, તેની ભવ્યતા, અને તેની દર્શનીયતા આપણા પૂર્વજોની અચલ ધર્મશ્રદ્ધા અને કલાપ્રેમનાં જીવંત સ્મારકો છે. તીર્થોની રક્ષણ કરવાની ફરજ વિષે કૉન્ફરન્સ હરહમેશ જાગ્રત હતી અને તે માટે તેના દરેક અધિવેશનમાં માર મુકાતો આવ્યો હતો.

સિદ્ધક્ષેત્ર શત્રુંજય એ જૈનોનું અવલ નંબરનું તીર્થ છે. તે વચ્ચે તે પાલીતાણા સ્ટેટની સ્થાનિક હદમાં આવેલું હતું. **મહાન અકબર બાદશાહના** ફરમાનોથી શ્રી શત્રુંજયનો પહાડ તે ઉપર આવેલાં આપણાં ભવ્ય મંદિરો, ગઢ, કુંડ વગેરે આપણી સંપૂર્ણ માલકીમાં સોંપાયાં હતાં. તે ઉપરાંત મોગલ બાદશાહની વધુ મહેરબાનીના પરિણામે એક સનદમાં તીર્થની તલેટીમાં વસતું પાલીતાણા ગામ પણ તીર્થની સેવા માટે ઇનામી જાગીર તરીકે આપણને અર્પણ કરાયું હતું. શત્રુંજયની યાત્રા માટે પરાપૂર્વથી દેશના જુદા જુદા ભાગોમાંથી સંઘો જતા હતા. આ સંઘોને મોગલ સામ્રાજ્યની પડતીના વચ્ચતમાં અંધાધૂંધીના સમયમાં કેટલકિ મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડતી હતી. તે વચ્ચતના પાલીતાણા દરબારે, જો શ્રાવકો યાત્રીઓના જાનમાલની રક્ષા માટે કાંઈક રકમ આપે તો ચોક્કીપહેરો રાખી શકાય તેમ જણાવ્યું. સને ૧૮૨૧માં પાલીતાણા દરબાર અને જૈનો વચ્ચે એવું ઠર્યું કે જૈનોએ પાલીતાણા દરબારને દર વરસે રૂપિયા પિસ્તાલીસસો આપવા અને દરબારે

યાત્રીઓનું રક્ષોપુ—રક્ષણ કરવું. સને ૧૮૬૧માં તે વખતના દરબાર શ્રી સુરસિંહજીએ વધુ રકમની માગણી કરવાથી, મૂલ રકમ વધારી રૂપિયા દસ હજારની કરવામાં આવી. સને ૧૮૮૬થી ચાલીસ વર્ષ માટે આ રકમ બંનેની સંમતિથી પંદર હજારની કરવામાં આવી. સને ૧૮૭૭ના મુંબઈ સરકારના ચુકાદાથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે :

- (૧) ગઢની અંદર પોલિસસંરક્ષણના કામ પૂરતો જ ઠાકોરનો કાબૂ ગણાય.
- (૨) શ્રાવકોના શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ ઠાકોર સાહેબ કોઈ પણ ભાગનો ઉપયોગ કરી શકે નહિં.
- (૩) પહાડને આશ્રય રહેતી શ્રાવક કોમને તેમની તરફથી કોઈ કનડગત થઈ શકે નહિં.

સને ૧૮૮૬માં થયેલો પટો સને ૧૯૨૬માં પૂરો થતો હતો. ગઢ, કુંડ, દેરીઓ વગેરે સર્વ જૈન કોમની સંપૂર્ણ માલકીના હોઈ તે માટે કોઈ જાતનો ટેક્ષ કે મુંડકાવેરો લેવાનો પાલીતાણા દરબારને અધિકાર નહોતો. તેમ છતાં તેમણે યાત્રાલુઓ ઉપર કર નાખવાનો પોતાનો કહેવાતો હક્ક આગલ કરી તે હક્કના બદલામાં જૈન કોમ પાસેથી અતિશય મોટી રકમની માગણી કરી. જૈનોના પ્રાચીન અને સ્થાપિત હક્કો ઉપર આથી તરાપ પડતી હતી. દરબાર અને જૈનો વચ્ચેનો झगडा वेस्टर्न इन्डिया स्टेट्सના નામદાર ગવર્નર જનરલના એજન્ટને સોંપાયો. તેમણે પાલીતાણા દરબારનો યાત્રાલુઓ ઉપર કર નાખવાનો અધિકાર માન્ય રાખી દરબારને જૈન કોમ પાસેથી દર વર્સે એક લાખ રૂપિયા લેવાનો અગર તેમ ન બને તો યાત્રાલુઓ ઉપર

માથાદીઠ બે રૂપિયા મુંડકાવેરો લેવાનો હક્ક છે એવો જૈન કોમને હડહડતો અને ઘોર અન્યાય કરતો ચુકાદો આપ્યો. વીજળીનો આંચકો લાગ્યો હોય તેમ આખો જૈન સમાજ खळમळी ઝૂક્યો. જૈન કોમની પ્રતિષ્ઠા, ગૌરવ અને તેના માલકી હક્કને પડકારવામાં આવ્યા હતા. જૈન સમાજમાં લોકમત કેળવી આ પડકારને શીલવા-યોગ્ય પ્રચાર અને હિંમેશ ચલાવવાની જરૂર હતી. કોન્ફરન્સની ફરજ કોન્ફરન્સ કેમ ચૂકે ? તીર્થસ્થાનો આ પ્રશ્ન હલ કરવા, પાલીતાણા દરબારે અલ્પચાર કરેલા વલણ સંબંધમાં જૈન સમાજનો સંગઠિત અવાજ રજૂ કરવા અને ઊભી થયેલી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા યોગ્ય ઉપાયો યોજવા, જૈન કોમના જન્મસિદ્ધ ચિરસ્થાપિત હક્કો પર થયેલા આક્રમણના સહ્ય આઘાતથી સમસ્ત કોમની દુઃખિત લાગણીને એકત્રિત રીતે જાહેર કરવા અને તે સંબંધી શીઘ્ર સંતોષકારક પરિણામ લાવવાની આવશ્યકતા ઉપર બ્રિટિશ સરકારનું ધ્યાન ઁંચવા **કોન્સફરન્સનું ઁાસ અધિવેશન** તા. ૩૧ જુલાઈ અને ૧-૨ ઑગસ્ટ, ૧૯૨૬ના રોજ મુંબઈ ઁાતે બાબુ બહાદુરસિંહજી સિંઘીના પ્રમુખપદે મેલ્લવવામાં આવ્યું. તેમાં પાલીતાણા દરબારના જૈનો પ્રત્યેના વલણની સહ્ય જ્ઞાટકળી કાઢતા અને તેમના વેરો નાલવાના હક્કોને પડકારતા ઠરાવો થયા હતા અને તે વિરુદ્ધ સમા-જને જાગ્રત કરવા આંદોલન ચલાવવાનું નક્કી થયા મુજબ સહ્યત આંદોલન ચલાવવામાં આવ્યું હતું. ઘળાં અગત્યનાં જૈન તીર્થોનો સદીઓથી સફળતાપૂર્વક વહીવટ કરતી આપળી સુપ્રસિદ્ધ અમદા-વાદની શેઠ આળંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને પળ પાલીતાણા દરબાર સામેની લડતમાં આથી ઘળું બલ મલ્લ્યું. પરિણામે જૈનોએ પાલીતાણા દરબારને એકતા, ધૈર્ય અને શાંતિપૂર્વક સફળ લડત આપી. યાત્રાનો

બહિષ્કાર કરવા સુધીની હદે ઝઘડો પહોંચ્યો. પુષ્કળ કસોટી અને લાંબી લડત પછી પાછળથી સિમલા મુકામે આ પ્રશ્નનું સુખદ સમાધાન થયું અને ધર્મ અધિવેશનનું સાફલ્ય થયું. એક્ય અને સંગઠનથી સમાજ શું કરી શકે છે તેનું આ લડત ઝઘડાનું ઉદાહરણ છે.

તેરમું અધિવેશન—જુનિ

છેલ્લા સાતેક વર્ષથી જૈન સમાજમાં કલેશ અને કુસંપની એક મયંકર આંધી ઝૂલતી રહી હતી. અનેક વિવાદપ્રસ્ત પ્રશ્નો અને ધર્મ કરીને દીક્ષાના પ્રશ્ને જૈન સમાજમાં ભાગલા પાડી દીધા હતા. શાસનપક્ષ નિરંકુશ દીક્ષાની તરફેણ કરતો હતો, જ્યારે સુધારક-પક્ષ અયોગ્ય દીક્ષા સામે જોશભરે ઝુલેશ ચલાવી રહ્યો હતો. જૈન યુવકસંઘોની પ્રવૃત્તિઓ અને શાસનપક્ષની યંગ મેન્સ જૈન સોસાયટીની પ્રવૃત્તિઓ સામસામા મોરચા માંડ્યા હતા. સમાજમાં ઝુલંઝુલા એકબીજાથી વિરુદ્ધ મત ધરાવનારાઓ પ્રત્યે દ્વેષભાવ કેળવાઈ રહ્યો હતો. ઘેરે ઘેર, ગામે ગામ અને શહેરે શહેર પક્ષો પડી ગયા હતા. સંઘોમાં, સંસ્થાઓમાં, સ્વામિવત્સલોમાં, જાહેર મેળાવડાઓમાં, અને ધાર્મિક વરઘોડાઓમાં ઠેરઠેર તેના પડઘા પડતા હતા. ટૂંકમાં આવા સમાજનું વાતાવરણ સંકુચિત બની ગયું હતું અને સલાહસંપન્ન કરવાના અનેક વિદ્વાનો તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા.

આ સંયોગોમાં કોન્ફરન્સની બેઠક કેટલાંક વર્ષોથી ભરાવી બંધ પડેલી હતી, અને તેનાં કાર્યોમાં શિથિલતા આવી ગઈ હતી. આ શિથિલતા દૂર કરવા અને જૈનોમાં નવચેતન રેડવાના પ્રશ્ન ઉદ્દેશથી મહારાષ્ટ્રીય આગેવાનોએ જુનિ માસે તેરમું અધિવેશન ભરવા માટે મીડી. આ તે જ ઇતિહાસિક ભૂમિ હતી જ્યાં હિંદુપત

પાદશાહીનું રક્ષણ કરનાર પ્રતાપી છત્રપતિ શિવાજી મહારાજનો જન્મ થયો હતો. અત્રે કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે કે મહારાષ્ટ્રે હંમેશાં કૉન્ફરન્સનો ધ્વજ ફરકતો રાખવા સતત પ્રયત્નો કરેલા છે. કૉન્ફરન્સના આદેશોનો વધુમાં વધુ અમલ મહારાષ્ટ્રમાં થયેલો છે. કૉન્ફરન્સને મહારાષ્ટ્રે શેઠ ચુનીલાલ સ્વરૂપચંદ્ર રાજુરીકર, શેઠ બાલચંદ્ર હીરાચંદ્ર ચાંદવડકર, શ્રી પોપટલાલ રામચંદ્ર શાહ અને શ્રી મોતીલાલ વીરચંદ્ર શાહ જેવા પ્રખર દેશભક્ત સુકાનીઓ આપેલા છે.

કૉન્ફરન્સ જુનેરમાં ભરવાનું નક્કી થતાં તેમાં દીક્ષાને લગતો અમુક ઠરાવ રજૂ થશે એમ માની લઈ તેની તરફેણ અને વિરુદ્ધમાં ટીકાનો એટલો મોટો રાફડો ફાટ્યો કે જૈનસમાજની સ્થિતિ ધૂંધવાતા જ્વાળામુખી જેવી હોઈ તેને જુનેર ખાતે ફાટવાની અનુકૂળતા મળતાં ભારે અનર્થ અને ઉલ્કાપાત થઈ જશે એવો ભય સેવાવા લાગ્યો. અધિવેશન પહેલાં જ વાતાવરણમાં એવા મળકારા સંભળાતા હતા કે જુનેર ખાતે કૉન્ફરન્સની સુધારાની કિસ્તી દીક્ષાના સવાલની ચર્ચા ઉપર માંગીને મુક્કો થઈ જશે. વાતાવરણ ગમે ત્યારે સ્ફોટક બનવા સંભવ છે એમ જાણ્યા છતાં કૉન્ફરન્સને પોતાને આંગળે આમંત્રણ આપી હિંમતપૂર્વક મુસીબતોનો સામનો કરવાની તૈયારી બદલ મહારાષ્ટ્રના આગેવાનોની ધર્મધગશને ધન્યવાદ ઘટે છે.

અધિવેશન સં. ૧૯૮૬ના મહા સુદ ૧૦-૧૧-૧૨ તા. ૮-૨-૧૦ ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૩૦ના દિવસોમાં મુંબઈનિવાસી આગેવાન શ્રેષ્ઠી રાવસાહેબ શેઠ રવજી સોજપાલના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું.

સ્વાગતાધ્યક્ષ શેઠ **ચુનીલાલ સ્વરૂપચંદ** રાજુરીકર અને સ્વાગત-સમિતિના ચીફ સેક્રેટરી સમાજના અગ્રણી કાર્યકર શેઠ **મોતીલાલ વીરચંદ**ના અવિરત પ્રયાસોથી અધિવેશન સફળતાને વર્યું હતું. સ્વાગતપ્રમુખ અને પ્રમુખનાં વ્યાખ્યાનો, વિચારોની પાર-દર્શકતા, સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન અને નીડર રજૂઆત માટે ધ્યાન ખેંચે તેવાં હતાં. કોન્ફરન્સ પ્રણેત્રી અપૂર્વ શ્રદ્ધાનો રણકો તેમાં વાક્યે વાક્યે ઉઠતો હતો.

કોન્ફરન્સ પ્રણેત્રી વિરોધી વૃત્તિ ધરાવતો એક વર્ગ પરિષદમાં મંગળ પડાવવા કટિબદ્ધ થયો હતો; અને પરિષદને તોડી પાડવા ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં વિરોધી જૂથના માણસો જુનરને આંગળે ઉતરી પડ્યા હતા. શરૂઆતમાં તેમણે ગરમ પાણી વગેરેના ઝણઝણા શરૂ કરી પ્રમુખના ભાષણમાંથી સાધુઓ અને દીક્ષાને લગતા ફકરા રદ કરવા માગણી કરી હતી. વગર ટિકિટે મંડપમાં દાખલ થવા દરવાજા ઉપર ધસારો કર્યો હતો અને તેમાં નહિ ફાવવાથી સ્વયં-સેવકો ઉપર હલો કરી પથ્થરમારો શરૂ કર્યો હતો. ધસતાં ટોળાંને ધાડવાના અને તેમને સમજાવવાના તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા હતા. ઘવાયા છતાં સ્વયંસેવકો અને મહારાષ્ટ્રના કાર્યકર્તાઓએ સ્વૂચ જ સંયમ જાળવ્યો હતો. છેવટે તોફાન શાંત થયું હતું. પરિષદને તોડી પાડવાની મુરદ બર નહિ આવવાની ખાતરી થતાં તે મંડળી જુનર છોડી ચાલી ગઈ હતી. આ બનાવ પછી પરિષદનું કાર્ય શાંતિપૂર્વક ચાલ્યું હતું.

આ બનાવે જૈનસમાજ અને તેના અહિંસાના સિદ્ધાન્તને જન-સમુદાયમાં હાંસીપાત્ર બનાવ્યો હતો. પોતાની માન્યતા સ્વીકારાવવા

તોફાનોનો આશ્રય લેવાની વૃત્તિ બિનતંદુરસ્ત માનસની નિશાની છે અને કોઈ પણ પ્રગતિશીલ સમાજ, રાષ્ટ્ર કે લોકશાહી માટે સ્વતંત્રતા છે. કોઈ પણ સંજોગોમાં ધર્મને નામે ઉગ્રતા આટલી હદે ન જ જઈ શકે—ન જવી જોઈએ.

આ અધિવેશનમાં ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક કેલવળી તેમ જ ધાર્મિક પાઠ્યપુસ્તકો અને યુનિવર્સિટીના અધ્યયનને યોગ્ય પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જૈન સાહિત્યગ્રંથો તૈયાર કરાવવા ઉપર માર મૂકવામાં આવ્યો હતો. હિંદી વ્યાપારીને દેશી વહાણવટાની ઉદ્યોગની ઉન્નતિ-અર્થે શ્રી સારાભાઈ નેમચંદ હાજી તરફથી વડી ધારાસભામાં રજૂ થયેલ કોસ્ટલ રીફર્વેશન બિલ તથા બાલલગ્ન અટકાવવા શ્રી ચાંદ-કરણ શારદાએ રજૂ કરેલા શારદા ઍક્ટને ટેકો આપવામાં આવ્યો હતો. જૈન બેંક, શુદ્ધિ અને સંગઠન, સાર્વજનિક ધર્માદા ખાતાઓની વ્યવસ્થા, ઐતિહાસિક સાધનો જેવાં કે શિલાલેખો, ધાતુપ્રતિમા-લેખો વગેરેનો ઉદ્ધાર, હૂંડીનો દર, બેંકવહીવટ શારીરિક વિકાસ, વસ્તીગણતરી વચ્ચે જૈનોની વસ્તીના આંકડા જુદા પાડવા, ડેક્કન ઍપ્રીકલ્ચરિસ્ટ રીલિફ ઍક્ટ રદ કરવા, હાનિકારક પ્રથાઓ બંધ કરવા, જૈનોની આર્થિક પરિસ્થિતિની તપાસ કરવા યોગ્ય પ્રવંધ કરવા, સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવા વગેરે અગત્યના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા. સૌથી અગત્યનો બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની ચેર સ્થાપવા રૂપિયા ચાલીસ હજાર તે યુનિવર્સિટીને સોંપવાનો ઠરાવ થયો હતો. બીજો અગત્યનો ઠરાવ દીક્ષાસંબંધી હતો જેમાં કૉન્ફરન્સનો એવો અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવ્યો હતો કે દીક્ષા લેનારને તેનાં માતાપિતા આદિ અંગત સગાઓ તથા જે સ્થળે દીક્ષા

આપવાની હોય ત્યાંના શ્રી સંઘની સંમતિથી યોગ્ય જાહેરાત પછી દીક્ષા આપવી. પાછળથી અમદાવાદમાં ભરાયેલા સાધુસમેલને દક્ષિા બાબત જે ધોરણો અન નિયંત્રણો નક્કી કર્યા હતાં તેની સરખામણીમાં આ ઠરાવ વધુ જ નમ્ર, સંયમશીલ અને મોઝો છતાં તેની સામે જે જબ્બર ઝહાપોહ થયો એ પળ એક કોયડો જ છે.

ચૌદમું અધિવેશન—મુંબઈ

કૉન્ફરન્સનું ચૌદમું અધિવેશન મુંબઈ મુકામે સં. ૧૯૯૦ના પ્રથમ વૈશાખ વદ ૭-૮-૯, તા. ૧-૬-૭ મે સન ૧૯૩૪ના દિવસોમાં બાબુ-સાહેબ નિર્મલકુમારસિંહજી નવલખાના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. સ્વાગત-પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી શ્રીમાન અમૃતલાલ કાલીદાસ શેઠે સંભાળી હતી. જુનેર કૉન્ફરન્સ પહેલાં અને પછી આખા સમાજમાં જે કુસંપનું વાતાવરણ વ્યાપ્ત થયું હતું અને તડ પડી ગયા હતા તે સાંધવા, સમાજમાં પુનઃ એક્યની સ્થાપના કરવા અને શાસનપક્ષના બંધુઓ કૉન્ફરન્સના મુંબઈ અધિવેશનમાં ભાગ લે તે માટે શેઠ અમૃત-લાલ કાલીદાસ અને અન્ય કાર્યકર્તાઓએ તનતોડ પ્રયત્નો કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન મળતા પહેલાં કર્યા હતા. સ્વાગતપ્રમુખે પોતાના ભાષણમાં તેનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું કે,

“બધા પક્ષો વચ્ચે એક્ય પ્રસરાવવા વાસ્તે, જ્યારથી કૉન્ફરન્સ ભરવાનો નિરધાર થયો ત્યારથી મેં મારાથી બની શકતા દરેક પ્રયત્નો છેક છેછી ઘડી સુધી કર્યા છે. પ્રયત્નો કરવામાં મેં મારા માનાપમાનની દરકાર રાખ્યા સિવાય, દરેક પક્ષને સમજાવવામાં મારી છેલ્લામાં છેછી શક્તિ અને લાગવગનો ઉપયોગ કર્યો છે, પળ ગૃહસ્થો, કહેવાને હું દિલગીર છું કે તેનું પરિણામ આશાજનક આવ્યું નથી.”

સમાજની છિન્નભિન્ન અવસ્થા જોઈને, સમાજની અંદર કુસંપની હોઠી જોઈને અને કકઠતી આંતરડીઓના કકઠાંટને જોઈને તેમનો દુઃખી આત્મા પોકારી ઉઠ્યો કે સાત સાત વર્ષોથી,

“ સમાજની અંદર ઘેરઘેર ક્લેશ, કુસંપ અને સત્યાનાશીના પાયાં રોપવામાં અને તે પાયાને પાણી પાડીને મજબૂત બનાવી મોટી इमारतો ચળવામાં જેણે જેણે અગ્રભાગ લીધો હશે, જેણે જેણે સીધી યા આઢકતરી રીતે ઉત્તેજન આપ્યું હશે, અને જેણે જેણે આ વિદ્રોહને અને જ્વાળાઓને સતેજ રાખવાના પ્રયત્નો કર્યા હશે અને હજુ ભવિષ્યમાં કરશે (મારા સુદ્ધાંને) તેને તેને જરૂર કદાચ આ જન્મમાં તો નહિ, પણ પરલોકમાં તો પોતાનાં કૃત્યોનો જવાબ જરૂર આપવો જ પડશે. ”

યુવકસંઘોને ટકોર કરતાં તેમણે કહ્યું કે,

“ જેની અંદર સમાજનો મોટો ભાગ તમારાથી વિમુક્ત રહે તેમ લાગતું હોય તો, તેવા પ્રશ્નો ભવિષ્યને વાસ્તે રહેવા યો; હાલ તો જેટલું કાર્ય સહેલાઈથી, સમાજના મોટા ભાગને સાથે રાખીને થઈ શકતું હોય, તેટલું જ કાર્ય હાથ ધરો. ”

તેવી જ રીતે બીજા પક્ષને ચીમકી આપતાં તેમણે કહ્યું કે,

“ શાસનપક્ષને પણ હું એટલું તો જરૂર કહીશ અને વિનંતિથી કહીશ કે, જો આપના મનમાં એમ હોય કે, અમારા સિવાય બીજો કોઈ જૈન અત્યારે ધર્મના સિદ્ધાન્તોનું પાલન કરતો નથી, અમારે લીધે જ અત્યારે જૈનધર્મ ટકી રહ્યો છે, અમે જ જૈનધર્મને ટકાવી રાખનારા સ્તંભો છીએ, અમે જ શ્રી મહાવીરપ્રભુના સાચા પુત્રો છીએ, તો અસ્તુ; તેમ માનવાનો તમને પૂરેપૂરો હક્ક અને અધિકાર છે; પણ તે માન્યતા બીજાઓની અંદર ઠસાવવાના તમારા પ્રયત્નોમાં એવું કોઈ પણ તત્ત્વ હશે કે જેથી સમાજની થોડીઘણી રહેલી શાંતિનો પણ મંગ થશે તો, તેના જવાબદાર તમે ગણાશો. ”

પ્રમુખસાહેબે પણ સમાજને સ્પર્શતા અનેક પ્રશ્નો ઉપરાંત “એક્ય” ઉપર પોતાના ભાષણમાં યાસ ભાર મૂકી એક કવિના શબ્દો ટાંક્યા કે,

**ન જાતિપ્રેમ હો જિસમેં, મોહબ્બત હો ન ભાઈકી ।
વહ મુંદાં કોમ હૈ, જિસમેં ન બૂ હો એકતાઈકી ॥**

આ અધિવેશને અનેક ઠરાવોદ્વારા હુન્નર, ઉદ્યોગ અને વેપાર-ધંધાના શિક્ષણ ઉપર ભાર મૂક્યો, તીર્થોના રક્ષણ માટે એક સર્વગ્રાહી ઠરાવ કર્યો, બેકારીનિવારણ માટે માર્ગદર્શન આપ્યું, નવકારશામાં કચ્છી ભાઈઓને આમંત્રણ આપવાનું ઠરાવ્યું, શુદ્ધિ અને સંગઠન અને એક જ સંપ્રદાયમાં તેમ જ ફીરકાફીરકા વચ્ચેના એક્ય ઉપર ભાર મૂક્યો, જ્ઞાતિઓ પૂરતું જ લગ્નક્ષેત્ર મર્યાદિત રાખવાને બદલે તમામ જૈનો પૂરતું વિસ્તૃત કરવા અનુરોધ કર્યો અને સાર્વજનિક યાતાઓની સુવ્યવસ્થા બાબત માર્ગદર્શન આપ્યું. વઢી શ્રી કેસરિયાજી તીર્થના સંરક્ષણ બાબત યોગીરાજ શ્રી શાંતિસૂરિજી મહારાજે કરેલા ઉપવાસ બદલ તેમના પ્રત્યે ભક્તિ પ્રકટ કરતો અને ધ્વજાદંડનો હક્ક, પંડ્યાઓના ત્રાસ તેમ જ કેસરિયાજી તીર્થની જૈનશ્વેતાંત્ર સંઘની માલકી બાબત યોગ્ય ઇન્સાફ આપવા ઉદયપુરના મહારાણાને અનુરોધ કરતો, કેસરિયાજી તીર્થપર બોલી ન બોલવા બાબત, ત્રિહાર ધરતીકંપથી સંકટમાં આવી પડેલી પ્રજાને સહાયતા બાબત, કેલ્લવળી સંસ્થાઓના સંગઠન અને સ્કૉલરશિપો આપતાં યાતાઓનું “ફેડરેશન” રચવા બાબત, શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના વંધારણમાં સમયાનુકૂલ ફેરફાર કરવા બાબત, સાધુસંમેલને સર્વાનુમતીથી કરેલા ઠરાવો બદલ અભિનંદન આપવા વગેરે બાબત

ઠરાવો કર્યા હતા. આ ઉપરાંત આ અધિવેશને “ સકલસંઘ ” ની વ્યાખ્યાને વિસ્તૃત કરતો ઠરાવ કર્યો અને “ સંઘમાં ” જુદા જુદા હેતુથી કામ કરતી સામાજિક, ધાર્મિક અને સાહિત્યિક સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે એમ ઠરાવ્યું. આ ઠરાવના ગર્ભિતાર્થની અત્યાર સુધી કોઈએ ખાસ નોંધ લીધી નથી પરંતુ આ ઠરાવથી ‘ સંઘ ’ ના પ્રણાલિકાગત રૂબરૂમાં તદ્દન પલટો આવે છે.

બંધારણની કેટલીક કલમોમાં ફેરફાર કરી આ ઐતિહાસિક અધિવેશન પૂરું થયું હતું.

આ અધિવેશનની કાર્યવાહી ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે “ અનૈક્ય અને કુસંપનાં માઠાં પરિણામોનું સૌને માન થવા લાગ્યું હતું અને તેથી ચર્ચાઓમાં એક જાતનો સંયમ, સૌહાર્દ અને વિચાર-શાંતિ દેખાતી હતી અને “ એક્ય ” થવામાં बाध આવે એવી કાર્યવાહી હાથ ધરવી નહિ કે માળાથી પણ વાતાવરણ બગાડવું નહિ એવી સૌના હૃદયમાં સ્વયંસ્ફુરણ થઈ હતી.

પંદરમું અધિવેશન—નીંગાલા

મુંબઈ અધિવેશન પછી લગભગ સાત વર્ષે સં. ૧૯૯૭માં નીંગાલા : (સૌરાષ્ટ્ર) માં પંદરમું અધિવેશન તા. ૨૬-૨૬-૨૭ ડિસેમ્બર, ૧૯૪૦ના દિવસોમાં મળ્યું.

આ સાત વર્ષો દરમ્યાન દરિયાનાં ઘણાં પાણી વહી ગયાં હતાં. જૈનસમાજની મનોદશા ઉપર પણ કાઢની ઁંધાળ જણાતી હતી. વલેશ અને પક્ષાપક્ષીની ઉગ્રતા ઓસરવા લાગી હતી. શાંતિની યંજરી બજી રહી હતી.

કોન્ફરન્સ લાંબા લાંબા અને સંખ્યાબંધ ઠરાવો કરે તેને બદલે અમલ કરી શકાય એવા થોડા ઠરાવો કરે એ દૃષ્ટિ છે એવી સૂચનાઓ થતી હતી. તેથી મુંબઈમાં સન ૧૯૪૦ના એપ્રિલની ૨૬-૨૭ તારીખોએ ઑલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની મીટિંગ બોલાવવામાં આવી. તેણે આગામી અધિવેશને (૧) કોન્ફરન્સના બંધારણમાં જરૂરી ફેરફાર, (૨) આર્થિક ઉદ્ધાર અને (૩) કેલ્ચરની પ્રચાર આ ત્રણ મુખ્ય પ્રશ્નો ઉપર કાર્ય કેન્દ્રિત કરવાની ભલામણ કરી.

અત્યારસુધી ઘણાં ધર્મીઓ અધિવેશનો મોટાં શહેરોમાં મળતાં હતાં. જુનેરે એ પ્રણાલિકા તોડી. જુનેર અધિવેશન પછી નીંગાળા અધિવેશન એ બીજું ગ્રામવિસ્તારમાં ભરાયેલું અધિવેશન હોઈ તેટલે અંશે તેની વિશિષ્ટતા હતી.

આ અરસામાં દેશભરમાં સત્યાગ્રહનાં આંદોલન પૂજ્ય મહાત્મા ગાંધીજી તરફથી વહેતાં થયાં હતાં અને દરેક પ્રાંતમાં સત્યાગ્રહની લડત શરૂ થઈ હતી. ઑલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યો અને બૉમ્બે પ્રોવિન્શિયલ કોંગ્રેસ કમિટીના સભ્યોને સત્યાગ્રહ કરી જેલ-યાત્રા સ્વીકારવાનો આદેશ મળ્યો હતો. આ આદેશના પરિણામે કોન્ફરન્સની સ્વાગતસમિતિના મુખ્ય મંત્રી શ્રી. મણિલાલ જેમલભાઈ શેટે જેલવાસ સ્વીકાર્યો, પરંતુ તેમનું કામ તેમના બંધુ ફૂલચંદભાઈ અને બીજાઓએ ઉપાડી લીધું.

કેરી નદીના રમ્ય કિનારા ઉપર “કોઠારીનગરનું” સર્જન થયું હતું. આ અધિવેશન અનેક પ્રકારે લાક્ષણિક હતું. અત્યાર-સુધીનાં અધિવેશનોના પ્રમુખો મોટે ભાગે ગર્ભશ્રીમંત વર્ગમાંથી આવતા હતા. આ વખતના સેવાભાવી પ્રમુખ શ્રી. છોટાલાલ

ત્રીકમલલ પારેલ સધિસીધા આમવર્ગમાંથી આવતા હતા, અને એ રીતે એક નવીન ચીલો પાડ્યો હતો. પંદરમું અધિવેશન હોઈ શળગારેલા પંદર બઢદના રથમાં પ્રમુખનું સરઘસ સ્ટેશનેથી ઉતારે ગયું હતું. હાથી, મોટર કે બગીચે બદલે પંદર વૃષભોથી ઘેંચાતો પ્રમુખનો રથ ગ્રામઅધિવેશનને વધારે બંધવેસતો હતો. આ અધિવેશનમાં ભાવનગરના દીવાનશ્રી અનંતરાય પટ્ટણીએ ખાસ હાજરી આપી પ્રતિનિધિઓના ઉત્સાહમાં વધારો કર્યો હતો.

સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી ભગવાનદાસ હરલચંદ શાહે સમાજના વિકાસ માટે સંપત્તી જરૂરિયાત તરફ ધ્યાન ઘેંચ્યું હતું. પ્રમુખશ્રીએ પોતાના ભાષણમાં જણાવ્યું કે—

“ કોન્ફરન્સની હસ્તી જૂનાં તથા નવાં બઢોના જરૂરી મિશ્રણની પ્રતીકરૂપ હોવાથી એના વિષે અનાદર, ઉપેક્ષા કે વિરોધ ધારણ કરવો કોઈ પણ જૈનને માટે યોગ્ય નથી. ”

તેમણે સુધારકવર્ગ અને સ્થિતિચુસ્તવર્ગને મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ કેલવવા અને ઉદાસીનવર્ગને ઉદાસીનતાનો ત્યાગ કરવા અને ત્રણેય ઘેમેલખમા મિલાત્રી સમાજસેવાના કામમાં લાગી જવા અનુરોધ કર્યો હતો.

આ અધિવેશને કરેલા ઠરાવો પૈકી શેઠ કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલે કોન્ફરન્સને રૂપિયા પચીસ હજારની રકમ કેલવણીપ્રચાર માટે આપેલી તે બદલ તેમને અભિનંદન આપી આ યોજના ચાલુ રાલવાનો ઠરાવ મહત્વનો હતો. વીજો અગત્યનો ઠરાવ વેકારીનિવારણ અંગેનો હતો. તે ઉપરાંત જૈન બંક, અર્ધમાગધી શિક્ષણનો પ્રચાર, સ્વતંત્ર શિક્ષણસંસ્થાની જરૂરિયાત, છાત્રાલયોની જરૂરિયાત વગેરે પ્રશ્નોને લગતા ઠરાવો થયા હતા.

નિંગાળામાં છાત્રાલય ખોલવા શ્રી યશોવિજય જૈન ગુરુકુળના ઉત્સાહી ગૃહપતિ શ્રી ફુલચંદ હરિચંદ દોશીએ પોતાની જોરદાર જબાનમાં નાંખેલી ટહેલના પરિણામે આ અધિવેશનમાં સારું ફંડ થયું હતું. બંધારણમાં પણ તેણે કેટલાક ફેરફાર કર્યા. પારસી પંચાયત ફંડ જેવું એક વિશાળ અને સર્વસામાન્ય જૈન પંચાયત ફંડ કરવાની જરૂરિયાત સ્વીકારવામાં આવી.

એક્યની બાબતમાં નક્કર પગલાં ભરવા અને કોન્ફરન્સનું પ્રચારકાર્ય સતત ચાલુ રાખવા સાત ગૃહસ્થોની એક સમિતિ ચૂંટવાની સત્તા પ્રમુખશ્રીને આપવામાં આવી હતી.

સોઝમું અધિવેશન—મુંબઈ

અંદરખાનેથી અને બહારથી એક્ય માટેના સમાજના શુભેચ્છકોના પ્રયાસો ચાલુ જ હતા. દરમ્યાન માલેગામ ખાતે કેટલાક હિત-ચિંતક બંધુઓના પ્રયાસથી એકત્રીસ જણની સ્વતંત્ર એક્ય સમિતિ નીમવામાં આવી હતી. સદર એક્ય સમિતિએ તા. ૯મી જાન્યુઆરી ૧૯૪૨ના દિને બે ઠરાવો, સમાજમાં એક્ય સાધવાના હેતુથી કોન્ફરન્સમાં પસાર કરવા મોકલ્યા હતા. કોન્ફરન્સની સ્થાયી સમિતિએ તા. ૭ એપ્રિલ, ૧૯૪૩ની સભામાં એક્ય સમિતિએ મોકલેલા મજકૂર ઠરાવોનું હાર્દ સ્વીકારી બે ઠરાવો કર્યા. ત્યારબાદ અખિલ હિંદ જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સની સમિતિની તા. ૧૧-૧૬ એપ્રિલ, ૧૯૪૪ના રોજ સુરત મુકામે ભરાયેલી બેઠકમાં એક્ય સમિતિના ઉપરોક્ત ઠરાવો અક્ષરશઃ પસાર કરવાથી સમાજના સર્વ પક્ષોના સહકારની શંક્યતા થશે એવી માન્યતાથી તે બંને ઠરાવો અક્ષરશઃ સ્વીકારવા મલામણ કરતો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો.

આ એક્યના વાતાવરણ વચ્ચે કોન્ફરન્સનું સોઝમું અધિવેશન મુંબઈ ખાતે શેઠ મેઘજીભાઈ સોજપાલના પ્રમુખપદે તા. ૭-૮-૯ એપ્રિલ, ૧૯૪૬ના દિવસોમાં ગોવાલિયા ટેંકના મેદાનમાં મળ્યું.

આ અધિવેશને હિંદની રાજદ્વારી વિષમ પરિસ્થિતિનો ઉકેલ લાવવા દેશનેતાઓ અને રાજદ્વારી કેદીઓને મુક્ત કરવા બ્રિટિશ સરકારને આગ્રહ કરતો ઠરાવ કર્યો. સાધુસંમેલનના દીક્ષા સંવંધી ઠરાવને સત્કારતાં તેના યથાયોગ્ય પાલન માટે કાઠજી લેવા મુનિવર્યો અને સંઘોને અનુરોધ કરી તેમને સતત જાગ્રત રાખવા પાંચ વ્યક્તિઓની સમિતિ નીમવાનું ઠરાવ્યું. ત્રણે ફિરકાઓની કોન્ફરન્સ બોલાવવા વાતાવરણ તૈયાર કરવા મલામણ કરી. મધ્યમ-વર્ગને રાહત માટે સ્ટોરો ખોલવા, ભોજનશાળાઓ ખોલવા, નાના હુન્નર ઉદ્યોગોને મદદ કરવા સહકારી મંડળો ઉભાં કરવા, ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ બેન્ક ખોલવા, સસ્તા માડાનાં મકાનો બાંધવા, જૈન વિદ્યામંદિર ખોલવા, ધાર્મિક કેળવણી માટે ક્રમિક વાંચનમાળા તૈયાર કરવા, કેળવણીપ્રચારની યોજના ચાલુ રાખવા, વગેરે ઠરાવો કર્યા હતા.

એક્ય સમિતિએ મલામણ કરેલા બે ઠરાવો અધિવેશન સમક્ષ રજૂ થતાં તે ઉપર સ્વૂંબ ગરમાગરમ ચર્ચા થઈ હતી. એક્ય સમિતિનો આગ્રહ હતો કે બન્ને ઠરાવો કાનામાત્રનો ફેરફાર કર્યા સિવાય પસાર કરવા જોઈએ. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે, પ્રતિનિધિઓમાં એક્યની ભોરે તમન્ના છતાં, કાનોમાત્રા ફેરફાર નહિ કરવાની શરતે એક જાતનો પ્રત્યાઘાત નિપજાવ્યો અને ભોરે રસાકસીપૂર્વક મત લેવાતાં અલ્પ બહુમતીથી બન્ને ઠરાવો ઝડી ગયા. કાર્યકર્તાઓએ

બીટું ફડપેલું, અને સુરત અખિલ હિંદ સમિતિએ મલામળ કરેલી હોઈ બન્ને ઠરાવો નિર્ધિષ્ટે પસાર થઈ જશે એવી પૂરી આશા હતી અને તેથી કોન્ફરન્સના પ્લેટફોર્મ ઉપર બન્ને પક્ષના આગેવાનો એકત્ર મળ્યા હતા. પરંતુ ભારે ઉશ્કેરાટના વાતાવરણમાં ઠરાવો ઝડી જવાથી કેટલાક ગૃહસ્થો વોંક-આઉટ કરી ગયા હતા. પરિણામ કોઈને ગમતું નહોતું છતાં વહુમતીનો નિર્ણય સ્વીકાર્યા સિવાય છૂટકો ન હતો. લોકમાનસના જુવાળનું માપ કાઢવું ઘણી વખતે કઠિન થઈ પડે છે.

સત્તરમું અધિવેશન—ફાલના

અનેક તડકીછાંયડીમાંથી પસાર થઈ ચૂકેલી કોન્ફરન્સની નૈયા ધીમે ધીમે મજલ કાપી રહી હતી. ઘડીક કિનારો દેખાતો તો ઘડીક અદૃશ્ય થતો, આશાનિરાશા વચ્ચે ફોલાં છાતા નાવિકો મધદરિયે વહાણ હંકારી રહ્યા હતા. ક્વચિત્ દરિયો તોફાને ચઢતો અને વહાણ ફોલાં છાતું ત્યારે નાવિકોના જીવ પડીકે બંધાતા. ક્વચિત્ દરિયો શાન્ત થતો અને નાવિકોમાં હિંમત આવતી કે વહાણ સફળતાપૂર્વક કિનારે પહોંચી જશે. ઘોર નિરાશામાં યે અચૂટ શ્રદ્ધાપૂર્વક તેઓ સુકાન ઉપર કાબૂ રાખવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા.

છેલ્લું મુંબઈ અધિવેશન ભરાયે પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં હતાં. આગળના અધિવેશન માટેનો સમય પરિપક્વ થઈ ચૂક્યો હતો. એવામાં ફાલનામાં અધિવેશન ભરવા શ્રી ગોડવાડ સંઘનું આમંત્રણ મળ્યું જે સહર્ષ સ્વીકારવામાં આવ્યું. સમાજસેવા માટે જીવન અર્પનાર પ્રખર વિદ્યાપ્રેમી પ્રગતિશીલ અને ધર્મના ઉદ્યોતની ધગશ જેના હૈયે

હતી એવા શેઠ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ જેવા પ્રમુખ આ અધિવેશનને મળ્યા. આંતરરાષ્ટ્રીય રૂપાંતરિતે વેરેલા જૈનસમાજના મુકુટ સમાન શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના હાથે તેનું ઉદ્ઘાટન થયું, અને આ સર્વ ઉપર કલશ સમાન પૂજ્યપાદ જૈનાચાર્ય શ્રી. વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબની હાજરી અને છત્રછાયાદ્વારા તેને આશીર્વાદ સાંપડ્યા. આવા સુંદર ત્રિવેણીસંગમ જેવા ત્રણ મહા-પુરુષોનો યોગ આ અધિવેશનનું પ્રેરક બળ બની રહ્યું.

સ્વાગતપ્રમુખ શેઠ મૂલચંદ-છજમલજીએ ધાર્મિક પાઠ્ય-પુસ્તકો તૈયાર કરવાની તેમજ સમાજની ત્રિપુલ જ્ઞાનસમૃદ્ધિના ઉપયોગ માટે વિદ્વાનો તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા જણાવી સમાજમાં એક્યની જરૂરત ઉપર ખાસ માર મૂક્યો. પ્રમુખશ્રીએ પણ ધીરગંભીર ભાષામાં જણાવ્યું કે,

“ હું દરેક વર્ગનો સાથ મેલવવા તનતોડ મહેનત કરીશ... કૉન્ફરન્સનો આજે નવો જન્મ થયો છે. ”

તેમણે જૈન વિદ્યાપીઠ અને સાધુસંસ્થામાં સંગઠનની આવશ્યકતા ઉપર માર મૂકી કેલવણી અને મધ્યમ વર્ગની સ્થિતિ સુધારવા માટે સર્વ કાંઈ કરી છૂટવા આગ્રહ કર્યો હતો.

ગોડવાડ પ્રદેશને નંદનવન વનાવનાર ને જ્ઞાનની પરબો જેવી વિદ્યાલયો રચનાર આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરિજીએ પૂર્ણ ગંભીરતાપૂર્વક અધિવેશનમાં જણાવ્યું હતું કે,

“ જો સમાજમાં એક્ય સધાતું હોય તો હું મારું આચાર્યપદ છોડી દેવા પણ તૈયાર છું. ”

વયોવૃદ્ધ આચાર્યશ્રીના આ શબ્દો સાંભળી સૌનાં હૈયાં ગદગદ થઈ ગયાં હતાં.

સં. ૨૦૦૬ના મહા સુદ ૧૫ અને વદ ૧ તા. ૨-૩, ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૦ના રોજ ભરાયેલું આ અધિવેશન બ્રિટિશ શાસનમાંથી મુક્તિ મેળવી ભારત દેશ આજ્ઞાદ થયા પછીનું સૌથી પહેલું અધિવેશન હોઈ ભારતના સ્વતંત્ર લોકતંત્રને આવકારતો ઠરાવ સૌ પ્રથમ પસાર થયો હતો. બાદ દેવદ્રવ્ય, જિનમૂર્તિ અને જિનમંદિર સિવાય બીજે વાપરી શકાય નહિ તેવો, ધી બૉમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ ઍક્ટમાં સુધારા સૂચવતો તેમ જ ભિક્ષાપ્રતિબંધક કાયદામાંથી જૈન સાધુસાધ્વીઓને બાતલ કરવા બાબતનો, મધ્યમવર્ગને રાહતનો, ગૌવધપ્રતિબંધ અને દારુબંધી, માટે સરકારને અભિનંદન આપતો, કૉન્ફરન્સના બંધારણને સુધારવાનો, કૉન્ફરન્સ કાર્યાલયની પ્રથા તથા આગામી અધિવેશનની કાર્યવાહી રાષ્ટ્રભાષા હિંદીમાં જ કરવાનો, કેસરિયાજી તીર્થ, જૈન શ્વેતાંબર તીર્થ હોઈ તે વહેલામાં વહેલી તકે જૈન શ્વેતાંબર સમાજને સોંપી દેવાનો, વસ્તીગણતરીમાં જૈનો માટે જુદું કૉલમ રાખવાનો અને કૉન્ફરન્સનું મુખપત્ર ચાલુ કરવાનો વગેરે અગત્યના ઠરાવો થયા હતા.

સૌથી અગત્યનો ઠરાવ એક્ય વાવ્રતનો હતો. મુંબઈ કૉન્ફરન્સે માલેગામ એક્ય સમિતિના ઠરાવો વહુમતીથી ઉડાવી દીધા હતા તેથી ઘણા આગેવાનો અને સમાજના હિતચિંતકોના દિલમાં વસવસો રહી ગયો હતો કે જો આ ઠરાવો પાસ થયા હોત તો જરૂર એક્ય થાત. તેથી કેવળ એક્યને ખાતર અને વિરોધી પક્ષને મનાવી લઈ એક મંચ ઉપર એકત્ર કરવાની એક માત્ર શુભ નિષ્ણાથી ફાલના અધિવેશનમાં એકત્ર થઈ પ્રતિનિધિઓ “કડવો ઘૂંટડો” ઉતારી ગયા હતા

અને આગલા અધિવેશનમાં ઝડી ગઈ ઠરાવો સર્વાનુમતીથી પસાર કર્યા હતા. “એક્ય”નો આ ઐતિહાસિક ઠરાવ નીચે પ્રમાણ છે:—

“જૈન ધર્મ અને સમાજ ઉપર જુદાં જુદાં ક્ષેત્રોમાંથી જે આક્રમણો હાલ થઈ રહ્યાં છે તેનો પ્રતિકાર કરી જૈનોની સર્વાંગી પ્રગતિ સાધ્ય કરવા કોન્ફરન્સ એ જ એકમેવ કાર્યક્ષમ સંસ્થા છે અને તેને સંપૂર્ણ મજબૂત બનાવવા માટે વધી જાતના પ્રયત્નો કરવાનું આપણું ધ્યેય હોવું જોઈએ એ ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખી એક્ય માટે વધુ અનુકૂળ વાતાવરણ નિર્માણ કરવું જોઈએ. તે માટેના પ્રથમ પગલા તરીકે માલેગામ એક્ય સમિતિ પસાર કરેલા અને સુરત મુકામે મહેલી સ્ટેન્ડિંગ કમિટિ પસાર કરેલા નીચેના ઠરાવો આ કોન્ફરન્સ પસાર કરે છે:—

ઠરાવ નં. ૧

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક કોન્ફરન્સ સને ૧૯૩૪માં અમદાવાદ મુકામે સાધુસંમેલને કરેલા દીક્ષા સંબંધી ઠરાવને વધાવી લે છે અને તેણે (કોન્ફરન્સે) અથવા તેની કોઈ પણ પેટાસમિતિ કરેલા વડોદરા રાજ્યના દીક્ષા સંબંધી અને વીજા દીક્ષા સંબંધીના ઠરાવો આથી રદ કરે છે.

ઠરાવ નં ૨

એક્ય સમિતિ જૈન સમાજને મારપૂર્વક મલામણ કરે છે કે શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક ધર્મના સિદ્ધાંતો અને પ્રચલિત અનુષ્ઠાનો જે પ્રમાણે માન્ય રાખાતા આવ્યા છે તે પ્રમાણે જૈન સંસ્થાઓ તેને માન્ય રાખશે, એટલું જ નહિ પણ તેના અધિકારી કે ઓદ્દેશારો તરફથી તેને હીનપત્ત પહોંચે તેવું બોલવામાં કે લખવામાં આવશે નહિ.”

આ ઠરાવ પછી સમાજનું વાતાવરણ જરૂર હલ્લું બન્યું છે, અને જે ગૃહસ્થો કૉન્ફરન્સથી દૂર રહેતા હતા તે કૉન્ફરન્સના મંચ ઉપર આવતા થયા છે પરંતુ કૉન્ફરન્સમાં સૌ દિલપૂર્વક એકત્ર થઈ તેની પૂર્વની જાહોજલાલી અને સોનેરી દિવસો તેને પુનઃ પ્રાપ્ત કરાવશે એવી આશા રાખવામાં આવી હતી. એ આશા હજી પરિપૂર્ણ થવી બાકી છે. આ સ્થળે આપણા સમાજના સર્વમાન્ય નેતા શેઠ કસ્તુર-ભાઈના પિતા સ્વ. શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈના વડોદરામાં ભરાયેલા ત્રીજા અધિવેશનના મંચ ઉપરથી ઉચ્ચારાયેલાં નીચેનાં શબ્દમૌક્તિકો આજે પણ સૌએ વિચારવા જેવાં છે.

“ જો આપણને એમ લાગે કે, આપણો અમુક ભાઈ અમુક ચૂક કરે છે તો તેને તે બતાવવી એ આપણી ફરજ છે. તેમ કરવાથી તે સુધરે તો ઘણું સારું અને ન સુધરે તો દૂરગુજર કરવી, પણ તે બાબત વિરોધ કરી તેનાથી જુદા પડવું તે આપણને યોગ્ય નથી. આવા સામુદાયિક કામમાં અડચણો ઘણી આવવાની પણ જો દરેક જણ એક કુટુંબના સભ્ય મુજબ વર્તે તો કોઈ પણ વચ્ચે ગેરસમજ નહિ થાય. દાખલા તરીકે ગરીબ કુટુંબમાં અમુક મતભેદ પડતાં માણસો રિસાઈને જતા રહેતા નથી ને વચ્ચે રિસાય છે તો તેને મુરબ્બીઓ મનાવી લે છે. તે જ તોરપર આગળે ન્યાતમાં, સંઘમાં અને કૉન્ફરન્સમાં કામ લઈશું તો કદી પણ સ્વેચ્છતાળ થશે નહિ અને સદા નમ્યા કરશે. ”

અઢારમું અધિવેશન—જૂનાગઢ

ફાલના અધિવેશન પછી કૉન્ફરન્સને તેના ગૌરવશાલી પદે પુનઃ સ્થાપન કરવા કાર્યકર્તાઓએ તેમ જ પ્રમુખ શેઠ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલે મારે પરિશ્રમ ઉઠાવી ગામેગામ ફરી મધ્યમ વર્ગની આર્થિક

સ્થિતિ સુધારવા સ્વ જ પ્રયત્નો કર્યા હતા અને આશરે એક લાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું કર્યું હતું. ફાલના અધિવેશનના ઠરાવો કાગળ ઉપર નહિં રાખતાં તેના અમલ માટે શેઠ કાન્તિલાલભાઈએ નિષ્ણાતો, સરકારી અમલદારો વગેરેને મઠી વ્યવહારુ યોજના ઘડી ગૃહ-ઉદ્યોગો માટે કેન્દ્રો ઉઘાડવાની, સસ્તા સ્ટોરો ખોલવાની, રેશનમાં રાહત માટે મદદ આપવાની અને મેટ્રિક સુધીના વિદ્યાર્થીઓને ફી અને પાઠ્યપુસ્તકો માટે સહાય કરવાની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરાવી. તેમની ધગશ, લાગણી, કૉન્ફરન્સના ઉત્થાન માટેની અવિરત પ્રવૃત્તિઓ અને સમાજની સુંદરતમ અનેક-વિધ સેવાઓને લક્ષ્યમાં લઈ અઢારમા અધિવેશનનો તાજ પળ ફરીવાર તેમના શિરે પહેરાવવામાં આવ્યો. ફાલનાની જેમ જૂનાગઢ અધિવેશનનું ઉદ્ઘાટન પણ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના વરદ હસ્તે થયું હતું.

તા. ૨૭-૨૮ મે ૧૯૫૧ના દિવસોમાં મળેલા અધિવેશનના સ્વાગતપ્રમુખ શેઠ પરસોત્તમ સુરચંદે સૌરાષ્ટ્રને તીર્થોની, સંતોની, સાક્ષરોની, સ્વપ્નદૃષ્ટાઓની અને શહીદોની ભૂમિ તરીકે ઓળખાવી હતી. તેમણે “સાધર્મીના સગપણ સમું અવર ન સગપણ કોઈ” એ સૂત્ર ઉપર ભાર મૂકી તેમના માટે સર્વ કંઈ કરી છૂટવાનો અનુરોધ કર્યો હતો. પ્રમુખશ્રીએ પણ શ્રાવકશ્રાવિકાક્ષેત્રને મજબૂત કરવા ઉપર જ ભાર મૂકી નાના નાના ઉદ્યોગો શરૂ કરી ટૂંકા તથા લાંબા ગાળાની યોજનાઓ અપનાવવા જણાવ્યું હતું.

આ અધિવેશને પસાર કરેલા ઠરાવોમાં શ્રમ ઉપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવ્યો, મધ્યમવર્ગને રાહત આપવાની યોજના ચાલુ

રાખવાનું ઠરાવી તેને પહોંચી વળવા ફંડ અને શ્રાવકશ્રાવિકા-
ક્ષેત્રના ઉત્કર્ષ માટે સંપૂર્ણ યોજના તૈયાર કરવા સ્થાયી સમિતિને
મલામળ કરી, જેસલમેર જ્ઞાનમંડારના ઉધ્ધારાર્થે પૂજ્ય મૂનિશ્રી
પુણ્યવિજયજીમહારાજસાહેબે અથાગ પરિશ્રમ સેવી તે મંડારને
સુવ્યવસ્થિત કરવા બદલ તેઓશ્રીને અભિનંદન આપી કૉન્ફરન્સે
આ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરી તેમાં જુદા જુદા જ્ઞાનમંડારોને સહાયતા
આપવા વિનંતિ કરી, જૈન ધર્મ અને સિદ્ધાંતો ઉપર અવારનવાર થતા
આક્ષેપોના પ્રતિકારાર્થે સમુચિત ફંડ આદિની વ્યવસ્થા કરી એક
સમિતિ નીમવા સ્થાયી સમિતિને મલામળ કરી. કૉન્ફરન્સની
સ્થાપનાને તે વર્ષે પચાસ વર્ષ પૂર્ણ થતાં હોઈ યોગ્ય રીતે ખાસ
અધિવેશન દ્વારા સુવર્ણ મહોત્સવ ઝંજવવા નક્કી કર્યું. કૉન્ફરન્સના
બંવારણમાં સુધારા કર્યા.

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી નેમનાથ અને સતી રાજુલનાં પગલાંથી
પુનીત બનેલા ગરવા ગઢ ગિરનારની તલેટીમાં વસેલા આ જૂનાગઢનું
અધિવેશન સંખ્યામાં થોડા છતાં મહત્ત્વમાં જરા પળ ઓછા નહિ એવા
ઠરાવો કરવા માટે યાદગાર બની ગયું. કેલવળીપ્રચાર અને મધ્યમ
વર્ગના ઉત્કર્ષ માટે સંગીન યોજના ઘડી તેના અમલનો મક્કમ નિર્ધાર
કરવા બદલ આ અધિવેશને કૉન્ફરન્સની તવારીખમાં આગલ પડતું
સ્થાન મેળવ્યું છે.

આ અધિવેશનની સાથે સાથે જૈન માહિલા પરિષદનું અને જૈન
સ્વયંસેવક પરિષદનું છટું અધિવેશન પણ મળ્યું હતું. સ્વયંસેવક
પરિષદ તરફથી એક સુંદર ચિત્રપ્રદર્શન તથા પ્રચાર સાહિત્યની
મેલેરી ઉભી કરવામાં આવી હતી.

ઓગણીસમું સુવર્ણ જયંતી અધિવેશન--મુંબઈ

કોઈ પળ સંસ્થાને માટે પચાસ વર્ષનું આયુષ્ય એ ગૌરવનો વિષય કહી શકાય. જે સંસ્થા લોકોપયોગી કાર્યો કરતી રહે, જે સમાજને ઉર્ધ્વ ગતિમાં દોરે, જેને નિષ્ઠાવાન સેવકોની સેવા મળે અને જે સંસ્થામાં પ્રાણ અને ચૈતન્ય ધબકતું હોય તે જ દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. આવી સંસ્થાનો પચાસ વર્ષની યશસ્વી કારકિર્દીનો ઉત્સવ-સુવર્ણ મહોત્સવ ઝૂજવાય એ કેવળ ઉચિત જ નહિ પણ જરૂરી છે, કારણ કે આવી સંસ્થાની યશોઝ્વલ કારકિર્દીનું સ્મરણ કરવાનો અને તેમાંથી પ્રેરણા લઈ ભવિષ્યમાં ધર્મ અને સમાજને વધુ ઉન્નત કરવા માટે દૃઢ-નિશ્ચયી બનવાનો આવા પ્રસંગો તક પૂરી પાડે છે.

કૉન્ફરન્સની પચાસ વર્ષની સુદીર્ઘ સેવાનું ગૌરવ કરવા, તેને શ્રદ્ધાંજલિ આપવા મુંબઈ ખાતે સુવર્ણ જયંતી અધિવેશન સં. ૨૦૦૮ના જંઠ વદ ૬-૭-૮ તા. ૧૩-૧૪-૧૫ જૂન ૧૯૫૨ના દિવસોમાં યોજવામાં આવ્યું હતું. કૉન્ફરન્સના આઘ સંસ્થાપક શ્રી ગુલાબચંદજી દટ્ટા જેમણે આ સંસ્થાને જન્મ આપ્યો અને પાઠી પોષી મોટી કરી તેઓ તેમની આ અપલ્ય સંસ્થાની સુવર્ણ જયંતી જોવા હયાત હતા. તેમનું આ પ્રસંગે યોગ્ય ગૌરવ અને સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું. સહૃદયી સમાજસેવક અને આ અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રી સ્ત્રીમતી એમ. મુજપુરીઆ જે. પી.એ પોતાના આવકારના ભાષણમાં સ્વરૂપ જ કહ્યું કે,

“બહુ થોડા જ ભાગ્યશાળી આત્માઓ એવા હોય છે, કે જેમનાં સ્વપ્નાંઓ સમાજને ઉન્નતિના માર્ગે લઈ જતાં, પોતાની સગી આંખે દશકાઓ સુધી જોઈ શકે છે. આવું સદ્ભાગ્ય માનનીય મુસ્તફીશ્રી દટ્ટાજીને સાંપડ્યું એ જાણી કયો જૈન આનંદ અને ગૌરવ ન અનુભવે?”

અધિવેશનના પ્રમુખ તરીકે શેઠ શ્રી અમૃતલાલ કાલિદાસ દોશીની વરણી પણ તદ્દન સુયોગ્ય હતી. જેમનામાં શ્રી અને સરસ્વતીનો સંયોગ થયેલો હોય એવી વિરલ વ્યક્તિઓમાંના તેઓશ્રી એક હતા. જૈન ધર્મના તત્ત્વોની ઝૂંઘી સમજ, સાહિત્યની ઉપાસના અને સેવા, અને સમાજની સાચી નાડ પારખવાની તેમની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ આ વગેરે ગુણોથી તેઓ આ અધિવેશનના યોગ્ય કર્ણધાર તરીકે સાબિત થયા હતા. તેમના વિદ્વત્તાપૂર્ણ અને મનનીય વ્યાખ્યાનમાં તેમનાં આ લક્ષણોની બરાબર છાપ ઉઠતી હતી.

જૈનસમાજ માટે પોતાનું સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરનાર, સમાજ-ઉત્કર્ષની હરહમેશ ચિંતા કરનાર, સમાજમાં શિક્ષણપ્રચાર અને મધ્યમવર્ગની સહાય માટે જ્ઞાનમનાર આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજી મહારાજે, ફાલના પછી બીજી વાર આ અધિવેશનને પોતાની હાજરીથી પાવન કર્યું હતું. તેમણે સમાજના દીનહીનો માટે સક્રિય કાર્ય કરી બતાવવા અને નાણાંઝોથલીની દોરી છોડી નાખવા સૌને અનુરોધ કર્યો હતો. તેમની પ્રેરણાથી મધ્યમવર્ગના ઉત્કર્ષ માટેના ફંડમાં આ અધિવેશનમાં રૂ. ૧,૬૪,૬૩૫-૧૨-૦ લખાયા હતા. મધ્યમવર્ગના ઉત્કર્ષનો પ્રશ્ન ઇટલો મોટો છે કે આચાર્યશ્રીને આ રકમ ઘણી નાની લાગી. તેમણે આ ફંડને વિકસાવવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરી જેના પરિણામે કુલ રૂ. ૪,૪૯,૪૪૨-૧૪-૩ની રકમનાં વચનો મળ્યાં હતાં. આચાર્યશ્રીની ધગશ અને તેમના પુણ્યપ્રભાવથી કૉન્ફરન્સના કાર્યને ઘણો વેગ મળ્યો અને સુવર્ણ જયંતી અધિવેશન સૂરશ્ચિરજીના સુપ્રભાવે થયેલી સુવર્ણ-વર્ષાથી સફળ થયું.

આ અધિવેશને જુદા જુદા ઠરાવોદ્વારા જૈનવાઠકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવા ઉપર તેમ જ વ્યાવહારિક શિક્ષણમાં હુન્નર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ આપવા ઉપર માર મૂક્યો. શ્રાવકશ્રાવિકાક્ષેત્રના ઉત્કર્ષ માટેનું ફંડ વિસ્તૃત કરવા ઉપર જ્ઞોક આપ્યો. રાષ્ટ્રોન્નતિના કામમાં જૈનોએ વધુ ને વધુ ભાગ લેવા અનુરોધ કર્યો. તે ઉપરાંત સંસ્કૃતિ-રક્ષણ અંગેનો, જૈનધર્મ અપનાવનાર કોઈ પણ દેશ, વર્ણ કે જ્ઞાતિની વ્યક્તિને જૈન ગણવાનો અને જૈન તરીકેના હક્કો આપવા બાબતનો બંધારણમાં ફેરફાર કરવાનો, કેસરિયાજી તીર્થની બોલી તથા શ્વેતાંબર સમાજના હક્કો બાબતમાં રિપોર્ટ કરવા સમિતિ નીમવાનો, જૈન સમાજના તમામ ફિરકાઓના સંગઠનનો વગેરે ઠરાવો થયા હતા.

સુવર્ણ જયંતી અધિવેશનની કાર્યવાહી પણ કૉન્ફરન્સના ઇતિ-હાસમાં સુવર્ણ યુગ લાવનારી નીવડશે એવી આગાહીઓ થતી હતી. સુવર્ણ જયંતી અધિવેશનના પ્રમુખ શ્રી અમૃતલાલ કાલિદાસ દોશીએ પાછલ્લથી ૧૯૫૩માં રાજીનામું આપ્યું હતું. તેમના સ્થાને જાણીતા સમાજસેવક, પ્રખર વક્તા અને મહાન દેશભક્ત પુનાનિવાસી શ્રી **પોપટલાલ રામચંદ્ર શાહ, એમ.એલ.એ.**ની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી અને પછીનું અધિવેશન મળતા સુધી તેઓ ચાલુ રહ્યા હતા. ચાર વર્ષની પોતાની પ્રમુખ તરીકેની કારકિર્દીમાં તેમણે ગામે ગામ ફરી પોતાની અદ્ભુત વક્તૃત્વશક્તિથી અને કૉન્ફરન્સ પ્રત્યેની અગાધ ભક્તિથી કૉન્ફરન્સના સંદેશને લોકહૃદય સુધી પહોંચાડવા સમર્થ પ્રયત્ન કર્યો હતો.

વીસમું અધિવેશન—મુંબઈ

કૉન્ફરન્સનું વીસમું અધિવેશન તા. ૨૬-૩૦ જૂન અને ૧ જુલાઈ,

૧૯૬૭ના દિવસોમાં પોતાને આંગણે મેલવવાનું માન પળ મુંબઈ ખાટી ગયું હતું. વીસ અધિવેશનોમાંથી છ અધિવેશનો તેમ જ કન્વેન્શન અને શત્રુંજય અંગેનું ધ્યાન અધિવેશન મળી કુલ આઠ અધિવેશનો મુંબઈ ખાતે ભરાયાં હતાં. આ હકીકત જેમ મુંબઈ માટે ગૌરવપ્રદ છે તેમ મુંબઈ બહારનાઓ પાસેથી ગંભીર વિચારણા માગી લે છે. કોન્ફરન્સ સમસ્ત ભારતના જૈનોની હોઈ મુંબઈ બહારના જૈનોની જવાબદારી મુંબઈના જૈનો કરતાં સહેજે ઉતરતી નથી. તેથી જુદા જુદા પ્રદેશના જૈનોનો કોન્ફરન્સને પોતપોતાના પ્રદેશમાં નિમંત્રવાનો ધર્મ થઈ પડે છે.

સ્વાગતપ્રમુખ શ્રી હરચંદ વીરચંદ ગાંધીએ પોતાના સ્વાગત-પ્રવચનમાં સમાજની આર્થિક પરિસ્થિતિ, કેળવણી, ધર્મ, સમાજ, સાહિત્ય, વગેરે પ્રશ્નો ઉપર મનનીય વિચારો પ્રદર્શિત કરી જૈન વિદ્યાપીઠ, મધ્યવર્તી સમૃદ્ધ પુસ્તકાલય અને જૈનકલા, શિલ્પ અને સ્થાપત્યના સંરક્ષણાર્થે સંપ્રહાલયની સ્થાપનાની આવશ્યકતા ઉપર ભાર મૂક્યો હતો.

અધિવેશનનું ઉદ્ઘાટન શેઠશ્રી મેઘજીભાઈ પેથરાજ શાહે કર્યું હતું. ત્યારબાદ આચાર્યશ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરજીએ મંગલ-સ્તોત્ર સંભળાવી માર્ગદર્શક અને પ્રેરક પ્રવચન કરી સાધાર્મિક બંધુઓના ઉત્કર્ષ માટે “ ઉદારભાવે ધનનો વરસાદ ” વરસાવવા અનુરોધ કરી “ કોન્ફરન્સ તીર્થરક્ષા, શાસનરક્ષા અને સાધાર્મિક બંધુઓના ઉત્કર્ષનાં સુંદર કાર્યો કરવા દ્વારા સફળતાને વરો ” એવી અભિલાષા વ્યક્ત કરી હતી. આચાર્યશ્રી ગુણસાગરસૂરીશ્વરજીએ આ અધિવેશનમાં છેલ્લા દિવસે જૈન સંસ્કૃતિ, કેળવણી, રાજકારણમાં સક્રિય ભાગ લેવાની જરૂર અને એકતા વગેરે પ્રશ્નો ઉપર અમૂલ્ય માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

આ અધિવેશનના પ્રમુખનો તાજ જાણીતા ઉદ્યોગપતિ અને સમાજસેવક કલકત્તાનિવાસી શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈ શાહને પહેરાવવામાં આવ્યો હતો. તેમણે પોતાના મનનીય વ્યાખ્યાનમાં દુનિયાની વર્તમાન પરિસ્થિતિનું વિહંગાવલોકન કરી શ્રાવક-શ્રાવિકા ઉત્કર્ષ, જૈનો અને રાજદ્વારી ક્ષેત્ર, વ્યાપાર ઉદ્યોગ, ધાર્મિક કેલવણી, વ્યાવહારિક કેલવણી, જીર્ણોદ્ધાર, વગેરે મહત્ત્વના પ્રશ્નો ચર્ચી અધિવેશનને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

આ અધિવેશને પસાર કરેલા મહત્ત્વના ઠરાવોમાં જૈનોએ રાજ-કારણમાં વધુ અને વધુ રસ લેવા બાબતનો, સરઠ ભાષામાં જૈન-ધર્મનાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવા બાબતનો, શ્રી કેસરિયાજી તીર્થમાં ચાલતી આશાતના, ગેરવ્યવસ્થા અને પંડ્યાઓના ત્રાસનું નિવારણ કરવા વહીવટ જૈન ગૃહસ્થોની કમિટીને સોંપવા બાબતનો, આશ્લેષ પ્રતીકારનો, ધાર્મિક અને નૈતિક કેલવણી શાળાઓમાં આપવા બાબતનો, પબ્લિકટ્રસ્ટનાં નાણાં નિયત કરેલા ઉદ્દેશથી બીજી રીતે खरचવામાં खोटी રીતે સીપ્રેનો સિદ્ધાન્ત લાગુ કરાય છે તે બંધ કરવા બાબતનો, ગ્રામપંચાયતોને યાત્રાલુવેરો નાંખવાનો અધિકાર આપતી કલમ ગ્રામપંચાયતના કાયદામાંથી રદ કરવાનો, રતલામના શ્રી શાંતિનાથજી દેરાસરનો કવજો જૈનસંઘને સોંપી દેવા બાબતનો, બધા ફિરકાઓ વચ્ચે ભ્રાતૃભાવ અને નિકટતા કેલવી સંગઠન કરવા બાબતનો, સમાજઉત્કર્ષ માટેનો અને બંધારણમાં સુધારાવધારા કરવા બાબતના ઠરાવોનો સમાવેશ થાય છે.

આ અધિવેશને બંધારણમાં ધરમૂલ્યથી ફેરફાર કરી પ્રમુખની પસંદગીની કેબિનેટ પદ્ધતિની કાર્યવાહી સમિતિ નીમવાનો ઠરાવ

સ્વીકાર્યો. સંસ્થાનું કામ એકરાગ અને એકમતથી થઈ શકે એ મુખ્ય. ઉદ્દેશ આ ફેરફારની પાછળ રહેલો છે.

કોન્ફરન્સનાં વીસ અધિવેશનો એ કોન્ફરન્સના વિકાસના વીસ સીમાસ્થંભો (Milestones) છે. પ્રત્યેક સ્થંભની પાછળ તેનો સ્વતંત્ર ઇતિહાસ છે. કંઈક સમાજસેવકોની સેવા, સ્વાર્પણ અને કુરબાનીથી એ સ્થંભો ધરબાયેલા છે. જૈનધર્મ સનાતન છે અને શાશ્વત છે, તો જૈનસમાજ પણ સનાતન અને શાશ્વત છે. શાશ્વત સમાજની આ મહાન સંસ્થા શાશ્વત બની અનેક સીમાસ્થંભો અને કીર્તિસ્થંભો કાઢની અનંત કેડી ઉપર યોડાવે એ જ અભ્યર્થના.

પ્રકરણ ૩૭

કોન્ફરન્સનું દષ્ટિબિંદુ, ધ્યેય અને કાર્યક્ષેત્ર

ભગવાન મહાવીરે સાધુ, સાધ્વા, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી તેના હાથમાં જૈનસમાજની નાહ સોંપી, ત્યારથી લગભગ અત્યારસુધી સર્વ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓનું મધ્યબિંદુ “ સંઘ ” રહ્યો છે. આ સંઘનું બંધારણ, આજની પરિભાષામાં, લોકશાહી કહી શકાય. પરંતુ તે ધર્મપરંપરા પૂરતું- ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ સિવાય ર્ઇતર પ્રવૃત્તિઓ “ સંઘ ” સંઘ તરીકે માગ્યે જ કરતો હોય છે.

અંગ્રેજો આ દેશમાં આવ્યા ત્યાં સુધી અને ત્યારપછી પણ કેટલાક વખત સુધી જૈનસમાજ ભારતવર્ષમાં સમૃદ્ધિના શિખરે હતો. વ્યાપારધંધામાં જૈનો મોઢરે હતા. તેમનો અતુલ વૈભવ ભારતભરમાં પથરાયેલાં ગગનચુંબી અને કલાત્મક ધર્મમંદિરોદ્વારા વ્યક્ત થતો હતો.

અંગ્રેજોએ જેમ જેમ વ્યાપારનાં ક્ષેત્રો સર કરવા માંડ્યાં તેમ તેમ ભારતીઓનો વ્યાપાર તૂટવા માંડ્યો. જૈનકોમ વ્યાપારી કોમ હતી. તેના ઉપર પરદેશીઓના રાજકીય આક્રમણની જેમ, આ વ્યાપારી આક્રમણની માઠી અસર થઈ અને તેનો ધંધોધાપો પડી માગવા લાગ્યો.

દેશકાલ ફરવા લાગ્યો હતો. સમસ્ત ભારતીય પ્રજામાં કેલ- વળીની મૂલ્ જાગી હતી. જૈનસમાજમાં મધ્યમવર્ગને પોતાનું સ્થાન

टकावी राखवा केळवणी अने धंधो बनेनी जरूर होती. कोई पण बुद्धिजीवी वर्ग आ बनेमां पछात होय तो अन्य समाजोनी हरोळमां टकी शके नहि ए देखीतुं हतुं.

मुख्यत्वे धार्मिक प्रवृत्तिओ माटे रचायेला आपणा “संघो” आ प्रवृत्तिओ करी शके तेम नहोता. तेमनामां आ दृष्टि पण नहोती.

नवयुगनी समस्याओने हल करा शके एवी साराये भारतवर्षनुं प्रतिनिधित्व धरावती संगठित संस्थानी जैनसमाजने जरूर होती. युगबळने पारखनार श्री गुलाबचंदजी दह्याए ते उद्देशथी कॉन्फरन्सनी स्थापना करी होती. मूळ स्थापकोनुं आ दृष्टिविन्दु पहेला फलोधी अधिवेशनना स्वागतप्रमुख **शेठ हीराचंदजी सचेतीना** व्याख्यान-मां बराबर प्रतिबिंबित थाय छे.

“हम लोगोमें विद्या का प्रचार ज्यादा नहीं है. प्रायः कर के व्यापारधंधे के अभाव से हम लोगों की आम हालत उमदा नहीं है. ताहम हमलोग इस बात को अंतःकरण से चाहते हैं कि अपने धर्म और जाति की जो गिरी हुई हालत इस वक्त नजर आती है तथा जो जो नुकसान अपने धर्म और जाति को पहुंच रहे हैं वे बंद होकर आधुंदा अपनी धर्म और जाति की बहबूची हो. और इस खयाल से हमने आप लोगों का आमंत्रण करके आपके वतन में बुलाये हैं.”

बीजी मुंबई कॉन्फरन्सना स्वागताध्यक्ष शेठ वीरचंद दीपचंद सी. आई. ई.नां भाषणनो नीचेनो फकरो कॉन्फरन्सना दृष्टिविन्दु अने तेना स्वरूप उपर विशेष प्रकाश फेंके छे.

“બંધુઓ, આવા મેઝાવડા, આગલ એક જુદી જ પદ્ધતિ ઉપર આપણા જૈનતીર્થોમાં થતા હતા અને તેઓ સંઘને નામે ઓઝાવાતા હતા; તે જમાનાનાં સાધનો અને આજનાં સાધનો જુદા પ્રકારનાં છે. આજે રેલવે વગેરેથી વહુ સુગમતા થઈ પડી છે અને સુધરેલી ઢબ ઉપર સમાઓ ભરવાનાં સાધનો અને રીતરિવાજો આજે ઝુમા થયા છે. તેનો લાભ લેવાનો આજે શુભ પ્રસંગ મળ્યો છે તે સ્વચ્છ આનંદ પામવા જેવો છે. જે તીર્થ ઉપર જાત્રારૂપે સંઘ એકઠો થાય છે તે અમુક દેશનો અથવા વર્ગનો હોય છે, પણ બંધુઓ, જેમ એક મોટા દૂધના જથ્થામાંથી સારરૂપે માલખ-ઘી કાઢવામાં આવે છે, તે સુગવ આવા હિંદુસ્તાનની આપણી જૈનવસ્તીમાંથી જુદાં જુદાં શહેરો અને ગામોમાંથી આપ સર્વે ચૂંટાઈને આવ્યા છો, તો સ્વચ્છ જોતાં અહીં બિરાજેગ સંખ્યાબંધ પ્રતિનિધિઓ, જૈનોની પંદર લાખ માણસની વસ્તીના પ્રતિનિધિ તરીકે છો.”

કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશ વિષે તેમણે કહ્યું કે,

“કોન્ફરન્સ અથવા મહાન સમાનો હેતુ એકસંપ થવાનો છે... એકદિલથી સંપ કરીને આપણું અને આપણા જૈન ભાઈઓનું મલુ કરવાનો છે; પવિત્ર જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરવાનો છે; જ્ઞાનમંડાર તથા તીર્થોનું રક્ષણ કરવાનો છે.”

આપણા સાક્ષરવર્ચ સ્વ. શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ્ર દેશાઈના તૈલચિત્રના અનાવરણવિધિપ્રસંગે વિદ્વદ્વર્ચ પંડિત સુખલાલજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી કોન્ફરન્સના દૃષ્ટિબિન્દુ વિષે પોતાની લાક્ષણિક ભાષામાં જણાવ્યું હતું કે—

“હું જાણું છું ત્યાં લગી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક પરંપરાની વીજી કોઈ પણ સંસ્થા કરતાં કોન્ફરન્સનું દૃષ્ટિબિન્દુ અને વંધારણ ઉદાર

તેમ જ વિશાલ રહ્યાં છે. પરિસ્થિતિવશ તેનું મુખ્ય કાર્યાલય મુંબઈમાં હોવા છતાં તેની બેઠકો અને વાર્ષિક અધિવેશનો માત્ર મુંબઈમાં પુરાઈ રહ્યાં નથી. પૂર્વમાં કલકત્તા, ઉત્તરમાં પંજાબ, પશ્ચિમમાં કાઠિયાવાડ, રાજસ્થાન અને ગુજરાત તેમ જ દક્ષિણમાં પૂના લગી સમયે સમયે એનાં અધિવેશનો થતાં રહ્યાં છે, અને તે તે પ્રાન્ત કે દેશપ્રદેશના સદ્ગૃહસ્થો પ્રમુખપદ પળ શોભાવતા રહ્યા છે. આ સૂચવે છે કે પ્રથમથી જ કોન્ફરન્સનું દૃષ્ટિબિન્દુ સમગ્ર મૂર્તિપૂજક સંઘને પોતાની સાથે લેવાનું રહ્યું છે અને એ પળ કબૂલ કરવું જોઈએ કે આ દૃષ્ટિબિન્દુને સંઘે હૃદયથી આવકાર્યું પળ છે. તેથી જ તેને દરેક પ્રાન્ત અને પ્રદેશમાંથી હાર્દિક આવકાર મળેલો અને ઉદ્દામ, મધ્યમ તેમ જ જૂનવાણી વિચાર-સરણી ધરાવનાર ભાઈબહેનો પળ કોન્ફરન્સને અપનાવતાં રહ્યાં છે. ”

કોન્ફરન્સના ઉદ્દેશ અને કાર્યવિસ્તાર સંબંધીની વંધારણની કલમો અહીં ટાંકવી રસપ્રદ થઈ પડશે :—

(૧) ઉદ્દેશ. જૈનધર્મ અને સમાજનો ઉત્કર્ષ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા અને તેનાં સર્વ પ્રકારનાં હિતોનું રક્ષણ થાય એવા પ્રયાસો કરવા.

(૨) વસ્તોવસ્ત સમગ્ર જૈન શ્વેતાંવર મૂર્તિપૂજક સમાજના પ્રતિનિધિઓનાં સમ્મેલનો અથવા અધિવેશનો ભરીને મજકૂર સમાજને સ્પર્શતા ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, શિક્ષણવિષયક અને અન્ય જાહેર હિતના સવાલોનું અવલોકન કરી તે અંગે યોગ્ય નિર્ણયો કરવા અને તેને અમલમાં મૂકવા પ્રયાસો કરવા.

(૩) જુદા જુદા ફિરકાઓ વચ્ચે ભ્રાતૃભાવ અને નિકટતા કેળવાય તેવા પ્રયાસો કરવા.

(૪) ઉપર જણાવેલ ઉદ્દેશોને આંધીન રહી મજકૂર સમાજના લાભાર્થે થયેલા કોઈ પળ ટ્રસ્ટનો સ્વીકાર કરવો.

પ્રથમ જ્યારે બંધારણ ઘડાયું ત્યારે ઉદ્દેશની ભાષામાં થોડો ફરક હતો પણ ઉદ્દેશના તત્ત્વમાં કોઈ ફરક નહોતો.

૨. કાર્યવિસ્તાર

સમસ્ત જૈનસમાજને લાગુ પડતા સવાલો જ કોન્ફરન્સ હાથ ધરશે. સંગઠનના ધ્યેયને લક્ષ્યમાં રાખી ન્યાતના, સ્થાનિક સંઘના, મહાજનના અને પંચના તકરારી વિવાદગ્રસ્ત વિષયો કોન્ફરન્સના કાર્યક્ષેત્રની બહાર ગણાશે.

કોન્ફરન્સના કાર્યપ્રદેશની બાબતમાં પંડિત સુખલાલજીનું પૃથક્કરણ આ પ્રમાણે છે :—

“ કોન્ફરન્સે પોતાનો કાર્યપ્રદેશ મુખ્યપણે ત્રણ બાબતોમાં મર્યાદિત કરેલો એમ હું સમજું છું: (૧) ધાર્મિક, (૨) સાહિત્યિક અને (૩) સામાજિક, ધાર્મિક બાબતમાં તીર્થના પ્રથમ ઉપરાંત ધર્માચાર અને તાત્ત્વિક શિક્ષણ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અને ત્યાં લગી નવા જમાનાની માગણીને અનુકૂળ થાય એ રીતે કોન્ફરન્સે સાધન અને શક્તિના પ્રમાણમાં એ બાબતમાં કાંઈક ને કાંઈક કર્યું જ છે અને હજી એ કાંઈક ને કાંઈક કરે જ છે. સાહિત્યની બાબતમાં એનું કામ વિશેષ ધ્યાન રાખે એવું છે. પ્રથમથી જ એણે પ્રાચીન સાહિત્યવારસાને પ્રકાશમાં લાવવાની નેમ રાખી છે અને એ દિશામાં યથાશક્તિ પણ નક્કર કામ કર્યું છે. સામાજિક બાબતોમાં કોન્ફરન્સે દેશમાં વિકસતા જતા ઉદાર વિચારોને જીલ્યા અને યથાશક્તિ પ્રચાર્યા પણ છે. ”

કોન્ફરન્સની નબળાઈ અને કાર્યકર્તાની મૂંઝવણ બાબતમાં પણ તેમના વિચારો જાણવા જેવા છે :—

“એક તો જૈનસમાજ વ્યાપારપ્રધાન, આર્થિક દૃષ્ટિએ તદ્દન સ્વાધીન હોય એવા લોકો ગણ્યાગાંઠ્યા, મધ્યમવર્ગીય બધા જૈનોને કૉન્ફરન્સમાં સમ્મિલિત કરવાની દૃષ્ટિ, સાધુઓના અન્દરોઅન્દરના પક્ષભેદ અને તેને લીધે શ્રાવકવર્ગમાં પડતી ફૂટના કૉન્ફરન્સ ઉપર પડતા પ્રત્યાઘાતો—આ બધું કૉન્ફરન્સની દૃષ્ટિ, શક્તિ અને પ્રવૃત્તિને મર્યાદિત કરનારું પહેલેથી જ હતું અને હજીયે છે. એક બાજુથી બધી દિશામાં વિચારસ્વાતંત્ર્યનો પવન ફૂંકાતો હોય, અનેક ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓ દેશમાં વિકસતી જતી હોય અને બીજી બાજુથી કૉન્ફરન્સ એ સાથે તાલ મેલવી ન શકતી હોય તો સાચા ધગશવાળા કાર્યકર્તાને મૂંઝવણ થાય.”

દશમા મુંબઈ અધિવેશનના પ્રમુખ ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલ નાળાવટીએ તો પોતાના પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમાં એટલે સુધી કહ્યું છે કે,

“કૉન્ફરન્સ એ જૈન કોમનું જીવનબલ છે. કોમની અંદર જે અનહદ શક્તિ, ગૌરવ, સામાજિક બલ અને પ્રગતિનો જુસ્સો આવી રહેલો છે તે દર્શાવનારી સંસ્થા છે. તે જૈન કોમના ઉત્તમ વિચારો, ઉત્તમ કેળવણી, સામાજિક સુધારો અને અનહદ ધર્મજ્ઞાન પ્રવર્તાવનાર મંડળ છે. વહી જૈન કાન્ફરન્સ હિંદુસ્તાનમાં મળતી બીજી ઘણી કૉન્ફરન્સોની માફક માત્ર ત્રણ દિવસ મળી ઠરાવો કરી વીંચેરાઈ જનારી સંસ્થા નથી. આ સંસ્થા કોમના હિતાર્થે હરહંમેશ કામ કરે છે.”

કૉન્ફરન્સના બંધારણ વિષે તેમણે કહ્યું કે,

“કૉન્ફરન્સના હેતુ પાર પાડવાના સાધનરૂપ સંસ્થાને (Working unit) તરીકે સુહૃદ્ધ સંઘને જ સ્વીકારવામાં આવ્યો છે; એટલે કૉન્ફરન્સનું સ્થાનિક કામ જે તે સ્થાનના સંઘની

મારફતે જ કરવાનું રાખેલું છે. આ ધોરણ આપ સ્વીકારશો તો મને આશા છે કે આ કૉન્ફરન્સ જૈન શ્વેતાંબર કોમના સંઘોના સંઘ (Parliament of Sanghas)ની સ્થિતિ ઉપર લાવી શકીશું.”

કૉન્ફરન્સે પોતાના બંધારણમાં આ ધોરણ અપનાવ્યું છે, અને દરેક સ્થળના સંઘો અધિવેશનમાં પોતાના પ્રતિનિધિઓ મોકલી શકે છે. સંઘોને કૉન્ફરન્સે પ્રથમથી જ માનમર્યુ સ્થાન આપેલું હોઈ સંઘોની પાર્લમેન્ટનું તેને આપવામાં આવેલું વિરુદ્ધ સાર્થક લાગે છે. આ કૉન્ફરન્સનું દૃષ્ટિવિન્દુ અને ધ્યેય સમસ્ત જૈનકોમની સેવાનું અને તેનું કાર્યક્ષેત્ર સમાજના ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, શિક્ષણ-વિષયક અને અન્ય જાહેર હિતના સવાલોમાં વ્યાપ્ત થયેલું છે. પહેલા અધિવેશનથી માંડીને વીસમા અધિવેશન સુધીના તેના ઠરાવોની પરંપરા પાછલ આ મુખ્ય દૃષ્ટિ રહેલી છે.

પોતાના સિજ્ઞાતા વંધુઓના ઉદ્ધારની સાથે સાથે કૉન્ફરન્સ જૈનધર્મ, તેનું સાહિત્ય અને તેના તત્ત્વજ્ઞાનની વિશિષ્ટતાઓ દુનિયા સમક્ષ મૂકવા માગે છે. અહિંસાની સાચી તાકાતથી વિશ્વ પરિચિત થાય એમ ઇચ્છે છે. પ્રભાવનાના સાચા અર્થમાં તે જૈનધર્મની “પ્રભાવના” કરવા માગે છે. આ યુગ, સર્વ ધર્મોમાં જે શ્રેષ્ઠ તત્ત્વો હોય તે સહાનુભૂતિપૂર્વક સમજવા અને સ્વીકારવાની મનોદશા ધરાવે છે. આ મહાન તકનો ઉપયોગ કૉન્ફરન્સ ત્યારે જ કરી શકે જ્યારે તેની પાછલ પૂરતું પીઠવલ હોય. કૉન્ફરન્સ સમાજના કોઈ વર્ગની કે ચતુર્વિધ સંઘના કોઈ અંગની દ્વેષી નથી. સૌની સર્વદેશીય ઉન્નતિ એ એનું ધ્યેય છે. ગામેગામના નાના નાના સંઘો બીજી રીતે એકત્ર થઈ શકે તેમ નથી. તેમનો કાર્યપ્રદેશ જે તે ગામ કે શહેર પૂરતો અને

તેમનું ધ્યેય “ સ્થાનિક પ્રશ્નો ”ના ઉકેલ પૂરતું જ મર્યાદિત હોય છે. આવા સંઘોનો એક મહાસંઘ જ સમસ્ત કોમના સવાલોનો ઉકેલ વિચારી શકે. સત્તાવન વર્ષની સુદીર્ઘ સેવાના પરિણામે કોન્ફરન્સે લગભગ આવા એક “ મહાસંઘ ”નું સ્થાન પ્રાપ્ત કરેલું છે. પોતાની સ્થાનિક વિશિષ્ટતા ગુમાવ્યા સિવાય ગામેગામના સંઘો તેને બલ આપી શકે છે અને તેમાંથી બલ મેલવી શકે છે.

પ્રકરણ ૪થું

કૉન્ફરન્સનો રચનાત્મક કાર્યક્રમ અને તેની સિદ્ધિઓ

Actions speak louder than words.

—Hosea Ballou.

“ધર્મસગાઈ” સૌ સગાઈઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. તેના જેવી નિઃસ્વાર્થ સગાઈ બીજી કોઈ નથી. સહધર્મીપણાના રેશમી તંતુઓથી બંધાયેલા સંબંધો ઘણા જ મજબૂત અને અતૂટ હોય છે.

જે સંસ્થાના જન્મ, ઉછેર અને વિકાસ પાછલ આ “ધર્મસગાઈ” યાને સાધર્મી બંધુઓ પ્રત્યેની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનું ઉદાત્ત તત્ત્વ રહેલું હોય છે, તે સંસ્થાના સિદ્ધાન્તો અને આદર્શો મહાન હોય છે. આવી સંસ્થા પોતાના બાંધવો અને મેરુઓના ઉદ્ધાર માટે અને સમાજને આગલ ને આગલ વિકાસના પંથે દોરવા માટે કૃતનિશ્ચયી અને કટિબદ્ધ બને છે.

જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સનો પાયો “ધર્મસગાઈની” પ્રબલ લાગણીના કારણે નંખાયો હતો અને તેથી જ તેણે જૈન સમાજની સર્વદેશીય પ્રવૃત્તિઓ તેના જન્મકાલથી આરંભી હતી.

કૉન્ફરન્સે પોતાના દીર્ઘ જીવનમાં જે રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી તે કેટલી વૈવિધ્યમયી અને સમાજહિતકારી હતી તે નીચેની સંક્ષિપ્ત યાદી ઉપરથી જણાશે :—

- (૧) વ્યાવહારિક શિક્ષણ, ધાર્મિક શિક્ષણ અને જૈન એડ્યુ-કેશન બોર્ડ.
- (૨) જીર્ણોદ્ધાર.
- (૩) જીવદયા, પાંજરાપોલોની તપાસ.
- (૪) સમાજ-ઉત્કર્ષ-નિરાશ્રિત-સહાય અને બેકારી-નિવારણ.
- (૫) ધાર્મિક હિસાબ તપાસણી.
- (૬) તીર્થરક્ષા.
- (૭) પુસ્તકોદ્ધાર, સાહિત્યસંશોધન અને પ્રકાશન.
- (૮) જેસલમેર જ્ઞાનમંડારસંરક્ષણ.
- (૯) બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચેર.
- (૧૦) વિશ્વવિદ્યાલયોમાં જૈન સાહિત્ય, અર્ધમાગધી અને પ્રાકૃતનો અભ્યાસ.
- (૧૧) સંસ્કૃતિરક્ષા.
- (૧૨) જૈન હેરોલ્ડ, જૈન યુગ અને કોન્ફરન્સ-પત્રિકા.
- (૧૩) કોન્ફરન્સનું રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ.
- (૧૪) સમાજસુધારણા.
- (૧૫) સુકૃત મંડારફંડ.
- (૧૬) આક્ષેપ-પ્રતીકાર.
- (૧૭) આશાતનાનિવારણ.
- (૧૮) ત્રણે ફિરકાનું ઐક્ય-સંગઠન.

(૧૯) સર્વદેશીય સાહિત્યપ્રચાર.

(૨૦) સચ્ચાવતો.

હવે આ વિવિધ રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનું અને કોન્ફરન્સે તેમાં મેલવેલી સિદ્ધિઓનું આપણે સંક્ષિપ્ત સિંહાવલોકન કરીશું.

(૧) વ્યાવહારિક શિક્ષણ, ધાર્મિક શિક્ષણ અને જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ.

વીસમી સદીના પ્રારંભમાં જ્યારે, કોન્ફરન્સનો જન્મ થયો તે અરસામાં જૈનસમાજની કેલવણીવિષયક અને સ્વાસ કરીને ઉચ્ચ કેલવણીવિષયક સ્થિતિ અત્યંત શોચનીય હતી. તે વચ્ચેના છેલ્લા સરકારી રિપોર્ટના આધારે જૈનોમાં ૨,૪૧,૯૩૩ પુરુષોમાંથી ફક્ત ૨૧,૬૪૬ અભ્યાસ કરનારાઓ અને ૯૪,૧૦૦ વાંચીલક્ષી જાણનારાઓ હતા. બાકીના ૧,૨૯,૭૮૭ એટલે લગભગ પચાસ ટકા કેલવણીથી તદ્દન વંચિત હતા જ્યારે ૨,૦૭,૩૬૪ સ્ત્રીઓમાંથી ફક્ત ૬૦૧ બાળાઓ અભ્યાસ કરનારી, ૧,૦૭૧ સ્ત્રીઓ વાંચીલક્ષી જાણનારી અને બાકીની ૨,૦૬,૬૯૨ બહેનો તદ્દન અભણ હતી. ઉચ્ચ શિક્ષણ લેનારની સંખ્યા તો આંગળીને વેઢે ગણાય તેટલી હતી.

કોન્ફરન્સને આ કેલવણી વિષયક દુઃખદ પરિસ્થિતિનું નિવારણ કરવું હતું. આપણા તે વચ્ચેના આગેવાનો એ વાતથી સંપૂર્ણ જ્ઞાત હતા કે વિદ્યાકલ્પામાં પ્રવીણ હોય તે પ્રજા જ સરસાઈ ભોગવે છે અને તેમાં પછાત હોય છે તે પ્રજા સર્વ બાબતમાં પછાત રહે છે.

ઓગણીસમી સદીના અંતભાગ સુધીમાં ભારતની પ્રણાલિકાગત આધ્યાત્મિક પાયા ઉપર રચાયેલી શિક્ષણપદ્ધતિ લગભગ નષ્ટપ્રાય

થઈ ચૂકી હતી. તેને બદલે સ્થળે સ્થળે નવી ઢબની પ્રાથમિક શાળાઓ, માધ્યમિક શાળાઓ તથા કેટલેક સ્થળે મહાવિદ્યાલયો સ્થપાયાં હતાં. અંગ્રેજી ભાષાનું શિક્ષણ મેળવવામાં ગૌરવ મનાવા લાગ્યું હતું. પાશ્ચિમાત્ય ઢબના નૂતન અને ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે કલકત્તા અને મુંબઈ ખાતે યુનિવર્સિટીઓ પણ સ્થાપાઈ ચૂકી હતી. ભારતનો બુદ્ધિજીવી પ્રજાવર્ગ આ કેળવણીથી પ્રભાવિત થઈ તે તરફ વળ્યો હતો. ઝ્યારે જૈનસમાજનો મોટો ભાગ વ્યાપારોન્મુખી હોવાના કારણે તે આ કેળવણી પ્રત્યે કંઈક વધારે પડતો ઉદાસીન રહ્યો હતો. વઠી આ શિક્ષણમાં ધાર્મિક કેળવણીનો સમાવેશ થતો નહિ હોવાથી ધાર્મિક સંસ્કારો ટકાવી રાખવા માટે શું કરવું એ પણ એક કૂટ પ્રશ્ન હતો.

આ પ્રસંગે કોન્ફરન્સે સમાજને સ્પષ્ટ દોરવણી આપી કે,

“ ધર્મપ્રમુખ ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરવાને શક્તિમાન થવા સ્ત્રીવર્ગ અને પુરુષવર્ગમાં વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક ઝંઝી કેળવણીનો પ્રચાર ” થવો જોઈએ તેમજ “ આવા કાર્યોની સિદ્ધિનો ધનાઢ્ય જૈનોની ઉદારતા ઉપર મુખ્ય આધાર હોવાથી ઓછા જરૂરિયાતી માર્ગમાં પૈસા खરચવાને બદલે વિદ્યાદાન જેવા પુણ્યક્ષેત્રમાં પોતાના પૈસાનો સદુપયોગ કરવાને, ભાવિક ગૃહસ્થોને આ કોન્ફરન્સ ધ્યાન આપી મળામળ કરે છે, તથા જુદે જુદે સ્થળે મોટા પાયા ઉપર આ વાત સંબંધી ફંડો ઉપાડવાની આ કોન્ફરન્સ ઘણી જ આવશ્યકતા વિચારે છે. ”

(બીજું અધિવેશન—મુંબઈ, ઠરાવ નં. ૪)

કોન્ફરન્સે કરેલા આ માર્ગદર્શને સારાચે ભારતવર્ષના જૈનોની દૃષ્ટિ ધોળી નાખી. તેનો સંદેશો ગામેગામ અને નગરનગર પહોંચી

ગયો. કેલવળી પ્રત્યેની લોકોની ઉદાસીનતા દૂર થવા લાગી અને સમાજમાં એક જાતની જ્ઞાનપિપાસા જાગ્રત થઈ અને ચૈતન્યનું મોજું પ્રસરી ગયું. સ્થળે સ્થળે ધાર્મિક પાઠશાળાઓ, કન્યાશાળાઓ, શ્રાવિકાશ્રમો, સ્કૂલો, છાત્રાલયો, ગુરુકુલો, બાલાશ્રમો સ્થાપવા લાગ્યા. અજ્ઞાનરૂપી તિમિરથી અંધ થયેલાઓને કૉન્ફરન્સે જાણે સઠી વડે જ્ઞાનરૂપી સુરમો આંજ્યો.

કૉન્ફરન્સે કેલવળી અને સમાજના બીજા જે પ્રાણપ્રશ્નો ઉપર મૂક્યો તેના રચનાત્મક અમલ અને સિદ્ધિ માટે મુંબઈ શહેરમાં મરાયેલા બીજા અધિવેશનમાં જૈન મોર્ગાઓ ઉદારતાથી કૉન્ફરન્સની ઝોલ્લી છલકાવી દીધી જે નીચેની વિગત ઉપરથી જણાઈ આવે છે :

સ્થાપનાનું નામ	મરાયેલી રકમ રૂપિયા
(૧) શ્રી કૉન્ફરન્સ નિમાવ ફંડ	૧૮,૭૪૯-૦-૦
(૨) ,, પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ	૧૯,૧૬૬-૦-૦
(૩) ,, મંદિરોદ્ધાર ફંડ	૨૦,૧૬૭-૮-૦
(૪) ,, નિરાશ્રિત ફંડ	૨૪,૭૯૮-૮-૦
(૫) ,, જીવદયા ફંડ	૧૭,૨૮૮-૪-૦
(૬) ,, કેલવળી ફંડ	૧૮,૭૧૬-૦-૦

કુલ રૂ. ૧,૧૮,૮૪૯-૪-૦

કાર્ય બરાબર યોગ્ય વ્યવસ્થાપૂર્વક ચાલી શકે તે માટે, ચાર જનરલ સેક્રેટરીઓ ઉપરાંત અનુક્રમાંક ૨થી ૬ના પાંચ વિષયો

તથા સ્થળોની વહેંચણી તથા વિભાગ નીચે જણાવ્યા મુજબ કર્યા હતા :

(૧) બાબુ રાયકુમાર સિંહજી મુક્કીમ (કલકત્તા)ને પંજાબ, વાયવ્ય પ્રાંતો, બંગાળ, બ્રહ્મદેશ અને ઓરિસ્સાના વિભાગો સોંપવામાં આવ્યા તથા જીર્ણ **તીર્થોદ્ધાર**નો વિષય ખાસ તેમને હસ્તક મૂકવામાં આવ્યો.

(૨) શ્રી ગુલાબચંદ ઢઢા (જયપુર)ને રાજપૂતાના, માલવા અને મધ્યપ્રાંતો તથા જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધાર અને **નિરાશ્રિત જૈનોને આશ્રય આપવાના** વિષયો સોંપવામાં આવ્યા.

(૩) શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ (અમદાવાદ) હસ્તક કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને સુરતથી પાલનપુર સુધી ગુજરાતના વિભાગો તથા સિંધ પ્રાંત, અને જૈન સમુદાયમાં **ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક કેલવણીનો** પ્રચાર કરવા અર્થે યોગ્ય પ્રયાસ કરવાનો વિષય સોંપવામાં આવ્યો.

(૪) શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ જે. પી. (મુંબઈ) હસ્તક સુરતથી દક્ષિણે મુંબઈ સુધીનો પ્રદેશ તથા ખાનદેશ, બિહાર અને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનના તમામ વિભાગો તથા **જીવદયાના** વિષયનો પ્રચાર કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું.

આ બધી હકીકત વિગતથી ઇટલા માટે આપી છે કે કોન્ફરન્સની બાલ્યવયમાં પળ કેટલી વ્યવસ્થાપૂર્વક અને વૈજ્ઞાનિક રીતે કાર્ય-ક્ષમાતાની દૃષ્ટિ નજર સમક્ષ રાખી કામનું વિભાજન કરવામાં આવતું હતું.

સં. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૧ સુધીમાં જૈન કન્યાશાળાઓ, પાઠશાળાઓ, શ્રાવિકાશાળાઓ અને ઉદ્યોગશાળાઓ મળીને ૨૯ સંસ્થાઓને કૉન્ફરન્સ તરફથી આર્થિક મદદ આપવામાં આવી હતી. આ ૨૯ સંસ્થાઓમાં ૧,૪૮૫ બાલકો, બાલિકાઓ અને વહેનો અભ્યાસ કરતી હતી. આ ઉપરથી જણાશે કે કૉન્ફરન્સની મદદ કેટલી વિશાળ સંખ્યાને આવરી લેતી હતી. વળી કૉન્ફરન્સની મદદ પાઠશાળાઓને સરકારી ગ્રાન્ટ-ઇન-એડની રીતે આપવામાં આવતી હતી. તેથી કૉન્ફરન્સ તરફથી खरचायेલી રકમો કરતાં ઘણી વધુ રકમ સ્થાનિક બંધુઓ ખર્ચતા હતા.

પ્રાથમિક તથા ઝૂંચા પ્રકારની કેલ્લવળી લેનાર બાવીસ ગામના વિદ્યાર્થીઓને ફી, ચોપડીઓ વગેરેની મદદ આપવામાં આવી હતી.

મદદ લેનાર માટે ધર્મનું શિક્ષણ ફરજિયાત હતું

વચ્ચતોવચ્ચત પ્રાન્તિક કૉન્ફરન્સો મરીને પ્રચાર ચાલુ રાખવામાં આવતો હતો.

સંવત ૧૯૬૧માં શેઠ ગોકલ્લદાસ મૂલચંદે મુંબઈ શહેરમાં વિદ્યાર્થીઓને રહેવા સારું મોટા પાયા ઉપર એક બોર્ડિંગ કાઢવામાં, જો કૉન્ફરન્સ તરફથી રૂ. ૨૫,૦૦૦ની રકમ આપવામાં આવે તો, પોતાના તરફથી એક સારી રકમ આપવાની ઇચ્છા જણાવી અને તે મુજબ જનરલ સેક્રેટરીઓએ કબૂલાત આપ્યાથી શેઠ ગોકલ્લમાઈએ રૂ. ૭૫,૦૦૦ની રકમ આપવાનું કબૂલ કર્યું. આવી રીતે એકત્ર થયેલા રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦ (એક લાખ)થી એક બોર્ડિંગ કાઢવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. આ ઉપરાંત શ્રી લાલબાગ જૈન બોર્ડિંગ

કૉન્ફરન્સના યર્ચે સ્થાપન કરવામાં આવી હતી. તેમાં વિદ્યાર્થીઓને સારા પ્રમાણમાં રાખવામાં આવતા હતા અને તેની વ્યવસ્થા માનદ સેક્રેટરી શ્રી મોહનલાલ હેમચંદ સંભાળતા હતા. આ વંને સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓને ધાર્મિક શિક્ષણ તેમ જ શારીરિક શિક્ષણ પણ આપવામાં આવતું હતું.

કૉન્ફરન્સ તરફથી મુંબઈમાં ઇક શ્રાવિકાશાળા પણ ચાલુ કરવામાં આવી હતી. તેમાં બહેનોને ધર્મશિક્ષણ અને ગુજરાતી વ્યાવહારિક શિક્ષણ ઉપરાંત કલાશિક્ષણ જેવું કે સીવળકામ, ભરતકામ, ગૂંથણકામ, કોચેટવર્ક, સેટલવર્ક, જરીકામ, વેતરવાનું કામ વગેરે શીખવવામાં આવતુ હતું જેનો લગભગ દોઢસો બહેનો લાભ લેતી હતી. પાઠ્યથી આ શ્રાવિકાશાળાનો કાર્યમાર મુંબઈની પ્રખ્યાત સંસ્થા માંગરોઝ જૈન સમાજ ઉપાડી લીધો. ત્યારબાદ કૉન્ફરન્સ તરફથી આ સમાને આ શાળા ચલાવવામાં કેટલોક વખત મદદ આપવામાં આવી હતી.

સં. ૧૯૬૦થી ૧૯૬૪ સુધીમાં કૉન્ફરન્સ તરફથી રૂ. ૧૧૨ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. ૯,૧૧૧ અને ૨૦૧ પાઠશાળાઓને રૂ. ૧૨,૯૬૯ મઠી કુલ રૂ. ૧૮,૮૩૦ની મદદ આપવામાં આવી હતી. સં. ૧૯૬૬ સુધીમાં આ મદદનો આંકડો રૂ. ૨૮,૭૪૩ સુધી પહોંચ્યો હતો.

મુંબઈની શ્રી માંગરોઝ જૈનસમા, સુરતની શ્રી રત્નસાગરજી જૈન વિદ્યાશાળા તેમ જ શિક્ષકો તૈયાર કરનાર મહેસાણાની શ્રીમદ યશોવિજયજી જૈન પાઠશાળાને માસિક મદદો કૉન્ફરન્સ તરફથી આપવામાં આવતી હતી.

પુના અધિવેશનમાં સને ૧૯૦૯ની સાલમાં એજ્યુકેશન બોર્ડની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ બોર્ડ વ્યાવહારિક કેલવળીનો ભાર ઉપાડી લેવાથી કેલવળી ખાતું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું હતું. આ બોર્ડના પ્રવૃત્તિઓ આજ સુધી એકધારી ચાલી રહેલી છે. તેની સ્થાપના સંબંધીના ઠરાવ ઉપરથી તેના કાર્યક્ષેત્રનો હ્યાલ આવશે.

એજ્યુકેશન બોર્ડ

આ બોર્ડ જૈનસમાજમાં કેલવળીના પ્રચાર અર્થે જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ નીચે સ્થાપાયેલું છે. તેનો ઉદ્દેશ સાતમી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સના ઠરાવ પ્રમાણે કેલવળી સંબંધી યોજનાઓ તથા તમામ પ્રકારના કાર્યો કરવા એ છે, અને આ વર્ષમાં મુંબઈની દસમી કોન્ફરન્સની બેઠકમાં તે માટે નીચે પ્રમાણે ઠરાવ કરવામાં આવ્યો છે :—

બોર્ડને આ ઠરાવમાં જણાવેલ કાર્યો કરવા આ કોન્ફરન્સ સત્તા આપે છે. કાર્યો :—

- (૧) જૈનોમાં હસ્તી ધરાવતી ધાર્મિક તેમ જ વ્યાવહારિક કેલવળીની સંસ્થાઓ સંબંધે વિગતવાર હકીકત મેલવવી અને તે સારા પાયા પર મુકાય તેવા પ્રયાસો કરવા
- (૨) દરેક ધાર્મિક પાઠશાળામાં એક જ જાતનો અમ્યાસક્રમ ચલાવવામાં આવે તેવી ગોઠવણ કરવી.
- (૩) જૈન વાચનમાળા તૈયાર કરવી.

- (૪) જીવવિચાર, નવતત્ત્વદંડક, ક્ષેત્રસમાસ, સંગ્રહિણી, કર્મગ્રંથ તેમ જ પ્રતિક્રમણાદિ પુસ્તકો સરઠ્ઠ અર્થસહિત હાલની શિક્ષણપદ્ધતિ પર તૈયાર કરાવવા.
- (૫) ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એક જ જાતનો અભ્યાસક્રમ જે જે શાળામાં ચાલે તે વાર્ષિક પરીક્ષા એકીસાથે લેવી.
- (૬) તેવી વાર્ષિક પરીક્ષામાં પાસ થનાર વિદ્યાર્થીઓને પ્રમાણપત્ર (સર્ટિફિકેટ), ઇનામો વગેરે આપવા.
- (૭) ગરીબ તથા સામાન્ય સ્થિતિના વિદ્યાર્થીઓને વ્યાવહારિક શિક્ષણ લેવા માટે સ્કૉલરશિપો તથા પુસ્તકો, ફી વગેરે મદદ આપવી.
- (૮) આવા વિદ્યાર્થીઓ જે તે સ્થળે જૈન બોર્ડિંગ હોય તેમાં દાખલ કરાવવા પ્રયત્ન કરવો.
- (૯) જૈન તીર્થસ્થળો વગેરેમાંથી જૈનોને આપવાની પહોંચની બુક્કમાં જૈન કેઠવણી માટેનું એક જુદું કોલમ રાખવા માટે પ્રયત્ન કરવો તેમ જ બીજી અનેક રીતે કેઠવણી ફંડ એકઠું કરવા પ્રયાસ કરવા આ બોર્ડના ઑનરરી સેક્રેટરીઓ તરીકે રા. રા. મોતીચંદ ગીરધરલાલ કાપડિયા સોલિસિટર તથા રા. રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ વકીલને નીમવામાં આવ્યા છે.

બોર્ડ તરફથી ધાર્મિક પરીક્ષાઓનું તથા પાઠશાળાઓની મદદનું કામ પૂરજોસમાં ચાલતું હતું. પરંતુ સ્કૉલરશિપો વગેરેની વ્યાવહારિક કેઠવણીની મદદનું કામ નાણાંના અભાવે પાતલું પડી ગયું હતું.

સંવત. ૧૯૬૦થી સં. ૧૯૭૨ સુધીમાં કૉન્ફરન્સને મળેલી મદદ અને તેના હસ્તક ખર્ચાયેલી રકમોના નીચેના આંકડાઓનો અભ્યાસ રસપ્રદ થઈ પડશે :—

ખાતાનું નામ	આવક રૂ.	ખર્ચ રૂ.
કૉન્ફરન્સ નિભાવફંડ	૪૨,૪૩૧	૪૦,૯૭૦
સુકૃત મંડાર	૨૮,૯૬૪	૨૮,૮૪૨
કેલ્લવળી	૩૦,૧૭૦	૩૦,૧૭૦
પુસ્તકોદ્ધાર	૨૫,૮૭૬	૧૯,૩૦૨
મંદિરોદ્ધાર	૨૯,૯૧૧	૨૭,૯૧૧
જીવદયા	૨૦,૯૩૭	૨૦,૭૧૦
નિરાશ્રિત	૨૯,૮૧૩	૩૦,૮૦૩
	<hr/>	<hr/>
	૨,૦૮,૧૦૨	૧,૯૮,૭૦૮

આ ઉપરથી જણાશે કે સમાજોપયોગી કાર્યોમાં પહેલા બાર વર્ષ દરમિયાન કૉન્ફરન્સ, લગભગ બે લાખ રૂપિયા જેટલી જંગી રકમ, જૈન સમાજની ઉદારતાને કારણે ખર્ચવા શક્તિમાન થઈ હતી.

બનારસ હિન્દુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન સાહિત્ય, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરેનો અભ્યાસ કરતા બી.એ., એમ.એ. તથા પી.એચ.ડી.ના વિદ્યાર્થીઓને તેમ જ પંડિત, શાસ્ત્રી અને આચાર્યની પરીક્ષા માટેના વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિઓ આપવાનું કૉન્ફરન્સ તરફથી નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. આ શિષ્યવૃત્તિઓનો લાભ જે કોઈ જૈન કે જૈનતર વિદ્યાર્થી આ અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થાય તેને મળે એવી યોજના કરવામાં આવી હતી.

ઈજ્યુકેશન બોર્ડ દ્વારા ધાર્મિક કેલ્લવળી બાબતમાં ઘણું જ સંગીન કામ થઈ રહ્યું હતું. દર વર્ષે લગભગ ૧,૨૦૦ વિદ્યાર્થી માર્ફ-

બહેનો હિંદના જુદા જુદા ભાગના એકસો કેન્દ્રોમાં ધાર્મિક પરીક્ષાઓ
 આપતાં હતાં. પરીક્ષાકાર્ય સ્ત્રી વ્યવસ્થિત થતું હતું અને સને ૧૯૩૭
 સુધીમાં દરેક વર્ષે લગભગ ૧,૦૦૦ રૂપિયાના ફનામો ઉત્તીર્ણ થનારને
 અપાતાં હતાં. આ કાર્યમાં શેઠ સારાભાઈ મગનલાલ મોદી અને
 તેમના અવસાન પછી શ્રીમતી ચંપાબહેન સારાભાઈ તથા શેઠ મેઘજી
 સોજપાલ ઉત્સાહથી સહકાર અને સહાયતા આપતા હતા. સમગ્ર
 જૈનસમાજ આ પ્રવૃત્તિ પ્રત્યે આકર્ષાયો હતો અને એજ્યુકેશન બોર્ડની
 પરીક્ષાઓ આપવામાં ગૌરવ મનાતું હતું. આ બોર્ડ પોતાના જન્મ-
 કાળથી અદ્યાપિ સુધી પોતાની પ્રવૃત્તિઓ એકસરખી ચલાવી રહ્યું
 છે. બોર્ડ તરફથી જુદા જુદા કેન્દ્રોમાં એકીસાથે વિવિધ કક્ષાના
 વિદ્યાર્થીઓની લેખિત ધાર્મિક પરીક્ષા લેવાય છે તેમ જ તેમાં ઉત્તીર્ણ
 થનાર વિદ્યાર્થીઓને પ્રમાણપત્ર અપાય છે. દરેક ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ
 માટે રોકડ રકમના પારિતોષિકો અપાય છે. ધાર્મિક અભ્યાસ માટે
 અભ્યાસક્રમ વ્યવસ્થિત વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો મેળવી નક્કી કરવામાં
 આવે છે. તેમાં આવશ્યક ક્રિયાનાં સુત્રો સાથે ચરિત્રગ્રંથો તેમ જ
 તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો પણ રાખવામાં આવે છે. જૈન આગમોની ભાષા
 અર્ધમાગધી છે તે પણ સરલતાથી શીખવા ધોરણવાર પ્રવંધ છે. ઉપલાં
 ધોરણોમાં ન્યાય, કર્મસિદ્ધાંત, અધ્યાત્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ,
 સંસ્કૃત, વ્યાકરણ તેમ જ સાહિત્ય તથા પ્રાકૃત—એવા સાત વિભાગો
 રાખવામાં આવ્યા છે, જેથી જે વિદ્યાર્થીને જે વિષયમાં રસ હોય તે
 તેનો અભ્યાસ કરે અને પરીક્ષા આપે. આ આખા અભ્યાસક્રમમાં
 પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ માટેનો અભ્યાસક્રમ જુદો જુદો યોજવામાં
 આવ્યો છે.

બોર્ડ તરફથી પાઠશાળાઓને આર્થિક મદદ આપવામાં આવે છે. બોર્ડની પરિક્ષાઓમાં કેવળ નાની ઉંમરના બાલકો જ નહીં પણ યુવાનો અને પ્રૌઢો પણ બેસે છે.

આમ એજ્યુકેશન બોર્ડ આપણા સમાજની કેવળ ઝલ્લરતી પેઢીમાં જ નહીં પણ પ્રૌઢ વર્ગમાં સુદ્ધાં ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રત્યે સુરુચિ ઉત્પન્ન કરી ધર્મ અને સંસ્કારનું સિંચન કરી રહેલ છે.

કૉન્ફરન્સના મહત્ત્વના અંગ અને ગૌરવરૂપ એજ્યુકેશન બોર્ડ આપણી ધાર્મિક પરીક્ષાઓ લેતી જીવંત વિદ્યાપીઠ છે.

અત્યારે દર વર્ષે રૂપિયા ત્રણથી ચાર હજાર જેટલી રકમ ઇનામ, પાઠશાળાઓને મદદ તેમ જ કેલ્લવળીપ્રચારના કાર્ય માટે ખર્ચાય છે. પાઠ્યપુસ્તકો પ્રકટ કરવાનું કાર્ય પણ બોર્ડ દ્વારા ચાલી રહેલ છે.

એજ્યુકેશન બોર્ડનો ધાર્મિક પરીક્ષાઓનો વિભાગ દિવસે દિવસે વિકસતો જતો હતો ત્યારે તેનો વ્યાવહારિક કેલ્લવળીમાં મદદ અંગેનો વિભાગ નાણાંના અભાવે, ખાસ સંગીન મદદ કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં રહ્યો નહોતો. સને ૧૯૩૭ના માર્ચ માસમાં સમસ્ત ભારતીય સ્ટેન્ડિંગ સમિતિનું અધિવેશન મુંબઈ શહેરમાં મળ્યું હતું. ત્યારપછી કાર્યવાહક સમિતિની સ્થાનિક મીટિંગો બોલાવી કૉન્ફરન્સની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને સજીવન કરવા વિચારણા ચલાવવામાં આવી હતી. ધીર્ઘ વિચારણાના પરિણામે કેલ્લવળી અને બેકારી-નિવારણના પ્રશ્નો હાથ ધરવામાં આવ્યા અને કેલ્લવળીના પ્રશ્ન વાત્રત એક વ્યાપક યોજના તા. ૧૬-૨-૩૭ના રોજ તૈયાર કરવામાં આવી. તેમ જ પ્રાથમિક, મૅટ્રિક સુધીની માધ્યમિક તથા

ઔદ્યોગિક કેલવળી લેતા સ્થલ સ્થલના વિદ્યાર્થીઓને આર્થિક સહાય આપવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. આ યોજનાના અમલ માટે સ્થલે સ્થલે સ્થાનિક સમિતિઓ સ્થાપવામાં આવી. સ્થાનિક સમિતિઓ જેટલી રકમ એકત્ર કરે તેટલી રકમ મુંબઈની કેન્દ્રસ્થ સમિતિ આપે અને આમ એકંદર રકમ કેલવળીમાં खरची કેલવળીને વેગ આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું.

કેલવળીની આ નૂતન યોજના માટે દાનવીર શેઠ કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલે રૂ. ૨૧,૦૦૦ પચાસ હજારની રકમ કોન્ફરન્સને આપી. પરિણામે જુદા જુદા સ્થળોએ પચાસ સ્થાનિક સમિતિઓ રચવામાં આવી. સને ૧૯૩૭થી ૧૯૪૦ સુધીમાં ત્રણ વર્ષમાં કેન્દ્રસ્થ સમિતિ તરફથી રૂ. ૧૮,૦૦૦ની મદદ આપવામાં આવી હતી. સ્થાનિક સમિતિઓના રૂ. ૧૪,૦૦૦ મળી લગભગ રૂ. ૩૨,૦૦૦ खरचाया હતા. લગભગ બે હજાર વિદ્યાર્થીઓને આ યોજનાનો લાભ મળ્યો હતો. તદુપરાંત સમાજમાં ઔદ્યોગિક શિક્ષણાર્થે વારસા અને ઝંજામાં ઉદ્યોગશાળા સ્થપાઈ તેમ જ અગાશીમાં પ્રાથમિક શિક્ષણશાળાની શરૂઆત થઈ. એ રીતે વ્યાવહારિક કેલવળી અને ઔદ્યોગિક શિક્ષણના કાર્યને કોન્ફરન્સે વેગ આપવાની પુનઃ સક્રિય શરૂઆત કરી. આ સમિતિના કાર્યથી કોન્ફરન્સનું નામ દેશદેશાવરમાં જાગતું થઈ ગયું અને એની સાથે રહી સ્થાનિક કાર્ય કરનારનો એક સેવાભાવી વર્ગ તૈયાર થઈ ગયો. આનો સીધો લાભ કેલવળીની જરૂરિયાત પૂરી પાડવામાં થયો અને કોન્ફરન્સનો સંદેશો ગામેગામ પહોંચ્યો.

શેઠ કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલની ઉદાર સહાયતાથી શરૂ થઈ

કેલવળી પ્રચારની આ યોજના સં. ૧૯૯૩થી અમલમાં આવી છે જે આજ પર્યંત ચાલુ છે. કેન્દ્ર તથા જુદી જુદી સ્થાનિક સમિતિઓની મઠી આજ સુધીમાં લગભગ બે લાખ રૂપિયાની મદદ કેલવળી ખાતે અપાયેલી છે. કૉન્ફરન્સની આ સિદ્ધિ જેવી તેવી ન કહેવાય. સ્ત્રીકેલવળી પ્રત્યે કૉન્ફરન્સનું દૃષ્ટિવિન્દુ હંમેશાં પ્રગતિશીલ રહ્યું છે. તેથી આ યોજનાનો લાભ કન્યાઓને પણ પૂરતા પ્રમાણમાં મળે છે. એ યાદ રાખવું ઘટે છે કે કૉન્ફરન્સ કન્યાકેલવળી ઉપર શરૂઆતથી જ માર મૂકી, તે માટે વ્યવસ્થિત ઠરાવો કરી સમાજનું ધ્યાન દોરતી રહી છે. આ યોજનાનું બીજું એક મહત્ત્વનું પરિણામ એ આવ્યું કે સ્થાનિક સમિતિઓ જે રકમો એકત્ર કરે છે તેમાં શ્રીમંતો ઉપરાંત મધ્યમ વર્ગના અનેક માઈવહેનોનો ફાળો હોય છે. આ રીતે કૉન્ફરન્સ એક વિશાળ વર્ગની શ્રદ્ધા અને સેવાનું પાત્ર અને વાહન બની ગઈ છે. દર વર્ષે ફાળા માટે સમાજ પાસે જવાનું હોઈ સ્થાનિક કાર્યકર્તાઓ લોકસંપર્ક પણ સારી રીતે જાળવી શકે છે.

સત્તાવન વર્ષના કૉન્ફરન્સના સતત પ્રયાસોના પરિણામે સમાજમાં વિદ્યાની આવશ્યકતાની જે હવા જામી તેના પરિણામે જૈન સમાજ આજે કેલવળીમાં મોઢેરે આવી ગયો છે. એક સુશિક્ષિત અને કેલવાયેલા સમાજ તરીકે એ અભિમાન લઈ શકે તેમ છે. આજે પુરુષોમાં તેમ જ બહેનોમાં સાક્ષરતાના પ્રમાણમાં નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ ઘણું જૂજ રહ્યું છે. ફરજિયાત પ્રાથમિક કેલવળીની સરકારી નીતિ પણ સાક્ષરતાને વેગ આપ્યો છે, છતાં માધ્યમિક અને ઉચ્ચ શિક્ષણ વાસ્તવમાં આપણા સમાજનાં સંહ્યાબંધ છાત્રાલયો, ગુરુકુલો

અને મહાવીર જૈન વિદ્યાલયો જેવી પ્રગલ્ભ સંસ્થાઓનો ફાળો નાનો-સૂનો નથી. આજે આપણા સમાજના સંખ્યાબંધ નવયુવકો અને યુવતીઓ પરદેશમાં જઈને ઉચ્ચ શિક્ષણ લઈ આવેલ છે. પરિણામે જાહેર જીવનમાં પણ તેઓ આગલ પડતો ભાગ લઈને જૈન સમાજને ગૌરવવંતો બનાવી રહેલ છે. યુગવીર આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજીની દીર્ઘદૃષ્ટિ અને પ્રેરણાના પરિણામે શિક્ષણક્ષેત્રમાં મારવાડ અને પંજાબ વીજા પ્રદેશો કરતાં પણ આગલ વધી ગયા છે અને ત્યાંનો જૈન સમાજ પોતાની સ્વતંત્ર કેલવળીની સંસ્થાઓ અને કૉલેજો કાઢવા સમર્થ થયો છે. જૈન સમાજના યુવાનો અને યુવતીઓ કેલવળીનું સાચું હાર્દ સમજી ધર્મના તત્ત્વોથી પોતાની કેલવળીને ઓપ આપી સાચા ચારિત્ર્યવાન અને સેવાભાવી “નાગરિકો” બની જગતમાં સ્વધર્મનું નામ રોશન કરે તો આ દિશામાં કૉન્ફરન્સના દીર્ઘ પ્રયાસો અને સ્વચ્છતા લાખો રૂપિયા સફળ ગણાય.

૨. જીર્ણોદ્ધાર

જૈન શાસ્ત્રમાં નવું દેવાલયો બંધાવવા કરતાં જૂનાં જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આઠ ઘણું પુણ્ય કહેલું છે. સારાયે ભારતવર્ષમાં જૈન દેરાસરો પથરાયેલાં છે. કેટલાંક તો શિલ્પ અને કલાના અદ્ભૂત નમૂના જેવાં હોઈ જૈનોના જ નહિ પણ સારાયે ભારતવર્ષના ગૌરવ સમાન છે. આમાંનાં ઘણાં દેરાસરો બંધાયે સેંકડો વર્ષો થઈ ગયાં. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ તે જીર્ણ થાય અને દુરસ્તી માગે. કૉન્ફરન્સ પોતાના જન્મકાંઠથી જ આ પ્રશ્ન પ્રત્યે સજાગ હતી. લગભગ દરેક અધિવેશનમાં જીર્ણોદ્ધાર ઉપર ખાસ ભાર મૂકવામાં આવતો હતો.

આ બાબતમાં તે વખતના શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેદીના પ્રમુખ અમદાવાદવાળા શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈએ મુંબઈ મુકામે ભરાયેલા દ્વિતીય અધિવેશનમાં જે અગત્યનો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો તે આ રહ્યો:

“ શ્રી સંપ્રતિ મહારાજાએ, કુમારપાલ આદિ પ્રતિષ્ઠિત રાજાઓ તથા તે પહેલાં થયેલા રાજાઓ બહાદશા, વિમલશા, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, વગેરે મંત્રીઓએ, ધનાશા, જાવડશા વગેરે શેઠશાહુકારોએ શ્રી જૈન ધર્મ—જ્યોતિના ચિરકાલ પ્રકાશને માટે અઢલક દોલતના વ્યયે, આ પંચમકાલમાં આધારભૂત એવાં ભવ્ય મંદિરો, તીર્થો તથા શિલાલેખો અખિલ ભારત વર્ષમાં જગે જગે કરાવેલાં છે, જેને આજે ઘણો લાંબો વખત થઈ જવાથી તેમનો સત્વર જીર્ણોદ્ધાર કરવા માટે,

૧. જીર્ણ થઈ ગયેલા મંદિરો, તીર્થો અને પુરાતન લેખોનું લિસ્ટ કરવા,

૨. તથા જુદા જુદા વિભાગોમાં સારા પાયા ઉપર જીર્ણોદ્ધાર કાઢતાં ઉઘાડવાની આ કૉન્ફરન્સ ઘણી જ આવશ્યકતા વિચારે છે.

જૈન સમાજ ભારતવર્ષમાં હજારોની સંખ્યામાં મંદિરો ધરાવે છે. તેથી તેના જીર્ણોદ્ધારનો પ્રશ્ન જુગજુનો અને કાયમી આજે પળ છે અને ત્યારે પળ હતો. શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ જેવા આપણા સમાજના એક અગ્રગણ્ય અને માન્ય નેતાએ તે વખતે જે શબ્દો ઉચ્ચારેલા તે મનન કરવા યોગ્ય છે.

“ અમૂલ્ય દેવાલયો કે જે વારસાની આપણાથી કિંમત થાય નહિ તે આપણને મળેલો છે; તે વારસાને શી રીતે જાળવવો અને તેને નાશ પામતો કેવી રીતે બચાવવો તે આપણું કર્તવ્ય છે. સાધારણ નીતિમાં પુત્રો પળ ત્રણ જાતના કહેલા છે. તેમાં જે સુપુત્રો કહેવાય છે તે પોતાના

પિતાએ મૂકેલી લક્ષ્મી અને યશનો વધારો કરે છે, અને મધ્યમ પંક્તિના પુત્રો જે મૂકેલી લક્ષ્મી તથા યશ હોય છે તેનું રક્ષણ કરે છે; ત્યારે ત્રીજી પંક્તિના અધમ પુત્રો તે બંને ઓછા હોય છે. તો જો આપણે આપણા તીર્થોમાં આવેલાં જૂનાં દેવાલયોની જાળવણી ન કરીએ તો આપણે કંઈ પંક્તિમાં આવીએ તેનો વિચાર કરશો.”

મુંબઈ અને ત્યારપછીના અધિવેશનોમાં જીર્ણોદ્ધારના આ મહત્ત્વના ખાતામાં સારી રકમ એકત્ર કરવામાં આવી હતી. આજ સુધીમાં આ ખાતામાં કૉન્ફરન્સ તરફથી લગભગ રૂ. ૪૪,૦૦૦ ચૂંવાળીસ હજાર રૂપિયાની રકમ તીર્થક્ષેત્રોમાં, કલ્યાણક ભૂમિઓમાં તથા અન્ય ક્ષેત્રોના મંદિરોમાં સ્થાપનામાં આવી છે; તેની સંક્ષિપ્ત યાદી આ પ્રમાણે છે :

(૧) શ્રી શૌર્યપૂર, (૨) શ્રી મિથિલાનગરી (પ્રસિદ્ધનામ સીતામઢી), (૩) શ્રી મેલુપુરજી, (૪) શ્રી બનારસ, (૫) શ્રી વૈભારગિરિ, (૬) શ્રી બડગાંવ, (૭) શ્રી કાપડાજી, (૮) શ્રી શામલાજી, (૯) ઓઘરા, (૧૦) સોજત, (૧૧) ચંડાવલ, (૧૨) પટના, (૧૩) પીપાડ, (૧૪) મદેલી, (૧૫) પાલીયાદ, (૧૬) ઇંદોર, (૧૭) થરાદ, (૧૮) સંભાર, (૧૯) કુંભારિયાજી, (૨૦) સીતાપૂર, (૨૧) વઢા, (૨૨) કોંઢ, (૨૩) અમદાવાદ, (૨૪) વરાઈ, (૨૫) ડાંગ, (૨૬) ટીકર, (૨૭) રાંદેર, (૨૮) પાટણ, (૨૯) કાવીઠા, (૩૦) ચંદુર, (૩૧) વાગોલ, (૩૨) સતારા, (૩૩) જામનગર, (૩૪) રાંધેજા, (૩૫) ગુજરાવડી, (૩૬) મુલસણ, (૩૭) વળથલી, (૩૮) સુરત, (૩૯) બેડા, (૪૦) કલીપુર, (૪૧) માનપુર, (૪૨) જીવનલડી, (૪૩) રણ, (૪૪) લાજ, (૪૫) આસોદર, (૪૬) ઓશીયા, (૪૭) ધાંગધ્રા,

(૪૮) ટેરા, (૪૯) જસપુર, (૫૦) વડોદરા, (૫૧) જામ-
ખંભાળીયા, (૫૨) વસંતગઢ, (૫૩) પાલડી, (૫૪) પાલીયાદ,
(૫૫) પલસીના, (૫૬) રૂપપર.

આ યાદી ઉપરથી જળાશે કે આ યાતાની મદદ ભારતભરના
ઘણા પ્રદેશોમાં પહોંચી હતી.

આ સિવાય કેટલેક સ્થળે પ્રતિમાજીઓ આશાતના થાય એવા
સ્થળે બેસાડવામાં આવેલા. તે બાબતમાં પણ યોગ્ય તજવીજ કરવામાં
આવી હતી. આ બાબતમાં શેઠ લલ્લુભાઈ જેચંદે જાતે પ્રવાસ લેડી
ઘણી જ પ્રશંસનીય કામગીરી બજાવી હતી.

૯ આપણા સદ્ભાગ્યની યાત્રા છે કે કોન્ફરન્સ આ ઉપકારક
પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી શકી નથી.

૩. જીવદયા—પાંજરાપોઢોની તપાસ

જૈનોનો મહાન સિદ્ધાંત “ અહિંસા પરમો ધર્મ ” છે અને તેથી
“ જીવદયા ” ઉપર જૈન શાસ્ત્રોમાં સ્વૂં જ માર મૂકવામાં આવ્યો છે.
જૈનોની અહિંસા ૯ સક્રિય અહિંસા છે અને તેથી સાચા જૈન પાસેથી
માનસિક, વાચિક અને કાયિક રીતે તેના પાલનની અપેક્ષા
રાખવામાં આવે છે. સર્વ જીવો સમાન હોઈ એક જીવને બીજા
જીવને હણવાનો કોઈ અધિકાર નથી. પછી તે બોલતું પ્રાણી હોય
કે મૂગું પ્રાણી હોય, મનુષ્ય હોય કે પશુપક્ષી હોય. પોતાના પ્રલે
એક વ્યક્તિ જેવા વર્તનની અપેક્ષા રાખતી હોય તેવું વર્તન બીજા
પ્રલે આચરવાની તેની પરમ પવિત્ર ફરજ છે. કોન્ફરન્સે તેના
જન્મકાલથી “ જીવદયા ” ઉપર માર મૂકી જીવહિંસા અટકાવવા

ઠરાવો કરવા ઉપરાંત અન્ય ક્રિયાત્મક પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી હતી. દશેરા તેમ જ અન્ય પવિત્ર દિવસોએ થતી હિંસા બંધ કરાવવાં સવલત પ્રયાસો કર્યા હતા. આ પ્રયત્નોમાં તેને ઠીક ઠીક સફળતા મળી હતી અને અનેક મૂંગા પ્રાણીઓનું જીવન બચાવી લીધું હતું.

જીવદયા સંબંધી ઉપદેશ કરવા માટે કૉન્ફરન્સ તરફથી ઉપદેશકો રોકવામાં આવ્યા હતા. તેમને શ્રી જૈન કૉન્ફરન્સના પ્રતિનિધિ તરીકે નીમને ઑફિસ તરફથી શ્રીસંધો પ્રત્યેના પત્રો સાથે મોકલવામાં આવતા હતા. પહેલા વર્ષે ઉપદેશકો તરીકે શ્રી ટોકરસી નેણસી લોદાયા નામના ગૃહસ્થને નીમવામાં આવ્યા હતા. તેમણે દશ માસ સુધી खानदेश, बिहार, मध्य प्रान्तो, मध्य हिंद, માલવા, વાયવ્ય પ્રાંતો, પંજાબ અને કચ્છના પ્રદેશોમાં ફરતે જુદા જુદા ૭૨ સ્થળોની મુલાકાત લીધી હતી. તેમણે રેલ્વે માર્ગે ૮,૨૫૦ તથા પગરસ્તે ૧૧૦ મઠી કુલ ૮,૮૦૦ માઈલની મુશાફરી કરી હતી અને દરેક ઠિકાણે જીવદયા સંબંધી તથા કૉન્ફરન્સના હેતુઓ વિષે જાહેર તથા જૈન વર્ગને ઉપદેશ કર્યો હતો.

શ્રી સાકરચંદ માળેકચંદ ઘડિયાળીને હૈદરાબાદ, સંકેદરાબાદ, બેંગેરે સ્થળે ઉપદેશ કરવા નીમવામાં આવ્યા હતા. શ્રી નારણજી અમરસી નામના ગૃહસ્થે માનદ ઉપદેશક તરીકે કાઠિયાવાડના પંદર ગામોમાં ઉપદેશ કર્યો હતો. પુરોહિત પૂર્ણચંદ્ર નામના બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થને મારવાડમાં ઉપદેશ માટે નીમવામાં આવ્યા હતા. શ્રી વાડીલાલ સાંકલચંદ શાહ, પુંજાલાલ પ્રેમચંદ અને ગુલાબચંદ શામજીએ ઉપદેશકો તરીકે વર્ષો સુધી પ્રશસ્ય કામગીરી બજાવી હતી.

પાટળ કૉન્ફરન્સ પછી શ્રી અમરચંદ પી. પરમાર, શ્રી સૌભાગ્ય-
ચંદ મોહનલાલ, શ્રી મોતીચંદ પાનાચંદ, શ્રી નરસિંહભાઈ જાદવજી,
શ્રી ત્રિભોવનદાસ જાદવજી—આ પાંચ ગૃહસ્થોએ માનાધિકારી
(ઑનરરી) ઉપદેશકો તરીકે કામ કર્યું હતું અને કૉન્ફરન્સનો
સંદેશો ગામેગામ પહોંચાડ્યો હતો. હાનિકારક રિવાજો દૂર કરવા
બાબતમાં તેમ જ સુકૃત મંડાર ફંડ એકત્ર કરવામાં પણ તેમણે સારો
પાઠો આપ્યો હતો.

કૉન્ફરન્સ તરફથી સં. ૧૯૬૧ સુધીમાં ગઢડા વાંકાનેર,
વડોદરા, બોરસદ, ધોલેરા, કડી, ધાંધેલપુર, માળસા, પાળશીળા અને
ડેરવાડા વગેરે ગામોની પાંજરાપોળોને આર્થિક મદદ આપવામાં આવી
હતી. જીવદયાના કામમાં મદદ કરવા કૉન્ફરન્સની એડવાઈઝરી બોર્ડે
તા. ૩૦-૧-૧૯૦૮ના રોજ એક પાંજરાપોળ કમિટી નીમી હતી. આ
કમિટીની સૂચના પ્રમાણે હિંદુસ્તાનની તમામ પાંજરાપોળોની તપાસ
કરવા, તેમાંના અવાચક પ્રાણીઓની સારી દેખરેખ સંભાળ રખાય
છે કે કેમ તે જોવા અને તેઓની ડુપ્પ તથા ટર્ચ અને દવાખાના
સંબંધી સગવડ વગેરે બાબતોનો મુંબઈ હેડ ઑફિસને રિપોર્ટ કરવા
કૉન્ફરન્સ તરફથી એક ટ્રાવેલિંગ પાંજરાપોળ ઇન્સ્પેક્ટર તરીકે
જામનગરવાળા વેટરિનરી સરજન શ્રી મોતીચંદ કુરજી જીવેરીને
નીમવામાં આવ્યા હતા. આ પશુવૈદ્યે કુલ ૧૦૭ પાંજરાપોળો તપાસી
ઘણી અગત્યની સૂચનાઓ પાંજરાપોળોની સુધારણા માટે કરેલી.
વળી તેઓ ય્યાં ય્યાં જતા ત્યાંના માંદા જાનવરોની સારવાર તથા
દવા અને જરૂર પડે ઑપરેશન પણ કરતા હતા.

મુંબઈની ગ્રાન્ટ મેડિકલ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓની (Perfect
way in diet અને Diet and Food) એ બે પુસ્તકોમાં

પરીક્ષા લઈ ઝૂંચે નંબરે આવનાર વિદ્યાર્થીઓને ઇનામો આપવા માટે કૉન્ફરન્સ તરફથી રૂા. ૨૫૦, મંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. આ પરીક્ષાનો હેતુ ભવિષ્યના ડૉક્ટરોને આમિષ ખોરાકથી થતું નુકસાન તેમ જ નિરામિષ—વેજીટેરિયન ખોરાકથી થતા ફાયદા સંબંધી માહિતગાર કરવાનો હતો જેથી તેઓ પોતાના દરદીઓને વેજીટેરિયન ખોરાકની જ ભલામણ કરે.

સને ૧૯૦૬થી જુદા જુદા રજવાડાઓને પશુવધ અટકાવવા માટે કૉન્ફરન્સ તરફથી વિનંતીઓ કરવામાં આવતી હતી જે તેમાંના ધળાઓએ સ્વીકારી હતી. આ વિનંતીમાં સને ૧૯૦૮માં દયાની લાગણી ધરાવનારા મુંબઈમાં વસતા અંગ્રેજ, હિંદુ, પારસી અને મુસ્લિમો પળ જોડાયા હતા.

તા. ૨૨-૯-૧૯૦૮ના રોજ દરેક કોમના શહેરીઓની એક સભા માધવબાગમાં ઑનરેબલ શ્રી ગોકુલદાસ કહાનદાસ પારેખના પ્રમુખપદે મઠી હતી અને તેમની સહીથી જુદા જુદા રજવાડાઓ ઉપર ધર્મ નિમિત્તે દશેરાના તહેવારો ઉપર પાડા વગેરે પશુઓના વધ થાય છે તે કાર્ય ધર્મવિરુદ્ધ અને દયાની લાગણી સાથે અસંગત હોવાથી તે બંધ કરવા વિનંતીપત્રો મોકલાયા હતા.

પરિણામે સરવનના ઠાકોરસાહેબ રઘુનાથસિંહ, કોઠારિયાના દરબાર શ્રી જાડેજા પ્રતાપસિંહજી, છોટાઉદેપુરના મહારાજા, મહી-કાંઠામાં આવેલા વરસોડાના ઠાકોર, મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં આવેલા સુંઠલીઆના ઠાકોરસાહેબ, સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલા જસદગના રાજકર્તા, લીંબડીના ઠાકોરસાહેબ તથા મહીકાંઠા એજન્સીના ઘળાખરા તાલુકા-દારોએ તહેવારોએ પશુવધ બંધ કરવાના ફરમાનો કાઢ્યાં હતાં.

સં. ૧૯૬૬માં દશેરા ઉપર થતો પશુવધ અટકાવવા ત્રણે ફિરકાઓ તરફથી એકત્ર અરજી કરવામાં આવી હતી. પરિણામે ઘના રજવાડામાં દશેરા ઉપર પશુવધનો રિવાજ બંધ કરવાના ફરમાનો થયાં હતાં. વેરાવળ તરફના કંકાળના રવારીઓનો દશેરા ઉપર મેલો ભરાય છે. તે વખતે તેઓ પશુવધ કરે છે એવી ખબર મળતાં સં. ૧૯૬૯ની દશેરા ઉપર માનદ ઉપદેશક શ્રી નારાયણજી અમરસીને મોકલવામાં આવ્યા હતા. તેમણે વેરાવળના મહાજનની મદદથી પશુવધબંધીના અગત્યના ઠરાવો કરાવ્યા હતા. સં. ૧૯૬૬માં ગાંગાવાડા મુકામે પાર્ટીદાર પરિષદમાં પણ તેમને મોકલવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેમણે આ બાબતના ઉપયોગી ઠરાવો કરાવ્યા હતા.

બકરીદ, પર્યુષણ વગેરે દિવસોએ જીવાઈસા અટકાવવા જીવદયા યાતામાંથી મદદ આપવામાં આવતી હતી.

જીવદયા અટકાવવાના પ્રયાસ માટે જુદી જુદી ચોપડીઓ તથા હાથીદાંતનાં હેન્ડબિલો, ગૂંદાના ટલીયા સંબંધી હેન્ડબિલો “How people are poisoned”, “An appeal to Bengali Humanitarians” “વાઘરાના નિર્દય ધંધાને પાંજરાપોલો તરફથી ઉત્તેજન ન મળવું જોઈએ”, “England’s Insidious Enemy”, કલકત્તામાં દુર્ગાપૂજા ઉપર થતા પશુવધ વિરુદ્ધ અપીલ “ઘરેણાંથી છોકરાંનાં થતાં રૂનો”, “માંસાહાર” યોરાક વિરુદ્ધ અપીલ”, “પક્ષીઓને પાંજરામાં નહીં પૂરવા સંબંધી” વગેરે જુદા જુદા હેન્ડબિલો છપાવી વહેંચવામાં આવ્યાં હતાં. લોકો તેને રસપૂર્વક વાંચતા હતા અને તેની ઘણી સારી અસરો થતી હતી.

આ ઉપરાંત કૉન્ફરન્સના ઉપદેશકો દારૂ, માંસ વગેરે નાઈ

વાપરવા, વાડીની પત્રી (ઘાસ) નહિં બાઢવા, પાડાને કસાઈ અને કત્રાડીને નહિ વેચવા, હિંસાના દોષવાઢી પીંછાટોપી વગેરે નહિં વાપરવા, પરદેશી ચીજોનો બહિષ્કાર કરવા તેમ જ બાઢલગ્ન, રોવું, કૂટવું વગેરે હાનિકારક રિવાજો બંધ કરવા સ્થલે સ્થલે સમાઓ ભરતા હતા, ઉપદેશ આપતા હતા અને ઠરાવો કરાવતા હતા.

કૉન્ફરન્સની સ્થાપના પછીના બાર વર્ષમાં કૉન્ફરન્સે જીવદયા પાછલ લગભગ રૂ. ૨૦,૦૦૦, વીસ હજાર રૂ. હતા. કૉન્ફરન્સના સતત પ્રયત્નોથી લગભગ ૧૬૦ દેશી રાજ્યોમાં પશુવધ બંધ થયો હતો.

જીવદયાનું કામ પાછલથી જીવદયાજ્ઞાનપ્રસારક ફંડે ઉપાડી લેવાથી કૉન્ફરન્સે ઇ બાબતની સક્રિય કામગીરી આટોપી લીધી હતી.

કૉન્ફરન્સે બાર વર્ષના ગાઢાનાં જીવદયાનું જે કાર્ય કર્યું તે તેના ઇતિહાસનું ઇક અતિ ઉજ્જવલ પ્રકરણ છે.

૪. સમાજ-ઉત્કર્ષ-નિરાશ્રિત સહાય અને વેકારી-નિવારણ

જે સમાજ મૂંગા પશુપક્ષીઓની દયા ચિંતવે તે પોતાના સિજ્ઞાતા અને દુઃખી માંડુઓ માટે હાથ જોડીને વેસી રહે ઇ તો વને જ નહિં.

છપ્પનિયા (સં. ૧૯૧૬ના) દુકાલમાં ઘણા સ્વામિભાઈ નિરાશ્રિત થઈ ગયા હતા અને લ્યારપછી વેપારધંધા માગી પડવાથી સમાજનો ઘણો વર્ગ આર્થિક સંકટામણમાં આવી ગયો હતો.

કૉન્ફરન્સે શરૂથી જ આ પ્રશ્ન ઉપર ભાર મૂકયો હતો અને લગભગ દરેક અધિવેશનમાં શાબ્દિક ફેરફાર સાથે સિજ્ઞાતાઓ માટે કંઈ ને કંઈ કરી છૂટવાના ઠરાવો થયા હતા. પહેલી કૉન્ફરન્સમાં નીચેનો ઠરાવ થયો હતો.

“ યતીમ જૈન બંધુ ઔર નિરાશ્રિત શ્રાવકોંકો આશ્રય દેનેકે વાસ્તે યોગ્ય ગોઠવણ હોની ચાહિયે ”

આટલા ટૂંકા ઠરાવમાં પળ પિડાતી જૈન સમાજની આરજૂનો પડઘો પડતો હતો અને દુઃખીઓનાં દુઃખનિવારણની તમન્નાનાં તેમાં દર્શન થતાં હતાં.

બીજી મુંબઈ કોન્ફરન્સે એક ડગલું આગલ મરી તેમને સારા ઉદ્યોગે લગાડવા ઉપર માર મૂકી સારા જેવું પંડ એકત્ર કર્યું હતું. પાંચમા અમદાવાદ અધિવેશને નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો:—

“ મરણાંતે પળ યાચના નહિ કરનાર શ્રાવકશ્રાવિકાઓ તેમના બાલ્યવૃદ્ધ સાથે કોઈ સ્થળે સિદ્ધાચ નહિ અને દીનહીન હાલતમાં ધર્માન્તર કરતાં અટકે તે માટે

૧. નિરાશ્રિત જૈનોને ધંધે લગાડવાની,
૨. માબાપ વિનાનાં અનાથ બાલકોને તથા અનાથ જૈન વિધવાઓને આશ્રય આપવાની તથા બાળાશ્રમ સ્થાપવાની,
૩. જન્મપર્યંતના અસાધ્ય રોગોથી પિડાતા નિરાશ્રિત સ્વયમ્ભૂત બંધુઓને માટે આશ્રયસ્થાન સ્થાપવાની

આ કોન્ફરન્સ ખાસ આવશ્યકતા સ્વીકારે છે અને સર્વ જૈન બંધુઓને તથા શ્રીમાન્ શેઠિયાઓને આ વાત ઉપર ખાસ લક્ષ આપવા વિનંતી કરે છે ”.

આ ઠરાવોના સક્રિય અમલ માટે મુંબઈમાં સને ૧૯૦૩માં એક ઉદ્યોગશાળા ઉઘાડવામાં આવી હતી જે પાલ્લઢથી બંધ કરવામાં આવી હતી. આ સાલમાં રજપૂતાનામાં ટુકાલના સંકટમાં આવી પડેલા જૈનો માટે રૂ. ૧,૦૦૦ મોકલવામાં આવ્યા હતા અને

ઘણાઓને વ્યક્તિગત મદદ પળ આપવામાં આવી હતી. ત્યારપછીના વર્ષોમાં વૃદ્ધ પુરુષોને, વિધવાઓને અને અશક્તોને ખોરાકી માટે તેમ જ લગભગ ૫૭ ગામના નિરાશ્રિતોને વેપાર કરવા મદદ આપવામાં આવી હતી. સં. ૧૯૬૦થી સં. ૧૯૭૨ સુધીમાં કૉન્ફરન્સે રૂ. ૩૦,૮૦૩ની રકમ નિરાશ્રિતોની મદદ માટે વાપરી હતી. આ મદદ આપવામાં સૂક્ષ્મ વિવેકબુદ્ધિ વાપરવાની જરૂર પડતી હતી. વઢી નિરાશ્રિતો કૉન્ફરન્સના દ્રવ્યનો લાભ લઈ આઠસુ બની પ્રમાદી ન બને તેની પળ તકેદારી રાખવી પડતી હતી. તેથી તેઓ ધંધે લાગી આજીવિકા પ્રાપ્ત કરે એ મુખ્ય દષ્ટિ કાર્યકર્તાઓ પાસે હતી.

ત્યારપછી કેટલોક વખત આ પ્રવૃત્તિ મંદ પડી, પરંતુ બેકારી-નિવારણના પ્રશ્નના નિરાકરણની અગત્ય સૌના દિલમાં વસી હતી. તેથી કૉન્ફરન્સની વર્કિંગ કમિટીએ આ બાબત એક પેટાસમિતિ નીમી. તેણે તા. ૯,૫-૧૭ના રોજ એક યોજના રજૂ કરી. તેણે નાની મૂડીથી થઈ શકે એવા ૫૧ ધંધાની યાદી શિક્ષિત બેકારો અને અશિક્ષિત બેકારો માટે તૈયાર કરી. તેમને મૂડીની સગવડ કરી આપવા પાંચેક લાખની ઑથોરાઈઝ્ડ કેપિટલવાળી કું. ઝૂમી કરી તેમાં ડીપોઝિટો લઈ ઔદ્યોગિક ધંધાઓ માટે લોન આપવાનું સૂચવ્યું. તેમ જ નોકરી શોધતા બંધુઓ માટે કૉન્ફરન્સ ઑફિસમાં રજિસ્ટર રાખી ઍમ્પ્લૉયમેન્ટ એક્સચેન્જની પદ્ધતિથી કામ કરવા મલામળ કરી. પંદરમા નિંગાઠા અધિવેશનમાં આ પ્રશ્ન ઠીકઠીક ચર્ચાયો અને તેણે આ બાબતમાં ત્રણ ઠરાવો કર્યા. પહેલા ઠરાવથી નોકરીધંધા માટે સ્થાયી સમિતિના આશ્રય નીચે એક સેન્દ્રલ

બ્યુરો યોજી નોકરી રહેનાર અને નોકરીમાં રાખનારની નોંધો રાખી બેનેનો સહયોગ મેળવી આપવા ઠરાવ્યું. જૈનો હસ્તકર્તા કારખાનામાં બને તેટલી સંખ્યામાં વેકારોને સમાવી લેવાની હિલચાલ કરવા ઠરાવ્યું અને ગૃહઉદ્યોગો અને ગ્રામઉદ્યોગોને ઉત્તેજન આપવા નક્કી કર્યું. ત્રીજા એક ઠરાવ દ્વારા જૈન બેંકની જે યોજના ૧૪મા અધિ-શનમાં મંજૂર થયેલી તે તરફ સમાજનું ધ્યાન ઝેંચ્યું. ત્રીજા ઠરાવ દ્વારા પારસી પંચાયત ફંડ જેવું એક વિશાળ અને સર્વસામાન્ય જૈન પંચાયત ફંડ ઊંચું કરવાની જરૂરિયાત સ્વીકારી જેથી કેલવળીપ્રચાર, વેકારીનિવારણ તથા નિરાશ્રિત માઈઓને મદદ કરી શકાય.

સને ૧૯૫૦ના સત્તરમા ફાલના અધિવેશને મધ્યમ વર્ગને રાહત આપવાના પ્રશ્નને સક્રિય રીતે હલ કરવા સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન આપ્યું અને કેટલીક યોજનાઓ સૂચવી. તે મુજબ (૧) જીવનનિર્વાહની વસ્તુઓ ઓછા દરે (Subsidised rates)થી પૂરી પાડવા, સ્ટોર્સ યોજવા, (૨) નાના હુન્નરઉદ્યોગોને મદદ કરવા સારી કેપિટલ સાથેના સહકારી મંડળો ઊભા કરવા તેમ જ તેવા ઉદ્યોગો શીખવવા જરૂરી શિક્ષણ સંસ્થા સ્થાપવા, (૩) નાના નાના હુન્નર-ઉદ્યોગો શીખવવા તેમ જ ગૃહઉદ્યોગો શીખવવા તથા ચલાવવા ઉદ્યોગ-મંદિર સ્થાપવા, (૪) સ્ત્રીઉપયોગી ગૃહઉદ્યોગો સીવળ, ભરતગૂંથળ, ચિત્રકામ આદિનું શિક્ષણ આપનારી સંસ્થા સ્થાપવા અને (૫) ધંધા-રોજગાર માટે નાણાંની સહાય આપવા સહકારી ધોરણે એક મોટી ઔદ્યોગિક અને નાણાંકીય સંસ્થા સ્થાપવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યા અને આ યોજનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા એક કમિટી નીમવા ઠરાવ્યું. સમાજે આ યોજનાને વધાવી લીધી અને તેને માટે એક

ફંડ કરવામાં આવ્યું જે રૂપિયા એક લાખ સુધી પહોંચી ગયું. સને ૧૯૫૧માં જૂનાગઢ અધિવેશનમાં આ યોજનાને વધુ વેગ મળ્યો અને તેને વિકસાવવા ત્યાં રૂ. ૪૩,૦૦૦ લગભગનું ફંડ થવા પામ્યું. ત્યારબાદ સને ૧૯૫૨ના જૂન માસમાં મુંબઈમાં કોન્ફરન્સનું ૧૯મું સુવર્ણ જયંતી અધિવેશન મળ્યું. તેમાં રૂ. ૧,૬૪,૬૩૫-૦-૦ લગભગ આ ફંડમાં લખાયા. ત્યારબાદ પૂજ્યપાદ સ્વ. જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરિશ્વરજી મહારાજસાહેબે આ ફંડને વિકસાવી પાંચ લાખ સુધી લઈ જવા પ્રતિજ્ઞા કરી જેના પરિણામે શ્રી લીમજી હેમરાજ છેડા અને અન્ય માઈવહેનોએ તે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા પ્રયત્નો કરતાં કુલ રૂ. ૪,૪૯,૪૪૫-૧૪-૩નાં વચનો મેળવ્યાં. આ ફંડના ઉપયોગ અંગે નીચે પ્રમાણેની યોજના ઘડી કાઢવામાં આવી હતી :—

૧. સમગ્ર ભારતમાં જૈન માઈવહેનોને નાના નાના ગૃહઉદ્યોગો શીખવવા માટે ઉદ્યોગકેન્દ્રો ઘડાડવા પ્રવંધ કરવો.

૨. રેશનરાહત આપવાની વ્યવસ્થા કરવી.

૩. જીવનનિર્વાહની વસ્તુઓ સસ્તી અને સહેલાઈથી મળી શકે તે માટે સ્ટોર્સોની યોજનાને શક્ય હોય ત્યાં મદદ કરવી.

૪. મૅટ્રિક સુધીના વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો અને સ્કૂલ-ફી આપવાની વ્યવસ્થા કરવી.

૫. આ ઉપરાંત તદ્દન નિરાધાર અને અશક્ત માઈવહેનોને વ્યક્તિગત આર્થિક સહાયતા પહોંચાડવાની વાતનો પળ સ્થાયી સમિતિના નિર્ણયાનુસાર ઉપરોક્ત યોજનામાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.

ઉપર્યુક્ત ફંડને શ્રી શ્રાવકશ્રાવિકા ઉત્કર્ષ ફંડ એવું નામ

આપવામાં આવ્યું છે અને તેમાંથી સંખ્યાબંધ કેન્દ્રોને તથા વ્યક્તિઓને મદદ આપવામાં આવી રહી છે. તેમાંથી અખિલ ભારત જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સની મહાસમિતિના ઠરાવ અનુસાર તા, ૧-૮-૧૯૬૧ના રોજ મુંબઈમાં શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ ઉદ્યોગગૃહની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ ઉદ્યોગગૃહ અત્યારે ઘણી સારી સ્થિતિમાં ચાલે છે અને સંખ્યાબંધ માઈબ્રહેનોને આશીર્વાદરૂપ થઈ પડ્યું છે. વઢી આ યોજના અનુસાર કોન્ફરન્સની સ્થાનિક સમિતિઓ ૬૦ ટકા રકમ એકત્ર કરે તો ૪૦ ટકા કોન્ફરન્સ તરફથી મદદ આપવામાં આવે છે. આવી સમિતિઓ મુંબઈ, વડોદરા, અંબાલા, ઉંજા, ડમોઈ, રાધનપુર, બોડેલી, ચાળસ્મા, જૂનાગઢ, મહુવા, વલસાડ, વારડોલી, જૂના ડીસા, મોરબી, વ્યારા, પાલીતાણા, લાકડીઆ, ઈંદર, શિરોહી, આદિ સ્થળોએ ચાલે છે. કોન્ફરન્સ તરફથી દર વર્ષે લગભગ રૂ. ૪૦ થી ૪૫ હજારની મદદ આ સમિતિઓને અપાય છે. આ રીતે બધે મઠી લગભગ રૂપિયા એક લાખ જેટલી રકમ દર વર્ષે સમાજહિતાર્થે खરચાય છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે સમાજની કરોડરજ્જુ જેવા શ્રાવક-શ્રાવિકાક્ષેત્રની સ્થિતિ સુધારવા અને તેમને સ્વાશ્રયી અને સ્વાવલંબી બનાવવા કોન્ફરન્સ એક ભગીરથ પ્રયત્ન કરી રહી છે. સાત ક્ષેત્ર પૈકીનું આ મહામૂલું અંગ કરમાય નહીં અને સદા નવપલ્લવિત રહે એ જોવાની સૌ કોઈની ફરજ છે.

૫. ધાર્મિક હિસાબતપાસણી

“કેટલાક કારભારી તો એમ જ જાણે છે કે, દેરાસરનો કારભાર તો અમારા વારસામાં આવેલો છે તે અમે જ કરીએ. પોતાની શક્તિ ન

હોય તે છતાં બીજાને કારભાર સોંપે નહિ, ને પોતાથી કામ થાય નહિ તેથી કેટલાક પ્રકારની દેવદ્રવ્યની હાનિ થાય ને પોતાનું દુર્ગતિમાં જવું થાય. આપ્રહથી કારભાર રાખવો, કોઈ જોવા માગે તો બતાવવો નહીં એ જિનશાસનની મરજાદથી ઊલટું છે.”

મસ્તુચવાળા શેઠ અનુપચંદ મલુકચંદે ઉપરના શદ્દો પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં બીજા મુંબઈ અધિવેશનમાં ઉચ્ચારતાં ધર્માદાં યાતાંઓના હિસાબો ચોરૂઆ રાખવાની આવશ્યકતા ઉપર યાસ ભાર મૂક્યો હતો અને નીચેનો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો.

૧. “આપણાં જૈન ધર્મનાં સાર્વજનિક યાતાંઓ જેવાં કે દેવ-દ્રવ્ય, જ્ઞાન-દ્રવ્ય અને સાધારણ દ્રવ્યસંબંધી યાતાંઓ બહુ જ ચોસવટ-વાળાં રાખવાં,
૨. ચાલુ જમાનાને અનુસરીને તે યાતાંઓના આવકજાવકના હિસાબો અને સરવૈયાં પ્રત્યેક વર્ષે બરાબર તૈયાર કરવાં,
૩. અને બની શકે તો તે યાતાંઓનો હિસાબ પ્રગટ કરવા માટે દરેક શહેરના તથા ગામના જૈન આગેવાનોને આ કૉન્ફરન્સ યાસ સૂચના કરે છે.”

આ ઠરાવ પસાર થયા પછી ઘણી ધાર્મિક સંસ્થાઓના વહીવટ-કર્તાઓ આ વાતમાં સાવચેત થઈ ગયા. ઉપદેશકો મારફત પણ હિસાબ ચોરૂઆ રાખવાની ફરજ વાવત ઉપદેશ આપવામાં આવતો હતો. વાદ કૉન્ફરન્સનું ચોથું અધિવેશન પાટણ યાતે મળ્યું. તેના દશમા ઠરાવ મુજબ અને શેઠ ગોકલભાઈ દોલતરામ અને શેઠ ચુનીલાલ નહાનચંદની ઉદારતાથી જૈન શ્વેતામ્બર સંસ્થાઓના હિસાબની તપાસની વાવત સ્વતંત્ર નવું યાતું ઉઘાડવામાં આવ્યું.

હતું. અને તે તે ખાતે ખાસ પગારદાર માગસો નીમી જુદા જુદા ગામની સંસ્થાઓની હિસાબ તપાસવાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી.

વિદ્વો આવવા છતાં આ ખાતાએ સુંદર કામગીરી બજાવી હતી. મુંબઈ, જેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો, વડોદરા જિલ્લો, મારવાડ, પટણા, રાજપૂતાના, મધ્ય ભારત વગેરે ઘણાં સ્થળોની સંસ્થાઓના તથા ગિરનારજી, રાણકપુરજી વગેરે તીર્થક્ષેત્રોના હિસાબો તપાસવામાં આવ્યા હતા. કેટલીક સંસ્થાઓ સ્વેચ્છાપૂર્વક હિસાબો તપાસવા દેતી હતી, કેટલીક સંસ્થાઓના વહીવટદારો હિસાબ તપાસવા દેવામાં આનાકાની કરતા હતા તો કેટલાક કામ ઢીલમાં નાખતા હતા, છતાં એકંદરે આ ખાતાનું કામ સારું ચાલ્યું હતું. આ ખાતાની કામગીરીના પરિણામે ઘણી સંસ્થાઓના હિસાબો ચોક્કસ થઈ ગયા. સંસ્થાની મિલકતોનો દુરુપયોગ થતો અટક્યો, કેટલીક આસામીઓ ધર્મીદાના લેણા રૂપિયા બાબત દાદ દેતી નહોતી તેમને સમજાવીને નાણું વસૂલ કરાવ્યું તેમ જ કેટલાકે વાકીઓ કાઢી આપી, આશાતનાઓ દૂર થઈ, દેવદ્રવ્ય અને સાધારણ ખાતાં જુદાં રાખવાનું લોકો શિક્ષ્યા, ગોટાળો કરી નાણાં ખાઈ જનારાઓને ઘઘાડા પાડી પૈસા વસૂલ કરવામાં આવ્યા, જીર્ણોદ્ધાર થતો અટક્યો હોય તે સમજાવી કરાવ્યો, કેટલેક સ્થળે પ્રતિષ્ઠાઓ પળ કરાવી હિસાબ તપાસાય છે એવું માન થતાં વહીવટકર્તાઓ અગાઉથી ચેતી નાણાંનો દુરુપયોગ કરતા અટક્યા.

આમ આ ખાતાં સામાજિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ ઘણું ઉપયોગી નીવડ્યું. સરકારી દલલગીરી સિવાય પળ આખા સમાજના પીઠવળ-વાળી સંસ્થા કેટલું અસરકારક કામ કરી શકે છે તેનું આ ખાતાં પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે.

આ યાતાએ લગભગ પંદર વર્ષ સુધી સમાજની સતત સેવા વજાવી હતી. હાલમાં વૉમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ ઍક્ટ અમલમાં આવવાથી હિસાબો ચોક્કસ રાખવાનું અને ઍડિટ કરાવવાનું લગભગ ફરજિયાત જેવું બની ગયું છે. પરંતુ તે વ્યવસ્થામાં કૉન્ફરન્સ પોતે જ આ પાયાનું કામ ઘણી સફળ રીતે વજાવ્યું હતું.

૬. તીર્થરક્ષા :

જૈનતીર્થો સારાયે ભારતવર્ષના વિસ્તીર્ણ પ્રદેશમાં આવેલાં છે. મોટાં ભાગનાં તીર્થોમાં જૈનોની વસ્તીનો અભાવ હોય છે. તીર્થો વાવત શ્વેતાંબર-દિગંબર વચ્ચે, જૈનો અને અજૈનો વચ્ચે તેમ જ આપણા સમાજ અને સરકાર વચ્ચે પહેલેથી જ જાગડાઓ અને ઘર્ષણ ચાલ્યા કરે છે. તેથી તીર્થરક્ષાનો પ્રશ્ન જૈન સમાજનો એક મહત્વનો અને જટિલ પ્રશ્ન છે.

જ્યારે જ્યારે તીર્થરક્ષા માટે જરૂર પડ્યાં ત્યારે ત્યારે કૉન્ફરન્સ આગેવાની લીધી છે અને જૈનસમાજની એક મુખ્ય સંસ્થા તરીકેની પોતાની ફરજ વજાવી સમાજને દોરવળી આપી છે. ઘાટાઘાટો કરવી પડે ત્યાં ઘાટાઘાટો કરી છે, વિરોધ નોંધાવવાનો હોય ત્યાં વિરોધ નોંધાવ્યો છે અને લડત આપવી પડે ત્યાં લડત પણ આપી છે. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી કે જે જૈન તીર્થવ્યવસ્થાનો મોટો વોજ વહન કરે છે અને આપણા સમાજની માન્ય સંસ્થા છે તેના સહકારમાં તેમ જ સ્વતંત્રરીતે તેણે તીર્થરક્ષણના પ્રશ્નને ઉકેલવા સબલ પ્રયત્નો કર્યા છે.

પાલીતાણાનાં દરવાર તરફથી વારંવાર આપણા મહાન તીર્થ શત્રુંજય ઉપર આશાતના થતી હતી. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની

પેઢી તરફથી સુલેહશાંતિ જાલવવાના પ્રયત્નો ઠાકોરસાહેબ તરફથી નિષ્ફળ બનાવવામાં આવતા હતા. તેથી કૉન્ફરન્સને ત્રીજા વડોદરા અધિવેશનમાં જ શત્રુંજય તીર્થની આશાતના માટે ખેદ પ્રદર્શિત કરતો ઠરાવ કરવો પડ્યો હતો.

ત્યારબાદ હજારીબાગના ડેપ્યુટી કમિશ્નરે પોતાના જિલ્લામાં આવેલા આપણા પવિત્ર તીર્થ શ્રી સમેતશિખરજી ઉપર પાલગંજના રાજાની મિલકતના વહીવટ કરનાર તરીકે જમીન પટે આપી યુરોપિયનોના બંગલા બાંધવાની યોજના જાહેરમાં મૂક્યાર્થી આપણી ધાર્મિક લાગણી દુઃખી ગંભીર અન્યાય કર્યો હતો. તે સામે બાંધો ઉઠાવવાને કૉન્ફરન્સે બનતા તમામ પ્રયત્નો કર્યા હતા. ઇટલું જ નહિં પણ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ રતનચંદ, સ્ત્રીમચંદ, જ્ઞેરી મોહનલાલ મગનભાઈ, શ્રી. મોતીચંદ ગિરધર કાપડીઆ તથા શ્રી ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ સોનીને બંગાલના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સન્મુખ શ્રી શિખરજી ઉપર જનારા ડેપ્યુટેશનમાં ભાગ લેવા મોકલ્યા હતા. ઘણા પ્રયત્નોના અંતે બંગલા બાંધવાનું બંધ રહ્યું હતું. બાબુસાહેબ રાય વદ્રીદાસજીં આ પ્રશ્નમાં ઘણી જ લાગણી-પૂર્વક અત્યંત જહેમત ઉઠાવી હતી.

સં. ૧૯૬૧ના ફાગણ માસમાં મુંબઈથી એક સંઘ શ્રી અંતરિક્ષજી ગયેલો અને તેની સાથે પં. આણંદસાગરજી તથા તેમના શિષ્યો પણ હતા. સંઘ દર્શને ગયો તે વખતે પૂજા કરવાનો વખત-વારો શ્વેતાંબરોનો છતાં કેટલાક દિગંબરો દેરામાં બેઠેલા હતા. તેમણે સંઘ સાથે તકરાર કરી અને મારામારી સુધી વાત પહોંચી. બંને પક્ષે કેસો થયા. સાધુઓ ઉપર પણ થયા હતા. સાધુઓ છેવટે નિર્દોષ છૂટી ગયા. કૉન્ફરન્સ

તરફથી શ્રી ધરિજલાલ પી. શ્રોફ બૅરિસ્ટર, શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ તથા અન્ય બંધુઓ આ કેસમાં ઘણો જ શ્રમ લીધો હતો.

આબુજી ઉપર વિઝિટ લેનારા યુરોપિયનો જોડા પહેરીને મંદિરમાં જઈ જૈનકોમની લાગણી દુઃખવતા હતા. તેને માટે અત્રેથી સરકારમાં મોકલવા એક મેમોરિયલ તૈયાર કરી બાબુસાહેબ રાયકુમારસિંગજી ઉપર મોકલવામાં આવ્યું હતું. પરિણામે આપણી માગણી સ્વીકારવામાં આવી હતી અને યુરોપિયન પ્રેક્ષકો વૂટ પહેરીને મંદિરમાં ન જાય તેવી વ્યવસ્થા સરકાર તરફથી થઈ હતી.

આ સિવાય શ્રી કેસરિયાજી તીર્થમાં શ્રી ઋષભદેવજી મહારાજના મંદિર ઉપર ધ્વજાદંડને વાવાણોડાથી નુકસાન પહોંચ્યાના અને તે ધ્વજાદંડ પુનઃ જૈનેતર વિધિથી ચઢાવવામાં આવનાર હોવાના સ્વરૂપે આવતાં તે સામે ઉદેપુર મહારાણા સમક્ષ સખત વિરોધ નોંધાવવામાં આવ્યો હતો. ઉદેપુર રાજ્યે આ તીર્થનો મંડાર, નોંધ કરવાના બહાના નીચે, જૈનકોમનો તીવ્ર વિરોધ છતાં, ચોક્કસ ત્યારથી અસંતોષ શરૂ થતાં પંડ્યાઓ પ્રત્યે રાજ્યે જે વલણ અસ્થિત કરી બોલીની વધી આવક તેમને આપવાનો હુકમ કાઢ્યો તેથી કોમની લાગણી તીવ્ર રૂપે લીધું હતું અને દરેક સ્થળે અસંતોષનાં પૂર પ્રકટ થતાં કોન્ફરન્સની કાર્યવાહી સમિતિએ સને ૧૯૩૩ના જાન્યુઆરીમાં આ તીર્થ સંબંધે ઝૂમી થયેલી પરિસ્થિતિ માટે વિચાર કરી યોગ્ય કરવા એક પેટા કમિટી નીમી હતી અને કોન્ફરન્સની કાર્યવાહી સમિતિએ આ સંબંધે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી સાથે રહી કાર્ય કરવા ઠરાવ્યું હતું. આ કમિટીએ એક મેમોરિયલ ઉદેપુરના

મહારાણાને મોકલ્યુ હતું અને એક માણસ ખાસ ત્યાં રાખવા ગોઠવણ કરી હતી. આ પ્રશ્ન ઉપર યોગીરાજ આચાર્ય શ્રી શાંતિવિજયજી મહારાજે અનશનનો નિર્ધાર કરેલો હોઈ તેમને કૉન્ફરન્સના શ્રી માળેકલાલ મોદીએ વ્યવસ્થા કરી મળી સર્વ માહિતી આપી હતી. કેટલાક અગેવાનો જાતે ઉદેપુર ગયા હતા.

કુડચી દિગંબર મંદિર ઉપર મુસલમાનોએ અને જલ્દી—કચ્છ જૈનમંદિર ઉપર વાવેર લોકોએ હુમલો કરી આશાતના કાર્યો બદલ યોગ્ય વિરોધો નોંધાવવામાં આવ્યા હતા.

ઘેલાશાના બરવાલાના જૈન દેરાસર ઉપર તા. ૨૧-૨-૧૯૫૧ના રોજ ધાડ પડેલી તે વાત બરવાલાની પ્રજા જૈનમંદિર, મૂર્તિ તથા મિલકતના રક્ષણાર્થે ઘટતાં પગલાં લેવા મુંબઈ સરકારના હોમ મેમ્બરને તાર કરવામાં આવતાં પોલીસસંરક્ષણનો બંદોબસ્ત થયો હતો.

શત્રુજયની યાત્રાએ જતા યાત્રીઓ પાસેથી પોતાને કર લેવાનો હક્ક છે એમ જણાવી માથા ઢીઠ બે રૂપિયાનો મૂંડકાવેરો નાખવાના પાલીતાણા દરબારના પ્રયત્નો સામે કૉન્ફરન્સે પ્રચંડ બંડ ઉઠાવ્યું હતું અને કૉન્ફરન્સનું ખાસ અધિવેશન સં. ૧૯૮૨માં બાબુ બહાદુર-સિંહ જી સિંઘીના પ્રમુખપદે ભર્યું હતું.

પવિત્ર સંવત્સરીના દિવસે ગોધરામાં વરઘોડાના પ્રસંગે ત્યાંના ઘાંચી મુસલમાનોએ ભયંકર અસાચાર કાર્યો કર્યાં હતાં અને તોફાન મચાવ્યું હતું. જૈનો અને હિંદુઓ ઘણા ભયમાં હતા. આ પ્રશ્નમાં બને તેટલી સહાય કરવામાં આવી હતી. કૉન્ફરન્સના તારથી મુંબઈની ધારાસભામાં પણ તે સંબંધી ઝહાપોહ થયો હતો.

અંતરીક્ષજી સંબંધે પ્રિવ્રી કાઉન્સિલમાં દિગંબરોએ આપણા વિરુદ્ધ જે અપીલ કરી હતી તેનો ચુકાદો આપણા તરફેળમાં આવ્યો હતો. કૉન્ફરન્સના એક વ્યવસ્થાપક મુખ્ય મંત્રી શ્રી મોતીચંદ ગિ. કાપડીઆએ વિલાયત જઈ આ કેસને અંગે સ્વૂચ આત્મભોગ આપ્યો હતો.

૧૪મા મુંબઈ અધિવેશનમાં તીર્થસંરક્ષણનો એક ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં નીચેની વાચતો ઉપર ધ્યાન માર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

(૧) પ્રાચીન તીર્થોની જૂની શિલ્પકલાને ક્ષતિ ન પહોંચે—શિલા-લેખ મુસાય નહિ એ રીતે મરામત કરાવવી.

(૨) સરકારી શોધખોળ ક્ષાતામાં જૈનોના શિલ્પશાસ્ત્રના જ્ઞાતાને નિયુક્ત કરવો અને તેમ ન બને તો જૈન શિલ્પશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી જૈન પ્રાચીન તત્ત્વોની જ શોધખોળ કર્યા કરે તેવો સરકારી અધિકારી રહે તે માટે સરકાર સાથે ગોઠવણ કરવી.

(૩) જૂનાં જૈન ક્ષેત્રો કે દરવાજાનાં સ્થાનોમાં કોઈકામ કરાવવા માટે સરકાર સાથે ગોઠવણ કરવી.

(૪) તીર્થ સંબંધી જે જે ઐતિહાસિક પ્રમાણો, ગ્રંથો કે ગ્રંથના અમુક ભાગો હોય તેનો સંગ્રહ કરી નકશાસહિત છપાવવો, તેમાં તીર્થોના ફોટા મૂકી બ્લૉક કરાવી મૂકવા.

(૫) હાલ અસ્તિત્વ ધરાવતા હજારો બિંબ પરના શિલાલેખો, મંદિરના શિલાલેખો વગેરેના રબીંગ (પ્રતિકૃતિ) લેવરાવી સંગ્રહવા અને તે સર્વને એકત્રિત કરી છપાવવા. (ઠરાવ નં. ૩માંથી)

૧૭મા ફાલના અધિવેશનમાં શ્રી કેસરિયાજી તીર્થ વિષે સ્થાસ ઠરાવ કરી લ્યાંનું સામંતશાહી રાજ્ય નષ્ટ થઈ સ્વતંત્ર ભારતમાં ગણરાજ્યના સિદ્ધાંત ઉપર ચાલનારી રાજસ્થાન સરકારને જૈનોના જન્મસિદ્ધ અધિકારોને વિનાવિલંબે સ્વીકારવા અને કેસરિયાજી તીર્થ જૈનોનું હોઈ તે જૈનોને સોંપી દેવા જોરદાર માંગણી કરી હતી. ૧૯મા અધિવેશનમાં કેસરિયાજી તીર્થ સંબંધમાં બોલી અને શ્વેતાંબર સમાજના હક્ક વગેરે બાબતમાં કોન્ફરન્સ દ્વારા કઈ કાર્યવાહી કરવી યોગ્ય છે તેની તપાસ કરી રિપોર્ટ કરવા શ્રી ફુલચંદ શામજી—મુંબઈ, શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી—મુંબઈ, શ્રી મનોહરલાલજી ચતુર—ઉદેપૂર, શ્રી ચતુરસિંહજી ગોરવાડા—ઉદેપુર, શ્રી મગનલાલજી સીંગરવાડીયા—ઉદેપૂર એમની એક સમિતિ નીમવામાં આવી હતી.

સને ૧૯૫૪ના નવેમ્બર માસમાં રતલામમાં કેટલાક તોફાની અને બેજવાબદાર તત્ત્વોએ સનાતન ધર્મના નામે જૈનો વિરુદ્ધ ભય અને ત્રાસનું વાતાવરણ સર્જ્યું હતું અને બહુમતી કોમને જૈનો વિરુદ્ધ ઉશ્કેરી મૂકી હતી. લોકશાહીમાં બનતા આવા બનાવો પ્રત્યે છેદ દર્શાવતો અને આગેવાન જૈનોએ જેલયાત્રા તથા અનેક કષ્ટો સહન કર્યો તે બદલ સહાનુભૂતિ બતાવતો અને રતલામ જૈન સંયુક્ત સંઘની લડતને ટેકો આપતો ઠરાવ કોન્ફરન્સના ૨૦મા અધિવેશનમાં થયો હતો. રતલામના શ્રી શાન્તિનાથજી મોટા દેરાસરનો કબજો લ્યાંની સરકારે સને ૧૯૫૪ના નવેમ્બરથી હસ્તગત કર્યો તે સંઘને પરત સોંપી દેવા જોરદાર માંગણી કરી હતી.

રતલામ જિનાલયપ્રકરણ અંગે નિયમિત પત્રવ્યવહાર, તાર આદિ,

ઉપરાંત કોન્ફરન્સ તરફથી ઉપપ્રમુખ શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસી અને મુખ્યમંત્રી શ્રી રતિલાલ સી. કોઠારીને જાતે તપાસ કરવા મોકલ્યા હતા. શ્રી. આણંદજી કલ્યાણજીના સંપર્કમાં રહી સંતોષપ્રદ નિરાકરણ લાવવા માંટ શેઠ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ તથા શેઠ રમણલાલ દલસુખભાઈ જે. પી.ની નિયુક્તિ કરવામાં આવી હતી.

રતલામપ્રકરણનો ફેસલો આપણી તરફેળમાં આવી ગયો છે.

શ્રી મોયળી તીર્થના યાત્રાલુઓ ઉપર મોયળી ગ્રામપંચાયતે યાત્રાલુવેરો નાંખવાનો ઠરાવ કરેલો તે અંગે વિરોધ દર્શાવવા શેઠ વાઢીલાલ ચત્રમુજ ગાંધીના પ્રમુખસ્થાને સ્થાયી સમિતિની સમા મળી હતી, અને સખ્ત વિરોધ દર્શાવતો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આમ તીર્થરક્ષાના પ્રશ્ન પરત્વે કોન્ફરન્સે સતત જાગૃત રહી સમાજને દોરવળી આપ્યા કરી છે. પોતે એકાકી લડી શકે ત્યાં પોતે લડી છે અને જરૂર પડી ત્યાં સંયુક્ત મોરચો રચ્યો છે. છેવટે તો સમાજનું બલ એ જ કોન્ફરન્સનું બલ છે. સામાન્ય પ્રશ્નો ઉપર. અંદરોઅંદરના મતભેદો બાજુ ઉપર મૂકી સૌએ એકત્રપણે ઇક્ષ્મવું જોઈએ. રાજ્ય સામે કે અન્ય સમાજો સામે જ્યારે પળ લડત આપવી પડે ત્યારે આપણું સંગઠન જેટલું જોરદાર ઇટલી જ આપણી લડત ઉગ્ર બનશે અને ઇટલાં જ લડતનાં પરિણામો શુભ અને જલ્દી આવશે. ‘United we stand, divided we fall’ એ સૂત્ર દેશને, સમાજને કે હરકોઈ સંસ્થાને એકસરખું લાગુ પડે છે.

૭. પુસ્તકોદ્ધાર—સાહિત્યસંશોધન અને પ્રકાશન

જૈનધર્મ જેટલો પ્રાચીન છે તેટલી જ તેની સંસ્કૃતિ પણ પ્રાચીન છે. મુખ્યત્વે ધર્મબોધ માટે સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને પ્રાચીન તેમ જ અર્વાચીન ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલા જૈનસાહિત્યનો વિપુલ વારસો આપણને મળેલો છે. આપણા પૂજ્ય ત્યાગી વર્ગે પોતાના જ્ઞાન, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય, અધ્યયન, ચિંતન અને મનનદ્વારા તેના પરિપાક રૂપ અનેક કીમતી ગ્રંથો રચી કેવળ જૈનસમાજની જ નહીં પરંતુ સારાં ભારતવર્ષની શાન વધારી છે. સ્થલે સ્થલે તેમણે જ્ઞાનમંડારો ઊભા કરેલા છે. જેમાં ધર્મ અને સાહિત્યના કીમતી ગ્રંથો, હસ્તલિખિત પ્રતો, તાડપત્રો વગેરે વધતેઓછે અંશે આજસુધી સચવાઈ રહ્યાં છે. તેમાંના કેટલાયે ગ્રંથો અપૂર્વ અને શ્રેષ્ઠ વિદ્વત્તાથી ભરેલા હોઈ તેમના જ્ઞાનવૈભવ સમક્ષ આપણાં મસ્તક નમી પડે છે.

આપણા આ અમૂલ્ય વારસાને સાચવવાની અગત્ય તરફ કૉન્ફરન્સનું ધ્યાન શરૂ થી જ ગયું હતું. પહેલી કૉન્ફરન્સે આ બાબતમાં નીચેનો ઠરાવ કર્યો હતો :

“ જहां जहां अपने पुस्तकों के भंडार हों वहां वहां के पुस्तकों की दीप पुस्तकों की स्थिति के साथ इस कानफ्रन्स की तर्फ से कराकर छपानी चाहिये ”

આ ઠરાવના સમર્થનમાં બોલતાં ભાવનગરનિવાસી શેઠ કુંવરજી આણંદજીએ કહ્યું હતું કે,

“ આપણા પૂર્વજોની પારાવાર દોલતમાંથી કાલના કમ વડે પ્રાપ્ત થયેલ અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવોનું ઉલ્લંઘન કરીને તેમાંથી કેટલી દોલત

બચી છે. આ બાબત જ્યારે આપણે પ્રયત્ન કરીશું ત્યારપછી આપણને માન થશે કે અરેરે ! શું આટલી બધી દોલતમાંથી આટલી જ રહી ? સ્વેર, હવે બન્યું તે સ્વેર; પણ હવે આમાંથી ઘટવી ન જોઈએ, નહિ તો પછી આપણે નિર્ધન થઈ જઈશું. ”

બીજી મુંબઈ કોન્ફરન્સે આ બાબતનો પુનઃ ઠરાવ કરી તેના સક્રિય અમલ માટે રૂ. ૧૯,૧૬૬નું ફંડ મેળું કર્યું હતું.

૧. જૈન ગ્રંથાવલી—કોન્ફરન્સનું પહેલું પ્રકાશન

આપણા સર્વ મંડારોમાં જેસલમેરનો મંડાર સુપ્રસિદ્ધ છે. સુદ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય પોતે આ મંડાર જોવા પધાર્યા હતા. તેથી કોન્ફરન્સે સૌથી પ્રથમ આ મંડારનાં પુસ્તકોની ટીપ કરવાનું નક્કી કર્યું. આ મંડાર સૌ મંડારોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. તેને માટે એમ કહેવાય છે કે જ્યારે મુસલમાનોનું પ્રાબલ્ય થયું અને તેઓ હિંદુઓની મૂર્તિઓ તથા પુસ્તકમંડારો વગેરેનો નાશ કરવા લાગ્યા ત્યારે તે વખતના દૂરંદેશી જૈન માઈઓએ જેસલમેરના મહારાવઢશ્રી રજપૂત હોવાથી તેઓ આ સમયે આપણને આશ્રય આપી આપણા ધર્મના સ્થંભરૂપ અમૂલ્ય પુસ્તકોને સાચવી આપણા ઉપર ઉપકાર કરશે એમ જાણીને તેમની સહાનુભૂતિ મેળવી પાટણના મંડારોમાંનાં જથ્થાબંધ પુસ્તકો મધ્યરાત્રિના સમયે ઝંટો ઉપર ચઢાવી જેસલમેર મોકલાવ્યાં હતાં. આ અગણિત પુસ્તકો મહારાવઢશ્રીના આશ્રયાધીન મયરહિત સ્થળમાં (જેસલમેરના કિલ્લામાં) સુરક્ષિત રીતે રાખવામાં આવ્યાં હતાં અને હાલ પણ છે.

જેસલમેર મંડારના વહીવટકર્તાઓ કોઈને મંડાર યોલી બતાવતા ન હતા. મંડાર યોલી આપવા માટે કોન્ફરન્સે લગભગ

૩૮ ગૃહસ્થોના મલામણપત્રો મેલવ્યા પળ વહીવટકર્તાઓ મંડાર ન ખોલી આપ્યો. છેવટે જેસલમેરના દીવાનસાહેબ તથા ઠાકર શિવદાનસિંહજી માટીની સહાયતાથી શ્રી ગુલાબચંદજી ઢઢાના મોટા માઈશ્રી લક્ષ્મીચંદજી ઢઢાના અથાગ પ્રયત્ન પછી મંડાર ઘોલાવવામાં સફલતા મળી અને પંડિત હીરાલાલજી જામનગરવાલાને કિલ્લાના મંડારની ટીપ કરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. થોડીક નોંધ થયા પછી મંડાર બંધ કરવામાં આવ્યો. વહીવટ કરનાર પંચો તે ફરી ઘોલી આપવા અલાડા કરવા લાગ્યા. છેવટે સમજાવટથી બધા સમજ્યા પળ એક સાધારણ માણસે માથું ઝંચકીને મંડાર ડઘાડવા દીધો નહિ અને દંગો કરવાની તૈયારી કરી. છેવટે જેસલમેર પંચે અકલાઈને મે. દીવાનસાહેબ પાસે જઈને પ્રાર્થના કરી કે અમે કોન્ફરન્સના આ કાર્યને સારું સમજી મંડાર ડઘાડવા ઇચ્છીએ છીએ પળ જાઠમલ કાછવા ડઘાડવામાં દંગોફીસાદ કરીને હરકત કરે છે. દીવાનસાહેબે પોલીસબંદોબસ્ત કરાવ્યો ને તે પછી જ મંડાર ડઘાડી શકાયો. ટીપનું કામ આગલ ચાલ્યું તેમ જ બીજા મંડારોની પળ લહિયાઓ તથા પંડિતોને મોકલી અપૂર્ણ ગ્રંથોની તથા જીર્ણ થઈ ગયેલા પુસ્તકોની નકલો ડતારવાનું કામ ચાલું થયું. આ કામમાં રતલામનિવાસી શેઠ ચાંદમલજીએ ઘણી સારી સહાય કરી હતી.

પાછલથી મુનિરાજ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજીની દેલેરેલ હેઠલ પાટળના મંડારોની ટીપ કરવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓશ્રીએ જાતે તેમ જ તેમના મુખ્ય શિષ્ય ચતુરવિજયજીએ ત્યાંની ટીપ કરવામાં ઘણી અનુકૂલતા કરી આપી હતી અને તેઓ જાતે પળ આ કાર્યમાં સારી મદદ કરતા હતા.

૧૬૬૦ નીચેના મંડારોની ટીપ થઈ હતી.

પાટળ મંડાર નં. ૧-૨-૩-૪-૫

જેસલમેરનો મંડાર

લીંબડીનો મંડાર

લંબાતનો મંડાર

કોડાયનો મંડાર

અમદાવાદનો ડેલાનો મંડાર

મુંબઈનો દશાઓશવાળનો મંડાર

મુંબઈનો મોઈવાડામાંનો દિગંબરી મંડાર

ડેક્કન કૉલેજ, પુનાનો મંડાર

ભાવનગરનો મંડાર

રાધનપુરનો મંડાર

મરુચનો મંડાર.

મેલ્બોર્ન ટીપો ઉપરથી તેની વિષયવાર તારવણી કરી તેમાં આગમને લગતી ટીકાઓ, ગ્રંથકારો, પુસ્તકરચાયત્રી સાલ અને શ્લોકસંખ્યા વગેરે તૈયાર કરી જૈનાગમ-લિસ્ટો છપાવવામાં આવ્યાં હતાં. આમ આ લિસ્ટોને વિષયવાર જૈનાગમ, જૈનન્યાય, જૈન-ફિલસૂફી, જૈન ઔપદેશિક, જૈનમાહાત્મ્ય, જૈનભાષાસાહિત્ય, જૈનવિજ્ઞાન એવાં નામ આપી કુલ નવ લિસ્ટો છપાવવામાં આવ્યાં હતાં. પ્રૂફ જોવાનું કાર્ય તે વખતના પન્યાસ (પાઠલથી આચાર્ય) શ્રી આણંદસાગરજી મહારાજે ઉપાડી લીધું હતું અને તેઓશ્રીએ પૂર્ણ સહકાર આપ્યો હતો.

આ તમામ લિસ્ટોનો સમુચ્ચય કરી તેને “જૈનગ્રંથાવલી” નામ આપવામાં આવ્યું હતું. કોન્ફરન્સની ચાર વર્ષોની સતત અને સચ્ચત મહેનતનું ફલ તે આ તેનું સૌથી પ્રથમ પ્રકાશન. જૈન-ગ્રંથાવલી ગ્રંથ વિદ્વદ્-સમાજમાં ઇટલો આદરપાત્ર થયો હતો કે તેના વિષે વિલ્સન કોલેજના સંસ્કૃતના વિદ્વાન પ્રાધ્યાપક શ્રી. એચ. એમ. માંડારકરે કહ્યું હતું કે, “Conference has done signal service to their own religion as well as to literature in general in offering the information of all these records in so detailed a form”. પ્રોફેસર હર્મન જેકોબીએ પણ આ ગ્રંથને માવભર્યા શબ્દોમાં અંજલિ આપી હતી.

૨. જૈન ડિરેક્ટરી

મુંબઈઁલાતે સં. ૧૯૫૯માં મળેલા કોન્ફરન્સના બીજા અધિ-વેશનમાં અમદાવાદવાળા શ્રી મગુમાઈ ફતેહચંદ કારભારીએ રજૂ કરેલો નીચે મુજબનો આઠમો ઠરાવ સર્વાનુમતે પાસ થયો હતો :—

૧. આપણા જૈન સમુદાયની વસ્તી કેટલી છે, ૨. જિન મંદિરો, ૩. જિન પ્રતિમા, ૪. જ્ઞાનમંડારો, ૫. પાઠશાળાઓ, ૬. પૂર્વાચાર્યો-પ્રણિત ગ્રંથો, ૭. જૈનસભા અને મંડળો કેટલાં છે તે વગેરે આપણા જૈન-સમુદાય સંબંધી ઉપયોગી માહિતીની પૂરતી માહિતી મેળવવા માટે, તેવી વિગતોથી ભરપૂર એક ઉપયોગી ગ્રંથ (જૈન ડિરેક્ટરી) તૈયાર થવાની આ કોન્ફરન્સ બહુ જ આવશ્યકતા વિચારે છે.”

ઠરાવ થયા પછી થોડા જ વખતમાં તેના સક્રિય અમલ માટે ડિરેક્ટરી અંગે માહિતી મેળવવાનું દરેક પ્રાંતમાં ચાલુ કરી દેવામાં આવ્યું હતું.

૩. જૈનશ્વેતાંવર મંદિરાવલી—ભાગ ૧લો

જૈન ડિરેક્ટરી તૈયાર કરવામાં ઉપલબ્ધ થયેલી માહિતીના આધારે જે જે ગામના દેરાસરોની હકીકત આવી હતી તેની તારવણી કરીને ઉપર્યુક્ત નામથી પહેલો ભાગ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. તેમાં નંબર, ગામનું નામ, નજીકનું સ્ટેશન યા મોટું ગામ, તથા તેનાથી કેટલા માઈલ દૂર, દેરાસરજીનું ગામમાં ઠેકાણું, દેરાસરજીની બાંધણી તથા વર્ણન, તે બંધાવનારનું નામ, બંધાયોની સાલ, મૂલ નાયકજીનું નામ, મૂર્તિની સંખ્યા, પાષાણોની, રત્નની કે ધાતુની કેટલી સિદ્ધચક્રની સંખ્યા, તેમાં ચાંદીનાં ને ધાતુનાં કેટલાં યંત્રો, નોકરોની સંખ્યા, તેઓ જૈન છે કે અન્ય ધર્મી, પગલાંની જોડ તથા રીમાર્ક આ પ્રમાણેની ઉપયોગી હકીકતથી આ પુસ્તક ભરપૂર અને સમૃદ્ધ બન્યું હતું.

ત્યારપછી શ્રી જૈન શ્વેતાંવર ડિરેક્ટરી ભાગ ૧લો અને ૨જો બહાર પાડવામાં આવ્યા હતા. પહેલા ભાગમાં ઉત્તર ગુજરાતની અને બીજા ભાગમાં દક્ષિણ ગુજરાતની માહિતી આપવામાં આવેલી છે.

ખાસ કરીને તેમાં જૈનોની વસ્તીવાળા જિલ્લા અને તાલુકાવાર ગામ, રાજ્ય, દેરાસર, તીર્થસ્થળ, ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય, પુસ્તકમંડાર, લાયબ્રેરી, પાઠશાળા, પાંજરાપોલ, સભા, મંડળ તેમ જ ગામવાર જ્ઞાતિ અને ગચ્છ કુંવારા, પરણેલ, વિધુર, વિધવા, મળેલ તથા અમળની સંખ્યા વગેરે માહિતી વિગતવાર આપેલી છે.

૪. રાસમાલા

શ્રી મનમુખલાલ કીરતચંદે કેટલાક રાસો એકઠા કરેલા

તેનું “ રાસમાલા ” નામનું પુસ્તક પુસ્તકોદ્ધાર યાત્રા મારફત બે ભાગમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં લગભગ ૬૪૧ રાસોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો હતો.

પુસ્તકોદ્ધાર યાત્રા સં. ૧૯૬૦થી સં. ૧૯૭૨ સુધીમાં કૉન્ફરન્સે રૂ. ૧૯,૨૦૨ જેટલી ગંજાવર રકમનો ધર્ચ કર્યો હતો.

૫. ન્યાયાવતાર

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરવિરચિત આ ગ્રંથ ડૉ. પી. ઇલ. વૈદ્ય, એમ.એ., ડી. લીટ. (પેરિસ), સાંગલી વિલિંગ્ડન કૉલેજના સંસ્કૃત અને અર્ધમાગધીના વિદ્વાન પ્રોફસર તૈયાર કરેલ અંગ્રેજી વિવેચન અને પ્રસ્તાવના સહિતનો આ ગ્રંથ કૉન્ફરન્સે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આ પુસ્તક યુનિવર્સિટીના बी.ए.ના અભ્યાસક્રમમાં દાખલ થયેલું હતું. જૈન ન્યાયનો આ એક અપૂર્વ ગ્રંથ છે.

૬. જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા. ૧.

૭. જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા. ૨.

૮. જૈન ગુર્જર કવિઓ ભા. ૩.

૯. જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ.

કૉન્ફરન્સ તરફથી બહાર પાડવામાં આવેલા ઉપર્યુક્ત ગ્રંથોએ વિદ્વદ્ સમાજમાં ઘણી સારી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે; અને જૈન સાહિત્યની વિપુલતા, વૈવિધ્ય અને ઊંડાણનું સાહિત્યજગતને દર્શન કરાવ્યું છે. છેલ્લા ચાર ગ્રંથો સદ્ગત સાક્ષર શ્રી મોહનલાલ દલ્લીચંદ્ર દેસાઈના અથાગ પરિશ્રમથી તૈયાર થયેલા છે. “ આ ગ્રંથો તૈયાર કરીને ભારતીય ભાષાઓમાં આધુનિક દ્રષ્ટિ અને સંશોધક વિદ્વાનોને ઉપયોગી

થાય એ પ્રકારના સાહિત્યિક ઇતિહાસનો અતિ અલ્પ પણ મહત્ત્વનો પાયો શ્રી મોહનભાઈ નાણ્યો” (પંડિત સુખલાલજી). શ્રી મોહનલાલ દેશાઈ પોતાની તબિયતની પણ પરવા કર્યા વિના એકલે હાથે આ ગ્રંથો માટે જે અમૂલ્ય સામગ્રી એકત્ર કરી હતી અને તેની પાછલ તેમણે જે લોહીનું પાણી કર્યું હતું તેનો સામાન્ય માણસને એકદમ હ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે. પરંતુ ગ્રંથોની જહેમત, ઝાગરા, અને સતત અધ્યયનના પરિપાકરૂપે આ ગ્રંથો તૈયાર થયા છે. તૈયાર ભોજનની પતરાળી ઉપર બેસનારને રાંધનારની તકલીફનો હ્યાલ માગ્યે જ આવે છે. કોન્ફરન્સે આ અમૂલ્ય ગ્રંથો પ્રકટ કરીને સાહિત્યજગતની અને જૈન સંસ્કૃતિની અનુપમ સેવા વ્રજાવી છે. આ ગ્રંથો ઉપરથી સહજ હ્યાલ આવે છે કે ગુજરાતી સાહિત્યમાં જૈનોએ શું અને કેટલો વિપુલ ફાળો આપેલો છે.

૧૦. સન્મતિતર્ક

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની આ અમૂલ્ય કૃતિના ઉપોદ્ઘાતનું અંગ્રેજી અવતરણ છે અને એજ્યુકેશન બોર્ડે પ્રકાશિત કરેલ છે.

૧૧. પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા—પ્રાકૃત પ્રવેશ.

પ્રાકૃત ભાષાનું શિક્ષણ સહેલું કરવાના અને યુનિવર્સિટીમાં પાઠ્યપુસ્તક પૂરું પાડવાના ઉદ્દેશથી આ પુસ્તક આપણા બહુશ્રુત પંડિત શ્રી બહેચરદાસ દોશી પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું હતું.

૧૨. છાત્રાલય અને છાત્રવૃત્તિઓ

જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજનાં છાત્રાલયો અને છાત્રવૃત્તિ આપતી સંસ્થાઓનો સમુચ્ચ પરિચય આપતી આ પુસ્તિકા વિદ્યાર્થી

જગતને માર્ગદર્શિકાની ગરજ સારે તેમ છે. પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા ક્યાં ક્યાંથી મદદ કે સ્કૉલરશિપો મળી શકે તેમ છે, ક્યાં રહેવાની સગવડ છે વગેરે હકીકતોથી આ પુસ્તિકા સભર ભરેલી છે. તેમાં સંસ્થાઓ વિષે ધિગતવાર માહિતી આપવામાં આવેલી છે. આડકતરી રીતે આ પુસ્તિકા સમાજ અને દેશની શિક્ષણપ્રગતિમાં પળ ફાળારૂપ છે. તેનું સંપાદન આપણા જાણીતા લેખક અને અગ્રણી સમાજસેવક સાહિત્યવારિધિ શતાવધાની પંડિત શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહે કરેલું છે. તેમાં મુંબઈ, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, રાજસ્થાન, મહારાષ્ટ્ર વગેરે વિભાગના ૬૩ છાત્રાલયો અને ૧૬ છાત્રવૃત્તિ આપતી સંસ્થાઓની માહિતી આપવામાં આવી છે.

પ્રો. હીરાલાલ કાપડિયાનું—‘The Jain Religion and Literature’ એ નામનું પુસ્તક પણ પ્રસિદ્ધ થયે ઘણું ઉપયોગી નીવડવા સંભવ છે. તે બહાર પાડવા કૉન્ફરન્સ તરફથી તજવીજ ચાલુ છે.

કૉન્ફરન્સે પુસ્તકોદ્ધાર, સાહિત્યસંશોધન અને પ્રકાશન દ્વારા સંસ્કૃતિ અને ધર્મરક્ષાની જે યશસ્વી પ્રવૃત્તિ કરી છે તે ચિરસ્મરણીય રહેવા અને કૉન્ફરન્સના ઇતિહાસની એક સુવર્ણ રેખા સમી બની જવા સર્જાયેલી છે.

૮. જેસલમેર જ્ઞાનમંડાર સંરક્ષણ

જૈનસાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના અળમોલ સંગ્રહસમાન જેસલમેર જ્ઞાનમંડારના ગ્રંથોના સંશોધન, સંરક્ષણ અને ઉદ્ધાર માટે વિદ્વદ્વર્ય આગમપ્રમાકર પૂજ્ય મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજસાહેબે જે પ્રવૃત્તિ ઉપાડી હતી તે કૉન્ફરન્સની સ્થાયી સમિતિએ સત્કારી એ

સત્કાર્યમાં સંપૂર્ણ સહકાર આપવા છ સમ્યોની સમિતિ નીમી હતી. પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજસાહેબે વિદ્વદ્ મંડળીના સહકાર વડે લાંબો સમય જેસલમેરમાં સ્થિરતા કરી આ મંડારના પુસ્તકોનું સંશોધન કરી તેના સંરક્ષણ માટેનું અલ્પત કપરું કાર્ય પૂરું કર્યું છે. આ કાર્ય માટે ખર્ચ કરવા કૉન્ફરન્સને વિવિધ સંસ્થાઓ તથા વ્યક્તિઓ તરફથી લગભગ રૂ. ૧૭,૦૦૦, ઉપરાંતની રકમ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

આ મંડારની પ્રતો અને પ્રાચીન કલાકારીગરીની વસ્તુઓને ઊર્ધ્વના પંજામાંથી ઉગારી તેના સંરક્ષણાર્થે યોગ્ય પગલાં ભરવામાં આવ્યાં છે. હસ્તલિખિત પ્રતો સુરક્ષિત રાખવા માટે કલકત્તામાં એલ્યુમિનિયમના ૪૧૭ ડાબડાઓ બનાવવામાં આવ્યા છે. તદુપરાંત લોખંડના દરવાજા—કબાટો બનાવવાની વ્યવસ્થા થઈ છે. પ્રતોની પ્રેસકૉપી, ફોટોકૉપી વગેરે તૈયાર થઈ ગયેલ છે. આ પ્રવૃત્તિદ્વારા કૉન્ફરન્સે જૈનોની ભૂતકાલીન સંસ્કૃતિના સંભારણાને જાલવી રાખવામાં ઘણો સુંદર ફાલો આપ્યો છે. પૂ. મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજસાહેબે અતિ પરિશ્રમથી જે મહત્ત્વનું કાર્ય કર્યું છે તેનાથી તેઓશ્રી પોતે ચિંરતન યશના માગીદાર બન્યા છે, ઇટલું જ નહિ પણ તેમણે જૈનસંસ્કૃતિ અને સાહિત્યને આધુનિક જગતમાં વધુ આદરપાત્ર બનાવ્યાં છે અને તેના ગૌરવનો ધ્યાલ અન્ય વિદ્વદ્ સમાજને કરાવ્યો છે. તેઓશ્રીની મહેનત અને વિદ્વત્તાની ફલશ્રુતિ-રૂપે ગ્રંથોનું વિગતવાર વિસ્તૃત સૂચિપત્ર પ્રસિદ્ધ કરવાની કૉન્ફરન્સે યોજના કરી છે. તે પણ કૉન્ફરન્સની યશકલગીમાં એક પીલું ઉમેરી જશે. કૉન્ફરન્સ અને સમગ્ર જૈનસમાજ પૂજ્ય મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજનો ઋણી બન્યો છે.

૯. બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચૅર

સંવત ૧૯૭૪માં બંગાલમાં કલકત્તા રાજ્યે મહેલની કોન્ફરન્સની બેઠક વચ્ચે બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં “જૈન ચૅર” સ્થાપવાનું વિચારાયું હતું અને તેને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા માટે એક ફંડ ઝૂમું કરવામાં આવ્યું હતું.

આ ચૅર સ્થાપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ વિદ્યાર્થીઓ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને ન્યાયનો અભ્યાસ કરી શકે અને એ રીતે તે વિષયમાં નિષ્ણાત વિદ્વાનો તૈયાર થાય, તેમની પરંપરા ચાલુ રહે અને જૈનશાસનને ઉપકારક નીવડે એ જ હતો. તેથી જૈન ચૅરની સ્થાપનાની એક મુખ્ય શરત એ હતી કે,

“આજે વચ્ચે કામ કરે તેવા એક પ્રોફેસરની નિમણૂક કરવી અને આર્ટ્સ અને સાહ્યના પ્રથમ વર્ષના વર્ગોથી માંડી ંચામાં ંચી પરીક્ષા પર્યંત જૈન અભ્યાસક્રમ ઢાલલ કરવો.”

આ બાબત ઘણો પત્રવ્યવહાર થયા બાદ છેવટે યુનિવર્સિટીના વાઇસ-ચેન્સેલર પંડિત મદનમોહન માલવિયાજી સાથે કમિટીના સભ્યો શ્રી મકનજી જે. મહેતા, શ્રી મોતીચંદ કાપડીઆ, શ્રી મોહન-લાલ વી. જ્ઞવેરી, શ્રી રણછોડભાઈ રાયચંદ જ્ઞવેરી અને શ્રી લલ્લુભાઈ કરમચંદ ઢાલલે મળી છેવટના પત્રનો ડ્રાફ્ટ ઘડી રૂ. ૫૨,૦૦૦ની ફેસ વૅલ્યુની ગવર્નમેન્ટ પ્રોમિસરી નોટો યુનિવર્સિટીના સત્તાવાળાઓને મોકલી આપી હતી.

ચૅર સ્થપાયા પછી એક માઈને ત્યાં અધ્યાપક તરીકે મોકલ્યા પળ ચૅરનું તંત્ર ડામાડોલ થઈ ગયું. તેથી કટોકટી આવતાં પોતે ગુજરાત વિદ્યાપીઠ અને ગુજરાત છોડી બહાર જવા તૈયાર નહિ, છતાં

આપણા પ્રખર વિદ્વાન પંડિત સુખલાલજી સને ૧૯૩૨ના જુલાઈ લગભગમાં કાશી ગયા. પંડિતજીએ પોતે કહ્યું છે તેમ પોતે કાશી જવા તૈયાર થયા તેની પાછલ્લ બલ્લ કૉન્ફરન્સનું હતું.

કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિના આ એક અને અતિ મહત્વના અંગથી જૈન સમાજ અને કૉન્ફરન્સની આવતી પેઢીના કાર્યકર્તાઓ પરિચિત રહે એ અતિ આવશ્યક છે એમ જણાવી આ ચૅર સ્થાપનાનાં પરિણામો વિષે તેઓશ્રીએ શ્રી મોહનલાલ દલ્હીચંદ દેસાઈના તૈલચિત્રની અનાવરણવિધિ પ્રસંગેના અધ્યક્ષપદેથી તા. ૧૨-૭-૧૬ના રોજ આપેલા વ્યાખ્યાનમાં જણાવ્યું હતું કે,

“ હેલ્લા ૨૩ વર્ષમાં કાશીમાં જે અધ્યયન—અધ્યાપન, લેખન, સંશોધન અને પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિ થઈ છે તે જૈન ચૅરને આભારી છે. એને લીધે મળનાર તો કેટલા આવ્યા અને ગયા પણ તેમાંથી કેટલાકની યોગ્યતા અને પદવી ગણનાપાત્ર છે. કેટલાક જૈનદર્શનના આચાર્ય થયા તો કેટલાક સાથે સાથે એમ. એ. અને પી. એચ. ડી. પણ. એમાંથી પાંચેક તો પ્રોફેસરના ઉચ્ચ પદ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત છે. કાશી જૈન ચૅરની માવનાએ કેટલાક અસામ્પ્રદાયિક માનસ ધરાવનાર પણ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ ઇચ્છનાર પંજાબી માઈઓને પ્રેર્યા અને ૧૯૩૭થી શ્રી પ્રાર્શ્વનાથ વિદ્યાશ્રમની સ્થાપના થઈ. આગલ્લ જતાં જૈન કલ્ચરલ રિસર્ચ સોસાયટી સ્થપાઈ. આમ જૈન ચૅર અધ્યાપનનું કામ પૂરું પાડે, પ્રાર્શ્વનાથ વિદ્યાશ્રમ વિદ્યાર્થીઓને રહેવા, શાવાપીવા આદિની સગવડ પૂરી પાડે, વિશિષ્ટ પુસ્તકાલયની સગવડ આપે અને કલ્ચરલ રિસર્ચ સોસાયટી સુનિષ્ણાત વિદ્વાનોના ચિન્તનલેખનને મૂર્તિ રૂપ આપે. આ ત્રણેય અંગો એવી રીતે સંકલિત થયા છે કે તે એકબીજાનાં પૂરક અને પોષક બની માત્ર જૈન પરંપરાની જ નહિ, ભારતીય-અભારતીય વિદ્વાનોની નવયુગની અપેક્ષાને અમુક અંશે સંતોષી રહ્યાં છે. ”

લ્યાંથી જે સંસ્કૃત, હિન્દી અને અંગ્રેજીમાં પુસ્તકો અને પત્રિકાઓ પ્રસિદ્ધ થયાં છે તે ઉચ્ચ કક્ષાનાં વિદ્યાવર્તુલોમાં આદરપૂર્વક વંચાઈ રહ્યાં છે.

આજે ઉચ્ચ ઉચ્ચતર અધ્યયનની માગણી વધતી જાય છે તેવે પ્રસંગે કૉન્ફરન્સે આજથી વીસ વર્ષ ઉપર લીધેલું જૈન ચૅર સ્થાપવાનું પગલું કેટલું દીર્ઘદૃષ્ટિભરેલું હતું તેનો રુચાલ આવે છે. જૈનસાહિત્યને વિશ્વસાહિત્યમાં યોગ્ય સ્થાન આપવા માટે, તેના યોગ્ય મૂલ્યાંકન માટે અને જૈનદર્શન અને તત્ત્વજ્ઞાનનું અધ્યયન અન્ય દર્શનીયો પળ આવશ્યક ગણે તેવી પરિસ્થિતિ સર્જવા માટે હજી સમાજે ઘણું કરવાનું બાકી રહે છે.

ખેદની વાત એટલી છે કે જૈન શ્વેતાંવર મૂર્તિપૂજક સમાજના વિદ્યાર્થીઓ આ ચૅરનો પૂરતો લાભ લેતા નથી.

૧૦. વિશ્વવિદ્યાલયોમાં જૈનસાહિત્ય, અર્ધમાગધી અને પ્રાકૃતનો અભ્યાસ

જૈનાગમો અને અન્ય મહાન ધર્મગ્રંથો અર્ધમાગધી ભાષામાં લખાયેલા છે. તેથી જૈનદર્શન અને તત્ત્વજ્ઞાનની સાચી સમજ માટે અર્ધમાગધી અને પ્રાકૃત ભાષાનો અભ્યાસ અત્યંત આવશ્યક છે. વળી આજે શિક્ષણની બાબતમાં દૃષ્ટિ વ્યાપક બનતી જાય છે અને સામ્પ્રદાયિક દૃષ્ટિથી પર રહી સર્વ દર્શનોના તુલનાત્મક અભ્યાસ તરફ વલણ ફેરવાઈ રહ્યું છે ત્યારે જૈનતત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મનાં સાચાં અને મૂલભૂત રહસ્યો જાણવા માટે અને બહાર લાવવા માટે ભાષાંતરો કરતાં મૂલ ગ્રંથો જ વધારે આધારભૂત છે. આ કારણે અર્ધમાગધી ભાષાનો અભ્યાસ જેટલો વધે તેટલે અંશે ધર્મની સાચી તાત્ત્વિક

સમજ વધવાની છે. જૈનસાહિત્યના મૂળ ગ્રંથોને વિશ્વસાહિત્યમાં યોગ્ય સ્થાન અપાવવા પળ તેનો અભ્યાસ જરૂરી છે. તેથી કૉન્ફરન્સે પોતાની ઘણી બેઠકોમાં આ અભ્યાસ ઉપર ખૂબ માર મૂકેલો છે.

કૉન્ફરન્સના મોવડીઓને એક વાત એ પણ સમજાઈ હતી કે નવી પેઢીના યુવાનો જેઓ પાશ્ચિમાત્ય ઉચ્ચ કેલવળી લે છે તેમના યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમોમાં જો જૈનસાહિત્યના ગ્રંથોનો અભ્યાસ ચાલુ થાય તો જૈનસાહિત્યની વિશિષ્ટતાઓ જગત સમક્ષ રજૂ કરવાનું કાર્ય વધુ સરલ બને. કૉન્ફરન્સના પ્રયાસોથી મુંબઈ યુનિવર્સિટીના બી.એ.ના તથા એમ.એ.ના અભ્યાસક્રમોમાં જૈનસાહિત્ય અન્ય સાહિત્યોની સાથે દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું.

માગધી ભાષાના ઉદ્ધાર માટે દશમા મુંબઈ અધિવેશને નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો :

“ આપણાં શાસ્ત્રોની ભાષા માગધી (પ્રાકૃત) હોવાથી તે યથાર્થ સમજી શકાય તે માટે તેને સજીવન રાખવાની અતી આવશ્યકતા છે, માટે—

(૧) માગધી ભાષાનો સરલ અભ્યાસ થઈ શકે તેને માટે માગધી (પ્રાકૃત) ભાષાનો કોષ તૈયાર કરાવવા તમામ જૈનોનું લક્ષ આ કૉન્ફરન્સે લેશે; તથા

(૨) માગધી ભાષાનું સંપૂર્ણ વ્યાકરણ સરલ પદ્ધતિએ તૈયાર કરવાની અતિજરૂર આ કૉન્ફરન્સ સ્વીકારે છે, અને આ વાતમાં જો પ્રયાસ અત્યાર સુધીમાં થયો છે તેને માટે ધન્યવાદ આપી તે દિશામાં વધારે પ્રયાસ કરવા ખાસ મલામળો કરે છે;

(૩) જૈનોહસ્તક ચાલતી સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં તેમ જ ઝંઘી જૈન

ધાર્મિક શાલાઓમાં માગધી ભાષાનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવું જોઈએ
એવો આ કોન્ફરન્સ આગ્રહ કરે છે;

- (૪) હિન્દુસ્તાનની જુદી જુદી યુનિવર્સિટીઓમાં માગધી ભાષા બીજી
ભાષા તરીકે જૈન વિદ્યાર્થીઓ લઈ શકે તેને માટે પ્રયાસ કરવા
જૈન સાક્ષરો તથા સંસ્થાઓને આ કોન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક
મલામળ કરે છે. ”

તે જ અધિવેશનમાં નીચેનો બીજો અગત્યનો ઠરાવ પણ પસાર
કરવામાં આવ્યો હતો :

- “(૧) મુંબઈ, કલકત્તા તથા મદ્રાસ યુનિવર્સિટીમાં જૈનસાહિત્ય
દાખલ થઈ છે તે ઉપર સમસ્ત જૈનકોમનું લક્ષ આ કોન્ફરન્સ
રેખે છે અને તે તે યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરનાર જૈન
વિદ્યાર્થીઓ જૈનસાહિત્ય તે માટે તે વિદ્યાર્થીઓને તથા તેમના
વાલીઓને માર મૂકી આગ્રહ કરવામાં આવે છે;
- (૨) ઉપલી યુનિવર્સિટીઓમાં જે જૈનપુસ્તકો દાખલ કરવામાં
આવ્યાં છે અને આવે તે પુસ્તકો ટીકા તથા વિવેચનસહિત તૈયાર
કરવા જૈન વિદ્વાનોનું અને તેને જીવંતી પ્રસિદ્ધ કરવા જૈન
સંસ્થાઓ તથા શ્રીમંતોનું લક્ષ રેખવામાં આવે છે;
- (૩) મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં જૈનસાહિત્ય માટે યોગ્ય સ્કૉલરશિપ
સ્વ. શેઠ અમરચંદ તલકચંદ તરફથી સ્થાપવામાં આવી છે તેવી
રીતે બીજી યુનિવર્સિટીમાં પણ સ્કૉલરશિપો સ્થાપવા જૈન શ્રીમંતોને
મલામળ કરવામાં આવે છે. ”

આ ઉપરાંત યુનિવર્સિટીઓને જૈનસાહિત્યનાં પુસ્તકોમાં
યુનિવર્સિટીના અભ્યાસક્રમમાં ચુંટણી થાય તે માટે ઉત્તમ પુસ્તકો
મેટ આપવા પણ અનુરોધ કરવામાં આવ્યો હતો.

“ આર્યભાષાના વિકાસનો ઇતિહાસ જાણવા માટે અર્ધમાગધી અગત્યની ભાષા છે તેમ જ ભારતવર્ષના આર્યદર્શનોમાં મહત્ત્વના ગણાતા જૈનદર્શનને સમજવા માટે પણ અર્ધમાગધી એક આવશ્યક ભાષા છે. ”

એમ જણાવી નિંગાઝામાં કોન્ફરન્સે—

“ સંયુક્ત પ્રાન્ત, બંગાલ અને પંજાબ વગેરે પ્રાન્તોની યુનિવર્સિટી-ઓને મુંબઈ યુનિવર્સિટીની જેમ અર્ધમાગધીને સ્થાન આપવા ખાસ મલામળ ”

કરી હતી અને જૈનદાનવીરોને તે માટે યોગ્ય સ્કૉલરશિપો યોજવા અને અભ્યાસક્રમમાં ચાલતાં પુસ્તકો શુદ્ધ અને સસ્તા ભાવે પ્રકટ કરવા જૈન પ્રકાશન સંસ્થાઓને આગ્રહપૂર્વક મલામળ કરી હતી.

સોલમા અધિવેશને—

“ જૈન વિદ્યામંદિર કે જેમાં પુરાતત્ત્વનું તેમ જ શોધખોળનું તથા યુનિવર્સિટીના અર્ધમાગધી અભ્યાસક્રમ માટે સહાય મળે અને તેમાં અભ્યાસીઓના અભ્યાસ દરમ્યાન તેમ જ અભ્યાસ પછીના નિર્વાહની યોજનાપૂર્વક ઊંચ અભ્યાસ માટે સંસ્કારી વાતાવરણ હોય તેમ જ જેની દ્વારા ગુજરાતી, હિન્દી, પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, પુરાતન તેમ જ અદ્યતન સાહિત્યનો સંગ્રહ, પ્રચાર અને પ્રકાશન થાય તથા તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને ક્રિયાની રુચિકર ચર્ચા તથા વ્યાખ્યાનો થાય તેવું એક સુંદર કેન્દ્રસ્થ સ્થાન સ્થપાય ”

તેવો ઠરાવ કર્યો હતો.

કોન્ફરન્સનું આ સ્વપ્ન મૂર્તિમંત થતું હોય તેમ અમદાવાદમાં શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ અને તેમનાં કુટુંબીજનોની સહાયથી “ શ્રી લાલભાઈ દલપતભાઈ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર ” બે વર્ષ પૂર્વે સ્થપાયું છે, અને તે દ્વારા કોન્ફરન્સની આ મહેચ્છા પૂરી થશે એમ લાગે છે.

કોને ખબર હતી કે આવું વિદ્યામંદિર કોન્ફરન્સના એક વચતના જનરલ સેક્રટરીના નામથી કોન્ફરન્સના મુંબઈ કન્વેન્શન સંમેલનના પ્રમુખ જ સ્થાપશે ?

ઓગણીસમા સુવર્ણ જયંતિ અધિવેશને પળ “ સંસ્કૃતિરક્ષણ ” માટે ભારતવર્ષની વિદ્યાર્પીઓમાં અર્ધમાગધી ભાષાનું અધ્યયન ઊચિત સ્થાન પામે તેવો ઠરાવ કર્યો હતો.

કોન્ફરન્સના સતત અને દીર્ઘ પ્રયાસોના પરિણામે જૈન-સાહિત્ય અને અર્ધમાગધીનો અભ્યાસ ઘણાં વિશ્વવિદ્યાલયોમાં દાખલ થયો છે અને તેને પરિણામે ઘણા ઊચ્ચ કોટિના જૈન અને જૈનેતર વિદ્વાનો તૈયાર થયા છે. કોન્ફરન્સ આ સિદ્ધિ માટે જરૂર ગૌરવ લઈ શકે તેમ છે.

૧૧. સંસ્કૃતિરક્ષા :

ફાલના અધિવેશન વચતે કોન્ફરન્સના મુખ્યમંત્રી શ્રી ફુલચંદ શામજીએ જે નિવેદન કર્યું હતું તેમાં તેમણે “ સંસ્કૃતિરક્ષા ” માટેના કોન્ફરન્સના અઘાગ પ્રયત્નોનો સંક્ષિપ્ત પળ સુંદર રૂપાલ આપ્યો છે.

તેમણે કહ્યું કે,

“ ભારતીય સંસ્કૃતિના ઝજ્જવલ મુકુટમાણસમી જૈનસંસ્કૃતિ તેના યોગ્ય સ્વરૂપમાં જ઼઼઼વાઈ રહે તે માટે પળ કોન્ફરન્સ પૂરી તકેદારી રાખે છે ”

જૈનધર્મ ઉપર થતા આક્ષેપો અને જૈનસિદ્ધાંતોની ઁોટી રજૂઆત બાબત કોન્ફરન્સે વચતોવચત સચત વિરોધ નોંધાવી આક્ષેપ પ્રતિકાર અંગે તેણે જુદા જુદા લેખકો, વક્તાઓ તથા પ્રકાશન સંસ્થાઓ સાથે પત્રવ્યવહાર કરેલો છે. તેમાંના ઘણાંખરાને

સાચી પરિસ્થિતિનું માન કરાવીને યોગ્ય સુધારાઓ કરવાની પરજ પાડેલી છે. આ ઉપરાંત સરકાર તરફથી જે જે બિલો જૈનસંસ્કૃતિના મૂલ્યમાં ઘા કરનારા જણાયા છે તેની સામે પળ કૉન્ફરન્સે વિરોધનો મક્કમ સૂર ઊઠાવીને યોગ્ય આંદોલનો કરવામાં પાછી પાની કરી નથી. **બૉમ્બે વેગર્સ ઍક્ટ ૧૯૪૫**નો જે આપણી પવિત્ર શ્રમણ સંસ્કૃતિ પર આડકતરો ઘા કરનારો હતો તથા સાધુ-સાધ્વીઓને નિર્દોષ આહારપાણી મેળવવામાં પળ તકલીફ ઝમી કરનારો હતો તે માટે પ્રથમ મેમોરિયલ મોકલીને તથા પાછળથી સમાઓ ભરીને અને ડેપ્યુટેશન મોકલીને યોગ્ય કાર્યવાહી કરેલી છે. શ્રી ફુલસિંહજી ઢામીએ મુંબઈ ધારાસભામાં રજૂ કરવા ધારેલું બિલ જે આડકતરી રીતે જૈનોનો હિંદુઓમાં સમાવેશ કરીને તેમની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ મારનારું હતું તેને અટકાવવામાં સફળતા મળેલી છે. હરિજનપ્રવેશ બિલ અંગે પળ તેણે પોતાનું દૃષ્ટિબિન્દુ સરકાર સમક્ષ સ્પષ્ટ રીતે રજૂ કર્યું હતું તથા મુંબઈ સરકારે પબ્લિક ટ્રસ્ટો અંગે તપાસ કરીને યોગ્ય ભલામણ કરવા માટે જસ્ટિસ ટેન્ડુલકરના પ્રમુખપદે જે સમિતિ નીમી હતી તેની આગળ આ સંસ્થાના પ્રતિનિધિઓએ શાસ્ત્રીય પુરાવાઓ સાથે મહત્ત્વપૂર્ણ જુવાનીઓ આપી તે અંગેનું મૂર્તિપૂજક સમાજનું દૃષ્ટિબિન્દુ બરાબર વ્યક્ત કર્યું હતું અને પાછળથી એ સમિતિની ભલામણો પરથી “ધી બૉમ્બે પબ્લિક ટ્રસ્ટ ઍક્ટ (૧૯૪૯)” મુંબઈ ધારાસભા સમક્ષ રજૂ થવાની જાહેરાત થતાં તે માટે અખિલ હિંદ જૈન ચતોંબર કૉન્ફરન્સ સમિતિ અને અગ્રગણ્ય જૈનોનું એક ખાસ સંમેલન તા. ૮-૯ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૯ના રોજ મુંબઈ ખાતે શ્રી શકુંતલા કાંતિલાલ જૈન ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલના

હોલમાં શેઠ શ્રી મેઘજી સોજપાલના પ્રમુખસ્થાને ભરીને યોગ્ય ઠરાવો કરી મુંબઈ સરકાર પર મોકલી આપ્યા હતા. આ ઉપરાંત જૈન આગમશાસ્ત્રો, દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ જિન વિંચ અને જૈન ચૈલ્ય માટે જ કરવા ફરમાન કરે છે તે દર્શાવનાર અંગ્રેજી અને ગુજરાતી પુસ્તક જૈનદર્શનના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શ્રીયુત મોહનલાલ બી. શ્વેરી, બી.એ., એલ.એલ. બી. સોલિસિટર પાસે તૈયાર કરાવી પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તકમાં ૨૯ આગમગ્રંથોનાં આધારભૂત શાસ્ત્રીય પ્રમાણો રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે.

વિહાર ધારાસભા તરફથી પળ આવું બિલ આવતાં કૉન્ફરન્સે શ્રીયુત હીરાલાલ હાલચંદ દલાલ, બાર-એટ-લૉને તે માટેની ખાસ કામગીરી સુપ્રત કરી હતી જેનું પરિણામ તેઓના સ્વંતભરેલા પ્રયાસોથી સંતોષકારક આવેલું છે. ”

મુંબઈ ગ્રામપંચાયત ઍક્ટ સને ૧૯૩૩ની કલમ ૮૯ પ્રમાણે ગ્રામપંચાયતોને યાત્રાલુવેરો નાખવા અધિકાર આપતી કલમ રદ કરાવવા કૉન્ફરન્સે ડુંવેશ ઉપાડી હતી અને તે બાબત વીસમા મુંબઈ અધિવેશને ખાસ ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

રાજસ્થાન (મારવાડ)માં “ અનોપમંડલ ” નામની જૈનો પ્રલ્યે હડહડતો દ્વેષ રાખતી અને ભારોભાર શ્વેર ઓકતી સંસ્થા સ્થપાયેલી છે. તેણે જૈનસમાજ વિરુદ્ધ સખત પ્રચાર શરુ કરેલો અને કોમી અથડામણો ઉભી થાય તેવી પરિસ્થિતિ સર્જેલી. તે અંગે રેવેન્યુ મંત્રી અને અન્ય લાગતાવળગતા ખાતાના અધિકારીઓદ્વારા કૉન્ફરન્સે પુષ્કળ કાર્યવાહી કરી હતી. જૈનતહેવારોની રજાઓ પડાવવા માટે પળ કૉન્ફરન્સે ઘણો જ પ્રયત્ન કર્યો છે.

જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો અને સંસ્કૃતિની રક્ષાને ખાતર મહાત્મા ગાંધીજી જેવા લોકમાન્ય નેતાના વિચારો સામે પણ કૉન્ફરન્સે પોતાનો પુણ્યપ્રકોપ જાહેર કર્યો હતો. તા. ૧૦-૧૦-૨૮ના રોજ સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની બેઠકે મુંબઈમાં શેઠ જીવતલાલ પરતાપશીના પ્રમુખપદે નીચેનો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો.

“શ્રીયુત ગાંધીજીએ પશુઓ, વાંદરાઓ, વગેરેના વધસંબંધી જાહેર કરેલા વિચારો તરફ શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સની સ્ટેન્ડીંગ કમિટીની આ સભા સખત વિરોધ જાહેર કરે છે. કોઈ પણ પ્રાણીનો કોઈ પણ સંજોગોમાં વધ કરવો તેને હિંસા તરીકે આ સભા માને છે અને તેવી હિંસા કોઈ પણ સંયોગોમાં કરવી ઇષ્ટ નથી તેવું મારપૂર્વક જાહેર કરે છે.”

આ રીતે ય્યારે જૈનસંસ્કૃતિની મૌલિક ભાવનાઓનું અને સિદ્ધાંતોનું રક્ષણ કરવાનો પ્રસંગ ઊભો થયો છે ત્યારે ત્યારે કૉન્ફરન્સે બરાબર કમર કસી છે અને એ રીતે સમાજે તેનામાં મૂકેલા વિશ્વાસનું તેણે જવાબદારીપૂર્વક પાલન કર્યું છે. આમ કૉન્ફરન્સ જૈનસંસ્કૃતિ-રક્ષા માટે ઝંમેલી એક અડીચમ અને અળનમ સંસ્થા છે.

૧૨. જૈન હેરોલ્ડ, જૈનયુગ અને કૉન્ફરન્સપત્રિકા

સં. ૧૯૬૧માં વડોદરામાં મરાયેલા કૉન્ફરન્સના ત્રીજા અધિ-વેશનમાં જે અગત્યના ઠરાવો થયા હતા તે પૈકીનો એક ઠરાવ કૉન્ફરન્સને મજબૂત બનાવવાના ઉપાયો સૂચવતો હતો. તે પૈકી એક ઉપાય એ હતો કે,

“એક માસિક ચોપાનિયું કાઢી દર વખતના કૉન્ફરન્સ સંબંધી કાર્યની દરેક સ્થાનકે સ્થવર આપવી અને કૉન્ફરન્સના ઠરાવોને પુષ્ટિ આપવી.”

દરેક સંસ્થાને પોતાનું મુખપત્ર હોય છે. સંસ્થાના સિદ્ધાંતોના પ્રચાર માટે, સંસ્થાનો સંદેશો ઘેર ઘેર પહોંચાડવા માટે, સંસ્થાની કામગીરીથી સમાજને પરિચિત રાખવા માટે, સમાજમાં વિચારોનો ફેલાવો કરવા માટે, સમાજમાં નવજાગૃતિ લાવવા માટે અને લોક-સંપર્કના સાંતિલ્ય માટે મુખપત્ર જેવું કોઈ સાધન નથી.

વડોદરા કૉન્ફરન્સના ઠરાવ અનુસાર સં. ૧૯૬૧માં જ કૉન્ફરન્સ તરફથી “જૈન કૉન્ફરન્સ હેરોલ્ડ” નામનું માસિક શ્રી ગુલાબચંદજી ઢઢાના અધિપતિપણા નીચે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેમાં ઘણા ઉપયોગી અને વિદ્વત્તાભર્યા લેખો આવતા હતા. સં. ૧૯૬૨માં શ્રી ઢઢાજીનું જયપુરને વદલે માલપુરામાં રહેવાનું થતું હોવાથી આ માસિકના લેખો સંવંધી તેમનાથી ધ્યાન આપી શકાતું નહોતું તેથી કૉન્ફરન્સના આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરી ભાવનગરવાળા શેઠ કુંવરજી આણંદજી અને મુંબઈવાળા શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ વી.પ., એલ.એલ.બી., વધી દેખેલે રાખતા હતા. કૉન્ફરન્સના હેતુઓ પાર પાડવા માટે, તેના ઠરાવો અમલમાં મૂકવા માટે પ્રચાર માટે હેરોલ્ડે સરસ ઝુંબેસ ઉપાડેલી. આ માસિક સારા ઝંચા કાગળ ઉપર સારા ટાઈપથી વર્તીસ પાનાનું છપાતું હતું, ય્યારે તેનું લવાજમ વાર્ષિક ફક્ત એકજ રૂપિયો રાખવામાં આવ્યું હતું. માસિકમાં જાહેરલેખો લેવામાં આવતી નહોતી. હિંદુસ્તાનના જુદી જુદી ભાષા બોલતા પ્રદેશોમાં તેનો ફેલાવો હોવાથી તેમાં થોડાં પાનાં અંગ્રેજીમાં તથા દેવનાગરી લિપિમાં છપાતાં હતાં. તેમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, કન્યાશાળાઓ તથા બીજી જૈન કેળવણી યાતાઓ માટે સ્વાસ ઉપયોગી કેળવણીને લગતા ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપરના લેખો માટે

ખાસ ૪ થી ૮ પાન અનામત રાખવામાં આવતાં હતાં, “હૅરલ્ડ”માં ગૃહસ્થો ઉપરાંત મુનિમહારાજાઓ પણ ધાર્મિક તેમ જ સાહિત્યને લગતા વિદ્વત્તાપૂર્ણ લેખો લખી મોકલતા હતા.

શ્રી દ્વઢાજી પછી કૉન્ફરન્સનું તંત્રીપદ આપણા વિદ્વદૂરત્ન સાક્ષર શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ બી.એ., એલ.એલ.બી. એ કેટલાંક વર્ષો સુધી સંભાળ્યું હતું, અને તેમણે “હૅરલ્ડ”ની પ્રતિષ્ઠામાં ઘણો વધારો કર્યો હતો. તેમના અને અન્ય લેખકોના પ્રતિભાસંપન્ન લેખોથી હૅરલ્ડની લોકપ્રિયતા ઘણી વધી હતી અને જૈનેતર સમાજમાં તેને સારો આવકાર મળ્યો હતો. પાછળથી તેઓ ફારેગ થયા બાદ આત્રા ઉપયોગી માસિકનું પ્રકાશન સં. ૧૯૭૨ લગભગમાં બંધ પડ્યું હતું.

કૉન્ફરન્સ જેવી સંસ્થાને મુખપત્ર વગર કેમ ચાલે? એટલે થોડા વખત પછી સંવત ૧૯૮૧માં જાણે “હૅરોલ્ડ”ના નવા અવતાર-રૂપે ના હોય તેમ “જૈનયુગ” માસિક શરૂ કરવામાં આવ્યું. તેના માનદ તંત્રી તરીકે કાર્ય કરવા શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈએ માથે લીધું. પહેલા જ વર્ષે આ માસિકે ત્રણ ખાસ દલ્લદાર અને ઉચ્ચ સાહિત્યસામગ્રીથી ભરપૂર અંકો કાઢ્યા હતા. ચૈત્ર માસમાં શ્રી મહા-વીર જયંતી અંક, શ્રાવણમાં કૉન્ફરન્સ ખાસ અંક અને દિવાળી ઉપર શ્રી મહાવીર અંક. આ માસિકે પોતાના જીવનકાલ દરમિયાન સાહિત્યની પ્રચ્છર સેવા બજાવી હતી અને વિદ્વદ્ સમાજમાં તે અત્યંત લોકપ્રિય થયું હતું.

સં. ૧૯૮૬-૮૭માં “જૈનયુગ”ને પાક્ષિક બનાવવામાં આવ્યું હતું, અને શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈએ તેનું તંત્રીપદ સંભાળ્યું

હતું. કેટલાંય વર્ષો સુધી સમાજની અને સાહિત્યની આદિતીય સેવા કર્યા બાદ તે સંયોગોવશાત્ બંધ પડ્યું હતું.

જૈનયુગ બંધ પડ્યા પછી કૉન્ફરન્સને મુખપત્રની છોટ સાલ્યા કરતી હતી. પ્રજાના સતત સંપર્કમાં રહેવા, સંસ્થાનો સંદેશો આમ-જનતા સુધી પહોંચાડવા અને સંસ્થાની કાર્યવાહીથી પ્રજાને માહિતગાર રાખવા મુખપત્રની જરૂરિયાત સૌને લાગતી હતી અને તેથી ફાલના અધિવેશને મુખપત્ર ફરી ચાલુ કરવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. તેની ફલશ્રુતિ તરીકે શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ-પત્રિકા નામની માસિક પત્રિકા તા. ૧૧-૧-૧૯૯૦થી શરૂ કરવામાં આવી હતી. કૉન્ફરન્સના પ્રથમ પંક્તિના સેવક, સમાજના અગ્રણી કાર્યકર, અને પ્રખર વક્તા શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચોકસીએ તેનું તંત્રીપદ સંભાળ્યું હતું અને કૉન્ફરન્સના કપરા દિવસોમાં તેમણે કૉન્ફરન્સનો ધ્વજ ફરકતો રાખવા તનતોડ મહેનત કરી હતી. કૉન્ફરન્સના મુખ્યમંત્રી અને પાછલથી ઉપપ્રમુખ તરીકેની તેમની સેવાઓ પળ મુલાય તેવી નથી. પત્રિકાના તેમના અપ્રલેખો નીડરતા, સ્પષ્ટ વક્તૃત્વ અને રચનાત્મક વિચારો માટે સારા પંકાયા હતા.

પત્રિકા જે સ્વરૂપે નીકળતી હતી તે સ્વરૂપમાં અને તેના કલેવરમાં ફેરફાર કરવા સમાજના ઘણા ભાગોમાંથી વારંવાર માગણીઓ થતી હતી. તેથી છેવટે પત્રિકાનું પ્રકાશન બંધ કરી “જૈનયુગ”ને પુનર્જન્મ આપવામાં આવ્યો. છેલ્લાં બે વર્ષથી શ્રી સોહનલાલ મ. કોઠારી, બી.એ., બી.કોમ, (લંડન), એ.સી.એ. (ઇંગ્લંડ) અને શ્રી જયંતિલાલ ર. શાહ, બી.એ., બી.કોમ (લંડન)ના તંત્રી-

પણા નીચે “ જૈનયુગ ” દર માસે નિયમિત પ્રકટ થાય છે. તેને એક “ ક્લાસિકલ ” માસિક બનાવવા તંત્રીઓસહિત જૈનસમાજના અગ્રણી કાર્યકર શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, જે. પી., શ્રી સૌભાગ્ય-ચંદ સિંગી, એમ.એ. અને શ્રી કાંતિલાલ ડી. કોરા, એમ.એ.—એમ પાંચ વિદ્વાનોનું એક મજબૂત વ્યવસ્થાપકમંડળ નીમવામાં આવ્યું છે. વ્યવસ્થાપકમંડળ તરફથી શ્રી કાંતિલાલ ડી. કોરા “ જૈનયુગ ” ને એક ઉચ્ચ કોટિનું સાંસ્કારિક અને સાહિત્યિક પ્રકાશન બનાવવા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે. “ જૈનયુગે ” તેના નવસંસ્કરણના બે વર્ષના ગાળામાં અદ્ભુત પ્રગતિ સાર્થી છે, અને તેના બાહ્ય રૂપરંગ અને આંતરસામગ્રીમાં તેણે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થતાં અન્ય સામાયિકોમાં મોંઘરાનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેની સુઘડ છપાઈ, તેનું કલાત્મક આવરણ અને તેથી યે અધિકતર તેની ઉચ્ચ સાહિત્ય અને વિચારસામગ્રી, સિદ્ધહસ્ત લેખકોના હાથે લખાતા સંશોધન અને પુરાતત્ત્વને લગતા લેખો, નયનમનોહર ચિત્રપ્લેટો વગેરેથી આ માસિક સ્વૂં જ નમૂનેદાર બન્યું છે. જૈનસમાજની સેવા કરવાની સાથે સાથે જૈનસંસ્કૃતિની સેવામાં તે પોતાનો ગૌરવમયો ફાળો આપી રહ્યું છે અને હજી વિશેષપણે આપવાની તે ઉમેદ ધરાવે છે.

“ જૈનયુગ ” નું પ્રકાશન એ કોન્ફરન્સની અનેકવિધ સિદ્ધિઓ પૈકીની મહાન સિદ્ધિ છે.

૧૩. કોન્ફરન્સનું રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ

કોન્ફરન્સનું દૃષ્ટિબિન્દુ હંમેશાં રાષ્ટ્રીય રહ્યું છે અને તેથી તેણે તે બાબત વચ્ચેવચ્ચે ઠરાવો કરી સમાજને યોગ્ય દોરવણી આપી છે. કોન્ફરન્સ જેવી સંસ્થામાં સમાજે જે વિશ્વાસ મૂક્યો હતો તેને પાત્ર

નીવડવાની તેની ફરજ હતી અને તે ફરજ તેણે હિંમતપૂર્વક અદા કરી છે.

જુનેર અધિવેશને પસાર કરેલા વીશમા ઠરાવમાં તેનું આ દૃષ્ટિબિન્દુ બરાબર વ્યક્ત થાય છે.

“ ભારત દેશના ઉદ્ધારમાં જ જૈનસમાજનો ઉદ્ધાર ઓતપ્રોત સમાયેલો છે તેથી ભારતના ઉદ્ધાર માટે શુભ પ્રજાકીય ચલવલો અને પ્રવૃત્તિઓ છે તેમાં સક્રિય ભાગ લેવો જૈનો માટે આવશ્યક છે એમ કૉન્ફરન્સ માને છે અને આપણા દેશની ઉન્નતિનો એક મુખ્ય માર્ગ સ્વદેશી વસ્તુઓનો ઉપયોગ છે; તો આપણે ત્યાં તેમ જ આપણા દરેક જાહેર સ્થાનોમાં બને તેટલી સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી ને તેમાં સ્વદેશી કાપડ અને વિશેષે કરી હાથસુતરની, હાથવળાટની ધાતી વાપરવા આ કૉન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે. ”

દેશભરમાં જે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ આવી હતી તેના પડઢા જૈન-સમાજ ઉપર ઇટલા જ જોરથી પડ્યા હતા અને તે કૉન્ફરન્સે પૂરેપૂરા ઝીલ્યા હતા. રાષ્ટ્રલડતમાં ફાલો આપવા, સ્વદેશી અને ધાતી અપનાવવા અને સ્વદેશી વસ્તુઓના વાપરનો જ આગ્રહ રાખવા કૉન્ફરન્સે જે હાકલ કરી હતી તે તેના રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપને બરાબર વ્યક્ત કરે છે.

તેથી જ રીતે દેશના કોઈ પણ ભાગમાં આફત આવી પડે તો તેની મદદે દોડવાની ફરજ વિશેષે પણ તેણે જૈન સમાજને જાગૃત રાખ્યો હતો. દેશના હરકોઈ ભાગની આફત ઇ રાષ્ટ્રીય આફત ગણાવી જોઈએ એ વાત ચૌદમા મુંબઈ અધિવેશનમાં બિહારના મૂકંપથી પિડિત દેશબાંધવોની સહાયતાર્થે પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કરવાની કૉન્ફરન્સે જે હાકલ કરી તેમાં પ્રતિબિંબિત થયેલી છે.

ચૌદમા અધિવેશને પળ તેનાં એકત્રીસમા ઠરાવદ્વારા દરેક જૈન માર્કેટને શુદ્ધ ધર્મી અગર તો સ્વદેશી કાપડ તથા જરૂરિયાતની વધી દેશમાં બનેલી ચીજો વાપરવા આગ્રહ કર્યો હતો.

ફાલના અધિવેશને “ભારતના સ્વતંત્ર લોકતંત્રને” આવકારતો અને “મહાત્મા ગાંધીજીએ અહિંસા અને સત્યના પંથે ચાલી ભારતને મુક્તિ અપાવવામાં જે મહાન ભાગ ભજવ્યો છે તેને અંજલી” આપતો ઠરાવ પસાર કર્યો હતો તેમ જ ગૌરવ પ્રતિબંધ અને દારુબંધી માટે સરકારને અભિનંદન આપ્યાં હતાં.

ઓગણીસમા સુવર્ણ જયંતી અધિવેશને જૈનોને “રાષ્ટ્રોન્નતિના કાર્યમાં વધુ ભાગ લેવા” અને “મધ્યસ્થ સરકાર, પ્રાદેશિક સરકારો અને બીજી સરકારી અને અર્ધસરકારી સંસ્થાઓમાં દાખલ થઈ રાષ્ટ્ર હિતના કાર્યમાં યથાશક્તિ સેવા આપવા” ધ્યાન અનુરોધ કર્યો હતો.

આપણી માતૃભૂમિના સ્વાતંત્ર્યસંગ્રામનું જે પ્રચંડ પૂર આવ્યું હતું અને દેશના મહાન નેતા મહાત્મા ગાંધીજીએ સને ૧૯૩૦માં એતિહાસિક ડાંડીકૂચ શરૂ કરી સત્યાગ્રહના મંડાળ કરી બ્રિટિશ સત્તાનત સામે અહિંસક વળવો પોકાર્યો હતો તેમાં સાથ આપવા કૉન્ફરન્સની કાર્યવાહી સમિતિએ જૈનોને હાકલ કરી હતી. સ્વદેશીના પ્રચાર માટે સ્વદેશી પ્રચાર અને બ્રિટિશ વહિષ્કાર સમિતિ નીમી હતી અને પત્રિકાઓ, પોસ્ટરો અને ભાષણોદ્વારા પ્રચાર કર્યો હતો. વઢી દેશના આ આજ્ઞાદીના જંગ દરમ્યાન હજારો માર્કેટને પોલીસ અલ્યાચારના ભોગ બની લોહીલુહાણ થઈ ઘવાયેલા અને કેટલાક મૃત્યુ પળ પામેલા. વઢી માન્યવર દેશનાયકો અને હજારો દેશવંધુઓ જેલ ભોગવી રહ્યા હોય ત્યારે “આ વખતમાં

જમણવારો ન શોમે ” એવો ઠરાવ કરી સામુદાયિક જમણ બંધ રાખવા કૉન્ફરન્સની કાર્યવાહીએ હાકલ કરેલી અને તેના પરિણામે ઘણાં સ્થળોએ જમણવારો બંધ રહ્યા હતા. સરકારી દમનનીતિ અને અલ્યા-ચારો સામે પણ કાર્યવાહી સમિતિએ વિરોધના ઠરાવો કરેલા હતા.

આમ કૉન્ફરન્સે પોતાને એક મહાન રાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરીકે પૂરવાર કરી છે, જૈનસમાજના સાંસ્કૃતિક હિતો જાળવવા સાથે તે પોતાનું રાષ્ટ્રસેવાનું ધ્યેય ચૂકી નથી. પોતાની દીર્ઘ અને યશસ્વી કારકિર્દીમાં તેણે કાદિ સંકુચિત કે કોમી મનોદશા સેવી નથી. કોમકોમ વચ્ચે વૈમનસ્ય વધે કે બીજી કોમના હિતોને ભોગે પોતાની કોમ આગલ વધે એવું તેણે કાદિ ઇચ્છ્યું નથી. કૉન્ફરન્સનું આ ઉદાત્ત સ્વરૂપ એ કૉન્ફરન્સની ગરવી ગૌરવગાથા છે.

કૉન્ફરન્સે એક રેટિયાપ્રચારપ્રદર્શન પણ સને ૧૯૩૦માં મર્યું હતું.

૧૪ સમાજસુધારણા

સમાજમાં પ્રચલિત હાનિકારક રિવાજો દૂર કરવા ઉપર કૉન્ફરન્સે શરૂઆતથી જ માર મૂક્યો હતો. બીજા મુંબઈ અધિવેશને સં. ૧૯૧૯માં તે વલતના પ્રચલિત રિવાજો પૈકી

૧. મરણ પાછલ રડવુંકૂટવું,
૨. મરણ પાછલ જમણવાર,
૩. બીજા છોટા ફરજિયાત લર્ચો,
૪. કન્યાવિક્રય,
૫. અન્ય શાસ્ત્ર પ્રમાણે વ્યાવહારિક ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે,

૬. બાઝલમ્,

૭. વૃદ્ધવિવાહ,

વગેરે રિવાજો કોમને અવનતિના રસ્તે લઈ જનાર હોઈ તે બંધ કરવા અનુરોધ કર્યો હતો, ઇટલું જ નહિં પણ લોકો આ ઠરાવની પાછલ રહેલું હાર્દ સમજી તેની નાગચૂડમાંથી મૂક્ત થાય તે માટે ઉપદેશકોદ્વારા પણ લોકમત કેલવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. ત્રીજી વડોદરા કોન્ફરન્સે તેમ જ પાંચમી અમદાવાદ કોન્ફરન્સે પણ આ રિવાજો બંધ કરવા ખાસ ઠરાવ કર્યો હતો. કોન્ફરન્સના નેજા નીચે વ્યક્તોવ્યક્ત ભરાતી મહિલા પરિષદો પણ આ બાબતમાં ઘટતા ઠરાવો કરતી હતી. આ બધાના પરિણામે લોકોની આંખો ખૂલવા લાગી હતી અને સમાજજીવનને પાયમાલ કરનાર રિવાજો દૂર કરવા તરફની ધીમી છતાં મક્કમ પ્રક્રિયા ચાલુ થઈ હતી.

તેરમા જુનેર અધિવેશને પણ જે હાનિકારક પ્રથાઓ કોમનું જીવન ચૂસી રહી હતી તે દૂર કરવા જોશપૂર્વક કામ કરવા, પુત્રને ૧૮ વર્ષની નીચે અને પુત્રીને ચૌદ વર્ષની નીચેની ઊંમરે નહિ પરણાવવા, ૪૫ વર્ષની વય પછી કોઈ પણ ગૃહસ્થે લગ્ન નહિ કરવા, એક ઊપર બીજી સ્ત્રી કરવા ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવા, મરણ તેમ જ સીમંત પાછલ થતાં જમણો બંધ કરવા તેમ જ લગ્નાદિ નાતવરા તેમ જ ફરજિયાત સર્ચાં બંધ અગર ઓછા કરવા, કન્યાવિક્રય કે વરવિક્રયની પ્રથા બંધ કરવા અને લગ્નાદિ પ્રસંગે વેસ્યાના નાચ ન કરાવવા બાબત ખાસ ઠરાવો કરી પ્રજાને તે પ્રમાણે અમલ કરવા આવાહન કર્યું હતું.

આ રીતે કોન્ફરન્સે જૈનસમાજને કોરી ખાતી વદીઓ દૂર કરી જૈનોનું સામાજિક જીવન તંદુરસ્ત, તાજગીમયું અને ઊર્ધ્વગામી

બને તે માટે સતત પ્રચાર અને પ્રયત્નો કર્યા છે અને તેનાં ઘણાં મિષ્ટ ફલો સમાજ આજે ભોગવી રહ્યો છે.

૧૫. સુકૃતમંડાર ફંડ

કૉન્ફરન્સ તરફથી જીર્ણ પુસ્તકોધ્ધાર ખાતુ, નિરાશ્રિત ખાતુ, જીવદયા ખાતુ, કેલ્વણી ખાતુ, કૉન્ફરન્સ નિભાવખાતુ વગેરે ખાતાનું કામકાજ તેની શરુઆત થઈ ત્યારથી હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. સંવત ૧૯૬૦ તથા ૧૯૬૧નાં વર્ષોમાં દરેક ખાતાને નાણાંની સહાય એકસરખી રીતે મળતી રહી હતી અને તેથી તે વર્ષોમાં દરેક ખાતાનું કામ પૂરજોશમાં ચાલ્યું હતું. દરેક ખાતાં અત્યંત ઉપયોગી કાર્યો કરતાં હોવાથી અને શરુ થયેલાં કાર્યોને અપૂર્ણ સ્થિતિએ મૂકવામાં વિશેષ હાનિ હોવાથી સં. ૧૯૬૨થી સં. ૧૯૬૪ સુધી દરેક ખાતાનું ખર્ચ, તેની આવક કરતાં વધી ગયું હતું. દરેક ખાતાંની સ્થિતિ દિન પર દિન નબળી હાલતમાં આવી ગઈ હતી. આખરે નાણાં અને સહાયના અભાવથી દરેક ખાતાને ટકાવી રાખવું અશક્ય જણાયું. તેથી સુકૃતમંડાર ફંડ ચાલુ કરવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૯૬૫માં નવીન યોજના ઘડી કાઢવાની જરૂર પડી. માત્ર કેલ્વણી અને કૉન્ફરન્સ નિભાવ ખાતાં કોઈ પળ પ્રયાસે ટકાવવાં ઉચિત જણાયાં. તે બંનેને નાણાં પૂરાં પાડવાના હેતુથી અને કૉન્ફરન્સનું કાર્ય હંમેશને માટે ચાલુ રહે તેવા હેતુથી દર વર્ષે દરેક જૈન ચાર આનાની રકમ આપે તેવી રીતની “શ્રી સુકૃત મંડાર” નામની યોજના પુના અધિવેશનમાં અમલમાં મૂકવાનું ઠરાવ્યું હતું. તે સંબંધમાં રાયવહાદુર બદ્રીદાસજી તથા અન્ય ગૃહસ્થોએ તે અમલમાં મુકાવવા સારુ પુષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને તે માટે

કોન્ફરન્સના ઉપદેશકોએ પળ માષણો આપી તે યોજના અમલમાં મુકાવવા માટે ગામેગામ ઠરાવો કરાવ્યા હતા. ત્યારપછી પળ જુદા જુદા અધિવેશનોમાં આ યોજનાને પુષ્ટ કરવા બારંબાર ઠરાવો થયા હતા, કેટલાક સ્થળોએ સુકૃત મંડાર ફંડને સમૃદ્ધ કરવા સારો પ્રયત્ન થયો હતો, ત્યારે કેટલાક સ્થળે સંતોષકારક કામ નહોતું પળ થતું.

“સુકૃત મંડાર ફંડ” કોન્ફરન્સની જીવાદોરીસમું હતું. વર્ષો સુધી આ યોજનાનો અમલ ચાલુ રહ્યો હતો. સુકૃત મંડાર ફંડની ચાર આનાની રકમ ઇટલી નાની હતી કે ગરીબ, તવંગર કે મધ્યમ-વર્ગના સૌ કોઈ તે દ્વારા કોન્ફરન્સને સહાય કરી શકતા હતા. ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય એ ન્યાયે ચાર આના કોઈને ભારે પડે નહિ અને કોન્ફરન્સની ફોળી છલકાઈ જાય અને તેનાથી સમાજનાં અનેક હિતવર્ધક કાર્યો થઈ શકે એ તેની પાછળનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો.

આ સુંદર યોજનાનો અમલ હાલ અટકી ગયો છે અને તેને તે સ્વરૂપે યા ત્રીજા સ્વરૂપે પુનર્જીવન આપવાની જરૂર છે.

૧૬. આક્ષેપ પ્રતિકાર

ઘણી વખતે જૈનધર્મ, તેની સંસ્કૃતિ, તેનો ઇતિહાસ અને તેના સિદ્ધાંતોની સાચી સમજના અભાવે કે ઇરાદાપૂર્વક જૈનધર્મ ઉપર જૈનેતર લેખકો તરફથી આક્ષેપો અને પ્રંહારો થયા કરે છે. જ્યારે જ્યારે કોન્ફરન્સના ધ્યાન ઉપર આ હકીકત આવી છે અગર લાવવામાં આવી છે ત્યારે ત્યારે કોન્ફરન્સે તેના પ્રતિકાર માટે ઘટતા પ્રયત્નો કર્યા છે. કોન્ફરન્સના પ્રયત્નોને પરિણામે ઘણાં પાઠ્યપુસ્તકોમાંથી ચાંધાજનક પકરાઓ કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે અગર જૈન કોમની

લોગણી દુઃખાવનાર પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તકો તરીકે ચલાવવાં બંધ થયાં છે.

શ્રી ધર્માનંદ કોસંઘીએ લખેલ ભગવાન બુદ્ધ નામના પુસ્તકમાં શ્રી મહાવીરસ્વામી અને શ્રમણસંઘ અંગે જે ગેરસમજ ઝૂમું કરનારું માંસાહારનું લખાણ છે તે રદ કરાવવા મુંબઈ ખાતે ભરાયેલા વીસમા અધિવેશને ધ્યાન ઠરાવ કર્યો હતો. તે લખાણ આ પુસ્તકમાંથી રદ કરવા માટે યોગ્ય પગલાં ભરવાને કોન્ફરન્સે ભારત સરકારને તેમ જ સાહિત્ય અકાદમીને આગ્રહ કરતો ઠરાવ કરી વિશેષમાં ઠરાવ્યું હતું કે,

“ આ અંગે સાહિત્ય અકાદમીએ મજકુર લખાણના અર્થ અંગે નોટ મૂકવા જે ઠરાવ કર્યો છે તેથી સમગ્ર જૈનસમાજને જરા પણ સંતોષ થયો નથી અને આ લખાણ સદંતર રદ થવું જોઈએ એવી માન્યતા જૈનસમાજ ધરાવે છે. આ માટે કોન્ફરન્સ સમગ્ર જૈનસમાજને આંદોલન ચાલુ રાખવા જણાવે છે. ”

કોન્ફરન્સે પોતે પણ આ બાબતમાં ઘણો જ પત્રવ્યવહાર, લખા-પટ્ટી વગેરે કર્યાં હતાં.

કોન્ફરન્સની અનેક વિધાયક પ્રવૃત્તિઓમાં આ પ્રવૃત્તિ પણ સમયે સમયે અગત્યની પૂરવાર થયેલી છે.

૧૭. આશાતનાનિવારણ

આપણા પરમપૂજ્ય તીર્થંકરો, પવિત્ર મંદિરો અને માનનીય ગુરુ-દેવો આદિની વિવિધ પ્રકારે થઈ રહેલી આશાતનાઓ ટાળવા માટે પણ કોન્ફરન્સ તરફથી પૂર્ણ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે. સં. ૧૯૬૪માં ભરસેલી પાંચમી અમદાવાદ કોન્ફરન્સમાં આ બાબત ધ્યાન ઠરાવ કરવાની જરૂર પડી હતી.

“હાલમાં આપણા પવિત્ર તીર્થકર ભગવાનની છબીઓ, ફોટોગ્રાફો વગેરે આ દેશમાં તથા પરદેશમાં છપાયેલા અને પાડેલા બજારમાં વેચવામાં આવે છે, તેથી ઘણીજ આશાતના થાય છે, માટે તે સામે આ કોન્ફરન્સ પોતાની સખત નાપસંદગી જાહેર કરે છે અને ઈચ્છે છે કે આવી છબીઓને ખરીદ કરીને અથવા બીજી કોઈ રીતે કોઈએ ઉત્તેજન આપવું નહિ તેમજ આવી છબીઓ કોઈ પણ દેરામાંથી પાડવા દેવી નહિ અને કોઈ પણ જૈને પાઢવી નહિ (ઠરાવ ૧૪.).”

આ ઠરાવ પછી તેના સક્રિય અમલનું કામ શ્રી અમરચંદ પી. પરમાર તથા શ્રી ત્રિભોવનદાસ ઓધવજી શાહ, બી.એ., એલ.એલ.,બી.ને સોંપવામાં આવ્યું હતું અને તેમણે ઘણો શ્રમ લઈ, સમજાવટથી અને જ્યાં સમજાવટ કામિયાબ ન નીવડી ત્યાં પોલિસ વગેરેની મદદ લઈને તીર્થકરો અને મુનિમહારાજાઓની છબીઓનું અને પિક્ટોરિયલ પોસ્ટકાર્ડોનું જાહેર વેચાણ મુંબઈ, પૂના, વડોદરા, ભાવનગર, પાલીતાણા વગેરે સ્થળોએ બંધ કરાવ્યું હતું.

કોન્ફરન્સના પ્રયાસોથી, ટટન ઉપર મૂકવામાં આવતી તે પ્રકારની છબીઓ બંધ થઈ હતી તથા જૈનપાત્રોની ફિલ્મો લેવાતી અટકી હતી. કેટલાક વખત ઉપર મુંબઈની શાહ મહેતા પ્રોડકશન નામની પેઢીએ વર્તમાનપત્રોમાં જાહેરખબર આપીને શ્રીપાલ્લકુમાર અને મયણાસુંદરી તથા ચક્રવર્તી ભરતની ફિલ્મો ઉતારવાની યોજના બહાર પાડી હતી ત્યારે કોન્ફરન્સે સ્થાનિક સમિતિ તથા અખિલ હિંદ સમિતિના સભ્યો, અગ્રગણ્ય જૈનો અને પૂજ્ય મુનિવરો તથા સંસ્થાઓના અભિપ્રાયો મંગાવીને ઘટતી કાર્યવાહી કરી હતી.

આ સિવાય ઘણા નાનામોટા પ્રસંગોએ આશાતનાનિવારણ માટે

કોન્ફરન્સ યુક્ત કામગીરી બજાવતી આવી છે. સમગ્ર ભારતવર્ષના જૈનોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી હોવાના કારણે તેનો સંગઠિત અવાજ આવા પ્રસંગોએ ઘણાં સુંદર પરિણામો લાવી શક્યો છે.

૧૮. ત્રણે ફિરકાનું એક્ય—સંગઠન

કોન્ફરન્સ હંમેશાં જૈનોના તમામ ફિરકાઓના સંગઠન ઉપર ભાર મૂકતી આવી છે. કોઈ પણ જૈન ધર્મને લગતો સર્વસામાન્ય સવાલ હોય ત્યારે તમામનો સંયુક્ત અવાજ જે કારગત નીવડે છે તેવો વ્યક્તિગત નથી નીવડતો. વઢી ત્રણે ફિરકાના સંતાનો એક જ ભગવાન મહાવીરના પુત્રો છે અને કેવળ અમુક ધાર્મિક માન્યતાઓના કારણે તેમનામાં કુસંપ ન રહેવો જોઈએ. કોન્ફરન્સ પહેલેથી આ વાત ઉપર ભાર મૂકતી આવી છે. તેણે વચમાં ત્રણે ફિરકાની એક કમિટી પણ નીમેલી. વઢી આ મહાન આદર્શને કારણે શ્વેતાંબરો અને દિગંબરો વચ્ચે અંદરોઅંદર ઘણા તીર્થસ્થાનો અંગે ઇઘડા ચાલતા હોવા છતાં જ્યારે જ્યારે દિગંબર મંદિરો, તીર્થો કે મૂર્તિઓ ઉપર ધર્માધો તરફથી આક્રમણ થયું છે ત્યારે ત્યારે કોન્ફરન્સ, અંદરોઅંદરના મતભેદો ભૂલી જઈ દિગંબરભાઈઓની મદદે પહોંચેલી છે. કુડચી અને જબલપુરના અલ્યાચારોમાં દિગંબર મૂર્તિઓનું ઘડન થયું અને દિગંબરભાઈઓ ઉપર અલ્યાચારો ગુજર્યા ત્યારે કોન્ફરન્સે તે સામે પ્રચંડ વિરોધ ઊઠાવ્યો હતો અને દિગંબરો સાથે પોતાની તાકાત મિલાવી હતી તેમ જ તેમના પરના આક્રમણને પોતાના ઉપરનું આક્રમણ ગણ્યું હતું. કોન્ફરન્સે ત્રણે ફિરકાના એક્યની જે હવા જમાવી છે તેને લીધે ઘણા નાનામોટા ગામોમાં ભાઈચારો અને એકલાસ વધ્યાં છે. સ્થલે સ્થલે મહાવીર જયંતિ

ત્રણે ફિરકાના સંયુક્ત આશ્રય હેઠળ ઉજવાતી થઈ છે અને બીજાં ઘણાં શુભ કાર્યો સંગઠનપૂર્વક થાય છે. નવયુગની પ્રજા ત્રણે ફિરકાઓ વચ્ચે સંપ અને માઈચારો ઝંખે છે. કૉન્ફરન્સે વીસમા અધિવેશનમાં એક ઠરાવદ્વારા આ ઝંખનાને જ વાચા આપી છે.

“ જૈનસમાજના બધા ફિરકાઓ વચ્ચે ભ્રાતૃભાવ અને નિકટતા કેળવવા તેમ જ સર્વસામાન્ય પ્રશ્નો વિષે સહકારથી કાર્ય કરવા આ અધિવેશન જૈનસમાજને અનુરોધ કરે છે; અને આ અંગે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા કાર્યવાહી સમિતિને મલામળ કરે છે. ”

કૉન્ફરન્સનું આ વલણ વિચારપરિવર્તનની દિશામાં ઘણું જ ઉપકારક નીવડ્યું છે અને ત્રણે ફિરકાના જૈનો એક જ પિતાના પુત્રો છે એ ભાવના દિવસે દિવસે પ્રબળ બનતી જાય છે.

૧૯. સર્વદેશીય સાહિત્યપ્રચાર

યુનિવર્સિટીઓમાં ઉચ્ચ જૈન શિક્ષણના પ્રચાર માટે જૈન સાહિત્યનાં પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર કરવા ઉપર તેમ જ અર્ધમાગધી અને પ્રાકૃત ભાષાના પુનરુદ્ધાર ઉપર તેમ જ જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ તથા જૈન ગુર્જર કવિઓ જેવા વિદ્વદ્ભોગ્ય ગ્રંથોના પ્રકાશન ઉપર કૉન્ફરન્સે ધ્યાન આપ્યું છે તેવી જ રીતે સામાન્ય માણસ સરલતાથી સમજી શકે તેવા સાહિત્યની જરૂરિયાત તરફ પણ કૉન્ફરન્સનું ધ્યાન ગયું છે. તેથી જ વીસમા અધિવેશને શ્રી ધીરજલાલ ટૉંકરશી શાહે રજૂ કરેલો નીચેનો ઠરાવ સર્વાનુમતે પાસ કર્યો હતો.

“ વીતરાગ દેવથી પ્રવર્તેલા અને સદ્ગુરુથી પ્રચાર પામેલા જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો સમસ્ત વિશ્વને હિતકારી છે એવો આ અધિવેશન દૃઢ અભિપ્રાય ધરાવે છે. તેથી જાહેર જનતા સરલતાથી સમજી શકે તેવી

રીતે જૈન ધર્મના પુસ્તકો દરેક ભાષામાં લખાય અને તેનો બહોલો પ્રચાર થાય તેને આવશ્યક માને છે. આ દિશામાં સસ્તા સાહિત્યનો પ્રચાર કરવા યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કરવા કાર્યવાહી સમિતિને સૂચવવામાં આવે છે.”

જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા માટે આધુનિક શૈલીએ સાહિત્ય—સસ્તુ સાહિત્ય જુદી જુદી ભાષાઓમાં પ્રકટ કરવાની ઘણી જ જરૂર છે. જેથી જૈનેતર પ્રજા અને પરદેશીઓ સુદ્ધાં જૈન તત્ત્વજ્ઞાન સરલતાથી સમજી શકે. પંન્યાસ શ્રી વિકાસવિજયજી, શતાવધાની સાહિત્યપ્રિય મુનીશ્રી યશોવિજયજી તથા શતાવધાની મુનીશ્રી જયાનંદવિજયજીએ પણ કોન્ફરન્સના મંચ ઉપરથી આ ઠરાવને અનુમોદન આપી જૈન સાહિત્યની જૈન તેમ જ જૈનેતર સમાજમાં પ્રચારની આવશ્યકતા ઉપર ભાર મૂકી જૈન સમાજને આ બાબતની પોતાની ફરજ પ્રત્યે જાગૃત થવાની હાકલ કરી હતી, પરિણામે શ્રીયુત ભાઈચંદભાઈ નગીનદાસ જ્ઞવેરીએ શ્રી વિજયદેવસુરસંઘ તરફથી જૈન ધર્મ અંગેનું સુંદર પુસ્તક તૈયાર કરવા અંગે ગોડીજી જ્ઞાનસમિતિ તરફથી રૂપિયા દશ હજાર ખર્ચવાની તેમ જ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રી ભાઈચંદ મંછુભાઈના ટ્રસ્ટમાંથી તેઓશ્રીના સ્મરણાર્થે જૈન તીર્થોની ગાઈડ તૈયાર કરવા રૂપિયા પાંચ હજાર આપવાની જાહેરાત કરી હતી.

આમ આ ઠરાવ કોન્ફરન્સની રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓની દિશામાં એક કદમ આગે ઉઠાવતો હતો.

૨૦. સલાવતો

જૈનસમાજ સલાવતો માટે મશહૂર છે. ધર્મને માટે તેણે લાખો રૂપીયા ખર્ચ્યા છે અને હજી ખર્ચે છે. પરંતુ લાંબા કાલ સુધી જૈન

સમાજે સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ તરફ દુર્લક્ષ સેવ્યું હતું અને તેથી સમાજોત્થાનની પ્રવૃત્તિઓ માટે દાન કરવા તરફ તેનું લક્ષ ઓછું હતું. કોન્ફરન્સે પોતાના જન્મકાળથી જૈનસમાજના નિરાશ્રિત અને દુઃખી ભાઈઓને રાહત માટે, તેમનામાં કેલવળીનો પ્રચાર થાય તે માટે અને તેઓ વ્યાપારધંધે લાગે તે માટે સ્વૂબ જોરશોરથી પ્રચાર કર્યો અને ત્યારથી સૌને લાગ્યું કે દાનની આ દિશા તદ્દન ઊલેચવા જેવી નથી. કોન્ફરન્સે લગભગ પોતાના દરેક અધિવેશનમાં જૈન સમાજનું ધ્યાન આ પ્રશ્ન પરત્વે દોર્યું હતું. પરિણામે આજ સુધીમાં કોન્ફરન્સના મંચ પરથી સામાજિક કાર્યો માટે લાખોની સલાવતો જાહેર થઈ છે, ઇટલું જ નહિ પણ સારાયે જૈન સમાજે કોન્ફરન્સનો સંદેશ શીલી આ પ્રવૃત્તિઓનું મહત્ત્વ સમજી તે માટે લાખો રૂપિયા खर्च્યા છે. ધર્મ અને સમાજ ઇટલા બધા પરસ્પર અવલંબીને રહેલા છે કે બંને એકબીજાના અવિભાજ્ય અંગ જેવા છે. સમાજ સિદ્ધાતો હોય તો ધર્મ ટકી શકે નહિ અને ધર્મ સિદ્ધાતો હોય તો સમાજ ટકી શકે નહિ. ધર્મ અને સમાજરૂપી બે આંખમાંથી કોઈ પણ આંખ ઓછી કીમતી નથી. બંને એકબીજાનાં પૂરક છે. સુખી સમાજ ધર્મ કરી શકે છે અને સાચો ધર્મ સુખી કરી શકે છે.

કોન્ફરન્સના સતત આંદોલનોને પરિણામે જૈનસમાજ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ તરફ જરાયે ઉપેક્ષા કર્યા સિવાય, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ પાછલ ધનવ્યય કરવાનું શીલ્યો ઇ તેની જેવી સિદ્ધિ ન કહેવાય. જૈનસમાજમાં કેલવળીને લગતી તેમ જ બીજી અનેક સામાજિક સંસ્થાઓ આજે કામ કરી રહી છે, તેનો યશ આપણી આ મહા-સમાને ઘટે છે.

પ્રકરણ ૫મું

કૉન્ફરન્સનું બંધારણ અને તેનો વિકાસ

૨. કૉન્ફરન્સની સ્થાપના થઈ તે વખતે કૉન્ફરન્સને કંઈ બંધારણ જેવું હતું જ નહિ. પહેલા ફલોધી અધિવેશને ઠરાવેલું કે કૉન્ફરન્સનું તમામ કામકાજ કરવા માટે જનરલ સેક્રેટરી તથા પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓની નિમણૂક કરવી (ઠરાવ ૧૧મો). તે પ્રમાણે ફક્ત સેક્રેટરીઓથી જ કામની શરૂઆત થઈ. ઇન્ડિયા (ભારત-વર્ષ)ને બે ભાગમાં વહેંચી નાખી અપર ઇન્ડિયા માટે એક જયપુર-નિવાસી શ્રી ગુલાબચંદજી દટ્ટા અને લોઅર ઇન્ડિયા માટે એક અમદાવાદનિવાસી શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ એમ બે જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમ્યા. તે ઉપરાંત મુંબઈ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, દક્ષિણ, મધ્ય હિંદ, માલવા, પંજાબ, બંગાળ, હૂંદાહ, મારવાડ, રાજપુતાના અને મેવાડ પ્રાંતો માટે ૧૪ પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવેલા.

બીજા મુંબઈ અધિવેશનમાં ચાર જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવેલા અને કૉન્ફરન્સની મુખ્ય ઑફિસ મુંબઈમાં રાખવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. તે મુજબ આજપર્યંત કૉન્ફરન્સની મુખ્ય ઑફિસ મુંબઈ ખાતે જ છે અને ત્યાંથી આખા હિંદુસ્તાનમાં કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિઓ ચલાવે છે. મુંબઈ ખાતે નિમાયેલા ચારે જનરલ સેક્રેટરીઓ આ પ્રમાણે હતા. શ્રી ગુલાબચંદજી દટ્ટા, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, રાય કુમારસિંહજી અને શેઠ ફકીરચંદ

પ્રેમચંદ જી. પી. શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ મુંબઈમાં રહેતા હોઈ તેમને રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી ઠરાવવામાં આવ્યા હતા. તેમના સિવાયના ત્રણ જનરલ સેક્રેટરીઓની અનુક્રમે (૧) રાજપુતાના, મધ્યપ્રાંત અને માલવા, (૨) સુરતથી પાલણપુર સુધીના પ્રદેશો, અને (૩) બંગાળા, નૉર્થ-વેસ્ટ પ્રોવિન્સીસ અને પંજાબ માટે (૧) જયપુર, (૨) અમદાવાદ અને કલકત્તા ઑફિસો રાખવામાં આવી હતી. રેસિડેન્ટ સેક્રેટરીના હાથ નીચે સુરતથી દક્ષિણનો પ્રદેશ સોંપવામાં આવ્યો હતો.

આ પ્રમાણે પોતપોતાના પ્રદેશોની વહેંચણી કરીને ચારે જનરલ સેક્રેટરીઓ અનુક્રમે (૧) પુસ્તકોદ્ધાર અને નિરાશ્રિત, (૨) કેલવણી, (૩) મંદિરોદ્ધાર અને (૪) જીવદયાનાં ખાતાંઓ વહેંચી લીધાં હતાં.

વીજા મુંબઈ અધિવેશને “જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સની યોજના” ફત્તેહમંદીથી પાર પાડવા માટે એક વિદ્વાન પગારદાર સેક્રેટરી નીમવાનો, મોટા શહેરોમાં પ્રાન્તિક સેક્રેટરીઓને બદલે જોઈન્ટ સેક્રેટરીઓ નીમવાનો અને તેમની દેખરેખ નીચે તે શહેરોમાં સ્ટેન્ડિંગ કમિટીઓ સ્થાપવાનો, જુદાં જુદાં ગામો તથા શહેરોમાં વૉલંટરી સેક્રેટરીઓ નીમવાનો, અને સ્ટેન્ડિંગ કમિટી કૉન્ફરન્સની યોજનાઓ અમલમાં મૂકવા અને આસપાસના ગામોમાં જાગૃતિ રાખવા સંબંધમાં સ્વર્ચની વ્યવસ્થા પોતાના શહેરમાંથી કરી લેવાનો અને જોઈન્ટ સેક્રેટરીઓ તથા વૉલંટરી સેક્રેટરીઓ કૉન્ફરન્સ સંબંધમાં થયેલા કામકાજનો રિપોર્ટ જનરલ સેક્રેટરીને મોકલી આપવા, તથા તે ઉપરથી તૈયાર કરેલો રિપોર્ટ જનરલ સેક્રેટરી પ્રત્યેક કૉન્ફરન્સ વાળે તે વાંચી જવા વગેરે વાબતો માટે ઝુંબુંદ બંધારણ કરવા

માટે ચાર વિદ્વાન જનરલ સેક્રેટરીઓ નીમવા ઠરાવ્યું હતું (ઠરાવ ૭મો), જેમનાં નામ ઉપર આપવામાં આવ્યાં છે. વંઝી એક બીજા ઠરાવદ્વારા જૈનકોન્ફરન્સને લગતાં પાંચે ખાતાના ફંડમાં જે રકમો ભરાઈ તેની વ્યવસ્થા સર્વાનુમતિથી અગર ત્રણના એકમતથી કરવા જનરલ સેક્રેટરીઓ, જેઓને ટ્રેઝરરો પણ ઠરાવવામાં આવ્યા હતા, તેમને સત્તા આપી હતી (ઠરાવ ૧૦મો).

ત્રીજી વડોદરા કોન્ફરન્સ વચ્ચે મજબૂત બંધારણ માટે માંગ ઝૂઠી હતી તેમ જ અલ્યાર સુધી મોટા બાદશાહી ઠઠેરા સાથે અધિ-વેશનો મળતાં હતાં તેમાં જે ખર્ચ થતો હતો તે સામે પણ ટીકાઓ શરૂ થઈ હતી. દર વર્ષે કોન્ફરન્સનું અધિવેશન મેલવવા બાબતમાં પણ મતભેદ પ્રવર્તતો હતો. સાતમો ઠરાવ રજૂ કરતાં શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈએ બંધારણ બાબત જે ઉદ્ગારો કાઢેલા તે તે વચ્ચે સૌના મનમાં ચાલી રહેલી વિચારણાનો પડઘો પાડે છે.

“ આપણે ચાર સેક્રેટરીઓ નીમી કામ ચલાવીએ છીએ તેમાં ઘણા જ સુધારાવધારા કરવાની જરૂર છે, પણ જ્યાં સુધી આ ખાતું બાલ્યાવસ્થામાં છે ત્યાં સુધી તેમ ચલાવવા સિવાય બીજો ઉપાય નથી. હવે આપણે દર વર્ષે આ રીતે એકઠા થવું કે નહિ એ સવાલ થાય છે. આ સંબંધમાં કહેવાનું ઘણું જ છે. બીજા અને ત્રીજા વર્ષે તો આપણે આવો આડંબર કરી કોન્ફરન્સ મેળું કર્યું પણ દર વર્ષે આમ બનવું એમાં ઘણો ખર્ચ અને તે કરતાં બહુ જ વિકટ મહેનત રહેલી છે. જો આ મુજબ દર વર્ષે કર્યા ગયા તો લાંબો વચ્ચત નબાવી શકવાના નથી. આપણામાં સાધારણ સિવાજ છે કે, પરોળા બેચાર દિવસે જવાના હોય તેમને મીઠાં મીઠાં ભોજન પીરસવાં પણ જે ઘરના માણસ હોય અને જાથુ રહેનાર હોય તે તો સાદું જમણ જ લે છે. કોન્ફરન્સને પણ આપણે ઘરના માણસ જેવું બનાવવાની જરૂર છે, નહિ તો જાથુ નમશે નહિ.”

આ અધિવેશનમાં કૉન્ફરન્સના ઠરાવોને પુષ્ટિ આપવા માસિક કાઢવાનો અને પ્રથમ વાર ડેલિગેટો માટે રૂ. ૨, બે ફી લેવાનો ઠરાવ થયો હતો (ઠરાવ ૭મો).

તે ઉપરાંત વડોદરા અધિવેશનમાં દરેક જનરલ સેક્રેટરીને પોતાના પ્રાંતમાંનાં દરેક કાર્યો સંભાળવાની સત્તા આપવામાં આવી અને તે પ્રમાણે જુદા જુદા જનરલ સેક્રેટરીઓની મંજૂરી અને અભિપ્રાયો મંગાવવામાં જે કાલ વ્યતીત થતો હતો તે દૂર કરી, દરેક જનરલ સેક્રેટરીને પોતાના વિભાગમાં સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી.

સં. ૧૯૬૨ના ફાગણ માસમાં પાટણખાતે મળેલી ચોથી કૉન્ફરન્સ વખતે તે વખતના જનરલ સેક્રેટરીઓને કામકાજમાં મદદ કરવા અર્થે તેટલી જ સત્તા સાથે શેઠ જીવણચંદ ધરમચંદ, શેઠ કુંવરજી આણંદજી અને શેઠ માણેકલાલ ઘેલામાઈની આસિસ્ટન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ, જે. પી.ના અવસાન પછી શેઠ વીરચંદ દીપચંદ, સી. આઈ. ઈ.ને રોસિડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે નીમવામાં આવ્યા હતા.

સં. ૧૯૬૩માં અમદાવાદ ખાતે ભરાયેલા પાંચમા અધિવેશનમાં કૉન્ફરન્સનું વંધારણ મજબૂત બનાવવા દરેક જૈન પાસેથી ઉઘરાણું કરવા, જેમ બને તેમ ઓછા ખર્ચે અધિવેશન ભરવા, કૉન્ફરન્સના મુખપત્ર જૈન હૅરોલ્ડમાં કૉન્ફરન્સ સંબંધી કાર્યની ખબરો ઉપરાંત ધાર્મિક અને નૈતિક વિષયો યોગ્ય પ્રમાણમાં દાખલ કરવા અને કૉન્ફરન્સના ઠરાવોનો જુદે જુદે સ્થળે અમલ થાય તે માટે પ્રાન્તિક

કોન્ફરન્સો ભરવાનો ઠરાવ થયો હતો (ઠરાવ ૧૩ મો). વધારામાં સેક્રેટરીઓના જેટલી જ સત્તા સાથે શેઠ ચીમનભાઈ નગીનદાસ, શેઠ કુંવરજી આણંદજી, શ્રી પૂર્ણચંદજી સીતાપચંદજી નાહર, બી.એ., બી.એલ. અને શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયાને આસિસ્ટન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે પ્રત્યેક ઑફિસ વાર નીમવામાં આવ્યા હતા. પાછળથી શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયાને સોલિસિટરની પરીક્ષા આપવાની હોવાથી તેમણે રાજીનામું આપવાથી તેમની જગ્યાએ શેઠ કલ્યાણચંદ સૌભાગ્યચંદ ઝવેરીને નીમવામાં આવ્યા હતા. તે સિવાય અઢાર પ્રાન્તિક સેક્રેટરીઓ જુદાં જુદાં સ્થળોએ નીમવામાં આવ્યા હતા.

સં. ૧૯૬૪માં માવનગરમાં ભરાયેલા છઠ્ઠા અધિવેશનમાં જનરલ સેક્રેટરી તરીકે ઝવેરી કલ્યાણચંદ સૌભાગ્યચંદ, મુંબઈ, શેઠ ચીમન-લાલ નગીનદાસ, અમદાવાદ, બાબુ રાયકુમારસિંહજી, કલકત્તા અને શ્રી ગુલાબચંદજી ઢઢા, જયપુરનાની અને આસિસ્ટન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ, બી.એ., એલ.એલ.બી., મુંબઈ, બાબુ પૂર્ણચંદજી નાહર, બી.એ., બી.એલ., અજીમગંજ અને શાહ કુંવરજી આણંદજી, માવનગરની નિમણૂકો કરવામાં આવી હતી. શેઠ ચીમન-લાલ નગીનદાસનું સને ૧૯૦૮માં અવસાન થવાથી તેમની જગ્યાએ રાવબહાદુર શેઠ બાળાભાઈ મંછારામની નિમણૂક કરવામાં આવી હતી. માવનગર કોન્ફરન્સ પછી પ્રાન્તિક સેક્રેટરીઓ ઉપરાંત જિલ્લાવાર જિલ્લા સેક્રેટરીઓ નીમવામાં આવ્યા હતા. માવનગર કોન્ફરન્સે જિલ્લાની કક્ષાએ સેક્રેટરીઓ નીમવાનું ઠરાવી વંધારણના વિકાસમાં એક ઢગલું આગલું મર્યું હતું.

કોન્ફરન્સ હેડ ઑફિસનું કાર્ય ઉત્તમ પદ્ધતિથી ચલાવવા સારુ તા. ૨૩-૫-૧૯૦૮ના રોજ મુંબઈમાં વસતા જુદા જુદા ગૃહસ્થોનું એક એડવાઈઝરી બોર્ડ—સલાહકાર મંડળ નીમવામાં આવ્યું હતું. તેમાં ૧૧ ઑફિસિયલ મેમ્બરો અને ૧૦ વિભાગી મેમ્બરો હતા. જે ગૃહસ્થોએ મુંબઈની ઑફિસને અંગે ઑનરરી અગર પગારદાર સેક્રેટરીઓ તરીકે કાર્ય વ્રજાવેલું હોય તેમને ઑફિસિયલ મેમ્બરો ગણવામાં આવતા હતા અને હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા વિભાગના મુંબઈમાં વસતા વંધુઓ પૈકી દરેક વિભાગવાર એક એક ઉત્સાહી અને લાયક ગૃહસ્થને વિભાગી સભ્ય તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. આ સલાહકાર મંડળે પોતાના માટે નિયમો નક્કી કર્યા હતા, તેમ જ કોન્ફરન્સે ઉપાડી લીધેલાં કાર્યો પૈકી એક પછી એક કાર્ય હાથમાં લઈને તેનો જલદી અમલ થવા દરેક કાર્ય દીઠ એક એક સબ-કમિટી મુકરર કરી હતી. આ વ્યવસ્થાથી કોન્ફરન્સનું કામકાજ ઘણા જ ઉત્સાહપૂર્વક અને કાર્યક્ષમતાથી ચાલતું હતું.

સાતમી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સનું અધિવેશન પૂના શહેરમાં સં. ૧૯૬૧ના જેઠ માસમાં ભરવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે જૈનકોમની કેલ્વર્ણીના સવાલ પ્રત્યે બહુ લંબાણથી ચર્ચા કરવામાં આવી હતી અને તે સંબંધે એક લંબાણ ઠરાવ ઘડી કાઢવામાં આવ્યો હતો. એ ઠરાવમાં બતાવેલી કેલ્વર્ણીને લગતી અનેક બાબતોને વ્યવહારુ આકારમાં મૂકવા અને તેને માટે યોજનાઓ તૈયાર કરવા એક કેલ્વર્ણી બોર્ડ સ્થાપન કરવાનો નિર્ણય લેવાયો હતો. તે પ્રમાણે શ્રી જૈન એડ્યુકેશન બોર્ડની સ્થાપના થઈ. એ હકીકત રસપ્રદ છે કે પિતૃસંસ્થા કોન્ફરન્સનું પોતાનું વ્યવસ્થિત બંધારણ ઘડાતા પહેલાં

તેના અંગરૂપ જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડનું રીતસર બંધારણ સને ૧૯૦૯થી અમલમાં આવ્યું હતું.

સં. ૧૯૭૨-સને ૧૯૧૬ સુધી કોન્ફરન્સને બંધારણના ધારા અર્થમાં બંધારણ જેવું કંઈ હતું નહિ. પરંતુ સાધારણ કામચલાઉ કાર્યપદ્ધતિ નક્કી કરી કોન્ફરન્સનું કામ ચલાવવામાં આવતું હતું. સંસ્થાને લાયક સારું બંધારણ બાંધવાની જરૂર પ્રથમથી જ સ્વીકારવામાં આવી હતી અને કોન્ફરન્સનો પાયો જેમ જેમ દૃઢ થતાં ગયો અને તેનું કાર્ય વિસ્તૃત થતું ગયું તેમ તેની જરૂર વધારે ને વધારે જણાતી હતી. કેટલોક વખત અનુભવ લેવાની યાત્રા કોન્ફરન્સનું બંધારણ નક્કી કરવાનું કામ મુલતવી રાખવામાં આવ્યું હતું. નવમી સુજાનગઢ કોન્ફરન્સ વખતે બંધારણ નક્કી કરવા સારું ધરડો તૈયાર કરવાને એક યાસ કમિટી નીમવામાં આવી હતી. આ કમિટીએ સમાજમાંથી બંધારણ સંબંધી અભિપ્રાયો મંગાવ્યા હતા તે ઉપર વિચાર કરી એક બંધારણનો ધરડો દસમા મુંબઈ અધિવેશનની સ્વાગત-સમિતિની પેટાકમિટીએ તૈયાર કરેલો અને તે બેઠકમાં રજૂ થયેલો. આમ કોન્ફરન્સનું રીતસરનું બંધારણ સં. ૧૯૭૨-સને ૧૯૧૬માં મુંબઈ યાત્રા દૌ. બાલાભાઈ મગનલાલ નાળવટીના પ્રમુખપદે મળેલા દસમા અધિવેશને પાસ કર્યું હતું (ઠરાવ ૧૧મો). આ બંધારણમાં કોન્ફરન્સનો ઉદ્દેશ, તેનો કાર્ય વિસ્તાર, પ્રતિનિધિઓની લાયકાત, પ્રતિનિધિઓનું પ્રમાણ, પ્રતિનિધિની પદ, સર્વજેકદ્સ કમિટીમાં જુદા જુદા પ્રાન્તોના પ્રતિનિધિઓનું પ્રમાણ, કયા ઠરાવો કોન્ફરન્સમાં રજૂ થઈ શકે, સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની નિમણૂક, તેનો કાર્યપ્રદેશ, તેના પ્રતિનિધિઓનું પ્રમાણ, જનરલ સેક્રટરીઓ, અસિસ્ટન્ટ જનરલ

સેક્રટરીઓ, પ્રાન્તિક કમિટીઓ, કોન્ફરન્સના પ્રમુખની નિમણૂકની રીત, કોન્ફરન્સની હેડઑફિસ, રિપોર્ટ, હિસાબ, અધિવેશન વખતે કામકાજ ચલાવવાના કાનૂનો વગેરે વાસ્તવ વિગતવાર નિયમો ઠરાવવામાં આવ્યા અને લગભગ અળભણ્યા બંધારણની જગ્યાએ રીતસરનું લેખી બંધારણ આમલમાં આવ્યું.

આ બંધારણ પ્રમાણે કોન્ફરન્સનો ઉદ્દેશ “ જૈનને લગતા કેલ્વણીના પ્રશ્નો સંબંધમાં તેમ જ ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, અને જૈન કોમ અને ધર્મસંબંધી સવાલો ઉપર વિચાર ચલાવી યોગ્ય ઠરાવો કરવાનો અને તે ઠરાવોને અમલમાં મૂકવા માટે યોગ્ય ઉપાયો યોજવાનો ” નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિનિધિ તરીકે “ કોઈ પણ શહેરનો કે ગામનો સંઘ યા સભા કે મંડળ જે યોગ્ય ગૃહસ્થને પ્રતિનિધિ તરીકે નીમી મોકલે તે, (૨) ગ્રેજ્યુએટો જેની અંદર કોઈ પણ યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટો તેમ જ બેરિસ્ટર, હાઈકોર્ટ પ્લીડર, ડિસ્ટ્રિક્ટ પ્લીડર, એન્જિનીયર અને સબ-આસિસ્ટન્ટ સર્જનનો સમાવેશ થાય છે, (૩) જૈન પેપર અને માસિકોના અધિપતિઓ ”ને લાયક ગણવામાં આવ્યા હતા. આમ ગ્રેજ્યુએટો અને તંત્રીઓ કોઈ સંસ્થા કે સંઘ તરફથી ચૂંટાયા ન હોય તોપણ પોતાના નાતાથી વ્યક્તિ પ્રતિનિધિ તરીકે અધિવેશનમાં ભાગ લઈ શકતા હતા અને મત આપી શકતા હતા. એક ગ્રેજ્યુએટને સંસ્થા કે સંઘ ન ચૂંટી મોકલે તેમ છતાં તે પોતાની પદવીની લાયકાત ઉપર પ્રતિનિધિ બની શકે એ સિદ્ધાંત લોકશાહી બંધારણને અનુરૂપ હતો એમ તો ન જ કહી શકાય; છતાં કેલ્વણી પ્રત્યેના આદરથી અને મળેલો વર્ગ કોન્ફરન્સમાં રસ લે એ ઉદ્દેશથી કોન્ફરન્સે તેમના પ્રત્યે તે વખતે ઉદાર વલણ દાખવ્યું હોવું જોઈએ એમ લાગે છે.

આ બંધારણથી પ્રતિનિધિની ફી રૂ. ૩, અને મોજનસહિત રૂ. ૫, ઠરાવવામાં આવી હતી. હેડઑફિસ મુંબઈમાં જ રાખવાની હતી. અધિવેશન દર બે વર્ષે ભરવાની કલમ બંધારણમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી.

સં. ૧૯૮૧માં મુંબઈમાં મહેલા કન્વેન્શન સંમેલને બંધારણમાં કેટલાક સુધારાવધારા કર્યા. યાસ કરીને કોન્ફરન્સ અત્યાર સુધી રાજકીય પ્રશ્નોની વિચારણા હાથ ધરી શકતી નહોતી. તેથી ઉદ્દેશમાં “રાજકીય” શબ્દ ઉમેરી જૈનસમાજને સ્પર્શતા રાજકીય પ્રશ્નો સંબંધી વિચારણા ચલાવવા બાબત કોન્ફરન્સનો ઉદ્દેશ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો. ન્યાયના, સંઘના, મહાજનના અને પંચના તકરારી વિવાદગ્રસ્ત વિષયો કોન્ફરન્સ હાથ ધરી શકશે નહિ એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. અધિવેશન બે વર્ષને બદલે દર વર્ષે ભરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. અધિવેશનમાં પ્રતિનિધિ તરીકે સ્ત્રીઓ પણ આવી શકે એ રીતે સ્ત્રીઓને પ્રતિનિધિત્વનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. દરેક પ્રેઝ્યુઇટ પ્રતિનિધિ તરીકે આવી શકતો હતો તેને બદલે કોન્ફરન્સ ઑફિસના રજિસ્ટરમાં જમનાં નામ રજિસ્ટર કરાવ્યાં હોય તેવા પ્રેઝ્યુઇટનો જ પ્રતિનિધિત્વનો હક સ્વીકારવામાં આવ્યો. સ્ટેન્ડિંગ કમિટીના સભ્યોની વાર્ષિક ફી રૂ. ૫ ઠરાવવામાં આવી. જનરલ સેક્રેટરીઓની સંખ્યા ચારને બદલે પાંચની કરવામાં આવી. આસિસ્ટન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓની જગ્યા રદ કરવામાં આવી. બીજા પણ કેટલાક નજીવા પણ વહીવટની દૃષ્ટિએ જરૂરી એવા ફેરફાર કરવામાં આવ્યા હતા.

“બંધારણ” હજી પણ જોઈએ તેવું કાર્યક્ષમ નથી એવું

કટલાકને ઢાગતું હતું. સં. ૧૯૮૬માં જુનેર ખાતે મળેલા તેરમા અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રી રાજુરીકરના શબ્દોમાં જોઈએ તો—

“આપણે બંધારણનો ફરી વિચાર કરી પાકું અને પ્રત્યક્ષ કાર્યકારી બનાવવું જોઈએ. મુખ્ય યંત્રાગારમાં ચાવી ફેરવવાથી જેમ અનેક નાનાંમોટાં યંત્રો એકીસાથે ચાલવા માંડે છે તેમ આપણે આજના હિંદમાં એવી યોજના પ્રેરવી જોઈએ કે મુખ્ય હેડ ઓફિસમાં કોઈ ઠરાવ થાય કે તરત જ તેનો અમલ આજના હિંદમાં એકીસાથે થવો જોઈએ.”

આ ભાવના પ્રમાણે પ્રતિનિધિની લાયકાત માટે વિશેષમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે જેઓ સુકૃત મંડાર પંડમાં પોતાનો પાઠો દર વર્ષે આપ્યો હશે તે જ પ્રતિનિધિ થઈ શકશે. સ્વાગતસમિતિના સભ્યોને આપોઆપ પ્રતિનિધિ ગણવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. પ્રતિનિધિના પ્રમાણમાં પણ થોડો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. સૌથી મહત્ત્વનો સુધારો એ થયો કે કાર્યવાહી સમિતિ જેવું અલગ સુધી કંઈ હતું નહિ. ફક્ત જનરલ સેક્રેટરીઓ જ કામકાજ ચલાવતા હતા. પૂના અધિવેશને બંધારણમાં ઑલ ઇન્ડિયા સ્ટેન્ડિંગ કમિટી—અખિલ હિંદ સમિતિમાં મુંબઈમાંથી ચુંટાયેલા સભ્યો તથા સદર કમિટીના બીજા વિભાગોમાંથી ચુંટાયેલા સભ્યો જે મુંબઈમાં રહેતા હશે અથવા હાજર હશે તેઓની કાર્યવાહી સમિતિ નીમવાનું ઠરાવ્યું. કોન્ફરન્સનું તેમ જ સ્થાયી સમિતિને સોંપાયેલ દરેક કાર્ય કાર્યવાહી સમિતિએ કરવાનું અને સ્થાનિક મંત્રીઓ (રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ) સદરહુ સમિતિના મંત્રીઓ ગણાશે એમ ઠરાવ્યું. કાર્યવાહક સમિતિને પોતાનાં કામકાજ કરવાના નિયમો ઘડી કાઢવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો.

આ બંધારણે હોદ્દેદારો તથા સમિતિઓ માટેના અંગ્રેજી શબ્દો બદલી દેશી શબ્દપર્યાયો અપનાવ્યા.

કૉન્ફરન્સનું બંધારણ જોતાં એક વાત આગલ પડતી તરી આવે છે કે કાર્યવાહી સમિતિમાં **મુંબઈમાંથી ચુંટાયેલા** અને બીજા વિભાગોમાંથી ચુંટાયેલા જે સભ્યો **મુંબઈમાં રહેતા હશે** તેમની જ કાર્યવાહી સમિતિ રચવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું. ભૂતકાલના અનુભવ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે મુંબઈ બહારના સભ્યો સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની બેઠકોમાં ધાસ હાજરી આપતા નહોતા કે જોડે તેવો રસ લેતા નહોતા. જો કાર્યવાહી સમિતિમાં બહારના સભ્યો લેવામાં આવે તો તેઓ મીટિંગોમાં હાજર રહેશે નહિં અને પૂરતો રસ લેશે નહિં એવી બીકથી જ કાર્યવાહી સમિતિ **મુંબઈવાસીઓની જ રચવા** બંધારણમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. મુંબઈ સિવાયના વિભાગોમાં કાર્યકરો સામે આ એક જાતનું આડકતરું તહોમતનામું જ ગણી શકાય. મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તિક સમિતિ સિવાય બીજી પ્રાન્તિક સમિતિ-ઓએ છેલ્લાં વર્ષોમાં પૂરતી જાગૃતિ બતાવી નહોતી એ હકીકત પ્રત્યે આંખમીંચામણાં થઈ શકે તેમ નથી. મહારાષ્ટ્રના સ્થાયી સમિતિના સભ્યોએ કૉન્ફરન્સને ચેતનવંતી રાખવા અને તેને પ્રાણવાન બનાવવામાં અમૂલ્ય ફાલો આપેલો છે.

સં. ૧૯૯૦માં મુંબઈમાં મળેલા ચૌદમા અધિવેશને બંધારણમાં જૂજ ફેરફાર કર્યા હતા. ધાસ કરીને પ્રાન્તિક તથા સ્થાનિક સમિતિઓ પોતાના પ્રાંત યા શહેર યા ગામમાંથી સુકૃત મંડાર પંડ ઉઘરાવે તેમાંથી અડધી રકમ પોતાના ધર્ચ માટે રાખી અડધી રકમ મુખ્ય ઑફિસે મોકલવાનું તેમ જ પ્રતિનિધિઓની ફીમાંથી પણ એક

રૂપિયો મુલ્ય ઑફિસને તેના સુકૃત મંડાર ફંડમાં આપવાનું ઠરાવ્યું હતું.

સં. ૧૯૯૭માં પંદરમા નિગાળા અધિવેશને વઢી પાછા કેટલાક સુધારા બંધારણમાં કર્યા અને અંગ્રેજી શબ્દો વપરાયા હોય ત્યાં તેને લગતા ગુજરાતી શબ્દો મૂકવાનું ઠરાવ્યું. કૉન્ફરન્સનું અધિવેશન દર વર્ષને બદલે ‘સાધારણ રીતે’ દર વર્ષે થશે એવો સુધારો કર્યો. કાર્યવાહી સમિતિ શબ્દ રદ કરી સ્થાયી સમિતિ નામ આપવામાં આવ્યું અને છેલ્લા અધિવેશનના પ્રમુખ તેના પ્રમુખ તરીકે કાર્ય કરશે એમ ઠરાવ્યું. પાંચ જનરલ સેક્રેટરીઓ—મહામંત્રીઓને બદલે મુંબઈમાં રહીને કામ કરી શકે તેવા બે મુલ્ય મંત્રીઓની નિમણૂક બેઠક વચ્ચે કરવામાં આવશે એવો સુધારો કર્યો. બંધારણમાં શિસ્તભંગની એક નવી કલમ દાખલ કરવામાં આવી અને જે કોઈ સ્થાયી સમિતિનો સમ્ય કૉન્ફરન્સના હિતવિરુદ્ધ વર્તે છે કે પ્રવૃત્તિ કરે છે એમ માનવાને સ્થાયી સમિતિને કારણ મળશે તે વ્યક્તિને તેના સમ્ય તરીકે તે રદ કરી શકશે તેમ જ કોઈ પ્રાન્તિક કે સ્થાયી સમિતિ કે કોઈ જૈનસંસ્થા, સભા કે મંડળ તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે એમ માનવા સ્થાયી સમિતિને કારણ મળશે તો તે તેવી સમિતિને અમાન્ય કરી શકશે અને તેવી સંસ્થા, સભા કે મંડળનો પ્રતિનિધિ મોકલવાનો હક્ક સ્થાયી સમિતિ રદ કરી શકશે એમ ઠરાવ્યું.

મુંબઈમાં મળેલા સોલમા અધિવેશને બંધારણમાં યોગ્ય સુધારા-વધારા કરવા અને આગામી અધિવેશનમાં બહાલી માટે રજૂ કરવા યાસ ઠરાવ કર્યો હતો.

૧૮મા જૂનાગઢ અધિવેશને કૉન્ફરન્સના પ્રમુખની ચૂંટણી સંબંધીનાં ધારાધોરણમાં જૂજ ફેરફાર કર્યો હતો.

મુંબઈમાં ભરાયેલા સુવર્ણ જયંતી અધિવેશને સંસ્થાના ઉદ્દેશમાં મહત્ત્વનો ફેરફાર કરી,

“ જૈનધર્મ અને સમાજનો ઉત્કર્ષ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા અને તેવાં સર્વ પ્રકારનાં હિતોનું રક્ષણ થાય તેવા પ્રયાસો કરવાનો અને વચ્ચતોવચ્ચત સમગ્ર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજના પ્રતિનિધિઓના સંમેલનો અથવા અધિવેશનો ભરીને મજકૂર સમાજને સ્પર્શતા ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક, શિક્ષણવિષયક અને અન્ય જાહેર હિતના સવાલોનું અવલોકન કરી તે અંગે યોગ્ય નિર્ણયો કરવાનો અને તેને અમલમાં મૂકવા પ્રયાસો કરવા ”

નો ઉદ્દેશ સ્વીકાર્યો. વઠ્ઠી

“ જુદા જુદા ફિરકાઓ વચ્ચે ભ્રાતૃભાવ અને નિકટતા કેળવાય તેવા પ્રયાસો કરવા ”

નો ઉદ્દેશમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો અને તે રીતે સમસ્ત જૈન-સમાજમાં સંપ અને સંગઠન ફેલાવવાની આ યુગની માગ પૂરી કરવાની વ્યાપક દૃષ્ટિ અપનાવવામાં આવી. કોઈ પણ સંસ્થાનું બંધારણ એ સમાજના વિચારોમાં થતા પરિવર્તનનો પડઘો છે. સમાજના વિચારો અને આદર્શો બદલાય તેની સાથે તે સમાજમાં કામ કરતી સંસ્થાનું બંધારણ પણ અવશ્ય બદલાવાનું. જે સંસ્થા જીવંત છે, ચેતનવંતી છે તે સંસ્થાનું બંધારણ પણ સતત પ્રવાહી (flexible) અને પરિવર્તનશીલ રહે છે. સંસ્થાએ પોતાના બંધારણના ફેરફારદ્વારા સમાજના વિચારોને અપનાવવા જ પડે છે. વઠ્ઠી કાર્ય કરતાં કરતાં ઝમી થતી મુશ્કેલીઓ ટાળવા પણ બંધારણમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર ઝમી થાય છે.

ભારત આજ્ઞાદ થયા પછી દેશને માટે લોકશાહી બંધારણ ઘડાયું અને ભારતનો રાજ્યવહીવટ લોકશાહી પદ્ધતિથી ચાલવા લાગ્યો. લોકશાહીમાં હંમેશાં बहुमतीના નિર્ણયને પ્રાધાન્ય અપાય છે. પ્રજાના ચૂંટેલા પ્રધાનો રાજકારભાર ચલાવે છે અને તેઓ ધારાસભાને અને તે દ્વારા પ્રજાને જવાબદાર હોય છે. ભારતના રાજકીય જીવનમાં પડેલી લોકશાહીની આ અસરે આપણા સમાજને પણ પ્રભાવિત કર્યો અને કોન્ફરન્સનું બંધારણ સંપૂર્ણ લોકશાહી બનાવવાનો અવાજ ઊઠ્યો. ૧૯મા સુવર્ણ જયંતી અધિવેશને સંસ્થાનું બંધારણ નવેસર ઘડવા શ્રી ધીમજીભાઈ એમ. મુજપુરિયા, જે. પી. શ્રી ચીનુભાઈ લાલભાઈ શેઠ સોલિસિટર, શ્રી ધીરજલાલ ટોકરસી શાહ અને શ્રી તારાચંદ એલ. કોઠારી તથા કોન્ફરન્સના મુખ્ય મંત્રીઓની એક સમિતિ નીમી બંધારણના ધરખા ઉપર જાહેર અભિપ્રાયો મેળવી મોડામાં મોડા તા. ૩૦-૯-૫૨ સુધીમાં સ્થાયી સમિતિ ઉપર મોકલી આપવા અને સ્થાયી સમિતિએ તે અંતિમ ભારત જૈન શ્રેતાંત્ર કોન્ફરન્સ સમિતિની મંજૂરી માટે તા. ૩૧-૧૨-૫૨ સુધીમાં રજૂ કરવા અને આ પ્રમાણે જે બંધારણ મંજૂર થાય તે બંધારણ તરત જ અમલમાં આવશે એવો ઠરાવ કર્યો.

ઉપરના ઠરાવ અનુસાર જે બંધારણ અમલમાં આવ્યું તેમાં વ્હી સં. ૨૦૧૩ સને ૧૯૫૭માં મુંબઈમાં મરાયેલા વીસમા અધિવેશને થોડા ફેરફાર કર્યા. તે મુજબ મહત્ત્વનો ફેરફાર એ થયો કે સુવર્ણ જયંતી અધિવેશનના ઠરાવ મુજબ પુનઃ અસ્તિત્વમાં આવેલી કાર્યવાહક સમિતિ નીમવાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરી સંસ્થાના પ્રમુખને કાર્યવાહક સમિતિના સભ્યો નીમવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો અને પહેલી જ વખત કેબીનેટ પદ્ધતિથી કાર્યવાહક સમિતિની નિમણૂકની પદ્ધતિ અલગીયાર કરવામાં આવી. સંસ્થાના પ્રમુખ, જે

મુખ્ય મંત્રીઓ અને તે સિવાય બીજા ૧૮ સભ્યો આખિલ ભારત જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ સ્થાયી સમિતિમાંથી પ્રમુખની પસંદગીના મઠી ૨૧ સભ્યોની કાર્યવાહી સમિતિ નીમવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું.

એક જ વિચાર અને એક જ મતના સભ્યો હોય તો સંસ્થાનું કામ વધારે સારું અને કાર્યક્ષમ રીતે ચાલી શકે એ દ્રષ્ટિએ પ્રમુખને પોતાની પસંદગીની કાર્યવાહી સમિતિ નીમવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. પ્રેઝ્યુઇટોનો વ્યક્તિગત પ્રતિનિધિત્વનો હક્ક રદ કરવામાં આવ્યો. સંસ્થાના મુરબ્બી કે આર્જાવન સમાસદ ન હોય તેવા તમામ પ્રતિનિધિઓ ચુંટાણા હોવા જોઈએ એ તત્ત્વનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો. આ રીતે વીસમા અધિવેશને બંધારણને પૂરેપૂરું લોકશાહી સ્વરૂપ આપ્યું.

કોન્ફરન્સના બંધારણનું આમ લગભગ લોકશાહીકરણ થયા છતાં જૈનસમાજની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓના કારણે તેને પોતાના કેટલાક જૂના અંશો સાચવી રાખવા પડ્યા છે. દાખલા તરીકે, પ્રત્યેક શહેર અને ગામના જૈનસમાજના બંધારણનું કેન્દ્ર “સંઘ” છે. તેથી કોઈ શહેર કે ગામની સભા, મંડલ અથવા સંસ્થા માટે પ્રતિનિધિ મોકલવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થયા પૂર્વે પાંચ રૂપિયા આપી મુખ્ય કાર્યાલયમાં નોંધાવવાની આવશ્યકતા રાખી છે, તેથી “સંઘ” માટે રાખવામાં આવી નથી. આ રીતે “સંઘ”નું મહત્ત્વ કોન્ફરન્સે તેની શરૂઆતથી જ સ્વીકાર્યું છે અને તેના છેલ્લી દબના બંધારણમાં પણ તેનું મહત્ત્વ અને પ્રભુત્વ સાચવી રાખવામાં આવ્યું છે. કોન્ફરન્સના સંપૂર્ણ લોકશાહીકરણમાં આ તત્ત્વ મર્યાદારૂપ હોવા છતાં “સંઘ” શક્તિના સ્વીકારમાં જ કોન્ફરન્સનું બલ રહેલું છે એ હકીકતને સ્વીકાર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી.

પ્રકરણ ૬ઠું

કૉન્ફરન્સના અગત્યના ઠરાવોનું વિહંગાવલોકન

કૉન્ફરન્સ સારાયે ભારતવર્ષના જૈનસમાજનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવનારી સંસ્થા છે. આખાયે સમાજના નામે બોલી શકે તેવી બીજી કોઈ સંસ્થા જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સમાજમાં નથી. તેનો ઉજ્જ્વલ ભૂતકાલ અને સત્તાવન વર્ષની સમાજહિતની સુદીર્ઘ કાર્યવાહી તેના આ દાવાને ટેકો આપે છે. સારાયે સમાજની સંસ્થા તરીકે તેણે સારાયે સમાજનું હિત લક્ષ્યમાં રાખવું જરૂરી છે અને રાહ્યું પળ છે. તેણે સમાજ પાસે જે વિચારો મૂક્યા છે, જે ઠરાવો કર્યા છે અને સમાજને જે દોરવળી આપી છે તેનું મૂલ્ય તેની આ સમસ્ત સમાજલક્ષી વ્યાપકતાને નજર સમક્ષ રાખી મૂલવવું ઘટે છે. સમાજમાં જુદા જુદા વિચારોવાળી અનેક વ્યક્તિઓ વસે છે; સમાજમાં અનેક પરિવર્તો કાર્ય કરી રહેલાં હોય છે. પરસ્પરવિરોધી તત્ત્વો, આદર્શની અથડામણો, કાલબલ્લથી થતા ફેરફારો અર્થાત્ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવના સંયોગાનુસારનાં પરિવર્તનો એ સર્વ વચ્ચેથી માર્ગ કાઢી સૌનો સમન્વય સાધી કૉન્ફરન્સ જેવી સંસ્થાઓ આગલ વધવાનું હોય છે. તેથી તેના વિચારો કે ઠરાવો કદિ ઉગ્ર તો કદિ મોઢા પળ લાગે. સુધારકને તેમાં જૂનવાણીપણું લાગે અને જૂનવાણીને તેમાં ઉગ્રતા લાગે. ધર્મ અને સમાજ વચ્ચેનો નાજુક સંબંધ, સ્થાપિત હિતોની પકડ, સમાજનું સાહજિક રુઢિચૂસ્તપણું અને નવયુગનાં પ્રગતિશીલ બલોની દોડ, પશ્ચિમની કેલ્લવળીથી

પરંપરાગત શ્રદ્ધા ઉપર પડેલા ઘા અને વુદ્ધિની પ્રાધાન્યતા આ સર્વના આઘાતો અને પ્રત્યાઘાતો કૉન્ફરન્સની વિચારસરણી ઉપર પડ્યા છે. વઢી જે તે વખતના સમાજની જાગૃતિ કે નવઢાઈના પડ્યા પળ તેના ઠરાવોમાં ઝઢે છે. આ વધું લક્ષ્યમાં રાખી કૉન્ફરન્સના ઠરાવોનું હાર્દ સમજવામાં આવશે તો તેની પાછળનો આશય સહજ સ્પષ્ટ થઈ જશે.

કૉન્ફરન્સના કેટલાક ઠરાવો કોઈ પળ પ્રકારના વિવાદથી પર રહ્યા છે તો કેટલાક ઉપ્ર વિવાદનો વિષય બન્યા છે. આમ છતાં તે દરેકની પાછળ કૉન્ફરન્સની દૃષ્ટિ સમાજ અને ધર્મની સેવાની જ રહેલી હતી એ ન ભૂલવું જોઈએ. આપણે તેના કેટલાક અગત્યના ઠરાવો તપાસી જઈશું.

૧. કેલવણી ધાર્મિક તથા વ્યાવહારિક

કૉન્ફરન્સની સ્થાપના થઈ તે સમયે જૈનસમાજની આર્થિક જાહોજલાલીનો હ્રાસ શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો. તેનો વ્યાપારબંધો પડી માગવા માંડ્યો હતો. તેમ છતાં વ્યાપારપ્રાધાન્ય જીવનને કારણે જૈન-સમાજ કેલવણીમાં પછાત રહ્યો હતો. જૈન સમાજે અન્ય સમાજોની હરોલમાં પોતાનું સ્થાન ટકાવી રાખવા કેલવણીમાં આગલ વધવું જોઈએ એ સત્ય સમાજના નાયકોને બરાબર સમજાયું હતું. તેથી કૉન્ફરન્સના સ્થાપનાકાલથી જ તેણે કેલવણી ઉપર માર મૂક્યો હતો.

“અપની જૈનક્રોમ કેલવણી સંબંધમેં બહુત પીછે હૈં ઇસ ક્ષાતેમેં ઇસકો આગે બઢાને કે લિયે જૈનવર્ગકે આગેવાન ગૃહસ્થો કો યોગ્ય પ્રયાસ કરના ચાહિયે. (ફલોધી અધિવેશન, ઠરાવ ૩ જો).

વ્યાવહારિક કેલવણીની સાથે સાથે તેને ધાર્મિક શિક્ષણ ઉપર પળ તેટલો જ માર મૂકવો.

“ સાંસારિક વિદ્યા કે સાથ બાલ્યાવસ્થા સે હી ધાર્મિક શિક્ષા કે દિયે જાને કી આવશ્યકતા હૈ. ઇસકે લિયે યોગ્ય પ્રયત્ન કરના મુનાસિબ હૈ. (ફલોધી અધિવેશન, ઠરાવ ૪થો).

મુંબઈ અધિવેશને આ બેનેનો સમન્વય કર્યો.

“ ધર્મપ્રમુખ ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરવાને શક્તિમાન થવા સારુ સ્ત્રીવર્ગ અને પુરુષવર્ગમાં વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક ડુંચી કેલવણીનો પ્રચાર કરવા માટે તથા પ્રાથમિક કેલવણી પળ કેટલેક સ્થલે લેવામાં નથી આવતી તેને માટે (૧) બની શકે તો ફરજિયાત પ્રાથમિક કેલવણી દાખલ કરવા તથા તેને માટેની સ્કૂલો, (૨) મોટા શહેરોમાં હાઈસ્કૂલો, (૩) પોતાની ગરીબ સ્થિતિને લીધે ડુંચો અભ્યાસ કરતા અટકી પડતા જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે બોર્ડિંગો તથા યોગ્ય સ્કૉલરશીપો, (૪) સંસ્કૃત તથા માગધી પાઠશાળાઓ, (૫) કન્યા તથા શ્રાવિકા-શાળાઓ, (૬) જૈન લાયબ્રેરીઓ, (૭) વેપારસંબંધી જ્ઞાન મેલવવા માટે વર્ગો તથા સ્કૂલો વગેરે ખાતાં સ્થાપવા અને ધાર્મિક વિષયો પર સસ્તુ સાહિત્ય તથા વિદ્વત્તામરેલાં તેમ જ બોધદાયક લખાણોવાળાં જૈન-પત્રો તથા માસિકો પ્રગટ કરવા માટેની આ કૉન્ફરન્સ ઘણી જ અગત્ય જુએ છે.

(બીજું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૪થો).

વડોદરા અધિવેશને એક પગલું આગલ મર્યું :

(૬) “ જૈનસાહિત્યનો પ્રચાર થવા માટે ઘટતા ઉપાયો લેવા,

(૭) જૈની વાંચનમાળા તૈયાર થાય તેને માટે યોગ્ય પ્રબંધ કરવો, અને

(૮) જૈનસમુદાયમાં વ્યાપાર અને ઉદ્યોગની વૃદ્ધિ થવા માટે હુન્નર-કલાનો પ્રવેશ કરાવવો. ”

(બીજું વડોદરા અધિવેશન, ઠરાવ ૬ઠામાંથી).

પાંચમી અમદાવાદ કોન્ફરન્સે એક ડગલું આગલ વધી વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કેલવણી સાથે શારીરિક કેલવણી આપવા પૂર્ણ અનુરોધ કર્યો.

૮. “ જૈનબાલકોની શારીરિક સંપત્તિ યોગ્ય રીતે ધીલવવા માટે હાલ ચાલતી તથા હવે પછી સ્થપાતી જૈનશાળાઓમાં તથા જૈન-બોર્ડિંગોમાં શારીરિક કેલવણીની ગોઠવણ ” કરવી.

(પાંચમું અમદાવાદ અધિવેશન, ઠરાવ ૩જામાંથી).

પૂના અધિવેશને જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડની નિમણૂક કરી અને દશમા મુંબઈ અધિવેશને તેના કાર્યક્ષેત્ર બાબત રુપરેખા દોરી આપી.

(૧) “ જૈનોમાં હસ્તી ધરાવતી ધાર્મિક તેમ જ વ્યાવહારિક કેલવણીની સંસ્થાઓ સંબંધી વિગતવાર હકીકત મેલવવી અને તે સારા પાયા ઉપર મુકાય તેવા પ્રયાસો કરવા;

(૨) દરેક ધાર્મિક પાઠશાળામાં એક જ જાતનો અભ્યાસ ચલાવવામાં આવે તેવી ગોઠવણ કરવી;

(૩) જૈન તીર્થસ્થળો વગેરેમાંથી જૈનોને આપવાની પદ્ધતિની વૃદ્ધિમાં જૈન કેલવણી માટેનું એક જુદું કૉલમ રાખવા માટે પ્રયત્ન કરવો, તેમ જ બીજી અનેક રીતે કેલવણીનું ફંડ એકત્રીત કરવા પ્રયાસ કરવો. ”

(દશમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૩જામાંથી).

તીર્થ સ્થળોમાં આ મહત્વનો સ્વીકાર થયો લાગતો નથી.

તેરમું જુનેર અધિવેશન આગલનાં અધિવેશનોના ઠરાવોથી જરા આગલ ગયું.

“ માનવજાતિની દરેક પ્રકારની ઉન્નતિનો પાયો સુસંસ્કારવાળી કેલવણી છે તે માટે,

- (ક) દરેક જૈન કન્યા તથા કુમારને ધાર્મિક સંસ્કારનું શિક્ષણ તથા પ્રાથમિક કેલવણી ફરજિયાત આપી છેવટ સુધીની ઉચ્ચ કેલવણી આપવા અને તે અર્થે,
- (ખ) પાઠશાળાઓ માટે ધાર્મિક પાઠ્યપુસ્તકો અને યુનિવર્સિટીના અધ્યયનને યોગ્ય પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત જૈન સાહિત્યગ્રંથો તૈયાર કરાવવા, આગલના સૂત્રગ્રંથો તથા વીજા પ્રામાણિક ગ્રંથોના હિંદી વગેરે લોકભાષામાં સંશોધન સાથે અનુવાદ તૈયાર કરાવવા, પ્રાકૃત માગધી ભાષાનો ઉદ્ધાર કરવા અને પાઠશાળાઓ સ્થાપવા,
- (ગ) શિષ્યવૃત્તિઓ અને ફનામો સ્થાપન કરવા,
- (ઘ) અનાથ વિદ્યાર્થીગૃહો, પુસ્તકાલયો, વિદ્યાર્થીભુવનો, અભ્યાસગૃહો, ગુરુકુલો અને કેલવણીની સંસ્થાઓ ખોલવા,

આ કૉન્ફરન્સ અત્યંત આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે અને એજ્યુકેશન બોર્ડને ભલામણ કરે છે કે અન્ય કોમોની સાથે સરસામણીમાં જૈનકોમ કેલવણીમાં વધુ પ્રગતિ કરી શકે તેવો એક પાંચ વર્ષનો પ્રોગ્રામ છ માસમાં ઘડવો અને તે પ્રોગ્રામને અમલમાં મૂકવા દરેક પ્રયાસો કરવા. ”

(તેરમું જુનેર, અધિવેશન ઠરાવ ૨માંથી)

આમ જુનેરે પંચવાર્ષિક યોજનાની ભલામણ કરી.

ચૌદમા મુંબઈ અધિવેશને

“ જૈનસમાજની જે જે સંસ્થાઓ છે તે દરેકમાં ગૃહ ઉદ્યોગો તથા વેપારધંધાનું શિક્ષણ આપવા માટે પ્રબંધ કરવાનું તે તે સંસ્થાના સંચાલકોને આગ્રહપૂર્વક ભલામણ ” કરી.

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૨માંથી)

નિંગાલા અધિવેશને સ્વતંત્ર શિક્ષણસંસ્થા માટે ભલામણ કરી.

“ આપણી જૈન વ્યાપારી કોમને બંધવેસતી થાય તેવી વ્યાપારી, ધાર્મિક અને ઔદ્યોગિક કેલવળી સારી રીતે થાય તે માટે વર્ધાયોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને સ્વતંત્ર શિક્ષણસંસ્થાની યોજના આ કોન્ફરન્સ સ્વીકારે છે, અને તે મુજબ પ્રયત્ન કરવા દરેક જૈન માઈઓને ભલામણ કરે છે. ”

(પંદરમું નિંગાલા અધિવેશન, ઠરાવ ૫મો)

૨. જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધાર અને જ્ઞાનમંડારો

બીજા અગલ્યના ઠરાવોમાં જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધાર અને જ્ઞાન-મંડારો બાવતના ઠરાવો આપણું ધ્યાન ખેંચે છે.

“ ગુજરાત, મારવાડ, દક્ષિણ આદિ પ્રદેશોમાં જુદે જુદે સ્થળે પરમોપકારી મહાન પૂર્વાચાર્યોં રચેલા શાસ્ત્રગ્રંથોના આપણા જ્ઞાન-મંડારો છે, જે દિન પ્રતિદિન જીર્ણવસ્થાને પામતા જાય છે, તેથી કરીને તે અનુપમ શાસ્ત્રગ્રંથોની થતી આશાતના દૂર કરવા માટે તથા તેમના રક્ષણાર્થે

(૧) તે મંડારોના ગ્રંથોની ટીપ,

(૨) તથા તેનો જીર્ણોદ્ધાર બનતી ત્વરાએ કરવાની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે. ” (વીજું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૩જો)

“ હસ્તલિખિત ગ્રંથો જ્યાં જ્યાં હોય ત્યાં ત્યાંની વિગતવાર ટીપ કરવાની, તથા ન મળી શકે તેવા પ્રાચીન ગ્રંથોની નકલો કરાવવાની

તેમ જ જે પુસ્તક છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવામાં બાધ ન આવતો હોય તે પ્રસિદ્ધ કરાવવાનો તેમ જ હાલના વિદ્યમાન જૈનગ્રંથો મઠી શકે તેટલા વધા એક મોટા પુસ્તકાલયમાં એકત્ર કરવાની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે.”

(પાંચમું અમદાવાદ અધિવેશન, ઠરાવ ૭માંથી)

તેરમી જુનર કોન્ફરન્સે આ બાબતમાં વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરતો ઠરાવ કર્યો.

“ જૈનોની પ્રાચીન સ્થિતિ મહાપૂર્વજો અને તેમના સાહિત્ય, સ્થાપત્ય આદિ પ્રત્યે ફાલ્ગે વગેરેનો ઇતિહાસ સમાજ પાસે યથાર્થ સ્વરૂપે સિલસિલાબંધ મૂકી શકાય તેટલા માટે ઐતિહાસિક સાધનો જેવાં કે શિલાલેખો, ધાતુપ્રતિમાલેખો, નકશા અને દરેક મંડારોમાં રહેલા ગ્રંથો આદિ સુરક્ષિત રાખવાની અને પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે એમ આ કોન્ફરન્સનો ચોક્કસ મત છે અને તેથી ખાસ મલામળ કરે છે.

(ક) સર્વલેખોને ઉતરાવી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરાવવા;

(ખ) ગ્રંથમંડારોની ટીપ, ઐતિહાસિક સ્થળો અને સાધનોની શોધખોળ કરવી અને કરાવવી;

(ગ) ગ્રંથમંડારોને દેશના જૈનવસ્તીવાળા મોટાં મોટાં શહેરોમાં એકત્રિત કરીને “ ક્યુરેટર ” આદિના પ્રબંધવાળા એક “ ફાયરપ્રૂફ ” મકાનમાં રાખવા જોઈએ કે જેથી આજના દેશમાં કોઈ પણ અભ્યાસીને યા પ્રકાશકને અમુક શરતે કોઈ પણ કૃતિ મઠી શકે તથા તે જ પ્રમાણે,

(ઘ) ઉપયોગી ઐતિહાસિક જાણવાયોગ્ય વસ્તુઓનો સંગ્રહ, એક મ્યુઝિયમના આકારમાં સારા મકાનમાં કરવો.”

(તેરમું જુનર અધિવેશન, ઠરાવ ૮મો)

૩. જૈન ડિરેક્ટરી.

બીજા મુંબઈ અધિવેશનનો જૈન ડિરેક્ટરી બાબતનો ઠરાવ પળ અગલ્યનો છે.

“ (૧) આપણા જૈન સમુદાયની વસ્તી કેટલી છે, (૨) જિન-મંદિરો, (૩) જિનપ્રતિમા, (૪) જ્ઞાનમંદારો, (૫) પાઠશાળાઓ, (૬) પૂર્વાચાર્યો પ્રણીતગ્રંથો, (૭) જૈન સભા અને મંડલો કેટલા છે તે વિગેરે આપણા જૈન સમુદાય સંબંધી ઉપયોગી બાબતની પૂરતી માહિતી મેલવવા માટે, તેવી વિગતોથી ભરપૂર એક ઉપયોગી ગ્રંથ (જૈન ડિરેક્ટરી) તૈયાર થવાની આ કોન્ફરન્સ વહુ જ આવશ્યકતા વિચારે છે.

(બીજું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૮મો).

૪. જૈન ચૈત્યોદ્ધાર

ત્રીજા વડોદરા કોન્ફરન્સના નાંચેના જીર્ણ ચૈત્યોદ્ધાર અને જીવદયાના ઠરાવો પળ ધ્યાન લેવું છે.

“ સંસારદાવાનઠથી તમ થણા જીવોને શાંતિ આપનાર વિશ્વો-પકારી તીર્થંકર મહારાજાની ચરણરજથી પવિત્ર થણ અને તેમની યાદ લાવનાર તીર્થોનો તથા મંદિરોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તથા ત્યાં થતી આશાતનાઓ દૂર કરવા માટે વિશેષ પ્રકારે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર આ કોન્ફરન્સ સ્વીકારે છે. ”

(ત્રીજું વડોદરા અધિવેશન ઠરાવ ૧૦મો).

૫. જીવદયા

“ અહિંસા પરમો ધર્મ ” એ સિદ્ધાન્તનું સર્વ લોકો પાલન કરે, નિરપરાધી જીવોને અભયદાન મળે, હિંસા ઓછી થાય, અને ઘાતકીપણ

અટકી જનાવરો સુખી થાય તેવી વિવિધ યોજનાઓ શોધી કાઢી અમલમાં મૂકવાનો આ કોન્ફરન્સ સર્વને આગ્રહ કરે છે.

(ત્રીજું વડોદરા અધિવેશન ઠરાવ ૧૩મો).

૬. નિરાશ્રિતોને સહાય

નિરાશ્રીત જૈનોને આશ્રય બાબતનો અમદાવાદ કોન્ફરન્સનો ઠરાવ પળ તેટલો જ અગત્યનો છે.

“મરણાંતે પળ યાચના નહિ કરનાર શ્રાવકશ્રાવિકાઓ તેમનાં બાલબચ્ચાં સાથે કોઈ સ્થળે સિદ્ધાય નહિ અને દીનહીન હાલતમાં ધર્માન્તર થતાં અટકે તે માટે (૧) નિરાશ્રિત જૈનોને ધંધે લગાડવાનો, (૨) માબાપ વિનાનાં અનાથ બાલકોને તથા અનાથ વિધવાઓને આશ્રય આપવાની તથા બાળાશ્રમ સ્થાપવાની, (૩) જન્મપર્યંતના અસાધ્ય રોગોથી પિઢાતા નિરાશ્રિત સ્વધર્મી બંધુઓને માટે આશ્રયસ્થાન સ્થાપવાની આ કોન્ફરન્સ ખાસ આવશ્યકતા સ્વીકારે છે.

(પાંચમું અમદાવાદ અધિવેશન ઠરાવ ૧૧મો).

૭. માગધી ભાષાનો ઉદ્ધાર

માગધી ભાષાને જૈનોની રાષ્ટ્રભાષા કે ધર્મભાષા કહી શકાય. ભગવાન મહાવીરના પવિત્ર મુખેથી ઉચ્ચારાયેલી તે વાતની લોક-ભાષામાં આપણા આગમો રચાયેલાં છે. જૈનધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન અને સંસ્કૃતિનું સાચું જ્ઞાન મૂળભાષા જાણવાથી જ આવી શકે છે. કોન્ફરન્સ તેને પળ કેમ મૂલે?

“આપણા શાસ્ત્રોની ભાષા માગધી (પ્રાકૃત) હોવાથી તે યથાર્થ સમજી શકાય તે માટે તેને સજીવન રાખવાની અતિ આવશ્યકતા છે માટે

- (૧) માગધી ભાષાનો સરલ અભ્યાસ થઈ શકે તેને માટે માગધી (પ્રાકૃત) ભાષાનો કોશ તૈયાર કરાવવા તમામ જૈનોનું લક્ષ આ કોન્ફરન્સ સંચે છે, તથા
- (૨) માગધી ભાષાનું સંપૂર્ણ વ્યાકરણ સરલ પદ્ધતિએ તૈયાર કરવાની અતિજરૂર આ કોન્ફરન્સ સ્વીકારે છે અને આ વાતમાં જે પ્રયાસ અત્યાર સુધીમાં થયો છે તેને માટે ધન્યવાદ આપી તે દિશામાં વધારે પ્રયાસ કરવા ખાસ મલામળ કરે છે.
- (૩) જૈનો હસ્તક ચાલતી સંસ્કૃત પાઠશાળાઓમાં તેમ જ ઊંચી જૈન ધાર્મિક શાળાઓમાં માગધી ભાષાનું ખાસ શિક્ષણ આપવું જોઈએ એવો આ કોન્ફરન્સ આગ્રહ કરે છે.
- (૪) હિન્દુસ્તાનની જુદી જુદી યુનિવર્સિટીઓમાં માગધી ભાષા બીજી ભાષા તરીકે જૈન વિદ્યાર્થીઓ લઈ શકે તેને માટે પ્રયાસ કરવા જૈન સાક્ષરો તથા સંસ્થાઓને આ કોન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક મલામળ કરે છે. ”

(દસમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૫મો).

તેવો જ બીજો ઠરાવ આ રહ્યો.

- (૧) આર્યભાષાના વિકાસનો ઇતિહાસ જાણવા જાટે અર્ધમાગધી અગત્યની ભાષા છે તેમ જ ભારતવર્ષના આર્ય દર્શનોમાં ગૃહત્વના ગણાતા જૈન દર્શનને સમજવા માટે પણ અર્ધમાગધી એક આવશ્યક ભાષા છે. તેથી જ મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ પોતાના અભ્યાસક્રમમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વર્ગો સુધી અર્ધમાગધીને દાખલ કરી છે. એ માટે તેમ જ જે જૈન કે અજૈન સંસ્થાઓએ પોતાના અભ્યાસક્રમમાં અર્ધમાગધી ભાષાને અપનાવી છે તે માટે તે સર્વ પ્રત્યે આ કોન્ફરન્સ આભારની લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે તેમ જ

સંયુક્ત પ્રાન્ત, બંગાળ અને પંજાબ, વગેરે પ્રાન્તોની યુનિવર્સિટીઓને મુંબઈની યુનિવર્સિટીની જેમ અર્ધમાગધીને સ્થાન આપવા ખાસ મલામળ કરે છે અને જે કૉલેજોમાં અર્ધમાગધીના અભ્યાસની વ્યવસ્થા ન હોય ત્યાં ત્યાં તેની વ્યવસ્થા કરવા કૉલેજના પ્રિન્સિપાલોને આ કૉન્ફરન્સ વિનંતી કરે છે.

- (૨) આપણા જૈન વિદ્યાર્થીઓ દ્વિતીય ભાષા તરીકે અર્ધમાગધી લઈને મળે એમ આ કૉન્ફરન્સ ઇચ્છે છે અને જૈનોના દાનદ્વારા ચાલતી હાઈસ્કૂલો અને કૉલેજોમાં અર્ધમાગધીને સ્થાયી સ્થાન આપવા આ કૉન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક મલામળ કરે છે.
- (૩) અર્ધમાગધી ભાષાનો ફેલાવો થાય તે માટે આ કૉન્ફરન્સ જૈન દાનવીરોને તેમજ જૈન ધર્મની બીજી માતબર સંસ્થાઓને વિનંતી કરે છે કે તેઓ એ યોગ્ય સ્કૉલરશીપો યોજવી અને અર્ધમાગધીનો અભ્યાસ કરતા જૈન તેમજ જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓને મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી તેમ જ અર્ધમાગધીના વિદ્યાર્થીઓને સરઠતા પહે તે માટે અભ્યાસ ક્રમમાં ચાલતાં પુસ્તકો શુદ્ધ અને સસ્તા ભાવે પ્રકટ કરવા આ કૉન્ફરન્સ જૈન સાહિત્યની પ્રકાશન સંસ્થાઓને આગ્રહપૂર્વક મલામળ કરે છે.

(પંદરમું નિંગાળા અધિવેશન ઠરાવ ૮મો)

જૈન સમાજ અર્ધમાગધીને અઘરી ધારી તેના અભ્યાસ પ્રત્યે કદાચ ઉદાસીન રહે તોપણ ધર્મતત્ત્વોથી અજાણ તો ન જ રહેવો જોઈ એમ વિચારી કૉન્ફરન્સે બીજો પળ ઠરાવ કર્યો છે :

- (૩) જૈન સમાજ સંસ્કૃત કે પ્રાકૃતાદિ શ્રમસાધ્ય ભાષાઓનો અભ્યાસ કરી તેમાં ગ્રંથો વાંચે એવો સંભવ ધીમે ધીમે દૂર થતો જાય છે. એટલા માટે પ્રચલિત ભાષામાં મૂળગ્રંથો લખવાલખાવવાની આવશ્યકતા છે.

(૪) તદ્દન છેલ્લી અને નવી ઉપયોગી વિવેચનાત્મક પદ્ધતિએ મૂલ્ય પુસ્તકો છપાવવાં.

(૫) પસંદ કરેલાં પુસ્તકોનો લોકભાષામાં અનુવાદ કરવો.

(૬) પ્રાચીન અને અર્વાચીન સાહિત્યના ઝુંડા અભ્યાસથી મહત્ત્વપૂર્ણ નવ સાહિત્ય પ્રચલિત ભાષામાં રચવું.

૮. જૈન દર્શનના રહસ્યોનો એક જ ગ્રંથ

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૧૮માંથી)

આ અધિવેશને એવો પળ ઠરાવ કર્યો કે,

“ આપણામાં એકે પારિભાષિક કોશ નથી જેની સહાયથી જિજ્ઞાસુઓ આપણા ધર્મગ્રંથો તથા દાર્શનિક ગ્રંથોનો સરલતાથી અભ્યાસ કરી શકે; માટે તેવો ગ્રંથ તેમ જ ગુજરાતી, હિંદી આદિ દેશી ભાષામાં એક એવો સંપૂર્ણ ગ્રંથ નથી કે જે એક જ ગ્રંથના વાંચનથી જિજ્ઞાસુ જૈન દર્શનનાં રહસ્યો યોગ્ય રીતે સમજી શકે; માટે તેવો ગ્રંથ વિદ્વાનો પાસે લેખાવી પ્રકટ કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે. ”

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૧૮માંથી)

૯. બનારસ વિશ્વવિદ્યાલય અને જૈન ચૅર

કોન્ફરન્સના અગત્યના ઠરાવોમાં જૈન સંસ્કૃતિની રક્ષા અર્થેનો જૈન ચૅરનો ઠરાવ અતિ અગત્યનો કહી શકાય.

“ બનારસ હિંદુ યુનિવર્સિટીમાં જૈન ચૅર સ્થાપવા માટે કલકત્તાની બેઠક વચ્ચે થયેલા ઠરાવ તથા સ્ટેડિંગ કમિટીની નીમેલી પેટાકમિટી-ઓના રિપોર્ટ અને સદરહુ યુનિવર્સિટી સાથે થયેલ પત્રવ્યવહાર વગેરે ધ્યાનમાં લઈ આ કોન્ફરન્સ ઠરાવે છે કે નિશ્ચિત થયેલી શરતો પ્રમાણે

सदरहु युनिवर्सिटीमां जैन चॅर स्थापवा माटे गोठवण करवी अने एकत्रित थएल फंडमांथी रु ४०,००० सदरहु युनिवर्सिटीना सत्ता-वाळाओने सोंपवा”.

(तेरमुं जुन्नेर अधिवेशन ठराव १४मो)

१०. दीक्षा

जे ठरावे जैन जगतमां अत्यंत ऊहापोह जगाव्यो ते ठराव आ रह्यो :

“ दीक्षा संबंधी आ कॉन्फरन्सना एवो अमिप्राय छे के दीक्षा लेनारने तेनां मातापिता आदि अंगत सगांओ तथा जे स्थळे दीक्षा आपवानी होय त्यांना श्री संघनी संमतिथी योग्य जाहेरात पछी दीक्षा आपवी”.

(तेरमुं जुन्नेर अधिवेशन ठराव २१मो)

आ ठराव साथे संवत १९९०मां अमदावाद मुकामे मळेला “ जैन श्वेतांबर मूर्तिपूजक साधुसंमेलननो दीक्षासंबंधी ठराव सरखावत्रो रसप्रद थइ पडशे.

“ आठथी सोळ वर्षे सुधी मातापितानी अथवा जे समये जे वाली होय तेनी रजा सिवाय दीक्षा आपी शकाय नहिं, कारणके त्यां सुधी “ शिष्य निष्फेटिका ” लागे छे.

आठ वर्षथी सोळ वर्षेवाळानी दीक्षामां, दीक्षा लेनारना माबाप अथवा तो वालीनी लेखित संमति लेवी. जे गाममां दीक्षा आपवानी होय, त्यांना स्थानिक प्रतिष्ठित बे श्रावको द्वारा लेखित संमति प्रमाणे, लेखित संमति आपनार दीक्षा लेनारनां खरां मातापिता अथवा तो वाली छें तेनो निर्णय, जे गामनो ते होय त्यां आदमी मोकली निर्णय करावे अने निर्णय थया पछी दीक्षा आपवी.

દીક્ષા લેનારની યોગ્યતાની પરીક્ષા સામાન્ય રુપે પોતે કર્યા પછી, વધારે સંમતિને માટે દરેક ગચ્છવાળાએ પોતાના સંઘાડા શિવાયના બીજા સંઘાડાના બે આચાર્યો અથવા તો વડિલોની પાસે યોગ્યતાની પરીક્ષા કરાવી, તે પછી દીક્ષા આપવી. જે ગચ્છ કે સમુદાયમાં બીજા સંઘાડા ન હોય તેમણે પોતાના સમુદાયના બે યોગ્ય સાધુઓની પાસે યોગ્યતાની પરીક્ષા કરાવી સંમતિ મેળવી દીક્ષા આપવી. દીક્ષા પ્રશસ્ત સ્થાનમાં જાહેર રીતે શુભ મૂહૂર્તે આપવી.

સોઠ વર્ષ પછીની દીક્ષામાં શાસ્ત્રોક્ત “શિષ્ય નિષ્કેટિકા” લાગતી નથી, તોપણ હાલનું આ આખું બંધારણ કેટલાક અંશે થાળ અનિ-ચ્છનીય વાતાવરણને લઈને ઠરાવરુપે બાંધવામાં આવ્યું છે. તેને જ અનુસરતું ઠરાવવામાં આવે છે કે—સોઠ થી અઢાર વર્ષ સુધીના દીક્ષા લેનારને પણ તેના વાલીની રજા સિવાય હાલમાં દીક્ષા આપવી નહિ.

અઢાર વર્ષ પછીની ઉમ્મરવાળો દીક્ષા લેનાર માતા, પિતા મત્રીજા, માઈ વગેરે જે નિકટ સંબંધી હોય તેની અનુમતી મેળવવા માટે તે તે પ્રયત્નો કર્યા છતાં પણ અનુમતિ ન મળે તો દીક્ષા લઈ શકે છે.”

જુનેર કોન્ફરન્સના ઠરાવનો એ જ સાર હતો, કે દીક્ષા લેનારને પોતાના માતા, પિતા આદિ સંબંધીઓની તથા જ્યાં દીક્ષા લેવાની હોય ત્યાંના શ્રી સંઘની સંમતિથી યોગ્ય જાહેરાત કર્યા પછી દીક્ષા અપાવી જાઈએ.

સાધુસંમેલનનો ઠરાવ તો તેથી ઘણો આગલ વધ્યો છે. મા, બાપ, વાલીની અને સંઘની સંમતિ ઉપરાંત દીક્ષા લેનારની યોગ્યતાની સ્વાતંત્રી સંઘાડાના બે આચાર્યો કે વડીલો પાસે કરાવ્યા બાદ જાહેર રીતે દીક્ષા આપવાનું તે ફરમાન કરે છે.

આજે દીક્ષાના પ્રશ્નની ઉગ્રતા ચાલી ગઈ છે અને કોન્ફરન્સે એકયની ખાતર પોતાનો અતિ “નમ્ર” ઠરાવ પળ ફાલના અધિ-વેશનમાં પરત ટેંચી લીધો છે ત્યારે તટસ્થ વિચારક માટે આ પ્રશ્ન કેવલ ઐતિહાસિક અગત્યનો જ બની રહે છે.

૧૧. શુદ્ધિ અને સંગઠન.

“જેનોએ પોતાનો અસલી જૈન ધર્મ છોડી અન્ય ધર્મ સ્વીકાર્યો હોય તેમને પુનઃ જૈન ધર્મમાં લાવવા, સ્વેચ્છાપૂર્વક જૈન ધર્મ સ્વીકારનારને જૈન તરીકે ગ્રહણ કરવા, તેમને સ્વામિવચ્છલ, નવકારશી જેવા જમણમાં તેમ જ જૈન સંસ્થાઓનો તથા સંઘના બધા વ્યવહાર અને સાધનોનો લાભ આપવા આ કોન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે.

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૬ઠ્ઠો)

૧૨. લગ્નક્ષેત્ર.

“જૈનોમાં ઓશવાલ, પોરવાડ, શ્રીમાલી, દશા, વીશા, વગેરે જ્ઞાતિભેદો હોવાથી અને સ્થાનિક ઘોઠ, વાડા કે વર્તુલો હોવાથી લગ્ન-ક્ષેત્ર ઘણું સંકુચિત થયું છે અને યોગ્ય લગ્ન કરવામાં કેટલેક ઠેકાણે ઘણી મુશ્કેલી ઊભી થાય છે એ દુઃખદાયક છે; તો જૈનોમાં ઉપરોક્ત ભેદ કાઢી નાખી અરસપરસ જૈનોમાં ગમે ત્યાં કન્યા લેવડદેવડ કરી શકાય એ ઇષ્ટ છે એમ આ કોન્ફરન્સ માને છે અને એવા ભેદો કાઢી નાંખી લગ્નક્ષેત્ર વિસ્તૃત કરવાની આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરે છે”.

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૮મો)

૧૩. કેઠવણીસંસ્થાઓનું સંગઠન અને પરસ્પર સહકાર

“એવી સ્થિતિ જોવાય છે કે જુદી જુદી સંસ્થાઓ સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરવાથી કેટલાકને વધુ પડતી મદદ ને સગવડ મળી જાય

છે અને ઘણા મદદ વગર રહી જાય છે; વઠ્ઠી કેટલી અને કઈ સંસ્થાઓ વિદ્યમાન છે તે પણ ઘણા અભ્યાસાર્થીઓને ખબર ન હોવાથી તેનો લાભ તેઓ લઈ શકતા નથી. સર્વેને યોગ્ય અને જરૂર જેટલી મદદ અને સગવડ મળી શકે તે માટે એ જરૂરનું છે કે :—

- (૧) સ્કૉલરશિપ આપતા બધા ધાતાઓનું “ ફેડરેશન ” થવું જોઈએ અને તે “ ફેડરેશન ” નિયત કરેલા નિયમાનુસાર સર્વે ધાતાના ધોરણ મુજબ સ્કૉલરશિપની વહેંચણી કરે. એ જો ન બની શકે તો તે ધાતા એકબીજાના સહકારથી એક જ ધોરણે અને વ્યવસ્થાથી કાર્ય કરે.
- (૨) જે જે છાત્રાલયો આદિ શિક્ષણસંસ્થાઓ છે, તેઓ પોતાનું સંમેલન મરી પોતાનું સંગઠન કરે અને સમાજમાં વધુમાં વધુ વિદ્યાર્થીઓને લાભ મળે અને તેમનું ચારિત્ર્ય આદર્શરૂપ થાય તે માટે ઘટતા નિયમ કરે.
- (૩) એક સંસ્થા કે ધાતાનો લાભ લેનાર બીજી સંસ્થા કે ધાતાનો લાભ અણઘટતી રીતે ન લે, અને એક સંસ્થામાંથી આવેલને બીજી સંસ્થા લાભ આપે એ વ્યવહાર રાખવો.
- (૪) સર્વે સંસ્થાનું સંગઠન સાથે નિરીક્ષણ થઈ સુધારાવધારા સૂચવાય તથા દરેકની માહિતી પૂરી પાડવામાં આવે એવો પ્રબંધ કરવો. ”
(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૧૪મો)

૧૪. સ્વદેશી

“ આ કૉન્ફરન્સ દરેક જૈન માઈ તથા બહેનને ધાસ આગ્રહ કરે છે કે શુદ્ધ ધાદી અગર તો સ્વદેશી કાપડ તથા જરૂરિયાતની બધી દેશમાં બનેલી ચીજો તેમજે વાપરવી. ”

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૨૧મો)

૧૫. દ્રવ્યવ્યયના સાચા પ્રકારોનું દિશાસૂચન

જૈન સમાજ અનેક ધનાઢ્યો ધરાવે છે અને તેમાં દાન નિમિત્તે પુષ્કળ દ્રવ્યનો પ્રવાહ વહે છે. પરંતુ તે જે માર્ગે વહે છે તેથી સમાજનું પૂરેપૂરું હિત સાધી શકાતું નથી. માટે તે પ્રવાહ જુદા અને સમાજને ઉપયોગી માર્ગે વહેતો રહે તો બીજા સમાજો કરતાં જૈન સમાજની પ્રગતિ સર્વ પ્રકારે ટપી જાય. આટલા માટે એ ઇષ્ટ અને આવશ્યક છે કે :—

- (૧) શ્રીમંતો અને પરોપકાર વૃત્તિવાળા ભાઈબહેનો પોતાના દ્રવ્યનો વ્યય ઉત્પાદક, કાર્યસાધક, અને સમાજની સ્થિતિ સુધારવાના માર્ગે કરે; દા. ત. મોટી વસ્તીવાળા શહેરમાં શ્રાવકશ્રાવિકા માટે સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, મફત કે ઓછા ખર્ચે દવા વગેરેનાં સાધન મળે તેવાં દવાખાનાં, સુવાવડખાતાં, અનાથગૃહો, આરોગ્યગૃહો, તથા સ્કૂલો, હાઈસ્કૂલો, વિદ્યામંદિરો, છાત્રાલયો, વ્યાયામશાળા વગેરેના સ્થાપનમાં વ્યય કરવાથી સમાજને હિતકારક થઈ પડશે.
- (૨) સાધારણ દ્રવ્યમાંથી દરેક ખાતામાં જરૂર પ્રમાણે વ્યય કરી શકાય છે. તેથી દરેક જૈને સાધારણ ખાતાને પુષ્ટિ આપવા ખાસ લક્ષ્ય આપવું એવી આ કોન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે.
- (૩) ઘણે સ્થળે એમ જોવાય છે કે દેવદ્રવ્ય વગર જામીનગીરીએ અંગ ઉધાર ધીરવામાં આવે છે એ પ્રથા યોગ્ય નથી તો દેવદ્રવ્યનાં નાણાં સાધારણ ખાતાને તથા જૈનોને યોગ્ય જામીનગીરી ઉપર બ્યાજબી વ્યાજે ધીરવા ઘટે. ”

(ચૌદમું મુંબઈ અધિવેશન ઠરાવ ૨૨મો)

૧૬. જૈન શાસ્ત્રીય શિક્ષણ

આ કોન્ફરન્સનો એવો પાકો મત છે કે જેમ બીજા ક્ષેત્રમાં તેમ શાસ્ત્રીય ક્ષેત્રમાં પણ જૈન પરંપરાએ આ યુગના વિકસિત માનસ સાથે પૂર્ણપણે મેલ ધાવે તેવું અને ઉચ્ચ વિદ્યાધામોમાં પોતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરી શકે તેવું માનસ ધરાવનારી વ્યક્તિઓ તૈયાર કરવાની જરૂર છે. બેથી આ કોન્ફરન્સ ઠરાવ કરે છે કે જૈન શાસ્ત્રનું ઉચ્ચતર અને ઉચ્ચતમ શિક્ષણ આપવા-અપાવવાની ઘટ્ટતી સમર્થ એવી બધી સગવડ કરવી તે માટે થોડા પણ અધિકારી ઉમેદવારો જેમાં મુખ્યપણે સંસ્કૃત શિક્ષણ લીધેલ પંડિતો અને મુખ્યપણે કૉલેજનું શિક્ષણ લીધેલ સ્નાતકોનો સમાવેશ થાય છે તેમને પસંદ કરવા અને તેમને વિદ્યાભ્યાસ માટે જરૂરી એવી બધી સગવડ પૂરી પાડવી.

(પંદરમું નિંગાઠા અધિવેશન, ઠરાવ છઠ્ઠો)

૧૭. બેકારીનિવારણ.

“ બેકારીનિવારણને માટે નીચેની બાબતો ઉપર આ કોન્ફરન્સ જૈન સમાજનું ધ્યાન ઝેંચે છે :—

(૧) સ્થાયી સમિતિના આશ્રય નીચે એક એવી બેકારીનિવારણ મધ્યવર્તી સંસ્થા (Central Bureau) ઝમી કરવી, જ્યાં નોકરી રહેવા ઇચ્છનાર અને નોકરી રાખવા ઇચ્છનારની સંપૂર્ણ વિગત-વાર નોંધો રાખવામાં આવે અને બન્નેનો સહયોગ મેલવી આપવાની ગોઠવણ કરી આપવામાં આવે.

(૨) જે જૈન ગૃહસ્થો હસ્તક મોટાં કારખાનાંઓ, પેઢીઓ કે ઑફિસો ચાલતાં હોય તેની એક યાદી સ્થાયી સમિતિએ તૈયાર કરાવવી અને તેઓ મારફત બને તેટલા જૈનોને ગોઠવવાની હિલચાલ સ્થાયી સમિતિએ હાથ ધરવી.

(૩) આજે ગૃહ ઉદ્યોગ પ્રામ્ય ઉદ્યોગને બને તેટલું ઉત્તેજન આપવાની સ્થાસ જરૂર છે અને આ દિશાએ યોગ્ય ફંડ મલ્લયેથી કૉન્ફરન્સની સ્થાયી સમિતિને ઘટતી યોજનાઓ કરવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે,

(પંદરમું નિગાલા અધિવેશન, ઠરાવ ૯મો)

૧૮. જૈનબૅંક

જૈનબૅંકની જે યોજના ગત અધિવેશનમાં મંજૂર કરવામાં આવી છે, તે તરફ જૈનસમાજનું ધ્યાન ઝેંચવામાં આવે છે અને તે અંગે ઘટતું કરવા સ્થાયી સમિતિને ભલામણ કરવામાં આવે છે.

(પંદરમું નિગાલા અધિવેશન, ઠરાવ ૧૦મો)

૧૯. પંચાયત ફંડ

“ આ કૉન્ફરન્સ પારસી પંચાયત ફંડ જેવું એક વિશાલ અને સર્વસામાન્ય જૈન પંચાયત ફંડ ઝૂમું કરવાની જરૂરિયાત સ્વીકારે છે. તે ફંડનો ઉપયોગ વ્યાવહારિક તેમ જ ધાર્મિક કેલવણીનો પ્રચાર, બેકારીનિવારણ તેમ જ નિરાશ્રિત ભાઈબહેનોને બનતી મદદ વગેરે સામાજિક કાર્યોમાં કરવો અને તે ફંડનો વહીવટ ફંડમાં નાળાં ભરનારાઓ કરે.”

(પંદરમું નિગાલા અધિવેશન, ઠરાવ ૧૧મો)

૨૦. જૈન વિદ્યામંદિર

“ જૈન આગમતત્ત્વજ્ઞાન, ન્યાય, વ્યાકરણ, કાવ્ય, અલંકાર, વિજ્ઞાન આદિ વિષયોના તુલનાત્મક પદ્ધતિએ અભ્યાસ માટે ધાર્મિક હસ્તલિખિત પ્રતો, પુસ્તકો, પોથીઓ તેમ જ સર્વ વિષયના આધુનિક ઢબના પ્રમાણભૂત ગ્રંથોની લાયન્સેરી સાથેનું અભ્યાસીઓ માટે સર્વ સગવડ

સાથેનું એક વિદ્યામંદિર જેમાં પુરાતત્ત્વનું તેમ જ શૌધસોલ્હનું (Research) કાર્ય થઈ શકે તે તથા યુનિવર્સિટીના અર્ધમાગધી અભ્યાસ-ક્રમ માટે સહાય મળે અને જેમાં અભ્યાસીઓના અભ્યાસ દરમ્યાન તેમ જ અભ્યાસ પછીના નિર્વાહની યોજનાપૂર્વક ઊચ્ચ અભ્યાસ માટે સંસ્કારી વાતાવરણ હોય તેમ જ જેની દ્વારા ગુજરાતી, હિન્દી, પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, પુરાતન તેમ જ અદ્યતન સાહિત્યનો સંગ્રહ, પ્રચાર અને પ્રકાશન થાય તથા તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને ક્રિયાની રુચિકર ચર્ચા તથા વ્યાખ્યાનો થાય તેવું એક સુંદર કેન્દ્રસ્થ સ્થાન કોઈ મહાન જ્યોતિર્ધરના નામ સાથે જોડાઈ સ્થપાય એ આવશ્યક છે એમ આ કોન્ફરન્સ માને છે.”

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૮મો)

૨૧. જૈન સાહિત્ય

“ વિશિષ્ટ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત જૈન સાહિત્યને સાદા આકારમાં પ્રકટ કરવા તેમ જ પ્રાચીન જૈન સાહિત્ય (રાસો, સ્તવનો, સજ્જાઓ, પદો, લાવણીઓ, ગહુલીઓ, ઢાલો, પૂજાઓ, પ્રભાતિયાઓ વગેરે) ને વ્યવસ્થિત રીતે છપાવવા, તેમાં ગ્રંથકારના ઉપલબ્ધ ચરિત્રની નોંધ કરવી અને સાહિત્યનો વિસ્તાર બતાવવા ગ્રંથકારવાર, સૈકાવાર, વિષયવાર, સાહિત્ય થર નોંધ કરાવવાની આવશ્યકતા તરફ આ કોન્ફરન્સ ધ્યાન દેવા સૂચે છે અને જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ દરેક ભાષામાં પ્રકટ કરી તેની વિપુલતા થર વિદ્યુદ્વર્ગનું ધ્યાન દેવા સાધનસામગ્રી જનતા તરફ ધરવાની આવશ્યકતા આ કોન્ફરન્સ સ્વીકારે છે અને પ્રાથમિક પગલા તરીકે પંડિત બીરવિજયજીની સકલ કૃતિઓના સંગ્રહયોગ્ય સમાલોચનાવાલી પ્રસ્તાવના સાથે પ્રકટ કરવો અને ત્યાર પછી ઉત્તરોત્તર તેવા પ્રકારનું સાહિત્ય પ્રકટ કરવા અને તે કાર્યનો અમલ કરવા ધાર્મિક સાહિત્યના પાંચ ઝંડા અભ્યાસીઓની પ્રકાશન સમિતિ નીમવા સ્થાયી સમિતિને બલામળ કરે છે. (સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૯મો)

૨૨. આક્ષેપ-પ્રતિકાર

જૈનો તેમ જ જૈન ધર્મ ઉપર અવારનવાર આક્ષેપો થાય છે તેનો યોગ્ય જવાબ આપવા એક કાયમી સમિતિ નીમવા આ કોન્ફરન્સ સ્થાયી સમિતિને ભલામણ કરે છે.

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૧૪મો)

૨૩. યાત્રાલુઓને સગવડ

આપણા તીર્થોમાં તથા શહેરોમાં જતા યાત્રાલુઓને ધર્મશાળાના મુનિમો તુરત ઉતારા આપે અને જોઈતી સર્વ સગવડ વગર વિલંબે પૂરી પાડે માટે આ કોન્ફરન્સ વહીવટકર્તાઓને ભલામણ કરે છે. ”

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૧૫મો)

૨૪. જૈન જનરલ હોસ્પિટલ તથા પ્રસૂતિગૃહ

“ મુંબઈ તેમ જ જૈનોની મોટી વસ્તીવાળા અન્ય શહેરોમાં જૈનો માટે જૈન જનરલ હોસ્પિટલોની આવશ્યકતા છે અને તેથી હોસ્પિટલો જ્યાં જ્યાં બની શકે ત્યાં તુરત યોગ્ય ફંડ કરી સ્થાપવી અને તેમાં સગવડ પ્રમાણે જૈનેતરોને પળ લાભ આપવો. જે સ્થળોમાં જનરલ હોસ્પિટલ સ્થાપવી શક્ય ન હોય તે તે સ્થળે પ્રસૂતિગૃહો સ્થાપવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા આ કોન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે. ”

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૧૬મો)

૨૫. સંગઠન

“ જૈનોની કેટલીક જાતિઓ જેવી કે સરાક, પછીવાલ, અપ્રવાલ વગેરે જૈન ધર્મ પાલતી હતી, તેઓ તથા આપણા કેટલાક ધર્મબંધુઓ ઉપદેશ તથા સંપર્કના અભાવે ધર્મવિમુક્ત થતા જાય છે તેને જૈન ધર્મમાં સ્થિર કરવા તથા અપનાવવાની આવશ્યકતા પર આ કોન્ફરન્સ ખાસ ભાર મૂકે છે. ”

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૧૯મો)

૨૬. વ્યાયામ

“ જૈન સમાજમાં વ્યાયામ તથા શારીરિક વિકાસ તરફ અત્યંત દુર્લક્ષ સેવવામાં આવે છે તે દૂર થાય અને સમાજનાં બાળકોનું સ્વાસ્થ્ય સુધરે તેમ જ તેઓમાં સ્વરક્ષણ કરવાની શક્તિ વિકાસ પામે એ અર્થે આ કોન્ફરન્સ સ્થળે સ્થળે વ્યાયામશાળાઓ સ્થાપવા તેમ જ તાલીમવર્ગો સ્થાપવાં જૈન સમાજને આગ્રહ કરે છે. ”

(સોલમું મુંબઈ અધિવેશન, ઠરાવ ૨૧મો)

૨૭. દેવદ્રવ્ય

“ દેવદ્રવ્ય નિમિત્તે જે રકમો અગર મિલકતો હોય તેમ જ હવે પછી તે માટે આપવામાં આવે તેનો ઉપયોગ જિનમૂર્તિ અને જિનમંદિરો માટે જ થઈ શકે તેમ આ કોન્ફરન્સ ભારપૂર્વક જાહેર કરે છે અને જૈન સંઘમાંની કોઈ પણ વ્યક્તિ આની વિરુદ્ધ મંતવ્ય રજૂ કરે અથવા પ્રચાર કરે તે જૈન ધર્મના મૂલ્યભૂત સિદ્ધાંતોને આઘાત કરનાર છે એમ આ કોન્ફરન્સ માને છે. ”

(સત્તરમું ફાલના અધિવેશન, ઠરાવ ૩જો)

૨૮. મધ્યમવર્ગને રાહત

“ હાલમાં ઉપસ્થિત થયેલી વિષમ પરિસ્થિતિને કારણે જૈન-સમાજનો મધ્યમવર્ગ અને ખાસ કરીને તેના નીચલા થરો ઓછી આવક અને દિન પ્રતિદિન વધતી મોંઘવારીને લઈને અત્યંત મુશ્કેલ સ્થિતિમાં મુકાયા છે, અને તેમને માટે જીવનનિર્વાહ કરવો લગભગ અશક્ય થઈ પડ્યો છે તેથી તેમને પગભર કરવા તથા હુન્નર ઉદ્યોગના અનેક ક્ષેત્રોમાં કાર્ય લગાડવા અને તેમની સ્થિતિ સુધારવા તુરત અમલમાં મૂકી શકાય તેવી નીચે દર્શાવેલી યોજનાઓ સૂચવવામાં આવે છે. આ માટે જૈન-સમાજને યોગ્ય કરવા અપીલ કરવામાં આવે છે :

- (૧) જીવનનિર્વાહની જરૂરી વસ્તુઓ વગેરે ઓછા દરે (Subsidised rate) થી પૂરી પાડવા સ્ટોરો સ્થળે સ્થળે સોલવા અને તે માટે જરૂરી ફંડ ઊંચું કરી સ્થાનિક સમિતિઓદ્વારા કામ ઉપાડવું.
- (૨) નાના હુન્નર ઉદ્યોગને મદદ કરવા સારી કેપિટલ સાથેના સહકારી મંડળો ઊભા કરવા, તેમ જ તેવા ઉદ્યોગો શીખવવા જરૂરી શિક્ષણસંસ્થા સ્થાપવા.
- (૩) નાના નાના હુન્નર ઉદ્યોગો તેમ જ ગૃહઉદ્યોગો શીખવવા તથા ચલાવવા ઉદ્યોગમંદિર (ઇન્ડસ્ટ્રિયલ હોમ) સ્થાપવું.
- (૪) સ્ત્રી ઉપયોગી ગૃહ ઉદ્યોગો શિવણ, ભરત, ગૂંથણ, ચિત્રકામ આદિનું શિક્ષણ આપનારી સંસ્થા સ્થાપવી.
- (૫) તે ઊપરાંત કોન્ફરન્સ માને છે કે જૈનોના મધ્યમવર્ગને ધંધા-રોજગારમાં સહાય આપવા અને તેમને વ્યાપાર અને ઉદ્યોગના સાધનની અનુકૂળતા કરી આપવા માટે સહકારી અને અન્ય ધોરણે ઔદ્યોગિક અને નાણાંકીય સંસ્થા સ્થાપવી જરૂરી છે અને તેથી આ અધિવેશન કોન્ફરન્સના પ્રમુખશ્રીને ઉપરોક્ત કાર્ય માટે કમિટી નીમવા અને યોજના ઘડી કાઢવા અધિકાર આપે છે, તેમ જ આ યોજનાને સત્વર મૂર્તસ્વરૂપ આપવા આગ્રહ કરે છે.”

(સત્તરમું ફાલના અધિવેશન, ઠરાવ ૭મો)

૨૯. જૈન સંસ્કૃતિકેન્દ્ર

“ અખિલ ભારતીય જૈન સંસ્કૃતિકેન્દ્ર નિર્માણ કરી તે દ્વારા શિક્ષણશાસ્ત્ર અને મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર પર અવલંબિત જૈનસાહિત્યના ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, સાંસ્કૃતિક વિશાળ ભાવનાથી ભરેલા પાઠ્યુક્તકોનું સંપાદન

કાર્ય થવાની આવશ્યકતા છે. તે માટે પૂજ્ય શ્રમણસંઘ, જૈનસંસ્થાઓ અને વિદ્વાનો સંપૂર્ણ સહકાર આપે એવી આ અધિવેશનની ભલામણ છે.”

(સત્તરમું ફાલના અધિવેશન, ઠરાવ ૧૬મો)

૩૦. શ્રી મહાવીર જન્મકલ્યાણક

“ અહિંસાના મહાન પ્રવર્તક પરમોપકારી જગતવંદ્ય ચરમ તીર્થંકર શ્રમણભગવાન શ્રી મહાવીરના જન્મકલ્યાણક દિવસને જાહેર તહેવાર (પબ્લિક હોલીડે) તરીકે માન્ય રાખવા મધ્યસ્થ સરકારને આ કોન્ફરન્સ આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરે છે અને આ માટે યોગ્ય કાર્યવાહી કરવાની સત્તા કાર્યવાહી સમિતિને આપે છે. ”

આ તમામ ઠરાવો ઉપરથી જણાશે કે કોન્ફરન્સ સમાજના સર્વાંગી વિકાસને જાણે છે અને તે માટે તેણે સમાજને સ્પર્શતા વિવિધ પ્રશ્નો ઉપર તલસ્પર્શી વિચારણા ચલાવી અનેક મહત્વના ઠરાવો કર્યા છે. જો આ તમામ ઠરાવોનો બરાબર અમલ થઈ શક્યો હોત તો જૈન સમાજનું આંખું કલેવર બદલાઈ ગયું હોત અને તે પોતાની પૂર્વ જાહોજલાલી મોગવતો હોત.

પ્રકરણ ૭મું.

કોન્ફરન્સના વિકાસમાં વેગ અને મંદતાના કારણોની સંક્ષિપ્ત સમીક્ષા

કોન્ફરન્સે પોતાના સત્તાવન વર્ષના દીર્ઘ જીવનમાં અનેક લીલીસૂકી જોઈ છે. કોઈ વખતે તેનો સૂર્ય મધ્યાહ્ને તપતો દેખાય છે તો કોઈ વખતે આથમતા સૂર્ય જેવી તેની આભા જણાય છે.

પાંચમી અમદાવાદ કોન્ફરન્સના સ્વાગતપ્રમુખ નગરશેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈએ પોતાના સ્વાગત પ્રવચનમાં કહ્યું હતું તેમ, “આ કોન્ફરન્સ એ પ્રાચીન અને નવીન વચ્ચેના સંગમરૂપ છે. જૂનામાં જે આવકારદાયક હોય તે રાખી, નવામાં જે ઇષ્ટ હોય તેનું પ્રહણ કરી આગલ વધવામાં જ આપણી ઉન્નતિ સમાયેલી છે.” કોન્ફરન્સે જ્યારે જ્યારે આ નવાજૂના વચ્ચેની સમતુલા ગુમાવી છે ત્યારે ત્યારે તેને આચકો લાગેલો છે.

શરૂઆતના વર્ષોમાં ફલોધીથી માંડી લગભગ પુના અધિવેશન સુધી કોન્ફરન્સનું કાર્ય પુરવહારમાં ચાલ્યું. તેણે સમાજમાં નવ-જાગૃતિ આણી. વિચારવાતાવરણમાં મોટો ફેરફાર કર્યો. સમાજની સમસ્યાઓ અને સલગતા પ્રશ્નો ઉપર તેણે સારાચે સમાજનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. આજના ભારતવર્ષનો જૈનસમાજ એક થવો જોઈએ, એક હોવો જોઈએ એવી વિશિષ્ટ ભાવનાને તેણે જન્મ આપ્યો. સંઘબલ્લનું મહત્ત્વ તેણે સમજાવ્યું. સમાજના અમ્યુદય માટે શું જરૂરી છે તેનો

स्पष्ट ह्याल आप्यो. आखाये जैन समाजमां विचारात्मक, भावात्मक अने क्रियात्मक एकता लाववा प्रयत्न कर्यो. तेणे गुजरात, काठियावाड, मारवाड, मेवाड, राजस्थान, पंजाब, संयुक्त प्रांत, बंगाल, महाराष्ट्र वगैरेने एक सामान्य मंच उपर एकठा कर्यो. तेणे सामान्य सुखदुःखना प्रश्नो उपर सौने विचारता कर्यो. आपत्ति प्रसंगे देशना हरकोई भागना पोताना बंधुने मदद करवानी पोतानी फरज छे ए भाव उत्पन्न कर्यो. जैन संस्कृति, जैन साहित्य, जैन शिल्प, स्थापत्य, ज्ञानभंडारो वगैरे तरफ तेणे समाजनुं ध्यान दोर्युं. केळवणी अने सिज्ञाता बंधुओना प्रश्नो समाजना प्राणप्रश्नो छे एम तेणे समाजने समजाव्युं. तेणे समाजने पद्धतिसर अने व्यवस्थित काम करवानी दिशा बतावी. मध्यम वर्गना बंधुओने समाजप्रगतिमां अने सामाजिक खाताओमां हित छे एम बतावी आप्युं. कॉन्फरन्स आ बंधुं करवा केम शक्तिशाळी बनी तेना कारणो जोतां जणाय छे के:—

(१) शरूआतमां तेने भारतवर्षना तमाम प्रदेशना आगेवानोनी उमळकाभर्यो सहकार सांपड्यो हतो.

(२) जैनपुरी अमदावाद शहेर के जेने जैन समाजनुं हृदय कहीं शकाय त्यांना नगरशेठसहितना तमाम आगेवानो तेने विकसाववामां तनमनधनथी फाळो आपता हता.

(३) सौ नाना नाना मतभेदो भूली जई सर्वसामान्य भूमिका उपर खमेखमो मिलावी काम करता हता.

(४) कॉन्फरन्सने नाणांनी सहाय सारी मळती हती.

- (૬) તેના જનરલ સેક્રેટરીઓ અને પ્રાન્તિક સેક્રેટરીઓ કોન્ફરન્સના કાર્યને વેગ આપવા તનતોડ મહેનત કરતા હતા અને સારો આત્મભોગ આપતા હતા.
- (૭) તેણે જીવદયા, પુસ્તકોદ્ધાર, જીર્ણોદ્ધાર, નિરાશ્રિત મદદ, કેલવણીસહાય, મંડારોની ટીપ, જૈન ડિરેક્ટરી, ઉપદેશ, હિસાબતપાસણી, વગેરે સમાજના પ્રાણપ્રશ્નોને ઉકેલવા સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો.
- (૮) ઉપદેશકો, પ્રચારકો અને જૈન હૈરોલ્ડ દ્વારા તેણે સમાજ-સંપર્ક જાળવી રાખ્યો હતો.
- (૯) શરૂઆતમાં મોટા આકર્ષક અને મમકાદાર અધિવેશનો થયાં હતાં અને તેણે સારાંચે સમાજનું ચિત્તાકર્ષણ કર્યું હતું.
- (૧૦) કોન્ફરન્સ એક નૂતન પ્રકારની નવયુગને અનુરૂપ સંસ્થા હોઈ તે પ્રત્યે લોકો સારી રીતે ધ્યાન આપતા હતા.
- (૧૧) કોન્ફરન્સનું નેતૃત્વ એવી વ્યક્તિઓના હાથમાં હતું કે જે સમાજમાં ભારે પ્રતિષ્ઠા અને માનનીય ધરાવતી હતી અને જેમની લાગવગ સરકાર દરબારમાં પણ સારી હતી.

ધર્મને ધર્મને લોકોનો ઉત્સાહ મંદ પડતો ગયો તેમ તેમ કોન્ફરન્સના કાર્યમાં શિથિલતા આવતી ગઈ. કેટલાંક સ્થળોએ અંદરખાનેથી સંસ્થાની ઉપયોગિતા ઓછી કરવાનો પ્રયાસ શરૂઆતથી જ ચાલી રહ્યો હતો. કેટલાંક સ્થાપિત હિતો તેના તરફ શંકાની નજરથી જોતાં હતાં, કેટલાક તેની પ્રગતિમાં પોતાનો ઉત્કર્ષ અટકી જતો.

જોઈ રહ્યા હતા. કેટલાક મધ્યમ વર્ગની સત્તાપ્રાપ્તિમાં સંઘના ગૌરવને હાનિ માનતા હતા. કેટલાક લોકોને કૉન્ફરન્સની શરૂઆતથી તેનું કાર્યક્ષેત્ર ધણું વિશાળ થવાને પરિણામે પાછળથી દર વર્ષે બહુ નૂતનતા ન જણાઈ. દરેક વ્યક્તિ પોતે કામ કરવાને બદલે કૉન્ફરન્સ શું કાર્ય કરે છે તે જોવાને ઉત્સુક રહી.

કૉન્ફરન્સની કટોકટીની પહેલે જ્યારે તેની હસ્તી જ મયમાં આવી પડી હતી ત્યારે સને ૧૯૨૫માં કન્વેન્શન મળ્યું તે પહેલાં તેમાં ચર્ચવાના વિષયો નક્કી કરવા સોઠ પ્રશ્નો તૈયાર કરી વિચાર-શીલ સમાજહિતૈષીઓ ઉપર મોકલવામાં આવ્યા હતા. તેના જવાબો ઉપરથી કૉન્ફરન્સની નબળાઈનાં કારણો શ્રી મોહનલાલ દલ્હીચંદ દેસાઈ વગેરે ચાર જણાની કમિટીએ તારવી કાઢેલાં તે આજે પણ વિચારવા જેવાં છે :—

- (૧) કાર્યવાહકોની ધામી.
- (૨) વ્યવસ્થાની ધામી.
- (૩) કૉન્ફરન્સના મુખપત્રનું બંધ પડવું.
- (૪) નિયમિત અધિવેશનોનો અભાવ.
- (૫) પ્રાંતિક સેક્રેટરીઓનો અનુસાહ અને નિષ્ક્રિયપણું.
- (૬) નાણાંનો પ્રવાહ જોઈતા પ્રમાણમાં વહેતો ન રહેવો.
- (૭) કૉન્ફરન્સના ઠરાવોનો અમલ કરાવવા માટે જોઈતો પુરુષાર્થ, પ્રયત્નોની ધામી.
- (૮) વિવાદપ્રસ્ત વિષયો અને ઠરાવો.

આ કારણોનું આપણે સ્થૂળ અવલોકન કરી જઈએ :

આપણો સમાજ મુખ્યત્વે ધંધાદારી છે. તેથી કોન્ફરન્સના કાર્યને અંગે ભોગ આપી શકે, તેની પ્રવૃત્તિઓની પાછલ મંડ્યા રહે, અને કોન્ફરન્સને જ પોતાનું જીવન સમર્પણ કરે એવા કાર્ય-કર્તાઓની આપણને કાયમ ટાંચપ રહી છે. જે નેતામાં લ્યાગ હોય, સમર્પણ હોય, દીર્ઘદૃષ્ટિ હોય, સમયજ્ઞતા હોય, સંસ્થા માટે સર્વ કાંઈ કરી છૂટવાની અને તેને માટે ફના થવાની તમન્ના હોય અને સમાજને બુદ્ધિ અને ડહાપણપૂર્વક દોરવાની, આવડત અને ઝુંડી સૂઝ હોય તેના પ્રત્યે પ્રજા ઘેલી થાય છે. કોન્ફરન્સને આ કક્ષાના નેતાઓની હંમેશાં ઝુળપ રહી છે અને તેથી તેનું કાર્ય વચ્ચેવચ્ચે શિથિલ પડ્યું છે.

કોન્ફરન્સ જેવી સારાચે સમાજની અખિલ હિંદના ધોરણે કામ કરતી માતબર સંસ્થાના કાર્યાલયની વ્યવસ્થા પણ તદ્દન અદ્યતન હોવી જોઈએ. કાર્યાલયની સુવ્યવસ્થા ઉપર સંસ્થા પ્રત્યેનો સમાજનો આદર અમુક અંશે આધાર રાખે છે. વઢી સંસ્થા પાસે જૈન સમાજને લગતા તમામ પ્રશ્નો સંબંધી છેલ્લામાં છેલ્લી માહિતી હોવી જોઈએ અને તે હરકોઈને સુલભ હોવી જોઈએ. જૈન સમાજ, તેની સંસ્થાઓ, તેનો ઇતિહાસ, તેનું સાહિત્ય, તેનાં ધર્મસ્થાનો, તેની વસ્તી, તેની ક્ષેત્રવર્ણીસંસ્થાઓ, તેના ધર્મગુરુઓ, તેના પ્રશ્નો ટૂંકમાં જૈનસમાજને લગતી હરકોઈ બાબતની માહિતી તેના કાર્યાલયમાંથી મઢી શકે તેવો પ્રવંધ હોવો જોઈએ.

કોન્ફરન્સનું મુખપત્ર તદ્દન આધુનિક પદ્ધતિની પ્રચારશક્તિ ધરાવતું, નીડરતાથી છતાં સંયમપૂર્વક સમાજના પ્રશ્નોને ચર્ચતું, તંદુરસ્ત વિચારોનો ફેલાવો કરતું, વ્યાપક દૃષ્ટિવાળું, ધ્યેયનિષ્ઠ અને

આદર્શ હોવું જોઈએ અને તેનો ફેલાવો બહોલો હોવો જોઈએ. કૉન્ફરન્સનું મુખપત્ર વાંચતોવાંચત બંધ પડ્યું છે ત્યારે કૉન્ફરન્સે ઘણું સહન કર્યું છે. મુખપત્ર જેવું લોકસંપર્ક જાળવવાનું બીજું એક પળ પ્રવલ સાધન આ યુગમાં નથી. કૉન્ફરન્સનું મુખપત્ર કેવલ વિદ્વદ્ભોગ્ય ન હોવું જોઈએ. સામાન્ય માણસ સમજી શકે, તેની કલ્પનાને ઉત્તેજિત કરી શકે અને તેની પ્રગતિ અને આગેકૂચના માર્ગમાં દીવાદાંડીરૂપ બની શકે એવા સરલ ભાષામાં વ્યક્ત થઈ શકે. વિચારોવાળું હોવું જોઈએ. જૈનધર્મના સિદ્ધાંતોને વફાદાર રહી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરે એવું અસામ્પ્રદાયિક અને વિશાળ દૃષ્ટિ-ચિન્દુવાળું મુખપત્ર એવું હોય કે જેના વિચારો હરકોઈ વાંચતમાં જૈન કે જૈનેતરોમાં પ્રમાણભૂત (authoritative) ગણાય. લોક-ભોગ્યતા અને વિદ્વદ્ભોગ્યતાનો સમન્વય કરવાની તેનામાં તાકાત હોવી જોઈએ. આવું મુખપત્ર કૉન્ફરન્સની શક્તિ અને પ્રતિષ્ઠા બંનેમાં વધારો કરી જૈનસમાજને માટે અદ્ભુત સંજીવની બની રહે. વાંચતોવાંચત કૉન્ફરન્સનાં મુખપત્રો બંધ પડવાથી અને ઘણી વાંચત ઉચ્ચ ધોરણ નહિ જાળવાવાથી પણ કૉન્ફરન્સને સહન કરવું પડ્યું છે.

નિયમિત અધિવેશનો મારાંચ એ પણ કૉન્ફરન્સમાં ચૈતન્ય અને સ્ફૂર્તિ જાળવી રાખવા આવશ્યક છે. અધિવેશનો ઓછામાં ઓછા ચાર અને ઓછામાં ઓછા આઠંબરથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશોમાં મારાંચ જોઈએ. અધિવેશન મારાંચનું છે એવા સમાચાર પણ સમાજમાં એક જાતનો ઉત્સાહ પ્રેરે છે અને જે પ્રદેશમાં મારાંચ છે તેની આજુબાજુની વસ્તીમાં જાગૃતિનાં પૂર વહેવા લાગે છે. અધિવેશનો ન મારાંચ તો

સંસ્થા નિષ્ક્રિય બની ગઈ છે એવી માન્યતા લોકોમાં ઘર ઘાલે છે. અખિલ હિંદ અધિવેશનો દર બે વર્ષે ભરાય તોપણ યોગ્ય નથી. પરંતુ પ્રાન્તિક અને સ્થાનિક અધિવેશનો વર્ષમાં નિદાન એક વાર ભરવાં જોઈએ અને તેમણે પ્રાન્તના અને સ્થાનિક પ્રશ્નો ચર્ચવાં જોઈએ. આવાં અધિવેશનો બે દિવસના કે એક દિવસનાં પણ હોઈ શકે. મહારાષ્ટ્રના આપણા બંધુઓ આ પ્રથા ઠીક ઠીક જાળવી રાખી છે. કોન્ફરન્સનાં અધિવેશનોની અનિયમિતતા પણ કોન્ફરન્સની લોકપ્રિયતામાં ઘટાડો થવામાં કારણભૂત બનેલ છે.

પ્રાન્તિક સેક્રટરીઓ જો નિરુત્સાહી હોય તોપણ સંસ્થાનું કામ સારી રીતે ચાલતું નથી. કોઈ પણ સંસ્થાના હાથપગ પ્રાન્તિક સમિતિઓ અને સ્થાનિક સમિતિઓ હોય છે. આ હાથપગ કામ કરતાં બંધ પડે તો આખું શરીર લકવાગ્રસ્ત બની જાય છે. આપણે ત્યાં પ્રાન્તિક સમિતિઓ અને સ્થાનિક સમિતિઓની સંખ્યા અતિ અલ્પ છે. લગભગ દરેક પ્રાન્તમાં એક પ્રાન્તિક સમિતિ અને મોટા શહેર કે ગામમાં સ્થાનિક સમિતિ હોવી જોઈએ અને તેના કામગીરીના રિપોર્ટો નિયમિત મુખ્ય કાર્યાલયમાં પહોંચવા જોઈએ. મુખ્ય કાર્યાલય કે અગ્રિમ કાર્યકર્તાઓ ઉપર જ આધાર રાખી હંમેશાં બેસી રહેવાય નહિ. સમાજના દરેક અંગે પોતાનો ફાળો સમાજકલ્યાણમાં આપવો જોઈએ. અધિવેશન યોગ્ય ઠરાવો કરી માર્ગદર્શન આપી શકે તે ઠરાવોનો અમલ કરવાનું તંત્ર મજબૂત અને વ્યવસ્થિત હોવું જોઈએ. આપણા સમાજમાં ઠરાવોનો અમલ કરવાની વૃત્તિનો અભાવ કે ઉદાસીનતા માલમ પડે છે. કોન્ફરન્સ પોતાનાં અધિવેશનોમાં ઠરાવો દ્વારા જૈનસમાજને સામાન્ય મલામણ કે અપીલ કરે છે. “ પરંતુ સૌને

મહામળ એ કોઈને મહામળ નહિ એવું” પરિણામ આવે છે અને તે કામ ઉપાડી લેવા કોઈ બંધાયેલું હોતું નથી. તેથી કોન્ફરન્સે જ પ્રાન્તિક અને સ્થાનિક સમિતિઓની એક વ્યવસ્થિત હારમાલા ઝૂમી કરવી જોઈએ જે કોન્ફરન્સના ઠરાવોનો અમલ કરવા પૂરતો પરિશ્રમ કરે. કોન્ફરન્સના ઠરાવોનો અમલ ન થાય તો એની પ્રગતિ શી રીતે સંભવે ?

કોઈ પળ સંસ્થાના સુચારુ સંચાલન માટે સંસ્થાની આર્થિક સદ્ધરતા જરૂરી છે. નાણાંનો પ્રવાહ વહેતો નથી તેથી કોન્ફરન્સની સ્થિતિ સંગીન બનતી નથી અને સ્થિતિ સંગીન નથી માટે નાણાંનો પ્રવાહ વહેતો નથી. આ એક વિષચક્ર છે. સંસ્થાનું કાર્ય વેગથી ચાલે અને કાર્ય ચાલે છે એ સમાજના ધ્યાન ઉપર આવે તો નાણાં જરૂર મળવાનાં છે. નિષ્ઠાવાન કાર્યકરોને નાણાંની તૂટ કદી પડતી નથી. કેવલ શ્રીમંતો ઉપર જ સંસ્થાઓનો બોજો ન પડવો જોઈએ અગર શ્રીમંતો ઉપર જ આધાર રાખતી કોઈ પળ સંસ્થા ન બનવી જોઈએ. વિશાલ મધ્યમ વર્ગની દાનશક્તિ અને ભાવનાને પળ તક આપવી જરૂરી છે. ચેતનવંતી અને ચિરાયુ બનવા માગતી સંસ્થાઓ માટે આમ જનતાનું વિશાલ દાનક્ષેત્ર અળખેડાયેલું રહેવું ન જોઈએ. કેલ્લવળીપ્રચાર અને બેકારીનિવારણની યોજનાઓ અમલમાં આવી ત્યારથી સ્થાનિક સમિતિઓએ આ ક્ષેત્રનો લાભ લેવા માંડ્યો છે એ આનંદનો વિષય છે.

વિવાદપ્રસ્ત વિષયો અને ઠરાવો પળ સંસ્થાના વિકાસની આડે આવે છે. પરંતુ કેટલીક વખતે એવું બને છે કે વિષયો કે ઠરાવો વિવાદપ્રસ્ત નથી હોતા છતાં તેને હિત ધરાવતા પક્ષો વિવાદપ્રસ્ત

બનાવી દે છે. દરેક સમાજમાં એક વર્ગ એવો હોય છે જ કે જે સંસ્થા પ્રત્યે અસૂચા રાખે અને તેને તોડી પાડવા વિરુદ્ધ પ્રચાર કરે. ધર્મને નામે લોકોને ઉશ્કેરવા એ ઘણી સહેલી બાબત છે. જૈન સમાજ કંઈ તેમાં અપવાદરૂપ નથી. વઢી સાધુસંસ્થા એ જૈન સમાજની વિશિષ્ટ સંસ્થા છે. તેના આશીર્વાદ જે સંસ્થા ઉપર ઊતરે, તે સંસ્થા ફૂલેફાલે, બીજીનો વિકાસ રૂંધાય, સાધુઓના અંદરો-અંદરના પક્ષભેદને લીધે શ્રાવકવર્ગમાં પણ પક્ષભેદ અને ફૂટ પડે છે અને તેના પ્રત્યાઘાતો સંસ્થાઓ ઉપર પડે છે. કોન્ફરન્સને શ્રમણ-સંઘનો સહકાર નથી સાંપડ્યો એમ તો ન જ કહી શકાય પણ જોઈએ તે પ્રમાણમાં નથી સાંપડ્યો. વઢી સમય સાથે સમાજની કૂચ ઇચ્છનારો સુધારક વર્ગ અને જૂનું તે સોનું એમ માનનારો રૂઢિચૂસ્ત વર્ગ બંનેના ઘર્ષણે કોન્ફરન્સના વિકાસની ગતિ ધીમી પાડી છે. જૈન સમાજના યુવાનવર્ગમાં અને નવી પેઢીમાં સામાજિક સંસ્થાઓના કાર્યમાં રસ લેવાની વૃત્તિ, ઉત્સાહ, જોમ, અને સેવાભાવની જે પ્રમાણમાં તમન્ના હોવી જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં નથી. હંમેશાં સંસ્થાઓમાં નવું લોહી આવવું જોઈએ અને દેશદાસની જેમ સમાજ-સેવાની દાસ્ય યુવકોના દિલમાં હોવી જોઈએ. શરૂઆતના વર્ષોમાં કોન્ફરન્સનો દોર શ્રીમંતવર્ગના હાથમાં હતો. તે ધીમે ધીમે મધ્યમ વર્ગના હાથમાં સરકવા લાગ્યો. એક વર્ગ આગલ આવે એટલે બીજો વર્ગ પાછલ પડે એ સ્વાભાવિક છે. આ પ્રક્રિયાથી પણ કોન્ફરન્સની ચાલમાં મંદતા આવી. મધ્યમ વર્ગે દોર હાથમાં લીધો એ એક પડકાર જેવું હતું, પરંતુ પડકાર દેનારે જે જુસ્સો, આત્મત્યાગ, આત્મશ્રદ્ધા અને આત્મબલ બતાવવાં જોઈએ તે તે ન બતાવી શક્યો,

ફટલું જ નહિ પણ અમુક કાળે તે નિઃસહાય દશા મોગવતો હોય
 ઇથો દેખાવ કર્યો. પરિણામે કૉન્ફરન્સ પણ નિઃસહાય દશાને
 પામી.

સમાજમાં એક્યની, સંપની અને સંગઠનની ધામી છે તેમ છતાં
 પણ કૉન્ફરન્સ રચનાત્મક કાર્યક્રમ વધુ ને વધુ અપનાવે અને પૂરતો
 લોકસંપર્ક જાળવે તો કૉન્ફરન્સનું ભાવિ ઉજ્જ્વલ છે એમાં શંકા
 નથી. સમાજે પણ એક્યનું મહત્ત્વ સમજી સમાજના સર્વદેશીય
 અભ્યુદય માટે કૉન્ફરન્સને બઠવાન બનાવવાની જરૂર છે કારણ કે
 આજે વિશ્વમાં તેમજ દેશભરમાં વિજ્ઞાનની નવી નવી સિદ્ધિઓના
 કારણે, રાજકીય પ્રવૃત્તિઓ અને પલટાઓના કારણે, નવા નવા
 કાયદાઓના નિયંત્રણોને કારણે, તેમજ જમાનાઓ અને યુગોથી
 ચાલ્યા આવતા સામાજિક માલખા, રહેણીકરણી અને આદર્શો ઉપર
 થઈ રહેલા કુઠારાઘાતોના કારણે જે જબ્બર પરિવર્તનનાં બળો કાર્ય
 કરી રહેલાં છે તેનાથી કોઈ પણ સમાજ અલિપ્ત રહી શકે તેમ નથી.
 તે બધાની વચ્ચે ટકવા માટે સમાજ સુવ્યવસ્થિત અને સુસંગઠિત હોવો
 જોઈશે. ધાસ કરીને અલ્પસંખ્યક જૈન સમાજ માટે આ સૂત્ર જ જરૂરી
 છે. અતિવિશાલ અનુયાયીઓ ધરાવતો બૌદ્ધ ધર્મ મારતમાંથી નાશ પામી
 ગયો, ત્યારે પ્રમાણમાં અલ્પ સંખ્યા ધરાવતો જૈન ધર્મ ટકી રહ્યો તેનું
 કારણ તેની સંઘશક્તિ, એક્ય અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અર્થાત્ સમયને
 અનુરૂપ પલટનશક્તિ છે. આજે જૈન સમાજને માટે પુનઃ એ શક્તિઓ
 બતાવવાનો સમય આવી લાગ્યો છે, અને સર્વ રીતે કૉન્ફરન્સ જ તેનું
 વાહન થવાને યોગ્ય છે, કારણ કે સારાચે સમાજના પ્રશ્નો માટે અન્ય
 કોઈ અલિલ ભારતીય સંસ્થા નથી. તેની કેટલીક નબળી કડીઓ

છતાં હજુ તેનું સ્થાન જૈન સમાજમાં અદ્વિતીય અને અનોખું છે. એક્યથી આપણે ટકી શકીશું અને ભાગલાથી નાશ પામીશું એ સૌના હૃદયમાં ઝગવું જોઈએ. આપણે ટકવું છે એ સૌ કોઈ સ્વીકારતા હોય તો એક્ય જ તેનું એક માત્ર નિદાન છે.

પ્રકરણ ૮મું.

કૉન્ફરન્સના ઘડવૈયાઓ.

સંસ્થા ઇટલે વ્યક્તિઓનો સમૂહ, કોઈ પળ સંસ્થા ફૂલેફાલે છે અને પ્રગતિ કરે છે ત્યારે તેની પાછલ અનેક વ્યક્તિઓનો આત્મભોગ, સેવાવૃત્તિ, અને સ્વાર્પણનો ઇતિહાસ પડેલો હોય છે. કોઈ એક વ્યક્તિથી સંસ્થા બની શકતી નથી. વઢી સમયે સમયે કોઈ ને કોઈ વ્યક્તિઓ એવી નીકળી આવે છે કે જે સંસ્થાની આગેકૂચમાં સાથ આપતી હોય છે. દીર્ઘદૃષ્ટિવાળા, ઝૂંડી સમજશક્તિવાળા, સમયને પિછાની શકનારા, કાલબલ સાથે તાલ મિલાવી ચાલનારા, જૂનાનવા વચ્ચે કડીરૂપ બનનારા, સેવાના રંગે રંગાયેલા અને સંસ્થાને પોતીકી ગળી તેના માટે મરી પીટનારા સેવકો જ સંસ્થાનું નાવ આગલ હંકારી જાય છે કૉન્ફરન્સનું નાવ પણ આવા સેવકો અને સુકાનીઓએ આજ સુધી સહીસલામત હંકાર્યું છે. ભૂતકાલમાં ઢોકિયું કરીએ છીએ તો તેની સ્થાપનાકાલથી આજ સુધીમાં આવા આલબેલ કરનારા મહાજનો યાને કૉન્ફરન્સના ઘડવૈયાઓની એક લાંબી યશસ્વી વળજાર આપળી નજરે પડે છે.

સૌથી પહેલો રાજપૂતી દિમાગનો, ફૂટતી મૂઢો અને ઝગતી દાદીવાલો એક તેજસ્વી યુવાન નજરે પડે છે. તેનું નામ શ્રી ગુલાબચંદજી ઢઢા. કૉન્ફરન્સના તેઓ જન્મદાતા. પૂરા પચાસ વર્ષ સુધી તેમણે કૉન્ફરન્સની એકનિષ્ઠાપૂર્વક અને અનન્ય ભક્તિભાવથી સેવા કરી. સારાંચે જૈનસમાજને તેમણે એક વ્યાસપીઠ ઉપર એકત્ર કર્યો અને મજ્જહવ અને કોમની સેવાનો ગુરુ “ મંત્ર ” આપ્યો.

કોઈ પણ મહાન કાર્ય એકલે હાથે થઈ શકતું નથી. શ્રી ઢઢ્ઢાજીએ જૈન સમાજ ઉપર ઠીક ઠીક વર્ચસ્વ મોગવનારા અમદાવાદના શેઠિયાઓનો સાથ મલ્યો.

અમદાવાદાનેવાસી શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈએ શ્રી ઢઢ્ઢાજી સાથે કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી તરીકેનો બોજ ઉપાડ્યો હતો અને ગૌરવપૂર્વક વહન કરી તેને માન, પ્રતિષ્ઠા અને પૈસા અપાવ્યા હતા. તે ઉપરાંત અમદાવાદના અન્ય શ્રેષ્ઠિઓ-નગરશેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈ, શેઠ કરમચંદ પ્રેમચંદ, શેઠ મગુભાઈ પ્રેમચંદ, માવનગર અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ દલપતભાઈ મગુભાઈ, શેઠ જેસંગભાઈ હઠાસીંગ, જનરલ સેક્રેટરી શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વગેરેએ તેના વિકાસમાં સુંદર ફાલો આપ્યો હતો. ફલોધી કોન્ફરન્સના પ્રમુખ જોધપુરના ધર્મપ્રેમી શેઠ ચલતાવરમલજી મહેતા, મુંબઈના જાણીતા શાહ સોદાગર અને દાનવીર શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદના સુપુત્ર અને કોન્ફરન્સના જનરલ સેક્રેટરી શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદ જે. પી., ઝવેરી માળેકલાલ ઘેલાભાઈ, જૈન સંસ્કૃતિ અને તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચર પુરસ્કર્તા અને જૈન ધર્મપ્રકાશના તંત્રી શેઠ કુંવરજી આણંદજી, ગ્વાલિઅરના શેઠ નથમલજી ગોલેચ્છા, પુનાના શેઠ નાનચંદ મગવાનદાસ, પુના અધિવેશનના પ્રમુખ ઇન્દોરના શેઠ લક્ષ્મીચંદજી સિયાળી, લાહોરના શેઠ જશવંતરાય જૈની, કલકત્તાના ઝવેરી માતાચંદ લામચંદ, જયપુરના શેઠ સુજાળમલ લલવાણી, અજમેરના શેઠ હીરાચંદ સચેતી, ઉદયપુરના પુંજાવત મગનલાલજી, વગેરે શરૂઆતના વર્ષોમાં કોન્ફરન્સને મજબૂત બનાવવા મારે જહેમત ઉઠાવી હતી.

બીજા મુંબઈ અધિવેશનના પ્રમુખ કલકત્તાનિવાસી રાય બદ્રીદાસ
 બહાદુર, એક વખતના જનરલ સેક્રેટરી કલકત્તાનિવાસી બાબુ
 રાયકુમારસિંહજી મુક્તીમ, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અધિવેશનના
 પ્રમુખો—અજિમગંજનિવાસી રાયબહાદુર બુદ્ધિસિંહજી દૂધેડીઆ, મુંબઈ-
 નિવાસી શેઠ વીરચંદ દીપચંદ, સી.આઈ.ઈ., અને રાયબહાદુર
 સિતાપચંદજી નહાર, સુરતના શેઠ ચુનીલાલ છગનચંદ શરાફ,
 ધંધાતના શેઠ પોપટભાઈ અમરચંદ, કપડવણજના શેઠ વાડીલાલ
 જમનાદાસ, અમદાવાદના શેઠ મગુભાઈ ફતેચંદ કારભારી, જયપુરના
 રાયબહાદુર શોભાગમલજી ઢઢા, -માલેગામના સાહિત્યચંદ્ર શ્રી
 બાલચંદ હીરાચંદ ચાંદવડકર (જેઓ વૃદ્ધ વયે હજી પણ કોન્ફ-
 રન્સની સેવા એકધારી રીતે કરી રહ્યા છે), રતલામના શેઠ ચાંદમલજી
 પટવા, મરુચના શેઠ અનુપચંદ મુલુકચંદ, વડોદરાના વૈદ્ય
 મગનલાલ ચુનીલાલ, વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ, ઝવેરી ફતેભાઈ
 અમીચંદ અને દશમા અધિવેશનના પ્રમુખ ડૉ. બાલાભાઈ મગનલાલ
 નાળાવટી, પાદરાના વકીલ મોહનલાલ હેમચંદ—આ સૌએ
 કોન્ફરન્સનું કાર્ય હૃદયપૂર્વક ઉપાડી લઈ તેના મૂલ ઝંડા નાણવા
 સતત જલસિંચન કર્યું હતું. કોઈએ પ્રાન્તિક સેક્રેટરી તરીકે તો
 કોઈએ બીજી રીતે કોન્ફરન્સને સેવા સમર્પી હતી.

કેટલોક વખત મુંબઈનિવાસી ઝવેરી કલ્યાણચંદ શોભાગચંદ
 તથા શેઠ બાલાભાઈ મંછારામે જનરલ સેક્રેટરી તરીકે અને મુંબઈના
 બૅરિસ્ટર શ્રી મકનજી જૂઠાભાઈ અને અજીમગંજના બાબુ પૂરણચંદજી
 નાહર, બી.એ., બી.એલ., એમણે આસિસ્ટન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકેનું
 સ્થાન સંભાળ્યું હતું. દક્ષિણમાં યેવલાના શેઠ દામોદર બાપુશા,

પ્રતાપગઢના શેઠ લક્ષ્મીચંદ ઘીઆ, કચ્છમાં અંજારના શેઠ નાથાભાઈ લવજી, બરમારંગૂનમાં શેઠ મનસુખભાઈ દોલતચંદ, મોલમીનમાં શેઠ મનસુખલાલ રતનચંદ વહોરા અને માંડલેમાં શા. જમનાદાસ ઉમેદચંદ જિલ્લા સેક્રેટરીઓ તરીકે કામ કરતા હતા. આ ઉપરથી જણાશે કે કોન્ફરન્સનો સંદેશો હિંદુસ્તાનના સ્થૂળે સ્થૂળે અને પર-દેશમાં ઠેઠ રંગૂન સુધી પહોંચ્યો હતો અને ત્યાં પણ તેનું કાર્ય અત્યંત વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતું હતું. મુંબઈ ખાતે શેઠ લલ્લુભાઈ કરમચંદ દલાલ, શ્રી અમરચંદ પી. પરમાર, શ્રી ઉમેદચંદ દોલતચંદ બરોડીઆ, શ્રી મનસુખલાલ કીરતચંદ મહેતા, શ્રી ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ સોની, બી.ઈ., ઇલઈ.બી., વગેરે સક્રિય સેવાઓ દ્વારા કોન્ફરન્સનું કાર્ય આગલ ધપાવી રહ્યા હતા.

આઠમા અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ પન્નાલાલ જોહરી અને નવમા અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ મોતીલાલ મૂલજી, જે. પી.ની સેવાઓ ખૂલી શકાય તેમ નથી. શેઠ મોતીલાલ મૂલજીએ કોન્ફરન્સની કટોકટીના સમયે કોન્ફરન્સના રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીનો હોદ્દો સંભાળ્યો હતો. ય્યારે કોન્ફરન્સની હસ્તી ભયમાં આવી પડી હતી અને કોન્ફરન્સના પાયા હચમચવા લાગ્યા હતા ત્યારે શેઠ મોહનલાલ હેમચંદ જ્ઞેરી, શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ સોલિસિટર, સાક્ષરવર્ય શ્રી મોહનલાલ દલીપચંદ દેસાઈ અને શ્રી મકનજી જૂઠા-ભાઈ મહેતા બૅરિસ્ટર અને શેઠ દેવકરણ મૂલજીએ હિંમતપૂર્વક આ નાજુક પરિસ્થિતિનો સામનો કરી શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના પ્રમુખપણે કન્વેન્શન બોલાવી કોન્ફરન્સનો ડગમગતો પગ સ્થિર કર્યો હતો. શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈએ કોન્ફરન્સની કટો-

કટીના સમયે હંમેશાં તેને સધ્યારો આપ્યો છે. યાસ કન્વેન્શનનું પ્રમુખપદ સ્વીકારીને તેમજ ફાલના અને જૂનાગઢ અધિવેશનોનું ઉદ્ઘાટન કરીને તેમણે કોન્ફરન્સ પ્રત્યેની પોતાની નિષ્ઠાની પ્રતીતિ કરાવી છે.

રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરી તરીકે અમદાવાદનિવાસી શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ અને ગુજરાનવાલાના બાબુ કીર્તિપ્રસાદજી જૈને મહામંત્રીઓ તરીકે કોન્ફરન્સની સારી સેવા બજાવી હતી. શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસે ચૌદમા મુંબઈ અધિવેશનના સ્વાગતપ્રમુખ તરીકે જૈન સમાજમાં એક યથા તે માટે તનતોડ પ્રયત્નો કર્યા હતા. શેઠ રણછોડભાઈ રાયચંદ મોતીચંદ શ્વેરી, અને શ્રી મોહનલાલ ભગવાનદાસ, બી.એ., એલ.એલ.બી., સોલિસિટરની રેસિડેન્ટ જનરલ સેક્રેટરીઓ તરીકે અને ડૉ. પુનશીભાઈ હીરજી મૈશેરી, એફ.સી. પી.એસ., એલ.એમ. એન્ડ એસ., જે.પી.ની ચીફ સેક્રેટરી તરીકેની સેવાઓ પણ ઇટલી જ જાણીતી હતી.

દીક્ષાના પ્રશ્નના ટુકડા સાથે કોન્ફરન્સનું નાવ માંગીને મુક્કો થઈ જશે એમ સૌ માનતા હતા. તે વખતે મહારાષ્ટ્રના કાર્યકર્તાઓએ રંગ રાખ્યો હતો. કોન્ફરન્સના ચીફ સેક્રેટરી શ્રી મોતીલાલ વીરચંદ, જાણીતા દેશભક્ત શ્રી પોપટલાલ રામચંદ્ર શાહ, જુનેર કોન્ફરન્સના સ્વાગતાધ્યક્ષ શ્રીયુત ચુનીલાલ સ્વરૂપચંદ રાજુરિકર, શ્રી બાલચંદ હીરાચંદ વગેરે કોન્ફરન્સના એકનિષ્ઠ કાર્યકરો આગળ આવ્યા હતા અને કોન્ફરન્સના નાવને સહાસિલામત હંકાર્યું હતું ઇટલું જ નહિ પણ સમાજને તેમણે બતાવી આપ્યું કે દૃઢ નિશ્ચય અને લોલંહી મનોબલ પાસે ગમે તેવી મુસીબતો પણ ઓસરી જાય છે.

કલકત્તા, સાદડી અને શંત્રુજયના પ્રશ્ન બાબત મહેલા યાસ અધિવેશનના પ્રમુખો અનુક્રમે શેઠ ચેતસી ચીયસી. જે. પી., લાલા દોલતરામ નહાર અને વાબુ બ્રહ્મદુરસિંહજી સિંઘીને કેમ ભૂલી શકાય ? જુન્ટેર અધિવેશનના પ્રમુખ રાવસાહેબ રવજી સોજપાલ, જે. પી., સોલમા મુંબઈ અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ મેઘજીભાઈ સોજપાલ, નિંગાલા અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ત્રીકમલાલ પારેલ, ઓગળીસમા અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ દોશી, વી.પ., અને વીસમા અધિવેશનના પ્રમુખ શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈ શાહની સેવાઓ પળ વીસરી શકાય તેવી નથી.

સં. ૧૯૯૦ પછી કોન્ફરન્સનું ધરાવે ચઢેલું નાવ ધરા રાહ પર લાવવાનો યશ તો શેઠ કાન્તિલાલ ઈશ્વરલાલ, જે. પી.ને ફાળે જાય છે. તેમણે કોન્ફરન્સની કટોકટીની પહેલે કેળવણી અને બેકારીનિવારણના પ્રશ્નો પ્રત્યે સમાજનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું ઇટલું જ નહિ પણ પોતે ઉદાર સલાહતની પહેલ કરી રચનાત્મક રીતે પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાનો માર્ગ સમાજને ચીંધી બતાવ્યો. તેના પરિણામે અનેક સ્થાનિક સમિતિઓ સ્થળે સ્થળે કામ કરતી થઈ અને અતિજરૂરી ઇલા લોકસંપર્કનો માર્ગ મોકલ્યો કર્યો. કોન્ફરન્સના સેક્રેટરી તરીકે ફાલના અને જૂનાગઢ અધિવેશનોના પ્રમુખ તરીકે અને હોદા સિવાય પણ કોન્ફરન્સને આપેલી સતત દોરવણી અને સહકાર માટે તેમની સેવાઓ ચિરસ્મરણીય રહેશે.

છેલ્લા વર્ષોમાં કોન્ફરન્સના મુખ્યમંત્રી અને ઉપપ્રમુખ શેઠ ફૂલચંદ શામજી, તેમજ બીજા મુખ્યમંત્રીઓ-શ્રી ભાઈચંદ નગીનભાઈ શંવેરી, શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાન શાહ, શ્રી નાથાલાલ ડી. પરીલ,

શ્રી ચંદુલલ ટી. શાહ, શ્રી મોહનલલ દીપચંદ ચોકસી, શ્રી પંજાલલ નાથાલલ શાહ એ સૌએ કૉન્ફરન્સને પુષ્ટ કરવા ઘણા સબલ પ્રયત્નો કર્યા છે. ધ્યાસ કરીને શ્રી મોહનલલ દીપચંદ ચોકસી અને શ્રી અમૃતલલ કાલીદાસ દોશી, બી.એ.ના રાજીનામા પછી નિમાયેલા પ્રમુખ શ્રી પોપટલલ રામચંદ્ર શાહે સારાંયે દેશમાં પ્રવાસ અને પર્યટનો દ્વારા જૈન સમાજને જાગૃત કરવામાં કીમતી ફાલો આપ્યો છે. વર્તમાનમાં મુખ્યમંત્રીઓ શ્રી સોહનલલ એમ. કોઠારી અને શ્રી જયંતિલલ આર. શાહ કૉન્ફરન્સનું સુકાન સંભાળી રહ્યા છે.

કૉન્ફરન્સને ટકાવવામાં અને તેનો વિકાસ સાધવામાં જૈન સમાજની અનેક જાણીતી અને અજાણી વ્યક્તિઓ ફાલો આપ્યો છે. સૌનો નામનિર્દેશ કરવો કે સૌના કાર્યોની નોંધ લેવી એ લગભગ અશક્ય છે. આર્થિક સહાય દ્વારા પણ અનેક મહાનુભાવોએ કૉન્ફરન્સની પ્રવૃત્તિઓ ચાલુ રાખવામાં મહત્વનો ફાલો આપેલો છે.

જૈન સમાજના ત્યાગી વર્ગમાંથી એક મહાન વ્યક્તિએ કૉન્ફરન્સને પ્રેરણા આપવામાં, તેનો ઉત્સાહ ટકાવી રાખવામાં, તેનો વિકાસ સાધવામાં અને તેની આર્થિક મંજૂરણ દૂર કરવામાં પોતાના આશીર્વાદ સતત વરસાવ્યા છે. તેમનું નામસ્મરણ કર્યા વિના ન જ ચાલે. તે છે સ્વ. યુગવીર આચાર્ય પંજાબકેસરી શ્રી વિજયવલ્લભ-સૂરીશ્વરજી. આ નીડર અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા આચાર્યનું ઋણ કૉન્ફરન્સ કદી ભૂલી શકે તેમ નથી.

સમાજની જે જે વ્યક્તિઓએ કૉન્ફરન્સની મશાલ સઠગતી રાખી છે અને તેનો ફાંડો ફરકતો રાખ્યો છે તે સૌ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

પ્રકરણ ૧૬ અંતિમ ભાવના

જૈન સમાજમાં જાહેર જુસ્સો ઉત્પન્ન કરી તેને ટકાવી રાખવા કોન્ફરન્સ જેવું બીજું એક પળ પ્રબલ સાધન નથી. આપણા પવિત્ર તીર્થ શ્રી સમેતશિખરજી ઉપર યુરોપિયનો માટે બંધાવાતા બંગલાઓ જેવા તેમજ શત્રુંજય મુંડકાપ્રકરણ જેવા અસાધારણ સવાલો વચ્ચે સારાચે જૈન સમાજનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી આ મહાન સંસ્થા શું કરી શકે છે, તેનામાં કેટલું સામર્થ્ય છે અને તેનો અવાજ કેટલો જોરદાર છે તે જૈન સમાજે જોયું છે. સંયુક્ત પીઠબલ્લાળી સંસ્થાની માગણી ઉવેલ્લવી અઘરી હોય છે. નાની નાની સમાઓ કે મંડલોથી જે ન થઈ શકે તે સમગ્ર સમાજનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી અલિલ ભારતીય સંસ્થા આસાનીથી કરી શકે છે. કોન્ફરન્સે દરેક જૈનના હૃદયમાં પોતાના કર્તવ્યનું માન કરાવ્યું છે. દરેક વીરપુત્રના મન, વચન અને કાયાને થોડેઘણે અંશે આપણી પ્રાચીન જાહોજલાળી પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા ઉત્તેજિત કરી શકે અને સૌના ચિત્તને આકર્ષી શકે એવી કોઈ પળ સંસ્થા હોય તો તે કોન્ફરન્સ જ છે. જૈન સંસ્કૃતિના રક્ષણ માટે અને જૈન ધર્મની પ્રભાવના માટે નવયુગના માનસને સમજનારી અને નવા-જૂના વચ્ચે સાંકલરૂપ આ એક જ સંસ્થા છે.

કોન્ફરન્સ રચનાત્મક કાર્ય હાથ ઉપર લે તેમ છતાંયે તે મુલ્યત્વે વિચારો આપનારી, સૂચનાઓ કરનારી અને માર્ગદર્શન

કરાવનારી સંસ્થા રહેવાની છે. તેણે નિર્દેશેલું કાર્ય કરવાની ફરજ સમાજની હરકોઈ નાનીમોટી વ્યક્તિઓની, સમાજસેવાર્થે સ્થપાયેલાં જૈન મંડળોની અને ગામેગામ અને શહેરેશહેરના સંઘોની છે. સમાજની જાગૃતિનો કે સુષ્ટિનો પડઘો કોન્ફરન્સ ઉપર પડે છે. જે સમાજને આગલ વધવું છે, ઉત્ક્રાન્તિને માર્ગે પ્રયાણ કરવું છે તેણે સદા ચેતનવંતા રહેવું જોઈશે, નવી નવી વિચારધારાઓ ફાળવી પડશે અને આગલ વધતા વિશ્વની કૂચ સાથે કદમ મિલાવવા પડશે. Survival of the fittest એ ન્યાયે જૈન સમાજે જીવવા માટે બલવત્તર બનવું પડશે. જૈન ધર્મના મૂળભૂત સિદ્ધાન્તોને વાધ ન આવે એ રીતે દેશ, કાલ પ્રમાણે પરિવર્તનશીલ રહેવું પડશે. વહેતાં પાણી જ સ્વચ્છ રહે છે. વિચાર અને કાર્યની ગતિશીલતા જ જૈન સમાજને સ્વચ્છ રાખી શકશે.

આપણો સમાજ પ્રગતિને પંથે વિચરવા માગે છે. પ્રગતિશીલતાથી કે નિષ્ક્રિયતાથી નથી સધાતી. તેને માટે સતત જાગૃતિ અને પ્રવૃત્તિની જરૂર છે. જૈન સમાજે આગલ વધવું હશે તો કેવલ પોતાના પ્રાચીન પૂર્વજોના ભૂતકાલીન વારસાના ગૌરવ કે જોર પર આગલ નહિં વધી શકાય. તેણે પોતાનો વર્તમાનકાલ પળાવવો જ મવ્ય બનાવવો પડશે. શ્રી હરિભદ્રસૂરિ, શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય, કુમારપાલ, મામાશા, વસ્તુપાલ કે તેજપાલ, એ સૌને માટે આપણે અભિમાન લઈએ પરંતુ તેટલું વસ નથી. આપણે એવી જ મહાન વ્યક્તિઓ વર્તમાનકાલમાં પળાવવા જોઈએ જેથી આપણી ઇતિહાસપરંપરા અને આપણી સંસ્કૃતિની જ્યોત જ્વલતી રહે. સામુદાયિક પ્રયત્નથી અને હૃદયની વિશાળતાથી

આપણે સર્વ કાંઈ સાધ્ય કરી શકાશું અને જૈન સંસ્કૃતિની સુવાસ સારાયે જગતમાં ફેલાવી શકાશું.

જૈન સમાજના સર્વદેશીય અભ્યુદય માટે કોન્ફરન્સને મજબૂત બનાવવાની જરૂર છે. સંપ અને સંગઠન દ્વારા આપણે તેને એવી મજબૂત બનાવવી જોઈએ કે જૈન સમાજને માથે આપત તોળાતી હોય ત્યારે તેની હાકલે નવજુવાનો આહુતિ આપવા દોડી આવે. તે દિવસે તાકાત નથી કોઈની કે કોન્ફરન્સના બોલને અવગણી શકે. કોન્ફરન્સને માટે અને જૈન સમાજને માટે તે દિન સુવર્ણનો હશે.

કોન્ફરન્સે છેલ્લા સત્તાવન વર્ષમાં કર્યું છે તેથી વધુ ઘણું બધું કરવાનું છે. સંભવ છે કે આપણા માર્ગમાં કાંટા, કાંકરા આવે, આશા ને નિરાશાની પલ્લો આવે, છતાં આપણે આપણું કર્તવ્ય કર્યે જવાનું છે. ફ઼લ્તની અપેક્ષા રાહ્યા સિવાય ફરજ વજાવવાનો, પુરુષાર્થ કરવાનો અધિકાર આપણો છે. પરિણામની ચિંતા રાખવાની જરૂર નથી.

Let us be then up and doing,
With a heart for any fate,
Still achieving, still pursuing,
Learn to labour and to wait.

१४. मुंबई	बाबु निर्मलकुमारसिंहजी नवलखा	१९९०
१५. निगाळा	शेठ छोटालाल त्रिकमलाल पारेख	१९९७
१६. मुंबई	,, मेघजीभाई सोजपाळ	२००१
१७. फालना	,, कांतिलाल ईश्वरलाल, जे. पी.	२००६
१८. जुनागढ	,, कांतिलाल ईश्वरलाल, जे. पी.	२००७
१९. मुंबई (सुवर्ण जयंति)	,, अमृतलाल कालीदास दोशी, बी.ए.	२००८
[बाद में : श्री पोपटलाल रामचंद्र शाह]		
२०. मुंबई	शेठ मोहनलाल लल्लुचंद शाह	२०१३

परिशिष्ट १

कॉन्फरन्स अधिवेशनोनी संक्षिप्त यादी

अधिवेशन स्थळ	प्रमुख	अधिवेशन संवत्
१. फलोधी (मारवाड)	शेठ बख्तावरमल महेता	१९५८
२. मुंबई	राय बद्रिदास बहादुर	१९५९
३. वडोदरा (गुजरात)	रायबहादुर बुद्धिसिंहजी दुधेडिया	१९६१
४. पाटण (गुजरात)	शेठ वीरचंद दीपचंद, सी. आई. ई.	१९६२
५. अमदावाद (गुजरात)	रायबहादुर सितापचंदजी नहार	१९६३
६. भावनगर (सौराष्ट्र)	शेठ मनसुखभाई भगुभाई	१९६४
७. पुना (महाराष्ट्र)	,, नथमल गोलेच्छा	१९६५
८. मुलतान (पंजाब)	,, पन्नालाल जोहरी	१९६९
९. सुजानगढ (राजपुताना)	,, मोतीलाल मुलजी, जे. पी.	१९७१
१०. मुंबई	डॉ. बालाभाई मगनलाल नाणावटी	१९७२
११. कलकत्ता (बंगाल)	शेठ खेतसी खीअसी, जे. पी.	१९७४
१२. सादही (मारवाड)	लाला दोलतराम नहार	१९७६
कन्वेन्शन सम्मेलन, मुंबई	शेठ कस्तुरभाई लालभाई	१९८१
खास अधिवेशन मुंबई (शत्रुंजयका प्रश्न)	बाबु बहादुरसिंहजी सिंधी	१९८२
१३. जुन्नर (महाराष्ट्र)	रावसाहेब रवजी सोजपाळ, जे. पी.	१९८६

विद्यादान

तीर्थरक्षा

मध्यमवर्ग उत्कर्ष

(वुडकट चित्रकार :— सुमन शाह)